

DIN ISTORIA
MILITARĂ
A POPORULUI
ROMÂN

12

EDITURA MILITARĂ

FILE
DIN ISTORIA MILITARĂ
A POPORULUI ROMÂN

PAGES FROM THE MILITARY HISTORY OF THE ROMANIAN
PEOPLE

СТРАНИЦЫ ВОЕННОЙ ИСТОРИИ РУМЫНСКОГО НАРОДА

PAGES DE L'HISTOIRE MILITAIRE DU PEUPLE ROUMAIN

AUS DER MILITÄRGESCHICHTE DES RUMÄNISCHEN VOLKES

COMISIA ROMÂNĂ DE ISTORIE MILITARĂ

FILE

DIN ISTORIA MILITARĂ A POPORULUI ROMÂN

Studii

VOLUMUL 12

Coordonator de ediție :
General-locotenent dr. ILIE CEAUȘESCU

EDITURA MILITARĂ, BUCUREȘTI, 1984

Statul dac centralizat și independent în vremea lui Burebista, sec. I î.e.n. (după Atlas istoric, București, 1971).

Dacia în timpul lui Decebal, sec. I e.n. (după Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, Istoria românilor, București, 1975).

Țara Românească, Transilvania și Moldova în vremea domniilor lui Mircea cel Bătrân, Ioan de Hunedoara și Ștefan cel Mare, sec. XIV-XV (după Atlas istoric, București, 1971).

**Țara Românească,
Transilvania și Moldova
unite sub domnia
glorioasă a lui Mihai
Viteazul, 1599—1600
(după Atlas istoric,
București, 1971).**

**România în anul 1918
(după Atlas istoric,
București, 1971).**

**Republica Socialistă
România (după Atlas
geografic general, Bucu-
rești, 1980).**

La pregătirea volumului pentru tipar a colaborat
maior dr. MIHAIL E. IONESCU

Coperta : V. BOROȘ

CUVÎNT ÎNAINTE

Volumul de față — al doisprezecelea din seria „File din istoria militară a poporului român — cuprinde studii privind istoria românească elaborate de autori din străinătate. Ele reflectă interesul major existent astăzi în întreaga lume față de realizările României contemporane, prestigiul câștigat de politica sa fermă de apărare a independenței și suveranității naționale, de promovare a principiilor eticii și echității în relațiile internaționale, de acțiunea energetică pe arena externă a partidului și statului nostru, în direcția edificării unei lumi a păcii și înțelegerii.

Atenția acordată astăzi în întreaga lume României socialiste, realizărilor ei în opera de dezvoltare economico-socială în ultimele decenii — atenție care se asociază stimei și prețuirii acordate pretutindeni poporului nostru —, are un ecou puternic în rîndurile comunității științifice internaționale, numeroși oameni de știință, savanți și cărturari ocupîndu-se nemijlocit de realitățile noastre, căutînd să le înțeleagă resorturile, elaborînd lucrări și studii ample pe această direcție fertilă de investigație. Pe arena internațională s-a înregistrat faptul evident că în ultimele decenii poporul român a realizat un uriaș salt istoric, fără egal în întreaga sa evoluție. „Se poate afirma, fără teama de a greși — subliniază secretarul general al partidului nostru —, că în îndelungata sa istorie de peste 2 000 de ani, în care poporul nostru a parcurs multe etape grele și importante, epoca acestor 40 de ani este cea mai măreață și înfloritoare din întreaga dezvoltare istorico-socială a poporului român“¹.

¹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Sesiunea solemnă comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Marii Adunări Naționale și Consiliului Național al Frontului Democrației și Unității Socialiste consacrată împlinirii a 40 de ani de la înfăptuirea actului revoluționar de la 23 August 1944. 22 august 1984*, Editura politică, București, 1984, p. 11.

În rîndul scrierilor despre România (studii, articole, monografii etc.) apărute peste hotare, cele din cîmpul istoriografic ocupă un loc aparte. Și este firesc să fie așa. Pentru că a înțelege astăzi adevăratele dimensiuni ale realizărilor României socialiste, a le desluși acestora resorturile și motivațiile este neapărat necesar un studiu atent al trecutului istoric al poporului român. În lucrările elaborate peste hotare referitoare la realitățile de astăzi ale țării noastre se distinge o premisă obligatorie a investigației științifice: anume că ceea ce fundamentează marile cuceriri socialiste, ceea ce facilitează înțelegerea locului și rolului României în lume este tocmai studiul istoriei multimilenare a poporului român, evidențierea marilor constante ale devenirii sale istorice. Locul de frunte între aceste permanențe ale istoriei noastre naționale istoricii străini îl acordă — și obiectiv este așa — luptei neîntrerupte pentru apărarea libertății și unității, pentru salvagardarea ființei etnice și politice desfășurate de-a lungul secolelor de poporul român.

Dacă este adevărat că astăzi interesul savanților din întreaga lume față de istoria poporului român este mai mare ca oricînd în trecut — și stă mărturie a acestei afirmații cantitatea impresionantă de lucrări publicate în diferite limbi —, tot atît de adevărat este că românii au fost în îndelungata lor istorie satornic în atenția opiniei publice internaționale. Savanți, cărturari și scriitori de renume din toate timpurile, din orizonturi geografice și lingvistice diferite, au înfățișat în operele lor realitățile etnice și politice existente în spațiul românesc de locuire.

Ceea ce a izbit cu deosebire lumea cărturarilor în diferite epoci istorice a fost efortul continuu desfășurat de poporul nostru pentru a frînge des repetatele invazii străine, dragostea lui nestinsă pentru libertate, străduința neconținută de a-și conserva unitatea și ființa proprie. Practic, opinia publică internațională a înregistrat totdeauna, fără greș, permanența fundamentală a istoriei noastre naționale, condiția însăși de existență istorică a poporului român. Așa cum arăta secretarul general al partidului nostru „Poporul, înaintașii noștri au avut multe de îndurat, au trebuit să înfrunte multe greutăți, dar au știut întotdeauna să le învingă și să meargă înainte. Așa glăsuiește istoria, așa este realitatea. Fără lupta înaintașilor noștri, fără înfrîngerea acestor greutăți nu s-ar fi putut asigura înfăptuirea statului național, dezvoltarea patriei noastre pe treptele civilizației de astăzi. Poporul român a avut de dus lupte împotriva cotropitorilor străini, a luptat împotriva claselor exploatare“².

² Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 1, Editura politică, București, 1968, p. 615.

Dar luptînd pentru propria lor libertate și unitate, împotrîvindu-se cu eroism vitregiilor istorice — care de cele mai multe ori au luat forma invaziilor unor oștiri cotropitoare, „cîtă frunză, cîtă iarbă“ cum spunea poetul — poporul român a dat concomitent un substanțial sprijin efortului altor popoare de a-și menține propria lor ființă etnică și politică, a sprijinit direct sau indirect, dar masiv, lupta lor de eliberare. Tocmai în acest rol internațional jucat de lupta pentru propria sa libertate de-a lungul istoriei se află influența exercitată de poporul român în modelarea istoriei universale. Iar această influență — care în spațiile înconjurătoare a fost în unele momente precumpănitoare — a motivat și interesul constant acordat de istoriografia străină în diverse epoci poporului român și istoriei sale. Marele nostru istoric Nicolae Iorga a publicat în 1936-1937 lucrarea *Locul românilor în istoria universală** elaborată conform concepției sale că „locul unei națiuni în istoria umanității nu este determinat de întinderea teritoriului său“. Cartea marelui cărturar, interesul crescînd purtat astăzi în lumea științifică internațională istoriei noastre naționale sînt ilustrative pentru locul și rolul poporului român în ansamblul evoluției umanității, pentru capacitatea lui nelimitată de a face istorie cu multiple valențe de universalitate.

Realitatea istorică sprijină adevărul celor afirmate mai sus. „Părintele istoriei“, Herodot, căruia îi datorăm prima mențiune scrisă privind strămoșii poporului român, îi înfățișează pe geto-daci împotrîvindu-se eroic, acum 2 500 de ani, expansiunii Imperiului persan. Dincolo de semnificația deosebită a faptului că întîia mențiune scrisă străină despre istoria poporului român evidențiază dragostea de libertate și voința de a apăra glia străbună a oamenilor acestui pămînt, este ilustrativ contextul în care istoricul grec face referirile sale la geto-daci. Astfel, în epoca în care scria Herodot (secolul V î.e.n.) lumea greacă era preocupată să deslușească originile confruntării polisurilor grecești cu monarhia persană cu pretenții de universalitate. Astfel încît orice ripostă primită de acest „colos istoric“ — Imperiul persan —, care amenințase existența liberă a polisurilor grecești, dobîndea o rezonanță cu totul deosebită, căpăta valoarea unui exemplu demn de urmat.

Aceiași geto-daci, despre care Herodot a scris — impresionat de curajul cu care s-au opus la 514 î.e.n. armatei invadatoare a lui Darius I — că „sînt cei mai viteji și cei mai drepți dintre traci“, au fost înfățișați de istoricii antici împotrîvindu-se, în secolul IV î.e.n.,

* Ultima ediție: Nicolae Iorga, *La place des Roumains dans l'histoire universelle*, Editions scientifiques et encyclopediques, Bucarest, 1980.

unui alt „cuceritor al lumii“, Alexandru cel Mare, și urmașilor lui la conducerea întinsului regat macedonean. Diodor din Sicilia, care a relatat biruința obținută de regele dac Dromihete asupra regelui Traciei, Lisimah, a transmis posterității și cuvintele adresate de învingător învinsului, cu valoare de simbol în întreaga noastră istorie: „De ce te-ai silit, împotriva firii, să-ți aduci oștenii pe niște meleguri în care orice oaste străină nu poate afla scăpare sub cerul liber?“³.

Prima mare sinteză politică a poporului dac — statul dac centralizat și independent constituit de Burebista în secolul I î.e.n. în limitele etnice firești — a suscitat viul interes al istoriografiei antice. Despre Burebista, istoricul Strabon arăta că „în câțiva ani a făurit o stăpînire puternică“ și „a ajuns să fie temut și de romani“⁴. Din „momentul“ Burebista, atenția contemporanilor față de poporul și statul dac a cunoscut o amplificare neconținută. Ea era determinată de faptul că Dacia, prezență distinctă și puternică pe harta politică a Europei de atunci, devenise o contrapondere însemnată expansionismului promovat de Imperiul roman, un punct de raliere a tuturor forțelor ostile la frontiera nord-estică a acestuia.

Voința de libertate a poporului dac — trăsătura de căpetenie a existenței lui istorice neîntrerupte — a făcut zid puternic în fața tendințelor expansioniste ale Imperiului roman în epoca ulterioară domniei glorioase a lui Burebista. Cărturarul grec Dion Chrysostomos, care persecutat de romani își va găsi refugiul în Dacia liberă, unde va trăi aproape un deceniu (sfârșitul secolului I e.n.), a descris modul în care poporul dac se pregătea de luptă pentru implacabila confruntare cu puterea romană: „am ajuns la niște oameni întreprinzători [. . .]. Acolo, la ei, puteai să vezi peste tot săbii, platoșe, lănci, toate locurile fiind pline de cai, arme și oameni înarmați“⁵.

Războiul decisiv daco-roman, întins pe o durată de aproape 20 de ani (85-106 e.n.), care a opus doi mari căpitani ai istoriei universale, Decebal și Traian, a evidențiat nestinsa sete de libertate a poporului dac și a impresionat prin desfășurarea lui contemporaneitatea și urmașii. Istoricii din toate timpurile au înfățișat epopeea eroică a apărării gliei străbune pînă la sacrificiul suprem scrisă de poporul dac sub conducerea lui Decebal.

³ Izvoare privind istoria României, Editura Academiei, vol. I, București, 1964, p. 199.

⁴ Ibidem, p. 237.

⁵ Ibidem, p. 451.

Interesului manifestat de lumea „cultă“ a epocii față de lupta de apărare a poporului dac împotriva invaziilor străine i s-a asociat, totodată, atenția acordată constant valorilor civilizației acestuia, înaltei sale dezvoltări materiale și spirituale. Poporul dac a impresionat pe contemporani prin însușirile sale de vitejie, curaj și înțelepciune, prin nivelul înalt atins în diversele ramuri ale cunoașterii științifice: medicină, astronomie, filozofie, etică, ceea ce a edificat în antichitate imaginea unui popor eroic, etalon al însușirilor morale fundamentale de noblețe, simplitate și cumpătate. Principalul zeu geto-dac Zalmoxis a fost comparat de cărturarii antichității cu Thales sau Pitagora ori situat alături de marii legiuitori, Zoroastru sau Moise. Dion Chrysostomos, care a elaborat o lucrare fundamentală despre istoria poporului dac (din nefericire pierdută), la sfârșitul secolului I e.n., scria despre geți că „au fost totdeauna superiori aproape tuturor barbarilor și aproape egali cu grecii“⁶. Tot același cărturar antic ne-a lăsat o descriere relativ amănunțită a vieții cultural-științifice a dacilor în vremea lui Deceneu (a doua jumătate a secolului I î.e.n.): „Ceea ce le era geților prielnic, ce le era lesnicios, ce le era de dorit, era să ducă la îndeplinire ceea ce sfătuitorul lor Deceneus îi învățase să urmărească în toate chipurile, judecând că le este de folos. Iar el observând că în sufletele lor sînt gata să-l asculte în toate și că au o inteligență naturală, i-a inițiat aproape în toată filozofia: căci era în această privință un maestru priceput. Învățîndu-i etica, i-a înfrînat de la moravurile lor barbare; transmițîndu-le fizica, i-a făcut să trăiască potrivit cu legile înseși ale naturii [. . .]; instruîndu-i în logica minții, i-a făcut mai iscușiți decît alte neamuri; arătîndu-le practica, i-a învățat să-și ducă traiul în fapte bune; demonstrîndu-le teoria, i-a învățat să contemple cele douăsprezece semne zodiacale și prin ele cursul planetelor și toată astronomia“⁷.

Calitățile remarcabile ale poporului dac au continuat să fie evidențiate în secolele ulterioare, cînd știrile care ni s-au păstrat îl desemnează ca una din cele mai strălucite colectivități umane ale antichității. Isidor de Seville scria în secolul VII că „Atît de mare a fost puterea lor în război și atît de glorioasă în victorii, încît Roma chiar, învingătoarea tuturor popoarelor, suferi jugul captivității

⁶ Izvoare privind istoria României, vol. II, Editura Academiei, București, 1970, p. 413.

⁷ *Ibidem*.

impus ei și astfel geții au devenit stăpînii tuturor popoarelor, iar acestea îi serveau ca supuși“⁸.

La fel de concludente sub aspectul interesului afirmat de comunitatea internațională evoluției românești în perioadele următoare sînt alte episoade istorice.

Astfel, emergența puternică a factorului politic românesc în secolul XII-XIII în Peninsula Balcanică, finalizată în constituirea statului româno-bulgar al Asăneștilor a fost puternic recepționată în întreaga Europă. Factor de putere de primă mărime în sud-estul continentului, angajat într-o înverșunată luptă cu Imperiul bizantin, statul româno-bulgar al Asăneștilor a intrat masiv în conul de interes al istoriografiei internaționale. Istorici și cronicari francezi — ca Geoffroy de Villehardouin și Robert de Clari — sau cancelaria papală, cronicile domniei împăratului german Frederic I Barbarossa sau izvoarele armenesti despre cruciade cuprind informații valoroase despre existența politică a statului Asăneștilor, precum și știri prețioase despre originea și caracteristicile istorice ale poporului român.

O altă etapă istorică în care s-a manifestat pregnant locul și rolul românilor în istoria universală — și implicit motivația principală a interesului internațional față de poporul nostru — este reprezentat de rezistența eroică opusă timp de sute de ani de țările române în evul mediu expansiunii otomane.

Adevărată barieră ridicată de români înaintării otomane spre centrul Europei, rolul de bastion european avut de țările române — la adăpostul căruia Renașterea a putut înflori în Occident — „poartă a creștinătății“, cum se exprima Ștefan cel Mare în 1477, a determinat în chip firesc o masivă prezență românească în istoriografia internațională a timpului. Românii, întrevăzuți în mod obiectiv ca parteneri de nădejde în lupta antiotomană, aflați în prima linie a rezistenței împotriva expansiunii imperiului semilunii, sînt „investigați“ atît în ceea ce privește potențialul lor militar, cît și în ceea ce privește trecutul lor istoric îndelungat. Umaniști bizantini, italieni, polonezi și unguri, elvețieni, germani și austrieci, cărturari greci, suedezi sau ruși, bineînțeles cronicarii otomani înfățișează în operele lor nu numai faptele de arme strălucite ale românilor — biruințele lui Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare sau ale lui Mihai Viteazul provocînd o adevărată literatură — dar înserază și explicații privind originea și continuitatea poporului nostru în spațiul carpato-danubiano-pontic. Astfel, în secolul al XV-lea

⁸ Apud Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Gengis-Han*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1980, p. 82.

istoricul bizantin Laonic Chalcocondil scrie o istorie contemporană — consacrată prăbușirii Imperiului bizantin concomitentă cu ascensiunea puterii politico-militare otomane — în care acordă un loc însemnat istoriei românilor, pe cei de la nord de Dunăre numindu-i consecvent daci, iar pe cei de la sud de fluviu vlahi; conștient de rolul însemnat jucat în vremea sa de puterea militară a românilor în zăgăzuirea încuntării otomane în Europa, istoricul bizantin se socoate astfel îndrituit să facă incursiuni adânci în istoria lor, înfățișându-le originea, obiceiurile, felul de viață etc. În ceea ce privește istoria mai recentă a românilor istoricul bizantin mărturisește a se fi informat la buni cunoscători ai realităților din spațiul carpato-danubiano-pontic⁹.

Laonic Chalcocondil nu este — și nu putea fi — un caz singular între cărturarii acelei vremi. Intrucît românii se distinseseră ca elementul cel mai dinamic al luptei antiotomane, pentru că efortul lor neîncetat pentru salvarea propriei libertăți reprezenta concomitent un fapt de anvergură continentală, apt să concentreze atenția Europei politice și, implicit, culte.

Istoriografia străină din secolul al XX-lea va recunoaște rolul european pe care l-a jucat rezistența antiotomană și împotriva altor imperii desfășurată de români de-a lungul a mai multe sute de ani. În 1932 marele medievist francez Ferdinand Lot critica tendința occidental-centristă existentă în istoriografia din vestul Europei afirmînd: „Ceea ce interesează în istoria europeană e rezistența opusă turcilor de către greci, sîrbi, unguri, munteni, moldoveni, în sfîrșit de către ruși în secolele XIII-XVI; grație jertfirii balcanicilor și a slavilor de est civilizația occidentală a putut să continue în Europa de vest, fapt despre care germanii, italienii, francezii etc. nu-și dau îndeajuns seama“¹⁰.

O atenție deosebită va fi acordată de aceiași receptori externi evenimentelor care au avut loc în spațiul românesc în secolele următoare. Epopeea antiotomană a marelui voievod Mihai Unificatorul — una din marile prezențe românești în istoria universală, pentru că acțiunea lui avea să aibă pentru umanitate, după aprecierea lui Nicolae Iorga, consecințe importante — va sta la baza unei literaturi imense, în diferite limbi. Revoluția populară condusă de Horea la 1784 — care, prin programul ei social prefața revoluția franceză de la 1789 — va suscita o rezonanță internațională foarte largă, ma-

⁹ Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, în românește de Vasile Grecu, Editura Academiei, București, 1958.

¹⁰ „Revue historique“, tom CLXX, 1932, p. 530.

terializată într-o bogată literatură de diverse genuri. Bineînțeles, la loc de cinste literatura istoriografică, care avea să răspîndească în opinia publică a vremii știri, aprecieri, opinii privind poporul român, lupta sa pentru libertate și progres social. Iar această cantitate de informații, la rîndul ei, avea să determine un crescînd interes față de poporul român pe arena internațională, pe fondul căruia marile evenimente ale secolului al XIX-lea — revoluțiile lui Tudor Vladimirescu și de la 1848, Unirea de la 1859 și Independența din 1877 — vor imprima definitiv conștiinței universale un popor și un stat cu o îndelungată și glorioasă istorie, cu drepturi imprescriptibile în spațiul carpato-dunărean.

Motivul determinant al atenției evidențiate de contemporani pentru istoria românilor în secolele XVII-XIX s-a cantonat tot în domeniul de referință care a polarizat interesul cărturarilor străini în epocile anterioare. Aflat într-o zonă de interferență a intereselor unor mari puteri expansioniste ale timpului, spațiul său de locuire fiind disputat ca sferă de influență exclusivă a unuia sau altuia dintre aceste imperii, iar ființa sa etnică și culturală în primejdie de a fi absorbită, anihilată, poporul român a vădit în astfel de împrejurări de o extremă gravitate o vitalitate extraordinară, un instinct fără greș al supraviețuirii istorice. Imbinînd cu măiestrie lupta armată cu abilitatea diplomatică românii au reușit să-și conserve în această epocă propriile alcătuiri statale și să tindă să se afirme ca factor politic și militar precumpănitor pe propriul teritoriu.

Istoriografia străină consacrată principalelor evenimente ale secolului al XIX-lea românesc este deosebit de bogată. Lupta de emancipare națională și socială a românilor, tendința lor naturală și de neînvins către unitate — atît de pregnant manifestate în revoluția lui Tudor Vladimirescu de la 1821, în revoluția de la 1848, în Unirea făptuită în 1859 — va atrage din ce în ce mai mult interesul științific al cărturarilor străini. Istoria românească a fost plasată în cadrul mai larg al evoluției generale a sud-estului european, evidențiindu-se cu precădere rolul important deținut de români în trecutul istoric în această parte a continentului și prognozîndu-se o tot mai accelerată sporire a însemnătății lui în viitor. Francezul Paul Bataillard, apărător fervent al cauzei românești, a văzut în revoluția condusă de Tudor „o luptă pentru independență”. „Din vremea aceea — afirmă cărturarul francez — nu există țaran român pentru care numele Domnului Tudor, cum îl numește el, să nu fie un nume

sacru“¹¹. Într-una din cele mai valoroase sinteze de istorie românească publicată peste hotare — *Istoria românilor din epoca romană pînă la desăvîrșirea Unirii*, de istoricul britanic R. W. Seton-Watson — este desprinsă ca o idee-forță a întregii evoluții naționale în secolul al XIX-lea ideea unității¹². Ea a însuflețit revoluția română de la 1848 și în sprijinul cauzei Unirii s-au ridicat mari cărturari străini. H. Desprez scria în 1848, în revista de circulație europeană „*Revue des Deux Mondes*“, că ideea unității românilor este „întemeiată și justă, dreptul lor era evident și incontestabil“¹³. Într-o *Istorie politică și socială a Principatelor Danubiene*, publicată la Paris în 1855, francezul Elias Regnault întrevedea unirea tuturor românilor într-un singur stat și își exprima convingerea în împlinirea acestei aspirații naționale¹⁴; iar Paul Bataillard conchidea în 1856 pe baza unui studiu temeinic: „Cînd un popor se agață atît de mult de o idee, este imposibil ca instinctul său să-l înșele, este imposibil ca această idee să nu fie rodnică. Și într-adevăr, la moldo-valahi acesta nu este numai un sentiment de încredere oarbă. Această încredere este perfect întemeiată pe rațiune. Dacă este adevărat să spui, în general, că unirea este o binefacere incontestabilă pentru orice națiune divizată, trebuie adăugat că aici ea este reclamată mai imperios decît oriunde de condițiile deosebite în care se găsește poporul moldo-valah“¹⁵. Rusul S. N. Palauzov, într-o lucrare consacrată locului Munteniei și Moldovei în relațiile internaționale și publicată la Petersburg în 1859, scria că „ideea unirii a început să se răspîndească cel mai mult în Moldova [. . .]. Ea pătrundea cu repeziciune în toate straturile societății și în curînd [. . .] s-a răspîndit și în Valahia“¹⁶. Într-unul din cele mai detaliate studii istoriografice dedicate ulterior în străinătate înfăptuirii unirii Moldovei și Munteniei în 1859 sub domnia luminoasă a lui Alexandru Ioan Cuza, T. W. Riker a apreciat că această epocă a fost a „unei afirmări naționale viguroase“ și că „o revoluție e mai tare decît litera tratatelor

¹¹ Andrei Oțetea, *Tudor Vladimirescu și revoluția din 1821*, Editura științifică, București, 1971, p. 19.

¹² R. W. Seton-Watson, *A history of the Roumanians from Roman Times to the Completion of Unity*, Cambridge, 1934.

¹³ *Românii la 1859. Unirea Principatelor Române în conștiința europeană. Texte străine*, vol. II, Editura științifică și enciclopedică, București, 1984, p. 2.

¹⁴ *Ibidem*, p. 18-19.

¹⁵ *Ibidem*, p. 46.

¹⁶ *Ibidem*, p. 171.

și ceea ce se petrecea acum [1863-1864] în Principate era, ca să zicem astfel, o revoluție națională¹⁷.

Realizările remarcabile ale poporului român din secolul al XIX-lea — care au conturat practic o cale specifică a unificării naționale într-o epocă de desfășurare simultană a unui asemenea proces la alte popoare europene — au amplificat interesul sus-amintit al contemporanilor. Experiența istorică românească, mai veche sau mai recentă, era studiată și înfățișată în multiplele ei aspecte nu doar ca fapt vrednic de știut dar și ca unul educativ, ea avînd forța exemplului capacității unui popor hotărît să-și apere identitatea politică, etnică și culturală, capabil să biruie toate adversitățile, fie ele și copleșitoare. „De-ar fi să ne vină din Carpați — scria Edgar Quinet în 1856 în studiul său, celebru în epocă, *Românii*, publicat în „*Revue des Deux Mondes*“ — un suflet nou, un suflu nou în umanitatea noastră vestejită, cine nu le-ar întîmpina, nu le-ar sărbători cu bucurie?“¹⁸. Și tot acest mare prieten al românilor, care a avut calde cuvinte despre evoluția noastră istorică, va scrie în momentul maximei sforțări naționale pentru făptuirea Unirii din 1859: „Chestiunea voastră a devenit o chestiune de interes și de onoare pentru Europa. Va exista o Românie sau nu va mai exista nici onoare, nici libertate, nici garanții, nici credință de orice fel în Europa și, chiar în acest caz, soarta voastră va fi asemănătoare cu a tuturor celorlalți“¹⁹.

Statul român — care și-a cucerit independența în 1877 și își va desăvirși contururile firești prin actul Marii Uniri din 1918 — se constituie într-un factor important în sud-estul și centrul continentului, de a cărui poziție în relațiile internaționale trebuia să se țină seama. Promotoare a unei politici de pace și securitate, care să garanteze existența tuturor popoarelor conform drepturilor lor istorice imuabile, România va deveni un subiect important al relațiilor internaționale, un factor activ în dinamica vieții interstatale. Aceasta și explică înfiriparea și consolidarea unei discipline științifice — românistica sau românologia — în comunitatea internațională a oamenilor de știință, al cărui subiect este studiul evoluției istorice, culturii și civilizației poporului român. Savanți francezi ca Mario Roques,

¹⁷ T. W. Riker, *The Making of Romania. A Study of an International Problem, 1856-1866*, London, 1931, citat după *Unirea Principatelor și puterile europene*, Editura Academiei, București, 1984, p. 267.

¹⁸ Edgar Quinet, *Opere alese*, vol. II, Editura Minerva, București, 1983.

¹⁹ *Ibidem*, p. 292.

Paul Henry, Marcel Emerit, englezi ca R. W. Seton-Watson, italieni ca Lilio Cialdea sau Salvatore Sibia, americani ca T. W. Riker sau John C. Campbell, polonezi ca Stanislas Lukasik, iugoslavi ca R. Petrovič ș.a. au consacrat, în perioada interbelică, studii dense unor diverse problematici din istoria românească, aducând în circuitul științific o bogată documentație inedită. Istoricii români au urmărit consecvent cu mare atenție dezvoltarea rapidă a acestei discipline științifice, semnalând aparițiile străine în literatura românească de profil, exprimând elogii sau opinii critice.

Un amplu capitol de istorie în care poporul român prin înfăptuirea sa a influențat adânc desfășurarea evenimentelor pe plan internațional a fost declanșarea și desfășurarea în august 1944 a revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă. 23 August 1944 nu a fost doar începutul unei noi ere în istoria poporului român, care a debutat cu un strălucit și unanim act de voință și acțiune săvârșit pentru salvagardarea independenței, suveranității și unității naționale, ci, după expresia cunoscutului istoric britanic Hugh Seton-Watson, „unul din evenimentele decisive ale celui de-al doilea război mondial“. Intr-un fel similar s-au exprimat atunci comentatori politici și militari avizați, iar ulterior investigația științifică, efectuată atât în țară cât și de istorici străini, a validat aprecierea actului de la 23 August 1944 ca un eveniment hotărâtor în evoluția ultimului conflict mondial, care a „comprimat“ durata de desfășurare a acestuia cu circa 200 de zile. „Act extraordinar“, „eveniment uimitor“, „lovitură grozavă“, „exemplu de urmat“, „fapt mai mult decât eroic“ sînt cîteva din aprecierile care au fost avansate în străinătate privind marea ridicare la arme pentru libertate a poporului român în august 1944. Ecoul cu totul neobișnuit pe care l-a avut peste hotare actul de la 23 August 1944 — în momentul înfăptuirii lui a polarizat interesul opiniei publice internaționale, iar ulterior istoriografia străină i-a consacrat pagini ample, elogioase —, comparabil cu interesul purtat luptei antiotomane românești desfășurată în epoca lui Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare sau Mihai Viteazul, se explică prin consecințele sale militar-strategice, politice și logistice, care au dat un caracter ireversibil înfringerii Germaniei hitleriste. La 23 August 1944 natiunea noastră a vădit, încă o dată, capacitatea sa excepțională de a înfăptui acte istorice de mari dimensiuni, capabile să influențeze evenimentele pe o vastă suprafață geografică; poporul român, modelîndu-și propriul viitor, luptînd pentru propria sa libertate, a declanșat în august 1944 dezvoltări de istorie universală de mare amploare.

Mărețele înfăptuiri ale națiunii române, obținute după victoria revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din august 1944, aveau să consolideze noua disciplină științifică existentă pe plan internațional — românistica, fenomen care reflectă interesul crescând manifestat în întreaga lume față de evoluția noastră istorică multimilenară. Există astăzi pe glob — în cele mai diverse țări — un contingent masiv de oameni de știință — istorici, lingviști, filologi, traducători etc. — care au în centrul preocupărilor lor profesionale investigarea istoriei, culturii și civilizației poporului român. S-au constituit centre științifice puternice de studiere a istoriei și civilizației poporului român, în diverse țări ale lumii, care editează periodic publicații speciale: „Journal of Romanian Studies“ (Olanda), „Romanian Studies“ (S.U.A.); totodată în diverse publicații este acordat un spațiu amplu problematicii istorice și de civilizație românești: „Balkanskii Zbornik“ (U.R.S.S.), „East European Quarterly“ (S.U.A.), „Etudes balkaniques“ (Bulgaria), „Slavic Review“ (S.U.A.) etc. Temele predilecte din istoria românească către care se concentrează interesul istoricilor străini în ultimii 40 de ani sînt marile momente ale acesteia, cu deosebire din epocile modernă și contemporană: revoluția de la 1848 și Unirea de la 1859, cucerirea independenței naționale în 1877, realizarea statului național unitar în 1918, mișcarea antifascistă și de rezistență din ajunul și din timpul celui de-al doilea război mondial. Nu lipsesc, desigur, încercările de prezentare generală a întregii noastre istorii naționale²⁰ sau monografiile solide consacrate unei perioade sau problematici distincte²¹. Studii și articole de mai mică întindere care au ca obiect desfășurări istorice românești în diferite epoci ori relațiile românilor cu alte popoare de-a lungul timpului sînt o prezență frecventă în revistele și periodicele de specialitate din diferite țări ale lumii.

Cum subliniam la început, interesul internațional față de România socialistă cunoaște astăzi amplitudini fără precedent. La baza acestei concentrări de atenție internațională față de România de astăzi și istoria ei stau succesele mărețe obținute de poporul român

²⁰ Cf.: Jean Hugonnot, *La Roumanie des origines à nos jours*, în „Les Cahiers de l'Histoire“, nr. 75, 1968 (număr special); *Historia Rumunii*, Wrocław, 1970; *Istoriia Rumîinii*, Moskva, 1971; Georges Castellan, *Histoire de la Roumanie*, Paris, P.U.F., 1983 etc.

²¹ N. I. Lebedev, *Căderea dictaturii lui Antonescu*, Chișinău, 1971; Andreas Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu. Deutsche-Rumänischen Beziehungen*, Wiesbaden, 1965; Andrew Mackenzie, *History of Transilvania*, London, 1983; *Rossia i obedinenie Rumînskih kniajestv*, Moskva, 1961, etc., etc.

în cea mai fertilă epocă din istoria sa multimilenară. Epocă deschisă de Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român de când în fruntea partidului și statului se află tovarășul Nicolae Ceaușescu. Realizările fără precedent obținute în dezvoltarea economică și socială, profunda democrație socialistă care guvernează funcționarea tuturor mecanismelor politico-sociale, continua ridicare a standardului de viață material și spiritual al întregului popor — caracteristici de seamă ale societății socialiste multilateral dezvoltate în construcție în România — au ridicat la culmi fără precedent prestigiul țării noastre în întreaga lume. Politica de apărare hotărâtă a independenței și suveranității naționale, a integrității teritoriale a României, promovarea fermă a principiilor respectării dreptului fiecărui popor la existență liberă, neamestecului în treburile interne ale altui stat, nefolosirii forței sau amenințării cu forța în relațiile interstatuale etc., chemările înflăcărâte și pașii concreți întreprinși în direcția întăririi păcii și efectuării dezarmării au făcut astăzi din România o țară de interes sporit și multilateral pe toate meridianele globului. Este elocvent din acest punct de vedere că în ultimii 20 de ani au apărut peste 130 de cărți, publicate în 21 de limbi, care au fost dedicate vieții și activității președintelui Nicolae Ceaușescu, ctitor al României independente și prospere.

Cu adânci rădăcini istorice, însoțind permanent istoria noastră îndelungată, atenția, prețuirea și stima acordate poporului român peste hotare reprezintă un semn inconfundabil al unei existențe istorice neîntreruptă și eroică.

*
*   *

Studiile din acest volum* analizează problematici și etape distincte din istoria noastră națională, relațiile României cu alte state în domeniul militar, rolul românilor în istoria universală, colaborarea de arme a armatei române cu oștirile altor state în cursul conflictelor armate, politica marilor puteri față de România, influența unor evenimente internaționale asupra desfășurărilor istorice din România, personalitatea unor reprezentanți mai de seamă ai vieții politice și militare din trecut.

Un studiu cuprinzător — cel semnat de Iosif Constantin Drăgan (Italia) — reconstituie, într-o manieră personală, pe baza

* În acest volum au fost incluse studii scrise de autori la solicitarea Comisiei Române de Istorie Militară sau au fost reproduse, cu consimțământul autorilor, texte apărute în alte publicații sau comunicate în cadrul unor manifestări științifice internaționale.

scriitorilor antici și a istoricilor români și străini de mai târziu istoria statalității poporului dac. Autorul adoptă o metodă originală în demersul său științific, relatarea evenimentelor inversînd principiul narației cronologice crescînde. În demonstrație autorul înfățișează argumentele sale privind existența neîntreruptă a statalității poporului dac între 106 e.n. și întemeierea primului stat dac centralizat și independent sub conducerea lui Burebista acum peste 2 050 de ani.

Un cunoscut cercetător al strategiei Imperiului roman în secolele II-III e.n., Edward N. Luttwak (S.U.A.), conturează într-un studiu dens locul provinciei romane Dacia în ansamblul strategiei romane. Cucerirea unei părți a Daciei de către romani nu a însemnat — așa cum se știe — sfîrșitul organizării social-politice și militare a poporului dac, manifestată distinct cu deosebire în teritoriul dac neocupat, în Dacia liberă.

Istoricul turc Macid Güler schițează un tablou adecvat al etno-genezei românești acum 2 000 de ani — efectuată pe coordonatele preluării de către poporul dac a limbii latine și a împletirii civilizațiilor celor două mari popoare antice — și al relațiilor poporului român cu popoarele turcice de la apariția acestora în apropierea spațiului carpato-danubiano-pontic pînă în secolul XIV.

Rolului european al rezistenței antiotomane dezvoltate de țările române în evul mediu îi este consacrat studiul istoricului american Nicholas Nagy Talavera. Bazat pe o bogată bibliografie românească autorul subliniază contribuția poporului român la apărarea civilizației europene, contribuție care se poate desprinde din analiza făcută rezultatelor luptelor purtate împotriva expansionismului otoman.

Barbara Jelavich (S.U.A.), cunoscută pentru contribuțiile sale științifice privind România secolului XIX, consacră studiul său — al cărui rezumat a făcut obiectul unei comunicări prezentate de autoare la reuniunea științifică internațională a programului științific „Război și societate în Europa centrală și de sud-est“, desfășurată la New York în mai 1982 — impactului avut de războaiele desfășurate în Europa în 1859 și 1866 asupra situației internaționale a României.

Incercărilor de încheiere a unei alianțe militare și politice între Grecia și România în ajunul războiului ruso-româno-turc din 1877-1878 le este dedicat studiul cercetătorului grec Evangelos Kofos. În pofta eșecului realizării acestei alianțe analiza istoriografică relevă disponibilitățile largi care au existat în Peninsula Balcanică în etapa respectivă pentru încheierea unui front antiotoman de luptă al popoarelor din această parte a continentului.

Șase studii cuprinse în volum analizează aspecte diverse ale efortului militar antiotoman desfășurat de poporul român, alte popoare balcanice și de Rusia în războiul din 1877-1878. Sînt înfățișate: fazele principale care au definit cooperarea de luptă între armatele română și rusă (I. I. Rostunov — U.R.S.S.); contribuția oștirii române la eliberarea Bulgariei, alături de armata rusă și detașamentele de voluntari bulgari (Gheorghii Iliev Iazarov — Bulgaria); colaborarea în planul general al războiului între România și Serbia (Vladimir Stojancevič — Iugoslavia); sprijinul primit de serviciile medicale românești din partea Crucii Roșii britanice (Trevor J. Hope — Marea Britanie), știri din rapoarte ale atașajilor și corespondenților militari austrieci și prusieni despre capacitatea combativă, calitățile și succesele obținute de armata română (Johann Christoph Allmayer-Beck — Austria — și F. C. Stahl — R. F. Germania).

Impactul avut de existența și activitatea frontului occidental de la Salonic asupra deciziei României de a intra în primul război mondial și desfășurării campaniei armatei române în 1916 este reconstituit istoriografic în studiul profesorului american Glenn E. Torrey. După cum se știe, lipsa de acțiuni hotărîte ale trupelor aliate occidentale de la Salonic, care nu au putut să „fixeze” forțele bulgare și să le împiedice să atace împreună cu cele germane România, a obligat armata română să lupte în campania din 1916 pe două fronturi. Acest fapt a avut, în mod obiectiv, un efect negativ asupra desfășurării operațiilor armatei române pentru eliberarea Transilvaniei; în fața atacurilor concentrice ale inamicilor din Puterile Centrale și în condițiile inactivității aliaților, armata română a fost obligată să se repleze în Moldova.

Asupra relațiilor militare româno-franceze în primul război mondial se concentrează studiul semnat de Simone Pesquiès-Courbier (Franța). Livrările de material aeronautic francez armatei române au contribuit la înzestrarea acesteia cu tehnică de luptă modernă, necesară confruntării cu un inamic puternic și experimentat, dotat cu mijloace de luptă perfecționate.

Studiile a doi profesori americani — Radu R. Florescu și Walter M. Bacon jr. — sînt dedicate personalității generalului Ion Emanoil Florescu (ministru de război al României în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza) și, respectiv, marelui om politic și diplomat Nicolae Titulescu (ministru de externe în perioada 1927-1928 și 1932-1936). Este și un prilej de a înfățișa, pe baza unor surse inedite, aspecte importante ale dezvoltării organismului militar românesc în intervalul 1859-1866 sau liniile generale ale politicii externe a României în anii cînd Nicolae Titulescu a condus diplomația țării.

În sfârșit, studiul lui C. M. Schulten (Olanda) relatează documentat „istoria“ unui contract încheiat de organele de resort române pentru achiziționarea din Olanda a unei cantități importante de câști militare; iar profesorul vest-german Andreas Hillgruber, detaliind politica de expansiune în Europa de sud-est promovată de Germania nazistă, evidențiază și opoziția față de aceasta manifestată și susținută la București.

În ansamblul lor, studiile reunite în acest volum aduc în circuitul științific istoriografic informații noi, aspecte și probleme privitoare la istoria noastră națională. Ele demonstrează adevărul incontestabil că în domeniul lor distinct de activitate oamenii de știință pot sluji merituos cauza păcii, contribuind la mai buna cunoaștere și înțelegere între toate popoarele lumii.

STATELE TRACO-GETO-DACE ȘI ISTORIA LOR

Cei mai mulți dintre cercetătorii trecutului îndepărtat al omenirii sînt de acord că primele civilizații ca și primele alcătuiri politice au apărut pe malurile marilor fluvii din nordul Africii, din Orientul Apropiat, din India și din Orientul Îndepărtat, Europa fiind exclusă din acest complex generator de civilizații, indo-europenii, locuitorii acestui continent, venind de undeva din Asia. V. Goldon Childe este însă de părere că Dunărea poate fi considerată ca leagăn al civilizației europene și că în bazinul acestui fluviu au existat condiții materiale favorabile pentru dezvoltarea vieții unor mari grupuri de oameni¹. P. Bosch-Gimpera a apreciat că bazinele Dunării, Mării Negre și Mării Egee au fost leagănul de formare a popoarelor indo-europene, de unde apoi o parte dintre ele au pornit către Iran și India².

Nu avem date exacte pentru a identifica cu toată certitudinea sensul revărsării surplusului demografic din bazinul dunărean, iar primele informații privind populații indo-europene pornite din această zonă spre răsărit ni s-au păstrat numai atunci cînd acestea au ajuns în contact cu statele mesopotamiene. Astfel, în mileniul al III-lea, hurriții (mitanii) și kasiții ajung la hotarele Mesopotamiei; acestora le urmează, spre sfîrșitul aceluiași mileniu, luwiții și hitiții, ultimii întemeind un regat care va dăinui un mileniu (2 200-1 200).

Aheii, italicii, latinii și umbrii coboară și ei spre Italia, așa cum o vor face ionienii și dorienii, care ajung în Grecia și insulele din Marea Egee, după cum din marele neam trac, despre

¹ Vere Goldon Childe, *The Danube in Prehistory*, Oxford, 1929.

² P. Bosch-Gimpera, *Les Indo-Européens*, Payot, 1961.

care s-a spus că număra o sută de triburi, pornesc spre Anatolia frigii, lidienii, dardanii — care dau numele lor strîmtorii și întemeiază Troia —, misii, înrudiți cu moesii rămași lângă malurile Dunării etc.

Constituirea unor regate în Anatolia de către neamurile trace ne îndreptățește să presupunem că și în bazinul dunărean trebuie să se fi format regate asemănătoare chiar dacă despre ele nu ni s-au păstrat informații scrise.

Primul istoric al neamurilor trace a fost un poet, cel mai mare bard al antichității, Homer, cel care, atît în *Iliada*, cît și în *Odiseea*, amintește regi traci sau neamuri trace care au luptat sub zidurile Troiei sau pe care i-a vizitat Ulise. De fapt războiul troian n-a fost altceva decît o confruntare între ahei și tracii așezați pe cele două maluri ale Propontidei pentru stăpînirea drumurilor care duceau în Anatolia și în Pontul Euxin. Dardanii, întemeietorii Troiei, luptă sub conducerea lui Encas, tracii din Hellespont se aflau sub ascultarea eroului Pirco și a lui Acamas, peonii, arcași de seamă care veniseră de pe malurile rîului Actios (Vardar), îl au în frunte pe Pirecmes, iar în cîntul al V-lea regele trac Licurg îl înfruntă chiar pe zeul Dionisie-Sabatios. În cîntul al X-lea sînt amintiți lelegii ciconii, licienii, misii, frigii și meonii, iar un alt grup de traci se afla sub ascultarea regelui Rhessos, unul dintre cei mai bogați regi din cîți se aflau la Troia.

Faptul că se vorbește de regi traci ne-a dus la concluzia că, indiferent de stadiul de dezvoltare în care se aflau aceste popoare, ele aveau o organizare statală, regalitatea fiind o instituție ce apare din cauza unor nevoi de organizare socială și militară, ca și din cauza unor nevoi impuse de diferențierile survenite pe un plan mai larg, ce condiționează delimitări etnice și politice ale lumii pe care o descrie Homer spre sfîrșitul mileniului al II-lea î.e.n. Chiar dacă informațiile transmise de Homer îmbracă o haină poetică, ele sînt foarte prețioase pentru reconstituirea, cel puțin parțială, a unor realități istorice.

O altă informație care ne-a dus la presupunerea existenței unui regat daco-trac în secolul al VIII-lea sau al VII-lea î.e.n. este aceea din dialogul lui Platon, *Charmides*. Platon menționează faptul că tracii l-au considerat pe Zalmoxis „om, rege și zeu“, ceea ce înseamnă că a existat un regat daco-trac care a cuprins teritoriile de pe ambele maluri ale Dunării.

Herodot și alți scriitori greci ne furnizează știri despre existența unor regate trace și despre obiceiurile neamului trac, pe care părintele istoriei îl considera drept cel mai numeros neam după

inzi. Regatul odrisilor, întemeiat de regele Teres, este amintit cu ocazia expediției lui Darius în Europa și tot atunci este pomenită și o formație politică a geților, pe care același Herodot îi socotea drept „cei mai viteji și mai dreپți dintre traci“,³ dovadă în acest sens fiind și faptul că ei s-au opus cu armele în mână atunci cînd Darius a ajuns în țara lor.

Despre un alt rege trac, Olores, ne vorbește tot Herodot⁴. Istoricul grec a cules informații despre traci de la fiul acestuia, Olores al II-lea, iar printre urmașii acestor regi s-a numărat și unul dintre cei mai de seamă gînditori și istorici ai lumii antice, Tucidide.

După ce au pătruns în Peninsula Haemus și i-au supus pe iliri și pe macedoneni, romanii au înfruntat regatele daco-trace, confruntarea încheindu-se cu supunerea, rînd pe rînd, a acestora din urmă.

■

România de astăzi cuprinde o parte din vechile state geto-dace. Istoria lor este istoria zonei carpato-danubiene de la Dunărea centrală pînă la gurile Istrului și spre est pînă la locul de baștină al cimberienilor traci, al hiperboreenilor, a țării lui Achile și zecilor de triburi locale. Suma istoriei lor este istoria României, a Geto-Daciei din Țara Mare a tracilor, unificată de Imperiul roman.

Această istorie se împarte în două mari epoci : de la 106 e.n. înainte, și de la 106 e.n. îndărăt, înspre negura trecutului, în bună parte încă de descoperit.

Pentru a ieși din viziunea clasică, care a limitat istoria neamului românesc la războaiele daco-romane din timpul lui Traian și Decebal, care se termină în 106 cu încadrarea unei părți a Daciei, ca provincie romană imperială, în marele Imperiu roman, și efectua un salt apoi de o mie de ani, reluînd istoria cu mici formațiuni politice ca acelea ale lui Litovoi și Seneslau, socotim necesară o nouă împărțire : în epoca veche și epoca nouă de la 106 e.n. încoace, deoarece aceasta din urmă a avut o continuare și poate primi denumirea de „mileniul imperial al Daciei“. Istoria statelor geto-dace de ieri se întrepătrunde, de aici înainte, cu istoria Imperiului roman, „intra-limes“ pentru o lungă perioadă și apoi „extra-limes“, cînd, asemenea altor provincii, unele în Orient, cîștigă autonomia

³ Herodot. *Istoriei*, vol. I, cartea IV-a, LXXX, p. 340 ; vol. II, cartea VII-a, CXXXVII, p. 234.

⁴ *Ibidem*, vol. II, cartea VI-a, XXXIX, p. 120-121.

administrativă, fără a pierde în mod decisiv și definitiv legătura politică și militară cu autoritatea centrală a imperiului, și pe cea spirituală cu partea occidentală, devenită putere politico-spirituală suprastatală în Occident. Năvălirile unor clanuri, hoarde, triburi rătăcite pe teritoriile imperiului, în număr limitat, nu a însemnat genocidul sau alungarea populației locale de milioane, ci doar unele „prezențe“ sau „dominații nominale trecătoare“, probă că toate populațiile diverselor regiuni trace au rămas neclintite pe pământul străbun și cel mult au suferit influențe, au acceptat denumiri și toponomii fără strămutarea orașelor și a satelor și, cu atât mai puțin, a râurilor . . . Asupra acestei noi periodizări a istoriei românești au început să apară scrieri și studii care, bazându-se pe documente vechi și noi, reușesc să dea o nouă interpretare și o continuitate, o permanență neîntreruptă, cum e în firea lucrurilor, a realităților istorice ale României⁵.

Epoca anterioară anului 106, referitoare la statele existente pe teritoriul întins al Daciei-Getiei, se împarte, în schimb, în perioade mai mult sau mai puțin cunoscute, după documentația existentă, care, pe zi ce trece, se mărește prin noi descoperiri arheologice, numismatice și epigrafice, în opera asiduă de cercetare a trecutului, iar interpretarea lor dă o nouă viziune, o imagine mai realistă și mai legată a evenimentelor, faptelor și vieții de odinioară, care în fond nu difereau prea mult de cele din timpurile noastre decât prin tehnică și mai puțin prin mentalitate, acțiune și strategie. Există hiatusuri de informație între epocile cunoscute prin documente și repere arheologice, dar aceasta nu înseamnă o întrerupere a existenței populației și a vieții sale politico-militare. Populațiile nu apar și dispar potrivit fenomenului din deșerturi, unde unele riuri, chiar importante, curg la suprafață, dispar sub pământ pe lungi distanțe și reapar apoi în toată vigoarea lor. E nevoie numai de noi și continue cercetări, pentru descoperirea urmelor care în mod necesar trebuie să existe, dar stau încă ascunse în pământ, iar cele pe care le avem la îndemână sînt necercetate cu suficientă atenție și interes. Izvoare inepuizabile reprezintă scrierile antice, dar și

⁵ Octavian Toropu, *Romanitatea tîrzie și strămoșii în Dacia Traiană sud-carpatică*, Craiova, 1976 ; Radu Vulpe, Ion Barnea, *Din istoria Dobrogei*, vol. II, București, 1968 ; Andrei Aricescu, *Despre o recentă interpretare a izvoarelor literare privind părăsirea Daciei*, în „Studii și cercetări de istorie veche“, 24, 1973, nr. 3, p. 485-493 ; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. I, București, 1974, p. 126-155 ; I. I. Russu, *Etnogeneza românilor. Fondul autohton traco-dacic și componenta latino-romanică*, București, 1981.

cele noi, în bibliotecii uriașe, printre care este demnă de menționat, în primul rând, biblioteca Vaticanului, tezaur care aparține lumii întregi.

În prezentarea acestei epoci, socotim că metoda retrospectivă, adică a expunerii evenimentelor începînd cu cele mai apropiate și continuînd, pe etape, pînă la cele mai îndepărtate, pe măsura disponibilității documentelor, ce se răresc cu cît ne adîncim mai mult în trecut, și completarea lor cu interpretări de analogie și logică, de logică istorică, ce stă la baza acestei discipline, este cea mai potrivită. Tocmai lipsa acestei logici istorice a împiedicat realizarea acestei desăvîrșiri.

SECOLELE I-II E.N. DACIA SUB DIURPANEU ȘI DECEBAL

Țara era încă destul de întinsă în această perioadă, între Dunăre, Tisa, Carpați și Nistru pînă la Olbia, unde domnise Burebista, la timpul său, dar acum penetraseră romanii prin Geția Minor. Zona cuprinsă între Tisa și Dunărea de mijloc pînă la Aquincum, de sub stăpînirea lui Burebista, fusese invadată de triburi ale sarmaților și iazigilor, care își stabiliseră sălașele în pustă, de unde prădau teritoriile vecine. Ei s-au angajat chiar ca mercenari, la un moment dat, în solda romanilor. Dar pactele nu erau de lungă durată, așa că adesea împrejurările se schimbau și ei deveneau cînd neutri, cînd inamici. În această situație de bună vecinătate se aflau în timpul domniei lui Diurpaneu și Decebal, iar cînd s-a încercat să se încheie cu ei o alianță împotriva romanilor, au preferat să stea deoparte, deși fără folos.

Dacia-Geția era unitară, centralizarea celor cinci provincii-regate fiind încă suficient de strînsă, cum de altfel s-a menținut de la Burebista sub toți urmașii săi principali. Apariția unor regișori în regatele care formau țara Daciei-Geției nu diminuea cu nimic unitatea țării, deși acești regi locali puteau să ia și chiar au luat unele inițiative, invadînd, de exemplu, Imperiul roman întins pînă la Dunăre. Acțiunea lor era considerată ca o îndeletnicire normală, fie că era cu scop de pradă, fie cu scop de observație asupra măsurilor luate de romani, care, de un secol, plănuiau și pregăteau cucerirea Daciei. De altfel, însuși „regele-regilor“, Diurpaneu, era conștient de aceste intenții ale imperiului și strategia sa era de a fi la curent cu ceea ce se întîmplă în apropierea frontierei sale, la sudul Dunării, spre a nu fi luat prin surprindere, în ziua atacului decisiv, de către romani.

Diurpaneus sau Dorpaneus, cum îl numeau istoricul Iordanes⁶ și scriitorul Orosius⁷, sau Duras, cum îl numea Dio Cassius⁸, și-a început domnia în anul 68 al erei noastre. În același an murea Neron și se declanșează luptele de succesiune care au durat pînă cînd generalul Galba a fost proclamat de trupele din Spania împărat, în luna iunie. Aceleași trupe care l-au ucis apoi în luna ianuarie a anului următor, 69, la instigația lui Otton, care devine împărat. Nici domnia acestuia nu a durat mult, căci legiunile din Germania l-au proclamat împărat pe Vitellius, care a devenit stăpînul Romei, dar fiind prea crud, trupele l-au înlocuit cu generalul Vespasian, proclamat împărat în vara aceluiași an, 69. El a domnit aproape 10 ani și a făcut eforturi pentru o mai bună organizare a imperiului, timp în care și Diurpaneu a procedat în același fel cu țara și armata sa, adunînd bani și arme pentru pregătirea unui război preventiv. Titus, urmașul lui Vespasian, a numit prefect al pretoriului pe fratele său, Domițian, și astfel el a putut să se ocupe de luptele cu evreii. La moartea sa, a ajuns împărat Domițian, al cărui nume a rămas în istoria Daciei-Geticii legat de o mare înfrîngere care a obligat Imperiul roman să plătească tribut anual dacilor sub forma de ajutoare, despăgubiri ș.a.

La începutul domniei, Domițian a izbutit să obțină reușite pe plan administrativ și economic și a purtat cu succes războaie contra quazilor și marcomanilor, extinzînd hotarele imperiului pînă la Main.

Cheltuielile mari efectuate în aceste acțiuni l-au făcut să se gîndească cu lăcomie — după cum scrie Iordanes — la averea Daciei, care acumulasese multe tezaururi. Diurpaneu nu i-a dat însă răgaz și a socotit că, dispunînd de o oștire suficientă și de un general de valoare ca Decebal, nepotul său, este mai potrivit să ia el inițiativa printr-un război preventiv, pe cînd Domițian se afla încă în Germania. A intrat astfel pe neașteptate, renunțînd la tratatele cu romanii, în Moesia, devastînd tot malul drept al Dunării, stăpînit de multă vreme de aceștia. A înfrînt armatele romane și pe comandanții lor în frunte cu guvernatorul Moesiei, Opius Sabinus, care și-a găsit moartea. Toate acestea se petreceau în anii 85-86 și Iordanes dă multe detalii asupra acestei bătălii⁹.

⁶ Iordanes, *Getica*, în *Izvoarele istoriei Românilor*, vol. XIV, text traducere și comentarii de G. Popa-Lisseanu, București, 1933, p. 38.

⁷ Orosius, *Istoria împotriva păgînilor*, în *Izvoare privind istoria României* (în continuare se citează *I.I.R.*), București, vol. II, 1970, p. 195.

⁸ Dio Cassius, *Istoria romană*, în *I.I.R.*, vol. I, București, 1964, p. 683.

⁹ Iordanes, *op. cit.*, p. 34.

Știrea s-a răspândit ca fulgerul și era firesc ca romanii să reacționeze. În acest scop, Domițian, întors la Roma, părăsește capitala și se instalează la Naissus, unde era capitala Moesiei pe care o împarte, cu această ocazie, în două, în Superior și Inferior, despărțite de râul Ciabrus. După rezolvarea problemelor de ordin administrativ, a hotărât să înceapă operațiile militare împotriva dacilor, incredințind comanda lui Cornelius Fuscus, prefectul pretoriului. Dacă atacurile sub directa conducere a lui Domițian nu au dat rezultate, generalul Fuscus a reușit să-i împingă pe daci peste Dunăre.

Domițian a hotărât atunci ca romanii să dezlănțuie o nouă mare ofensivă și să pătrundă chiar pe teritoriul Daciei, în care scop a concentrat noi trupe și a construit o flotilă pe Dunăre. De aici înainte ofensiva se desfășoară pe teritoriul Daciei. La sfârșitul anului 86, Diurpaneu, slăbit și bătrîn, simțind țara în pericol, renunță la domnie și încredințează regatul nepotului său, generalul Decebal.

Cunoscută fiind din confruntările precedente valoarea noului rege, Decebal, romanii au început să se teamă, socotind Dacia ca suprem pericol pentru imperiu, ceea ce îi făcea să-și amintească de îndemnul lui Cato, dar într-o altă formă: *Daciam delendam esse* (Dacia trebuie distrusă).

Decebal era bine cunoscut la Roma, unde Dio Cassius îl descrie în termenii următori: „Era priceput în ale războiului și iscusit la faptă, știind cînd să năvălească și cînd să se retragă, meșter în a întinde curse, viteaz în lupte, priceput a se folosi cu dibăcie de o victorie și de a scăpa cu bine dintr-o înfringere, pentru care lucru el a fost mult timp pentru romani un potrivnic de temut”¹⁰.

Pentru a cîștiga timp, „regele-regilor“, Decebal, a socotit că este oportun să ducă tratative cu Domițian, simulînd teama față de o eventuală confruntare cu romanii; a trimis soli să ceară pace pentru a bloca înaintarea romanilor și pentru a stabiliza situația militară din acel moment. Domițian însă a refuzat, căci dorea cu tot dinadinsul să pună și el piciorul în Dacia temută.

Atunci Decebal, pentru a-l provoca să grăbească invazia, chiar înainte de terminarea pregătirilor noii campanii a lui Domițian, elaborează o nouă strategie și îi trimite — după cum relatează Patricius — „un sol care să-i spună în batjocură că va face pace, dacă ar vrea ca fiecare roman să-i trimită anual doi oboli, iar de nu, el va declara război și-i va aduce mari neajunsuri”¹¹. În fața acestei nemaipomenite provocări, mîndrul împărat Domițian reac-

¹⁰ Dio Cassius, *op. cit.*, p. 683.

¹¹ Petrus Patricius, *Istoriei*, în *I.L.R.*, vol. II, p. 487.

ționează întocmai cum dorea Decebal. O dată cu dezghețul din primăvara anului 87, Domițian dezlănțuie atacul împotriva dacilor, trecând trupele peste un pod de vase, lângă orașul Oescus, în apropierea vărsării Oltului în Dunăre. Intrați pe teritoriul Daciei, spre surprinderea lor, romanii nu întâmpină nici o rezistență. Mirați, pornesc în căutarea oștilor lui Decebal, lăsându-se atrași în Valea Oltului, care ducea spre nord, către trecătoarea de la Turnu Roșu. Aici îi așteaptă Decebal și li se opune cu armele. O bătălie crâncenă într-o strâmtoare, cu o victorie strălucită a lui Decebal, înfruntare care se va repeta în aceleași condiții cu treisprezece secole mai târziu, în vremea principelui Basarab, dar cu alți adversari. Generalul roman Cornelius Fuscus a pierit în luptă și dacii au intrat în posesia unei mari prăzi de război, luând arme și prizonieri, ca și drapelul Legiunii a V-a, care a fost dus în sanctuarul de la Sarmizegetusa.

Romanii pregătesc a doua ofensivă împotriva Daciei, care se încheie cu bătălia de la Tapae. Pentru pregătirea ei, și-au luat răgaz mai bine de un an și atât Domițian, cât și Decebal au recurs la o mai bună înarmare a oștilor, întărirea fortificațiilor, dacii folosind meșteri, arhitecți, ingineri și lucrători romani capturați în bătălia de la Turnu Roșu sau angajați cu bani. Chiar Tacitus comentează în *Analele* sale zicând: „Acum nu se mai puneau în discuție hotarul Imperiului și un mal-limes, ci taberele de iarnă ale legiunilor și stăpînirea provinciilor noastre”¹².

La începutul anului 88 Domițian a trecut comanda trupelor generalului Tettius Julianus. Acesta organizează temeinic oștile și cere legionarilor să-și scrie numele pe scut. Cu mai multă prudență, noul general, evitând greșelile predecesorilor săi, caută să ocolească munții și strâmtoările. Drumurile care puteau duce la Sarmizegetusa erau trei: unul era Dierna pe Cerna (pe Timiș în sus) spre a coti apoi pe valea Bistrei către Porțile de Fier ale Transilvaniei, unde se află o strâmtoare foarte îngustă, pe unde azi abia trec trenul și șoseaua; alt drum pleca de la Viminacium-Lederata, azi Baziaș, pe valea Nerei, pe lângă Biserica Albă (Bela Crava), pătrunzînd în Cîmpia Carașului, de la Arcidava-Vărădia, spre a ajunge la Berzobis-Berzovia și apoi la Tibiscum lângă Caransebeș, spre a o lua apoi tot pe valea Bistrei către Porțile de Fier; o a treia posibilitate era drumul care vine de la Berzobis și de la Tibiscum, care duce la Lucus-Lugoj (pînă la 1 500 numit Lugo pe hărți), ca apoi peste pădurea Binișului și prin Făget, peste delușorul Coșava, să ajungă în Valea Mureșului, largă, deschisă, spre Orăștie, capitala

¹² Tacit, *Anale*, în *I.I.R.*, vol. I, p. 487.

administrativă a Daciei. În felul acesta erau evitate trecătorile periculoase. Bătălia dintre daci și romani s-a desfășurat lângă localitatea Tapae, toponim care nu se află înregistrat nici pe hărți, nici în realitate. De aceea, propunem identificarea acestuia cu Tapia, numele localității care se află și azi la periferia Lugojului, la patru kilometri de centrul orașului. Urme ale crîncenei bătălii date în anul 88 nu se găsesc la Porțile de Fier ale Transilvaniei, cită vreme în valea Timișului, la Lugoj și Tapia, s-au găsit arme și semne ale unei confruntări armate de mari proporții. Pentru determinarea mai precisă a localității, socotim că nu istoricii civili ar fi cei mai calificați să se pronunțe, ci mai degrabă istoricii militari, care, în profundă cunoștință de strategie și tactică militară, pot mai bine să-și dea seama și să motiveze unde a fost această Tapae. Ofițerii Școlii de artilerie de la Timișoara au socotit că aici, la Tapia Lugojului, s-ar fi dat această bătălie și, în consecință, au ridicat în anul 1930 pe o temelie de beton primul cerc al Columnei lui Traian. De reținut că și Traian, mai târziu, a avut și el o bătălie la Tapae, dar, dispărînd scrierile sale („De bello Dacico“), nu avem alte indicații decît un fragment reluat de un grămătic, Priscian, care, în secolul al VI-lea, cita o frază de-a lui Traian : „*Inde Berzobim deinde Aixis processimus*“¹³.

Sub comanda generalului Tettius Julianus, armata romană, condusă cu pricepere și dîrzenie, a dat o crîncenă bătălie în care a fost învingătoare, iar locțiitorul lui Decebal, Vezina, care probabil avea titlul de vicerege, s-a putut salva aruncîndu-se la pămînt printre morții daci. Ca să impresioneze pe romani, Decebal a dat ordin să se taie arborii de pe culmea dealului, probabil de pe dealul Biniș, deasupra Tapiei, îmbrăcînd trunchiurile, lăsate la înălțimea omului, în straie dace.

Și romanii, deși victorioși, au fost însă foarte istoviți și Tettius Julianus, prudent, s-a oprit aici și n-a mai înaintat spre Sarmizegetusa. În acest moment, probabil că Decebal a trimis un nou sol pentru armistițiu, dar Domițian a refuzat să trateze, socotind neterminat războiul și nici definitivă înfrîngerea Daciei.

În această situație se găseau cele două tabere, dacă și romană, în iarna anului 88, în așteptarea primăverii, cînd Domițian socotea să continue campania și să cucerească definitiv Dacia prin înfrîngerea „regelui-regilor“, Decebal. Pentru realizarea acestui scop s-a gîndit că este oportun să clarifice raporturile cu iazigii și marcomanii temporar așezați alături de populația traco-iliro-dacă din

¹³ Traian, *Dacia*, în *Historicorum Romanorum*, reliquiae Teubner, vol. II, p. 117.

Pannonia. Iazigii și marcomanii erau socotiți, în acea epocă, drept aliați ai Romei, dar au refuzat să ia parte la războiul împotriva lui Decebal și s-au menținut într-o poziție neutră. Aceasta a dat de gândit romanilor și i-a îndreptățit să creadă că, la reluarea campaniei, „aliații“ ar putea să se năpustească peste ei, atacându-i din flanc și spate. Pentru aceste motive, Domițian hotărăște să dezlănțuie o campanie — presupusă ușoară — asupra sălașelor iazige și marcomane. Aceștia i-au trimis soli, în timpul în care legiunile romane erau în marș către Cimpia Pannoniei, cerându-i să renunțe la un război inutil. Împăratul, cu mare nesocotință, a dat ordin să fie uciși solii, ceea ce i-a întăritat foarte mult pe iazigi și marcomani, făcându-i să opună o rezistență dirză și să lupte cu vitejie, reușind să învingă cohortele romane. Dintr-odată situația s-a schimbat, raporturile de forțe s-au răsturnat, ceea ce l-a făcut pe Decebal să înteească pregătirile pentru o nouă bătălie destinată să-l alunge pe Domițian de pe teritoriul țării sale.

Înfringerea din Cimpia Pannoniei i-a făcut pe romani să piardă toate avantajele victoriei de la Tapae. Ba mai mult chiar, însuși împăratul Domițian trimite de data aceasta soli lui Decebal ca să încheie un tratat de pace, căci îi era greu să anunțe la Roma înfringerea suferită în Pannonia. Voia să prezinte la Roma o pace favorabilă cu dacii, pentru a fi uitată înfringerea mai recentă.

Decebal răspunde propunerii lui Domițian, dar nu se prezintă el însuși, ci trimite pe Diegis cu câțiva consilieri ai săi, restituind o parte din trofeele capturate și o parte din prizonieri. Drept răspuns la această acțiune, Domițian a pus o diademă pe capul lui Diegis, ca unui vasal, a acordat daruri și onoruri soldaților și a trimis senatului la Roma o scrisoare ticluită de el ca din partea lui Decebal. Din tezaurul împărătesc trimite lucruri pe care le declară pradă de război luată de la daci. Toată această stratagemă a fost cunoscută la Roma și Dio Cassius ne-o povestește în termeni foarte aspri la adresa lui Domițian, despre care spune că: „adusesse în stare de sclavie împărăția însăși“¹⁴.

Tratatul de pace dintre Roma și Sarmizegetusa s-a încheiat în anul 89, stabilindu-se legături de bună vecinătate în baza cărora romanii plăteau sume mari de bani în fiecare an lui Decebal și trimiteau tehnicieni, meșteșugari și instructori militari pentru a-i instrui pe daci în vederea apărării limesului roman, deoarece ei erau considerați, acum, ca aliați ai imperiului. Erau acordate și unele avantaje romanilor, și anume dreptul de a trece cu trupele din

¹⁴ Dio Cassius, *op. cit.*, p. 685.

Moesia pe teritoriul Daciei spre Pannonia, ca și permisiunea folosirii unor capete de pod peste Dunăre, în teritoriul Daciei. Nu a existat nici o clauză privind restituirea drapelului Legiunii a V-a și a tuturor prizonierilor romani. Tratatul din 89 a intrat îndată în vigoare și a durat pînă la venirea la putere a lui Traian. A fost denunțat în anul 101.

Cu anul 100 se încheie apogeul Daciei ca putere independentă superioară căreia romanii îi plăteau un tribut, prin care cumpărau înfrîngerea trecută și pacea viitoare. Toți o considerau o situație rușinoasă și dăunătoare Imperiului roman, cu influențe nefaste asupra altor provincii. Această situație nu putea să fie de durată și cel care o va schimba va fi împăratul Traian, care, în două confruntări decisive cu dacii și cu Decebal, a ajuns să ocupe o parte a Daciei și să deschidă o nouă epocă în istoria tracilor de la Dunăre și Carpați, a daco-geților.

În a doua perioadă a domniei lui Decebal, cu începutul secolului II, ursita Daciei se schimbă. De la apogeul la care, împreună cu Diurpaneu, Decebal a dus Dacia, cu primăvara anului 101 încep războaiele organizate de împăratul Traian, bine cunoscute și descrise de toți istoricii români. În primul război dacic, Traian, care nu mai putea să suporte umilința de a plăti tribut dacilor, trece Dunărea în Banat, atacînd din vest, așa cum o făcuse și Tettius Julianus. În această parte a bazinului Dunării, în Banat, se putea constitui o bază de operații bine aprovizionată din Pannonia, din Dalmația, tot de aici plecînd și drumul cel mai scurt spre Italia. A alcătuit o armată formidabilă, de 200 000 de oameni, recrutați din Italia, dar și din Africa și Palmyra, la care se mai adăugau iazigii, marcomanii și quazii, precum și cinci legiuni aduse din cele două Moesii și altele cinci deplasate de pe Rin, toate concentrate la Viminacium și Ratiaria. Avea alături de el generali de valoare, ca Licinius Sura, Claudius Livianus și nepotul său Hadrian, precum și ingineri faimoși, ca Balbus, Celsus și pe marele Apollodor din Damasc.

Armata romană a trecut Dunărea prin două puncte: o primă coloană la Lederata, îndreptîndu-se apoi prin cîmpie, pe la Berzobis și Aixis spre Tibiscum; a doua coloană a înaintat pe la Dierna, apoi pe valea Cernei și a Timișului. Cele două coloane s-au întîlnit la Tibiscum. De aici se presupune că s-ar fi îndreptat pe valea Bistrei, pentru a trece în Țara Hațegului, dar avea în față Porțile de Fier ale Transilvaniei. Locul bătăliei este iarăși denumit Tapae, deși din comentarii nu rezultă acest lucru. Dacă voia să evite trecătorile, Traian ar fi urmat altă cale, cea presupusă de la Lucus-Tapae, spre a pătrunde în valea deschisă a Mureșului. Aici a fost prima înfruntare în timpul căreia o solie a aliaților lui Decebal a

adus o ciupercă, pe care scria cu litere latine că aceștia, împreună cu buri, sfătuiesc pe Traian să se întoarcă și să facă pace. Traian a respins acest mesaj și a dezlănțuit bătălia, pierzând oameni și având mulți răniți, pe care i-a înfășat chiar cu veșmintele sale transformate în bandaje. Pentru a marca acest eveniment, a dat ordin să se ridice un altar soldaților căzuți și să li se aducă jertfă în fiecare an. Așa ne povestește Dio Cassius¹⁵.

După această bătălie, înaintînd în cîmpia ce se deschidea în Valea Mureșului, Traian s-a îndreptat spre Orăștie, în direcția în care se afla capitala mare a țării, Sarmizegetusa, și care nu se limita la templele de la munte, unde împăratul voia să ajungă. Aici desigur era adunat statul major al dacilor apărat de fortificații numeroase, în fața cărora Traian a socotit prudent să se oprească. La rîndul său, durează fortificații pentru a apăra lagărele sale, în vederea iernii din 101-102 și a reluării ostilităților din primăvara următoare.

Întreruperea ofensivei a fost utilă pentru ambele tabere, care suferiseră pierderi grele, poate în egală măsură. Decebal însă, pentru a slăbi presiunea armatelor romane aflate pe drumul Sarmizegetusei Regia, a încercat să deschidă un alt front spre a obliga adversarul să-și împartă armata. În Geția Minor, la Dunăre, a declanșat un alt atac împreună cu aliații săi sarmați. Istoricul Radu Vulpe¹⁶ precizează că în acea iarnă fluviul n-a înghețat decît pentru puțină vreme, ceea ce i-a îngăduit lui Traian să coboare cu flota și cu armatele sale și să dea bătălia de la Adamclisi, unde a fost ridicat, după aceea, cunoscutul monument Tropaeum Traiani. Și aici luptele au fost crîncene și Traian a pierdut mulți oameni din garda sa personală. Dar a învins. Pe acest loc Traian a dat ordin să fie construit faimosul monument, ca un avertisment popoarelor din răsărit și din nord.

În primăvara anului 102 Traian a reluat ofensiva spre Sarmizegetusa. Decebal, simțindu-se în pericol, a trimis o solie alcătuită din nobili daci, care, prezentîndu-se în fața lui Traian, au aruncat armele la pămînt și au căzut în genunchi, după cum se vede pe metopele Columnei. Oamenii lui Decebal îi cereau lui Traian să-l primească pe regele lor care era gata să accepte toate condițiile pentru încheierea păcii. Traian a trimis pe generalii săi, Licinius Sura și Claudius Livianus, care era și prefect al pretoriului, pentru a lua contact cu Decebal. Acesta însă nu s-a prezentat, iar generalii

¹⁵ *Ibidem*, p. 687-688.

¹⁶ Radu Vulpe, *Les Bures alliés de Décébale dans la première guerre dacique de Trajan*, în *Studia Thracologica*, București, 1976, p. 212.

romani au tratat cu niște delegați ai regelui dac, care trăgăna astfel tratativele, spre a câștiga timp.

Atunci, Traian a continuat ofensiva spre Sarmizegetusa. Din povestirile lui Dio Cassius rezultă că romanii au întâmpinat dificultăți, trebuind să ocupe cu mari eforturi colină după colină, pentru a se apropia de centrul politic și militar al Daciei. La acest atac a participat și cavaleria romană de sub comanda lui Quietus, însă doar pentru apărarea legiunilor contra eventualelor atacuri din spre est.

Situația a devenit critică pentru Decebal și acesta a trimis din nou soli la Traian cerînd pace, în condițiile impuse : „Să dea înapoi armele — scrie Dio Cassius, despre condițiile puse de Traian — mașinile de război și pe constructorii acestor mașini, să-i predea pe dezertori, să distrugă întăriturile și să se retragă din teritoriul cucerit, ba încă să-i socotească dușmani sau prieteni ai săi pe cei ai romanilor, să nu mai primească nici un fugar, nici să nu mai ia în slujba lui vreun ostaș din Imperiul roman“¹⁷.

Pentru încheierea acestei păci, Decebal însuși s-a prezentat în fața lui Traian sub zidurile Sarmizegetusei, în toamna anului 102. Condițiile impuse de Traian sînt comunicate senatului, care le acceptă, și el se întoarce la Roma, unde i se acordă un triumf și titlul de *Dacicus*, cu sărbători de gladiatori. El a lăsat însă garnizoane romane la Sarmizegetusa și în alte cetăți dacice. În urma acestui tratat de pace, Dacia a pierdut multe teritorii, în primul rînd Banatul și trecătoarea Porților de Fier, precum și Oltenia și parte din Cîmpia Munteniei, pînă în sudul Moldovei, la Piroboridava-Poiana, care au fost anexate Moesiei Inferioare.

Intenția lui Traian de a cuceri întreaga Dacie nu a putut fi realizată, după cele două campanii ale acestui prim război din 101 și 102, deoarece imperiul însuși avea nevoie de o perioadă de refacere și de consolidare. Pacea din 102 aduce o amîinare a realizării acestui plan utilă ambelor părți în conflict: una care își apăra propriul teritoriu și independența, cealaltă urmărind cucerirea unei țări bogate, într-o zonă de mare importanță strategică pentru imperiu.

Traian adună trupe proaspete la Dunăre și dispune construirea podului de la Drobeta-Turnu Severin, într-un loc bine ales, de unde puteau fi trimise cu repeziciune trupe romane atît în Oltenia, cît și în Banat. În zona cucerită de la daci, Traian construiește drumuri și după opinia lui Ion Donat ridică „Troianul“ din cîmpia

¹⁷ Dio Cassius, *op. cit.*, p. 691.

sudică¹⁰. Podul admirat atât de mult pe timpul său și ale cărui rămășițe se văd și azi, impresionînd prin tehnica construcției, avea rostul de a menține legătura permanentă cu trupele instalate pe teritoriul Daciei, fără a aștepta înghețul fluviului sau a se recurge la podul de bărci. La fel întărește toate castrarele de-a lungul Dunării și construiește cetăți noi la nord de Dunăre, în zona subcarpatică. Prin toate aceste măsuri, Sarmizegetusa și fortărețele sale rămîneau ca o insulă fortificată în mijlocul unui teritoriu stăpînit de romani.

În anul 105 începe al doilea război dacic al lui Traian. Decebal își dădea bine seama de situația grea în care se afla, de aceea a pregătit arme, i-a primit pe fugari, a întărit fortificațiile, a trimis soli la vecini, pe care dorea să-i convingă să lupte contra romanilor, iar iazigilor le-a ocupat teritoriul pe care apoi, cînd Dacia a devenit provincie romană, Traian l-a menținut și nu l-a mai restituit vechilor lor stăpîni. Vești despre toate aceste pregătiri, pe care le găsim relatate de Dio Cassius, au ajuns la Roma, unde senatul declară pe Decebal „dușman al republicii“ și hotărăște reluarea ostilităților. De altfel, Traian a părăsit Roma încă din iarna anului 104, îndreptîndu-se spre Dunărea de Jos și folosește iarna și primăvara pentru organizarea meticuloasă a trupelor. Decebal caută să găsească noi aliați, reușind să-i convingă numai pe sarmați, care au fost de partea lui. Nu i-au lipsit nici inițiativele subversive urmărind uciderea lui Traian prin dezertori, între care unul, fiind prins, a mărturisit intenția și misiunea. Decebal a mai încercat prin Longinus, amicul personal al lui Traian, după ce îl prinsese într-o cursă, să afle planurile împăratului roman și să obțină o pace avantajoasă, dar Longinus a preferat să se otrăvească decît să divulge secrete.

Începe ultimul și cel mai crîncen război dintre daci și romani. Traian a trimis trupe prin trei direcții, adică prin Valea Mureșului, prin valea Bistrei și prin Pasul Oituzului. Armata lui Traian, estimată la 200 000 de oameni, era una dintre cele mai numeroase armate din cîte a cunoscut antichitatea. Războiul a durat un an, cu lungi și grele strădanii în care Traian și oștenii săi au trecut prin multe primejdii și au dat dovadă de vrednicie, după cum povestește Dio Cassius. Sarmizegetusa Regia, unde era statul major și supremul centru de comandă al dacilor, a căzut. Decebal reușește să fugă înspre nord, încercînd să organizeze o nouă rezistență, dar este urmărit și, pentru a nu cădea în mîna călăreților romani, se străpunge cu propria sabie. Aceștia, punînd mîna pe cadavrul său,

¹⁰ Ion Donat, *Troianul*, în „Luceafărul”, anul XXI (11), 18 martie, 1978.

i-au tăiat capul și brațul drept, cum se poate citi pe inscripția funerară de la Grammaieni-Salonic, a veteranului roman Tiberius Claudius Maximus : „l-a prins pe Decebal și capul lui l-a dus împăratului la Ranistorum“¹⁹. O parte din nobilii daci se hotărăsc să se supună și întreaga Dacie rămasă încă sub conducerea lui Decebal cade, iar românii transformă o parte din statul daco-get în provincie romană imperială, integrînd-o în Imperiul roman și astfel această regiune și populația ei și-a continuat existența statală.

Țara a fost spoliată, după declarația medicului personal al lui Traian, Criton, de tot tezaurul public, de toate obiectele prețioase de aur și argint, care, după calcule ponderate bazate pe date economice și financiare, se ridică la 50 de miliarde de dolari americani de astăzi. Cu acest tezaur sînt finanțate serbări populare la Roma timp de 6 luni, cetățenii romani sînt scutiți de impozit în anul respectiv, se acordă cîte 650 de dinari fiecărui locuitor al Romei, se construiesc monumente publice, basilici, arcuri de triumf și monumentul cel mai expresiv și valoros din toată antichitatea „Columna lui Traian și Decebal“ (cel din urmă mort ca un erou și care, prin dîrzenia și vitejia sa, a pus și mai mult în valoare calitățile cu totul deosebite de militar și om de stat ale lui Traian). Prin toate acestea, Traian devine și primul mare împărat al daco-geților, de aici înainte numiți „romani“ ori „daco-romani“ sau români și a intrat în tradiția populară ce s-a perpetuat pînă în zilele noastre.

Pentru nimicirea mitului unității dace, templele de la Sarmizegetusa și simbolismul lor de perpetuare și renaștere eventuală a dacilor ca popor și stat independent au fost distruse pînă la temelii și coloanele prăvălite în valea Sargeției, peste care a crescut pădurea. Începînd cu anul 106 e.n., sub un nou soare al unei noi vieți a daco-geților și a statului lor, se continuă istoria lor glorioasă.

DACIA „IMPĂRATULUI“ SCORILO (28-68 E.N.)

Reluînd retrospectiv istoria statelor geto-dace, după acest epilog, îndreptățită este întrebarea : cum s-a ajuns la această concentrare de putere și acumulare de forțe economice și militare ale Daciei, sub Diurpaneu și Decebal ? Ele desigur au fost opera predecesorilor regi-împărați ai Daciei, între care, în primul rînd, este Scorilo sau Scorilus.

¹⁹ Michael Speidel, *The captor of Decebalus, a New Inscription from Philippi*, „The Journal of Roman Studies“, 60, 1970, p. 142.

Prea puțin se vorbește de calitățile și meritele acestui rege al daco-geților, care a avut marele avantaj al unei lungi domnii de 40 de ani, după cum declară Dio Cassius și relatează Iordanes. Domnia lui Scorilo este una dintre cele mai importante din istoria dacilor, el fiind contemporan cu apariția unor noi doctrine care vor submina pînă la urmă structurile social-politice ale Imperiului roman. El se afla la cîrma statului în anul 28, pe cînd era împărat la Roma Tiberius, ca fiu adoptiv al lui August, care se urcase pe tron la anul 14 e.n. după moartea lui August. În timpul lui Scorilo s-au petrecut și faptele istorice care l-au pus în relief în Iudeea pe tînărul galileean Iisus din Nazaret, în urma căruia, datorită învățăcelilor săi, s-a creat o nouă religie care a invadat lumea, întrucît se altoise pe organizația Imperiului roman. Însăși Dacia urma să fie cuprinsă de acest fenomen, încă de pe la anul 70 e.n., cînd vine la Dunăre și în Scytia să propovăduiască noua credință apostolul Andrei.

Despre acțiunile relatate de Noul Testament, implicat fiind și proconsulul Pilat, guvernator al Siriei, din care făcea parte și Iudeea, desigur, au venit vești încă din acea vreme în Dacia veche, cum o numește Iordanes în *Getica* sa, căci n-a fost o țară izolată și necunoscută, ci, dimpotrivă, era în centrul atenției Imperiului roman. Iată ce scrie Iordanes: „După ce Comosicus a lăsat cele omenești, a venit la domnie Scorillos, «regele celților» (!?) și, timp de patruzeci de ani, a stăpînit peste neamurile lui în Dacia. Vorbesc despre Dacia cea veche [...] această țară, așezată în fața Moesiei, peste Dunăre, încinsă de cununa munților, avînd doar două intrări: una de la Boutate, cealaltă de la Tapae”²⁰.

Chiar dacă în textul latin numele lui Scorilo apare sub formă de Coryllus, după grafia scriitorului Frontinus, numele său păstrat pînă astăzi este fără îndoială Scorilă. În Banat, pe coasta Muntelui Mic, sînt o seamă de stînci denumite Pietrele Scorila, așa cum se află în vorbirea curentă de pe valea Borlovei, în satele Borlova și Turnu Rueni, unde sînt rămășițele zidurilor unui castru de apărare construit de romani.

Înțelepciunea regelui Scorilo rezultă din relatările lui Frontinus, care spune următoarele: „Scorilus șeful dacilor, deși știa că poporul roman e sfișiat de luptele civile, nu credea totuși prudent să încerce un atac pentru că își dădea seama că un război extern ar fi adus din nou unirea între cetățenii certați și de aceea, pentru a-i convinge și pe ai săi, a pus doi ciini să se mănince între ei, și

²⁰ Iordanes, *op. cit.*, p. 34.

cînd erau în focul bătăliei, le-a arătat un lup, pe care îndată, lăsînd furia dintre ei, cîinii s-au și aruncat [asupra lupului — *n.a.*] și așa a putut, cu această pildă, să împiedice [...] năvala împotriva romanilor“²¹.

Pilda a servit și pentru menținerea unității Daciei și a unirii locuitorilor ei în fața pericolului care venea din partea romanilor. Domnia atît de îndelungată a lui Scorilo îndreptățește presupunerea că unitatea Daciei a fost menținută fără probleme de ordin intern.

Tot în timpul domniei sale în Dacia, la Roma s-au mai ridicat și alți împărați, cum a fost Caligula, eliminat la vîrsta de 29 de ani, urmat de împăratul Claudius, care a respectat legalitatea, a făcut mari edificii publice și a lărgit hotarele imperiului, anexînd Mauretania și Tracia-Odrisia, în anul 46, devenită provincie romană. Importantă pe plan politic intern a fost acordarea de către el a cetățeniei romane diverselor popoare din provincii. Nu a avut noroc însă în viața de familie pusă sub autoritatea faimoasei Mesalina, care, pînă la urmă, a fost supusă unei judecări și ucisă. Claudius s-a căsătorit apoi cu Agrippina, care l-a făcut să-l adopte pe Neron ca succesor al imperiului, în locul propriului său fiu. La rîndul său, Neron l-a eliminat pe pretendentul la tron și ca recunoștință și pe propria sa mamă.

Astfel de fapte în statul Daciei sub domnia lui Scorilo nu s-au petrecut. Cu toate acestea, împărații Claudius și Neron reușesc, în opera de pregătire a operațiilor contra Daciei, care a durat un secol, să slăbească puterea daco-geților prin incursiuni și preluări de populații din nordul Dunării, transferîndu-le în sudul fluviului, unde au fost colonizați. Prin anii 52-53 guvernatorul Moesiei, Plautius Silvanus Aelianus, a întreprins o campanie împotriva sarmaților în nordul Deltei și, după ce i-a învins, a împins autoritatea romană asupra cetății Tyras — Cetatea Albă, de la limanul Nistrului, unde s-a pus și o inscripție din care rezultă situația politică din țara carpilor — Moldova și teritoriul care mărginea țărmul nord-vestic al Mării Negre. Aceste teritorii care se întindeau pînă la cetatea Olbia și Chersonesul-Bospohoran se aflaseră, în mare parte, sub autoritatea lui Burebista, pentru ca acum să treacă treptat sub stăpînirea romană. Iată inscripția de la limanul Nistrului: „A mutat mai mult de o sută de mii de transdanubieni cu femeile, copiii, principii ori regii lor, dincoace de fluviu, spre a plăti tribut. A înăbușit o mișcare a sarmaților, chiar de la începutul ei, deși trimisese o mare parte a armatei la expediția din Armenia. A adus

²¹ Frontinus, *Stratagemele*, în *I.I.R.*, vol. I, p. 431.

regi pînă atunci necunoscuți ori dușmani ai poporului roman pe malul Dunării, pe care îi păzea spre a-i pune să se închine steagurilor romane. A trimis înapoi regilor bastarnilor și roxolanilor pe fiii lor prinși ori luați înapoi de la dușmanii lor, iar regilor dacilor pe frații lor. De la unii dintre dinșii a luat în schimb ostateci. Astfel a statornicit el pacea provinciei și a lărgit hotarele ei. A făcut apoi și pe regele sciților să ridice asediul cetății Chersones, care e dincolo de Borysthenes. Cel dintîi ca guvernator al Moesiei a ușurat lipsa de pîine a poporului roman, trimițînd mari cantități de grîu din această provincie²².

Penetrația romană în teritoriile care făceau parte din statul dac ori se aflau sub influența acestuia a prins rădăcini și s-a întărit din ce în ce mai mult, iar în anul 56 locuitorii Tyrasului adoptă calendarul roman, Olbia și Chersonesul intrînd în mod permanent în sfera de influență romană. Pentru apărarea lor guvernatorul Aelianus a ridicat un val de pămînt ca acelea pe care romanii se obișnuiseră să le construiască pentru apărarea limesurilor lor în Britannia, Germania și alte părți și care pleacă de la Poiana-Siret, trece pe lîngă Tecuci și ajunge la Tyras-Cetatea Albă, și ale cărui urme se mai păstrează și astăzi.

În anul 54, cînd Agrippina îl otrăvește pe Claudius, soțul ei, se urcă pe tron, la vîrsta de 17 ani, fiul său Neron, educat de filozoful Seneca din Spania și de Afranius Burrus. Aceștia au devenit apoi miniștri. Lăsînd de o parte excentricitățile sale din cadrul familiei, Neron a purtat cu succes unele războaie atît în orient, cit și în occident. Pentru înfrumusețarea și urbanizarea sistematică a Romei, se zice că ar fi dat foc cartierelor mizere la anul 64, acțiune care a servit și pentru a lua măsuri împotriva creștinilor asupra cărora a dat vina incendierii Romei. A eliminat pe cei doi iudei neastîmpărați veniți să tulbure pacea orașului etern, pe Cafa-Petru, pe care l-a spînzurat cu picioarele în sus în grădinile Vaticanului, și pe Saul-Pavel, căruia i-a tăiat capul la periferia Romei în anul 64. În domeniul artelor a făcut poezii și muzică, iar pe plan economic a dispus construirea Canalului de Corint. Pentru cruzimea și excesele comise în timpul domniei, Neron a fost constrîns să se sinucidă prin sabia unui libert al său, fiind abandonat pentru bani și de șeful poliției sale, Tigellinus. Acestea se întîmplau în anul 68, cînd și-a încheiat domnia și regele Scorilo, care s-a stîns însă în patul său, de moarte naturală.

²² Vasile Pârvan, *Getica*, București, 1982, p. 61.

Înainte de moarte, Scorilo a trebuit să înfrunte presiunea romană, organizând incursiuni, împreună cu sarmații, aliații dacilor, în provincia Moesia din sudul Dunării. Astfel, în iarna anilor 67-68, trecînd peste Dunărea înghețată, au nimicit două cohorte romane.

Scorilo nu a avut copii la vîrsta obișnuită, ci deabia mai tîrziu, poate prin anul 50 sau 55. L-a avut pe „Decebalus per (pur) Scorilus“, adică pe ultimul rege al Daciei, Decebal, care în anul 68 putea să aibă între 13 și 18 ani, încă prea tînăr pentru a prelua tronul și a diriguia treburile importante ale statului dac, a cărui întindere geografică era apreciabilă. Pentru acest motiv, dar și datorită sistemului de succesiune la conducătorii daci²³, lui Scorilo i-a urmat fratele său, Diurpaneu, care l-a instruit pe Decebal și i-a asigurat educația și formarea, astfel încît la primul război contra lui Domițian l-a avut ca general la vîrsta de 30-35 ani. În cei 40 de ani de domnie ai lui Scorilo, căci durată a dat totdeauna și oriunde rezultate bune, statul mare al Daciei a prosperat, s-a întărit și a acumulat acea forță economică și militară care a îngăduit apoi lui Diurpaneu și Decebal să ducă țara, statul la apogeul afirmării sale politice și militare. Epocile de tîrzie nu sînt rezultatul momentului ci sînt totdeauna urmarea unei pregătiri anterioare ce trebuie cunoscută pentru a înțelege evenimentele politico-militare de apoi.

REGATUL LUI COMOSICUS, CEL MAI MARE DINTRE REGI (1-28 E.N.)

Domnia lui Scorilo a fost precedată de domnia lui Comosicus, bărbat format și ales de către Deceneu, căruia Iordanes îi atribuie și acest mare merit, cum în realitate s-a verificat. Iată textual ce spune Iordanes: „Iar după ce Deceneu a murit (dacia) l-au avut în aproape aceiași venerație pe Comosicus, deoarece acesta nu era mai prejos în iscusință. El era socotit, datorită priceperii sale, și rege pentru dînșii, și mare preot, și judeca poporul ca judecător suprem“²⁴.

Nici Iordanes, nici alte izvoare nu precizează anul în care și-a început domnia, dar este probabil că aceasta debutează la anul 754 Urbe condita, devenit anul 1, era noastră, stabilit de marele cleric Dionisie Românul de la Constanța chemat la Roma. Comosicus a

²³ Radu Vulpe, *La priorité des agnats dans la transmission de la royauté chez les Thraces, les Daces et leurs voisins*, în *Studia Thracologica*, București, 1976, p. 15-21.

²⁴ Iordanes, *op. cit.*, p. 34.

fost rege, a fost mare preot, corespunzător lui Pontifex Maximus la romani, și judecător suprem al statului.

Ca rege a organizat diverse raiduri în sudul Dunării. Pentru apărarea Moesiei, împăratul August trimisese în anii 12 și 10 î.e.n. armate împotriva celor dacice, împingându-le dincolo de Dunăre. Cu această ocazie stabilește și noi garnizoane de-a lungul fluviului. Între anii 4 și 12 e.n., sub domnia lui Comosicus, noile incursiuni dacice sînt respinse de consulul Sextus Aelius Catus, care, pentru mai multă liniște, a preluat cincizeci de mii de locuitori din nordul Dunării și i-a transferat în sud pentru a stăvili activitatea acestor „frontalieri“. În această epocă se dezvoltă cetățile Ratiaria, Oescus și Novae.

Forța dată dacilor de către Burebista mai dăinuia încă într-o bună măsură întru apărarea fruntariilor din Moldova și din Transilvania, ca și cele din Pannonia, de unde dacii făceau expediții numeroase înspre provincia romană Illyricum, în nord-vestul Peninsulei Haemus. Împăratul Tiberius, în jurul anului 20, ca o contramăsură, angajează tribul sarmatic al iazigilor, pe care îi ia în solda sa și îi așează înspre Dunăre și Tisa, în Pannonia, ca un fel de stavilă sau tampon împotriva dacilor.

Întreg teritoriul Daciei Mari din sudul Dunării, care se întindea de la fluviu pînă la creasta Munților Haemus fiind stăpînit de Burebista, a fost pierdut în timpul domniei lui Comosicus și a luat numele de provincia Moesia, unde guvernatorul, fostul consul Sextus Aelius Catus, prin politica sa nu numai de respingere a dacilor, ce reveneau în țara lor din sud, dar preluînd sate întregi de oameni de-a lungul malului stîng al Dunării și strămutîndu-le la sud, a slăbit și golit frontiera dunăreană a Daciei. În același timp, împăratul August, ca suzeran al Traciei-Odrisiei, înscăuna la domnie pe un Cotys al IV-lea, care n-a domnit mult, urmat fiind apoi, în anul 16 î.e.n., de către unchiul său, Rhoemetalces, mult cinstit și de greci, care i-au atribuit titlul de prim-arhonte. În această țară, dacii se bizuiau pe tribul bessilor, al căror șef era sacerdotul zeului-trac Dionisie, Vologaises. Ei au organizat o răscoală în Odrisia, care a durat trei ani, rezistînd eroic într-o reșcută fortificată, începînd cu anul 13 î.e.n. Numai după această răscoală romanii au putut restabili vasalitatea Odrisiei, împărțînd-o între doi frați, Rhoemetalces și Rhasecuporis. Mai tîrziu, în anul 7 e.n., acesta din urmă va domni cu Cotys al V-lea mult prețuit de Strabo, iar Antipatru, într-o epigramă, comparîndu-l cu Jupiter, Marte și Apolo. Cotys al V-lea este menționat și de Ovidiu în poeziile sale, care-l descrie ca pe un om cult și poet distins, comparîndu-l cu Orfeu. Din păcate, a fost ucis de asociatul său la

domnie, Rhascuporis cel rău. Tracia-Odrisia este împărțită în anul 19 între un alt Rhoemetalces și fiii minori ai lui Cotys, dintre care unul este numit de Caligula „rege al Armeniei Mici“.

Comosicus a avut o amplă activitate pe plan religios-spiritual, căutînd să perpetueze autoritatea lui Zalmoxis și practicarea virtuților etice profesate de acesta. Ele nu au fost suficiente pentru a menține întreaga centralizare a puterii și chiar la instigația senatului roman regișorii locali, peste care domnea, cereau autonomii din ce în ce mai mari, ceea ce, fatal, a dus la slăbirea statului.

Și ca judecător suprem, funcție pe care o îndeplinea și împăratul Romei, cum a arătat-o Traian, Comosicus s-a remarcat, dînd dreptate uneori regișorilor, alteleori supușilor acestora, bazîndu-se pe legile cutumiare, dacă nu chiar scrise, ca și pe echitatea ce rezultă din spiritul eticii lui Zalmoxis. Nemurirea sufletului și recompensa fericirii postume pentru cei ce trăiau respectînd legea — era și aceasta o credință care inspira judecata supremă a regelui-împărat Comosicus.

Comosicus își încheie domnia pe la anul 28, cînd îi urmează la cirna statului dac regele Scorilo.

SECOLUL I Î.E.N. STATUL CULTURAL AL LUI DECENEU (44-1 Î.E.N.)

La dispariția lui Burebista prin mîna conjurațiilor daci și romani, în anul 44 î.e.n. a urmat la tronul împărăției Daciei marele consilier și prieten al său, pontiful Deceneu. Prin dubla sa calitate, politică și religioasă-spirituală, Deceneu a reușit să mențină unite regatele geto-dace, deși tocmai acestea provocaseră, la instigația romană, moartea lui Burebista. Poporul îl asculta cu sfințenie. Nobilii și căpeteniile locale au fost aceia care nu au văzut interesele superioare ale statului unitar și utilitatea concentrării de putere și s-au lăsat instigați de puterea romană, care, neputînd să pornească în acel moment război contra Daciei, a căutat să înlăture prin alte mijloace pe valorosul său conducător, Burebista, întocmai ca și pe Caesar, căruia conjurații nu i-au îngăduit continuarea concentrării de putere deținută de mai bine de cinci ani. Ca și conjurații romani, probabil și conjurații daci au reușit să fugă de sub mîna prea bună a pontifului Deceneu și poate să fi rămas nepedepsiți. El nu a făcut războaie, ci a instaurat o epocă de liniște.

În succesiunea lui Caesar și preluarea puterii de către tînărul său fiu adoptiv Octavian, Deceneu nu s-a amestecat pentru a nu mai repeta eroarea lui Burebista care a optat pentru Pompei în

conflictul dintre triumviri. Octavian August, deși în vîrstă doar de nouăsprezece ani, a reușit să se impună lui Antonius și să aibă titlul și funcția de consul. A format apoi, împreună cu el și cu Lepidus, un al doilea triumvirat și a luptat împotriva conjuraților, Brutus și Cassius, care s-au refugiat în Macedonia, unde, în bătălia de la Philippi, din anul 42 î.e.n., au fost învinși și s-au sinucis. A intrat apoi în conflict cu Antoniu, care voia să împartă imperiul, dar l-a învins în anul 40 la Perugia-Perugia și apoi, încuscrindu-se, s-au înțeles o vreme și au putut să-l învingă pe Pompei, care duse război contra părților, după cum Antoniu i-a învins pe părți și a cucerit Armenia. Datorită Cleopatrei, Antoniu s-a îndepărtat de Roma și la Actium, în marea bătălie navală, a fost înfrînt de Octavian, care rămîne în anul 31 î.e.n. stăpîn al imperiului, și la 1 august anul 30 î.e.n. devine primul „imperator“ al marelui stat roman care continuă să se numească Republică. El instaurează *Pax Romana* ce a durat aproape 60 de ani, de care și Deceneu a profitat pentru a-și pregăti oamenii contra eventualului atac împotriva Daciei pe care și August îl avea în mintea sa.

Pacea a fost favorabilă dezvoltării cultural-spirituale căreia Deceneu i-a acordat o deosebită atenție. Cultura orală, cum s-a dezvoltat la atîtea alte popoare — egiptenii, grecii și romanii fiind o excepție cu scrierile lor —, a ajuns la culmi nebănuite în toate domeniile: astronomie, filozofie, logică și morală, tehnică, medicină, farmacologie etc. Faima culturii dace a durat secole, căci încă Iordanes, în secolul al VI-lea, a rămas foarte impresionat și a descris cu admirație felul în care Deceneu își desfășura opera culturală în rîndul dacilor. Cea mai bună expunere o face el însuși: „Observînd dispoziția lor de a-l asculta în toate și că ei sînt din fire inteligenți, i-a instruit în aproape toate ramurile filozofiei, căci el era în acestea un maestru priceput. El i-a învățat morala, dezvoltîndu-i să trăiască potrivit legilor naturii. I-a învățat logica, făcîndu-i cu mintea superiori celorlalte popoare. Arătîndu-le practica, i-a îndemnat să petreacă în fapte bune.

Demonstrîndu-le teoria celor douăsprezece semne ale zodiacului, le-a arătat mersul planetelor și toate secretele astronomice și cum crește și scade orbita Lunii și cum globul de foc al Soarelui întrece măsura globului pămîntesc și le-a expus sub ce nume și sub ce semne cele trei sute patruzeci și șase de stele trec în drumul lor cel repede de la răsărit pînă la apus, spre a se apropia sau îndepărta de polul ceresc. Vezi ce plăcere este ca niște oameni prea viteji să se îndeletnicească cu doctrinele filozofice, cînd mai aveau puțin răgaz de război.

Puteai să-l vezi pe unul cercetînd poziția cerului, pe altul proprietățile ierburilor și ale arbuștilor, pe acesta studiînd creșterea și scăderea lunii, pe celălalt observînd eclipsele Soarelui și cum, din rotația cerului, Soarele să atingă regiunea orientală, este dus înapoi spre regiunea occidentală²⁵.

După cum se vede, Dacia sub Deceneu a ajuns la culmi nebănuite în domeniul civilizației și culturii și înțelepții ei nu erau mai prejos de cărturarii greci, care însă au avut avantajul de a fi consemnat în scris știința lor și de a o fi transmis cu mai multă siguranță posterității mulțumită și traducerilor pe care le-au făcut arabii, la venirea și afirmarea lor în Mediterană. Aceasta nu înseamnă că dacii nu au scris folosind alfabetul latin — cum s-a văzut în mesajele trimise lui Traian. Limbă și scriere, învățate și de marele poet Ovidiu, au existat, iar acesta a scris poezii în limba dacă, după cum el însuși o afirmă.

Prea multe documente ale trecutului în legătură cu dacii au dispărut or stau ascunse, pentru a nu avea îndoiala că miini criminale au intervenit în acest sector, în acest sens, după cum se întîmplă și azi sub ochii noștri. E de presupus că aceste scrieri referitoare la științele de care vorbește Iordanes cu atîta admirație în secolul al VI-lea să fi rămas conservate în incinta „universității” organizată în templele, după obiceiul antic, de la Sarmizegetusa. Și astăzi templele au misiunea de a conserva arhive și documente istorice la multe popoare din lume (cum se întîmplă la Vatican și în Asia). Este de presupus că ele s-au menținut pînă la sosirea romanilor, care, învingînd pe daci în cele două faimoase războaie ale lui Traian, tocmai contra acestor temple s-au năpustit și înverșunat și le-au distrus pînă la temelii, făcînd *terra rasa* și distrugînd și cărțile și arhivele respective, considerate de ei ca un fel de materiale subversive, căci acestea, cu religia și filozofia lor, mențineau înaltă spiritualitatea dacilor, făcîndu-i atît de viteji, de războinici, conștienți de valoarea lor. Barbarii deci nu erau dacii sau cei veniți din afară, ci romanii, pentru că ei sînt aceia care au aplicat această tactică a distrugerii brutale a oricărei opoziții față de tendințele lor imperialiste, așa cum s-a întîmplat cu Cartagina, cu Lyonul galic (Lugdunum), cu Numantia spaniolă ș.a.m.d.

Elemente ale culturii trace, mai ales în muzică, s-au transmis mai întîi grecilor și prin aceștia și romanilor, dar nu întotdeauna li s-a precizat paternitatea adevărată tracă. Exemplul ni-l dă, în literatură și muzică, tracul Orfeu și primii poeți cu care începe litera-

²⁵ *Ibidem*, p. 33.

tura greacă : Linos, Musaios, Tamiris. Orfeu și Tamiris au inventat lira cu 9 coarde, iar naiul este tot creație tracă, buciumul și tobele fiind perfecționate și ele tot de traci. Chiar sacerdoții în rugăciunile lor, în vestminte albe, cântau și se acompaniau cu citera, după cum arată Iordanes. Tracii războinici și viteji iubeau în egală măsură muzica și poezia. După mitologia greacă, tracii au fost creatorii muzicii, în frunte cu Orfeu. Din păcate, menadele, tot din neamul său trac, în timpul unor serbări orgiastice, în cinstea lui Dionysos, l-au masacrat din gelozie și resturile lui duse de fluviul Evros au ajuns în Marea Tracică, unde locuitorii insulei Lesbos i-au cules capul și lira și le-au îngropat cu mare cinste, păstrându-se aici o prețuire deosebită și o tradiție de cultivare a muzicii și poeziei lirice. Legende foarte vechi vorbesc și despre Eumolpos și de Musaios, alt contemporan al lui Orfeu, care a descoperit muzicalitatea și armonia numerelor. Chiar cele nouă muze ar fi, după această tradiție evocată de Constantin Romaios : „creații ale mitologiei tracice“. De altfel, însuși marele nostru istoric Nicolae Iorga, declară că „în Olimpul trac se găsesc, cu deosebire după seminții, toți zeii elenici ...“.

Medicina și farmacologia au fost și ele foarte vestite în Tracia. Pe timpul lui Platon medicina tracă era considerată superioară medicinei grecești, după afirmațiile filozofului însuși. În *Charmides*, Platon vorbește despre valoarea grijii arătate de medicii traci pentru sistemul nervos, adică „sufletul“, care trebuie tratat în primul rând, între altele, și prin descânțece și gânduri frumoase, pentru ca efectul lor să se extindă apoi asupra trupului întreg, fiind mai lesne vindecate în părțile sale bolnave. Căci, după cum relatează un izvor, Zalmoxis spunea : „Nu trebuie să încerci a vindeca ochii fără să vindeci capul și nici capul fără trup, la fel nici trupul fără suflet, iar toamai aceasta este pricina pentru care cele mai multe boli rămân nevindecate de medicii greci ...“²⁶. Tradiția medicinei românești continuă și astăzi, atrăgând mulți studenți străini din toată lumea și mai cu seamă din Grecia, care vin să se adape la izvorul științei medicale traco-daco-românești.

În ceea ce privește farmacologia, extrasele din plante — astăzi sînt din nou la mare cinste — erau bine cunoscute și aplicate în spațiul tracic, păstrate în tradiție. Țăranii români și-au îngrijit nu numai animalele după formule și metode transmise din tată în fiu, dar și membrii familiei, recurgînd pînă de curînd la vraciul care folosea ierburi, săruri, cărbuni și atîtea leacuri naturale, care, apoi, s-a demonstrat că au o bază chimică științifică, nelipsindu-i

²⁶ Platon, *Dialoguri*, București, 1968, p. 45.

pe bolnavi nici de „descîntecele“ lui Zalmoxis amintite de marele scriitor și filozof al antichității, Platon.

În fața acestor realități ale științelor și artelor trace, în genere, și daco-getice în special, e nevoie să revizuiim imaginea despre cultura și civilizația daco-getică, despre originea și dezvoltarea lor, care în timpul marelui pontif Deceneu au atins culmi excepționale și s-au păstrat apoi de-a lungul secolelor prin tradiție și folclor.

Regi autonomi. Deceneu, în marea sa înțelegere și bunătate, pentru a nu mai avea tensiuni interne, a acordat unor regiuni autonomie administrativă, iar dintre acestea, regiunile Banatului, Olteniei și ale Geției Minor au avut inițiative și în afara frontierelor Daciei, împotriva romanilor. Florus spunea că dacii trăiesc nedeslipiți de munți și de acolo obișnuiau să coboare și să pustiască ținuturile vecine, trecînd Dunărea înghețată în timpul iernii²⁷. Iordanes și Dion Crisostomul precizează că, de la Burebista pînă la Decebal, au fost numai cinci „regi ai regilor“ în Dacia Mare. Alte nume care apar în ciocnirile cu romanii sînt, deci, numele acestor mici regi din regiunile amintite. Printre ei este citat un Cotys care întreprinde o astfel de acțiune, iar mai tîrziu și urmașul său, Dicomēs. Dicomēs intervine în luptele dintre Antoniu și Octavian în favoarea celui dintîi. După înfrîngerea lui Antoniu la Actium, în anul 31 î.e.n., mulți daci sînt făcuți prizonieri. Duși la Roma, ei au fost constrînși să lupte în amfiteatre ca gladiatori. Un alt rege Cotys a intervenit în luptele civile, dar, mai abil decît Dicomēs, a căutat și a găsit o legătură foarte apropiată cu Octavian. El trebuia să se însoare cu fiica sa, Iulia, însuși împăratul Octavian urmînd să se căsătorească cu fata lui Cotys. Din păcate, finanțele lui Cotys în aceste războaie au secătuit și, către anul 29 î.e.n., decăzînd economiceste, nu a mai avut dotă suficientă pentru a-și oferi fiica tînărului împărat roman Octavian. Atunci și sentimentele lui Cotys s-au schimbat, candidații la căsătorie rămînînd pe vechile lor poziții, fără încuscrire.

În Geția Minor s-au ridicat și alte căpetenii locale, cu numele de Roles, Dapix și Zyraxes. Roles avea reședința la Durostorum și a devenit aliat al romanilor, ajutîndu-i în bătălia cu bastarnii. L-a ajutat și pe Crassus timp de doi ani, după care a primit titlul de „Prieten și aliat al romanilor“.

În alte părți ale Daciei Mari au mai fost și alți regi locali, care s-au bucurat de autonomie și au avut unele inițiative pe plan

²⁷ Florus, *Rezumat în două cărți al tuturor războaielor din Titus Livius, vreme de 700 de ani*, în *I.I.R.*, vol. I, p. 524-525.

extern, între ei un Coson (40-29 î.e.n) după cum rezultă de pe monedele de aur care-i poartă numele, iar regatul său ar fi fost situat în zona subcarpatică a Munteniei. Coson a fost aliat cu Brutus în campania contra lui Caesar și apoi l-a ajutat pe fiul imperatorului, în 42 î.e.n., în bătălia de la Philippi. După sinuciderea lui Brutus, Coson a rămas ostil romanilor timp de un deceniu. Apoi a găsit modalitatea unei înțelegeri, care s-a realizat între anii 32 și 31 î.e.n.

Altă căpetenie, care își atribuia titlul de rege, de „basileus”, a domnit în zona Vilcei, capitala regatului său fiind Buridava, pe care a descoperit-o profesorul Dumitru Berciu²⁸. Lingvistul I.I. Russu îl identifică sub numele de Thiamarcus, nume obișnuit în nordul Dunării.

În centrul Geției Minor, cu sediul la Capidava, se afla regele Dapyx și el asigura protecția cetăților Carsium și Histria. În anul 28 î.e.n. s-a gândit să atace stăpînirea lui Roles, prietenul Romei, care îi dădea ajutor lui Crassus. Acesta îl asediază și, prin intermediul unui trădător, reușește să deschidă porțile cetății Capidava, ocupînd-o. Dapyx și sfetnicii săi se sinucid. În schimb, populația se refugiază cu turmele într-o peșteră imensă, dar romanii închid intrarea, fac un foc cu mult fum și-i constrîng pe fugari să iasă pentru a-i spolia de averi. În felul acesta intră romanii și se instalează de-a binelea în Geția Minor.

Al treilea rege, Zyraxes, proteja cetățile Troesmis, Dinogeția, Aegisus și Buteridava. Dio Cassius și istoricul Constantin C. Giurescu susțin că Zyraxes era liniștit și nu aspira să cucerească teritoriile vecine. Crassus însă căuta cu orice preț un *casus belli*. Îl creează declarînd că, în capitala acestui rege, Genucla, o cetate bine apărată din toate părțile, s-ar afla drapelele romane pierdute de un general roman în luptele anterioare cu geții. Fără a formula o cerere de restituire a stindardelor, Crassus asediază cetatea, o împresoară din toate părțile, chiar și de pe latura deschisă de pe Dunăre, cucerind-o fără a-l putea prinde pe Zyraxes. Acesta a reușit să fugă la timp în Geția Mare, adică în statul geto-dac împreună cu tezaurul țării, după care Crassus rîvnea în zadar.

Cu aceste fapte se încheie domnia regelui pontif Deceneu, care — după spusele lui Iordanes — nu va fi niciodată destul de preamărit pentru ceea ce făcuse spre binele dacilor, tocmai ca Moise pentru evrei și Pericle pentru greci, atît în administrație și cultură, cît și în existența de toate zilele. De asemenea, pentru fericita alegere a urmașului său, prea bunul rege Comosicus.

²⁸ D. Berciu, *Burii. Buridava. Burebista*, Craiova, 1931.

Statul Daciei dintre Dunăre și Carpați a ajuns la o concentrare de putere deosebită, începînd cu anul 70 î.e.n., cînd și-a început domnia marele împărat al dacilor, Burebista. El a apărut ca un colos în istoria romanilor și acțiunile sale sînt legate pînă la moarte de cele ale marelui Caius Julius Caesar. Principiile lui Machiavelli în materie politică au existat înainte de codificarea lor de către marele florentin. Conflictul personal al lui Burebista cu Caesar s-a evidențiat mai ales atunci cînd, în lupta sa cu Pompei, Burebista a optat pentru acesta din urmă, mai mult cu gîndul, căci ajutor efectiv nu i-a dat, partizanii lui Pompei fiind înfrinți înainte de sosirea contingentelor dace. Faptul că dacii s-au amestecat în luptele interne ale romanilor, adică interveneau în războaiele civile, înseamnă că aveau strînse raporturi cu republica romană, de secole, și reprezentanța la Roma, sub forma de ambasadori oficiali și oficioși, exista și îi ținea la curent pe regii daci cu cele ce se întîmplau în statul roman. Nu numai că dacii nu erau lipsiți de state organizate, cum unii sînt înclinați să creadă, dar se impuseseră în afară, fiind prezenți în raporturile internaționale economice și politico-militare.

Caius Julius Caesar s-a născut la Roma, la anul 100 î.e.n., din faimoasa *gens Iulia*, care pretindea că se trage din eroul troian legendar Enea, și s-a căsătorit foarte tînr cu fata unui important om politic. Om de mare cultură, a făcut carieră militară în Asia, a învățat oratoria pentru a intra în politică, în rîndurile vrăjmașilor lui Sylla, ajungînd edil, apoi pretor și, în anul 69 î.e.n., general în Spania. Se presupune că Burebista s-ar fi născut tot în jurul anului 100 î.e.n și ar fi urmat o carieră militară și politică similară cu cea a lui Caesar. În anul 70 î.e.n. ajunge la cîrma statului ca „rege al regilor“, tocmai cînd Caesar devenea general în Spania și acumulase o bogată experiență ca să aspire la suprema comandă a statului, în calitate de consul, obținută abia în anul 59 î.e.n., deci cu unsprezece ani mai tîrziu decît Burebista. Dar, după această supremă funcție, care dura numai un an la romani, a preferat să obțină pe cinci ani comanda trupelor din Gallia și a întreprins campania de cucerire și supunere totală a diverselor Gallii care formau Imperiul celtic. Luptele le-a extins și la galii belgieni și la armoricani din nord-vestul Galliei, ocupînd apoi și Britannia.

Caesar a avut de înfruntat căpetenii importante ca Ariovist și Vercingetorix, cu care nu s-a arătat prea mărinimos. Luptele sale, descrise în lucrarea *De bello gallico*, au asigurat apartenența provinciei Gallia la statul roman, care a durat apoi secole. Acumulase atîta putere și atîta glorie încît senatul devenise îngrijorat. Nefiin-

du-i satisfăcute unele cereri a decis să treacă Rubiconul, în ianuarie 49 î.e.n., adică frontiera numită Pomoerium a adevăratului teritoriu roman, unde nu se putea intra cu trupe. Acțiunile sale militare și politice au dus apoi la constituirea Imperiului roman, fapte pentru care poporul l-a aclamat la Roma. Vrăjmașul său era Pompei, pe care l-a învins în Spania, și după ce i s-a acordat prima dictatură, Caesar a trecut în Haemus pentru a-l învinge definitiv pe opozant. Pompei a fost înfrânt în faimoasa bătălie de la Pharsalus de la 6 iunie 48 î.e.n., la care trebuia să vină ajutoarele lui Burebista, care, însă, au ajuns prea târziu. Fugit în Egipt, Pompei a fost ucis de Ptolomeu al XIV-lea.

Ca regină a Egiptului Caesar a instalat pe Cleopatra, care i-a dăruit și un fiu, Cesareone, din păcate ucis la Roma de vrăjmași. S-a mai bătut și l-a învins pe regele Pontului, Farnace, ca și pe fiii lui Pompei rămași în Spania, pe care i-a distrus la Munda, în anul 45 î.e.n. Întors acasă, i s-a acordat dictatura pe viață, censura și pontificatul, fiind declarat inviolabil și ridicându-i-se statui și altare. Deci, avea puterile și poziția unui împărat, a primului împărat al Imperiului roman încă nedeclarat, după cum împărat a fost și Burebista, prin poziția și stăpînirile sale.

Numele lui Caesar a rămas legat de reforma calendarului în anul 45, cîtă vreme la daci, Burebista găsise deja calendarul constituit, redactat și pus la zi cu o precizie nemaiîntîlnită, cu mult timp înaintea sa, sub domnia predecesorilor săi. Templele, care simbolizează acest calendar, au fost construite înaintea lui Burebista. El, probabil, dăduse mai mult fast capitalei sale, Sarmizegetusa Regia, la înălțimea munților, unde își avea reședința și palatul de vară, căci iarna, desigur, rezida în capitala administrativă din valea Sargeției, în preajma Orăștiei de astăzi, pentru o mai lesne legătură cu tot restul împărăției. Puțin s-a scris despre acest aspect al capitalei administrative, vorbindu-se mai mult despre sediul statului major și sediul științelor păstrate în temple, după obiceiul antic. Logica istorică impune însă o altă imagine, mai realistă, mai concretă și, deci, mai verosimilă : o țară, ba mai mult, o împărăție nu poate fi condusă din vârful unui munte, în timpul cînd nu exista tehnica de astăzi a comunicațiilor lesnicioase, nici telegrafie, nici telefoane sau radio.

Caesar neuitînd opțiunea lui Burebista, a cărui împărăție se gîndea s-o cucerească, după terminarea războaielor din Gallia și Germania, dăduse ordine să fie redactate hărți ale Daciei-Geției, pe care se gîndea ca, în cadrul unei campanii în Orient, ocolînd Marea Neagră, să o atace de pe Nistru, în loc să-i înfrunte pe daci pe Dunăre. Nereușind să concretizeze acest plan, a socotit util să

uneltească împotriva lui Burebista, momindu-i pe regișorii care nu erau lipsiți de inițiative și, poate, chiar pe unii nobili din preajma „regelui regilor“, geloși de puterea și faima căpeteniei lor. Căderea lui Burebista se realizează însă la puțină vreme după căderea lui Caesar, așa că acesta nu a putut avea satisfacția eliminării unui vrăjmaș de temut.

Acțiunile lui Burebista au dus la întinderea fruntariilor Daciei, care, din regat unit al diversilor regi locali, a devenit o adevărată împărăție, întinzându-se dincolo de Nistru și dincolo de Tisa, pînă la Dunăre, iar la sud, dincolo de Dunăre, pînă la creasta Munților Haemus. Legături cu romanii existau desigur mult înainte de venirea acestora în Dacia, căci drumul așa-zis „al romanilor“ care pleca de la Napoca și trecea peste munți și ajungea peste Potaissa, la orașele de azi Zalău, Șimleu Silvaniei și, mai în sus, pînă-n inima Maramureșului, ființa deja înaintea lor.

Avînd vecini turbulenți la hotare, Burebista a fost nevoit să organizeze mai multe campanii pentru apărarea Daciei. Încă mult înainte de anul 100 î.e.n., anul probabil al nașterii lui Burebista, cei mai agresivi erau celții, care se așezaseră deja, destul de numeroși, în Cîmpia Pannonică. De aici au plecat pînă în sudul Haemusului și au trimis solii la Alexandru cel Mare. Triburi rămase în Munții Tatra, în Boemia și în Munții Raetiei erau boi și tauriscii, care încercau să străbată din nou Transilvania, după cum reușiseră frații lor mai înainte, să intre pe Valea Mureșului și să ajungă pînă în Moldova. Prima campanie organizată de Burebista în anul 60 î.e.n. a fost atît de crîncenă, încît pe acești celți, boii și tauriscii, sub conducerea lui Critasiros, „i-a șters de pe fața pămîntului“, după cum relatează Strabo²⁹. Alungîndu-i, a intrat în Cîmpia Pannoniei și i-a scos din sălașele lor, de unde i-a risipit în Noricum pe tauriscii, iar pe boii i-a fugărit pînă în Gallia, unde au fost luați în primire de Caesar, în anul 58 î.e.n., care i-a înfrînt definitiv.

În felul acesta, hotarele Daciei s-au întins pînă la Aquincum, Budapesta, pînă în Boemia, Moravia și Slovacia, care au rămas sub stăpînirea urmașilor lui Burebista. Dacii populau această zonă împreună cu traco-ilirii și pannoni și, în urma campaniei din anul 60 î.e.n., au intrat și ei sub conducerea unică a lui Burebista. Prezența dacilor aici s-a manifestat și în secolul al V-lea al erei noastre, cînd Attila, invadînd Europa cu hoardele sale hunice și oprindu-se pe malul stîng al Tisei, unde și-a stabilit sălașele capitalei, s-a intitulat — după cum rezultă dintr-o gravură — „Attila, biciul lui Dumnezeu,

²⁹ Strabon, *Geografia*, în *I.I.R.*, vol. I, p. 239.

regele Hunilor, a Metonilor și al Dacilor“. Deci, Pannonia, Boemia și Slovacia au fost locuite de daci, care cu timpul au fost desnaționalizați.

Prin extinderea frontierei statului său spre vest, pînă în centrul Europei, Burebista ajungea în contact cu germanii, în fruntea cărora se găsea regele Ariovist, cel care îi învinsese pe hedui în Gallia, în anul 71 î.e.n., și primise titlul de „rege și prieten al poporului roman“. Dar Caesar nu vedea cu ochi buni un „prieten“ prea puternic la frontieră, și, schimbînd strategia, i-a susținut pe hedui, care au pornit împotriva lui Ariovist, învingîndu-l. În acel moment, Ariovist ar fi putut să stabilească o înțelegere cu Burebista, ceea ce ar fi dat de gîndit romanilor, dar n-a avut timp să încheie alianța, căci a murit în anul 58 î.e.n.

Burebista, pentru întărirea statului și a economiei, s-a gîndit să asigure porturi de desfacere a produselor: nu numai prin cetățile grecești de pe malul apusean al Mării Negre, protejate prin regi locali ai Daciei și de regele Pontului, căzute apoi sub protecția romanilor, ci să se îndrepte spre răsărit pînă la Olbia, pe care, într-o campanie, pune stăpînire nimicind trupele ce i-au fost opuse. Ia în stăpînire și cetatea-port Tyras de pe Nistru, ce exista încă din secolul al VI-lea î.e.n. A transformat aceste două cetăți în porturi de desfacere ale produselor din spațiul geto-dacic, învingîndu-i și pe bastarni, trib german care s-a infiltrat în zonă și năzuia să controleze aceste orașe. De la origine, ele aparțineau lumii traco-geto-dace și cimmerienilor care rămăseseră în zonă — după plecarea altei părți a tribului în Anatolia — preferînd să moară îngropați în faimosul lor mormînt colectiv de pe Nistru, ale cărui urme dăinuiesc și azi, atunci cînd au pătruns în zonă sciții, primii năvălitori din Orient.

Vrăjmașii cei mai puternici și mai incozi ai Daciei lui Burebista erau însă romanii. Ei se apropiaseră de Dunăre prin anul 74 î.e.n., în frunte cu generalul Scribonius Curius, neavînd însă curajul să treacă fluviul în părțile Banatului, din cauza „codrilor întunecoși“. Ca și grecii, romanii nu iubeau munții și deveneau foarte precauți în preajma lor. Au preferat, de aceea, regiunea Geției Minor, unde, în anul 72 î.e.n., generalul Marcus Terentius Lucullus Varro propusese și impusese cetăților de pe țărmul Mării Negre un tratat de alianță, prin care romanii stabileau o bază temeinică de aprovizionare pe uscat și pe apă, în vederea războiului contra Daciei. Protecția romană era mai costisitoare decît aceea a dacilor, din cauză că guvernatorul acelei regiuni, Caius Antonius Hybrida, făcea jafuri nemiloase, ceea ce mărea costul protecției. Burebista a hotărît cu sfetnicii săi să curme această situație și să înceapă o campanie militară, impresurînd cetatea Histria, care era și o excelentă bază

militară. Orașul a fost ținut sub asediu timp de trei ani, după care, nemaiavând posibilități de aprovizionare din hinterlandul său, a fost luat cu asalt, zidurile cetății au fost distruse, mulți locuitori făcuți prizonieri. Buni comercianți, histrienii, care exportau icre negre și moruni în țările din Mediterană, au recunoscut autoritatea lui Burebista, plătind tributul respectiv și rămânând de aici înainte sub protecția și supunerea lui. Primarul orașului, Aristagoras, a primit o diplomă de recunoștință pentru aceste tratative, diplomă care este o bună sursă de informații.

Burebista nu s-a oprit la Histria, în timpul asediului, ci a coborât spre Tomis, Callatis, Odessos-Varna, Mesembria-Nesebăr, Apollonia-Burgas, toate orașe-porturi ale Mării Negre din Geția Minor și din Tracia-Odrisia. Aceste orașe s-au supus lui Burebista, singuri tomitanii opunând o rezistență îndârjită, în urma căreia orașul a avut de suferit și o parte dintre locuitori au plecat, reîntorcându-se, poate, în metropola care a întemeiat Tomisul, orașul Milet din Anatolia, unde s-a născut Hecateu. Cetatea cea mai fidelă Daciei, chiar înainte de Burebista, a fost Dionysopolis, devenit Balcic, care a organizat mari serbări la sosirea lui Burebista. Un cetățean al orașului, Acornion, a fost utilizat apoi de Burebista ca ambasador itinerant și aceste merite și marile calități ale lui Burebista rezultă dintr-o inscripție în cinstea diplomatului dionysopolitan din anul 48 î.e.n. Iată ce spune textul : „În timpul din urmă, regele Burebista, ajungând cel dintii și cel mai mare dintre regii din Tracia, stăpînitor al tuturor ținuturilor de dincolo și de dincoace de Dunăre, Acornion a fost și pe lângă acesta în cea dintii și cea mai mare apropiere și a obținut cele mai bune rezultate pentru patria sa, inspirînd și colabărînd la cele mai eficace măsuri și, nu mai puțin, cîștigînd bunăvoința regelui pentru propășirea cetății sale“³⁰.

Extinzînd și întărind hotarele în vest și în est, Burebista putea oricînd să adune oaste de cel puțin 200 000 de oameni, cifră mare pentru acele vremuri, după spusele lui Strabo³¹. Pentru întreținerea trupelor sale, Burebista făcea manevre în sudul Dunării, în Geția Minor și în Odrisia, pînă la Munții Haemusului, ajungînd adesea pînă în Macedonia și Iliria. Dușmanii cei mai puternici ai Daciei rămîneau, fără îndoială, romanii, cu care Burebista ar fi dorit să stabilească o înțelegere, greu de realizat însă, căci orice dezvoltare și întărire a statului daco-get nu era văzută cu ochi buni de senatul roman, îndeosebi cînd la cîrma țării se afla un rege-împărat de talia

³⁰ I. H. Crișan, *Burebista și epoca sa*, București, 1977, p. 91.

³¹ Strabon, *op. cit.*, p. 241.

lui Burebista. Lunga domnie a acestuia, de 26 de ani, spre deosebire de consuli, care rămâneau la putere un an, i-a îngăduit regelui dac să dezvolte și mai mult puterea statului său. Strabo descrie pe Burebista în termenii următori : „Ajungînd în fruntea neamului său, care era istovit de războaie dese, getul Burebista l-a înălțat atît de mult prin exerciții, abțineri de la vin și ascultare față de porunci, încît, în cîțiva ani, a făurit un stat puternic și a supus geților cea mai mare parte din populațiile vecine. Ba încă a ajuns să fie temut și de romani“³².

Marea operă a lui Burebista a fost facilitată de Deceneu, un foarte prețios colaborator și sfetnic, devenit mare preot al dacilor, în slujba zeului suprem Zalmoxis. Fiind dotat cu mari calități spiritual-morale, Deceneu a știut să fie un prețios sfătuitor intim al lui Burebista, a știut să îndrume poporul pe căile bune ale vieții, ale comportării și ale eticii, în respectul stăpînirii politice pe pămînt și în respectul stăpînirii lui Zalmoxis în viața de apoi, în care dașo-geții, ca și ceilalți traci, credeau cu fermitate. Puterea statului dac și vitejia oamenilor în război — geții fiind considerați „cei mai viteji dintre traci“ —, așa cum au arătat-o în timpul războaielor purtate de Burebista, au impus Dacia ca una din cele mai mari puteri ale antichității.

CUCERIREA DACIEI ÎN CONTEXTUL STRATEGIEI GENERALE A IMPERIULUI ROMAN

În vremurile noastre trepidante este firesc să utilizăm retrospectiva pentru a fructifica experiența istorică a Imperiului roman. Desigur, în ceea ce privește viața economică, socială sau politică nu sînt posibile nici un fel de analogii, dar în domeniul strategiei există similitudini instructive. Pentru romani cele două imperative esențiale ale propriei civilizații erau consolidarea unei baze materiale puternice și asigurarea unei securități adecvate. Scopul strategiei romane era securitatea propriei civilizații fără să prejudicieze vitalitatea bazei sale economice și fără să compromită stabilitatea ordinii politice existente. Succesul istoric al Imperiului roman, reflectat în dănuirea sa unică, a oglindit gradul înalt în care au fost conciliate aceste două imperative conflictuale. Este un adevăr incontestabil însă că nu numai succesele obținute pe cîmpul de luptă au asigurat, pentru o vreme îndelungată, liniștea unor teritorii vaste aflate în componența Imperiului roman.

Superioritatea imperiului, evidentă, consta nu numai în ordinea stabilită : ea izvora din întregul complex de idei și tradiții care a inspirat organizarea forței militare romane, subordonînd puterea armată a imperiului scopului politic. Condiția esențială a succesului strategic al imperiului a stat în ferma subordonare a priorităților tactice, a idealurilor și instinctelor războinice unor scopuri politice.

Principiile generale ale strategiei imperiale romane puteau fi aplicate la întreaga scară a Imperiului roman, deși fiecare sector de frontieră avea propriile sale particularități impuse de diferiți adversari sau de situații geografice diverse.

În studiul de față ne vom ocupa numai de un singur aspect, restrîns în comparație cu vastitatea problemei, cel al materializării

acestor principii strategice, anume cel furnizat de situația Daciei și a teritoriilor de la Dunărea de Jos.

La moartea lui Augustus, în anul 14 e.n., teritoriile supuse direct sau indirect controlului imperial cuprindeau ținuturile de pe litoralul întregului bazin mediteranean, toată Peninsula Iberică, partea interioară a continentului european pînă la Rin și Dunăre, Anatolia și, într-o măsură mai mică, regatul Bosphorului de pe țărmul de nord al Mării Negre. Practic, controlul acestui vast teritoriu era asigurat de o mică armată a cărei efective au fost inițial fixate la începutul principatului, fiind ușor sporite ulterior.

Frontierele imperiale nu erau încă delimitate și nu exista nici un sistem de apărare fixă pe graniță, iar legiunile nu erau încartiruite în fortărețe permanente construite din piatră, așa cum aveau să fie în viitor ¹. Neangajată în războaie mari de cucerire între anii 6 și 43 e.n. (Britannia), funcția principală a armatei era în esență defensivă, respectiv de a asigura securitatea împotriva apariției neașteptate a unor pericole neprevăzute.

Pericolele erau în primul rînd de ordin intern. Dincolo de sporadicele incursiuni peste graniță ale germanilor, dacilor și ulterior ale sarmaților sau de conflictul cu părții legat de investitura armeană, principalele probleme de securitate a Romei au fost determinate de revoltele izbucnite în interiorul imperiului.

În vremea lui Augustus problema Daciei a fost atenuată, dar nu rezolvată, prin expediții punitive și operații represive ². Diplomația romană, îndeosebi în vremea principatului lui Tiberius, a stabilit, de asemenea, „o frontieră invizibilă“ a relațiilor clientelare cu popoarele de dincolo de Rin și Dunăre ³. În timpul lui Tiberius s-a încercat folosirea diplomației, dar dacii nu au putut să fie transformați în clienți de nădejde (poate pentru că ei aveau propriul lor aur) ⁴. De aceea, romanii s-au folosit de iazigii sarmați, așezați între Tisa și Dunăre, pentru a ține puterea dacă departe de acel sector al fluviului ⁵. Simultan, un stat clientelar cu serioase probleme interne și externe de securitate a fost instalat în Tracia,

¹ C. M. Wells, *The German Policy of Augustus: An Examination of the Archaeological Evidence*, Oxford, At the Clarendon Press, 1972.

² A. Alföldi, în CAH, 11, p. 84-85.

³ Fraza aparține lui Ernst Kornemann din titlul studiului său *Die unsichtbaren brezen des römischen Kaiserreichs*, retipărit în *Staaten-Völker-Männer. Aus der Geschichte des Altertums*, Leipzig, Dietrich, 1934, p. 39-116.

⁴ C. Daicoviciu, *La Transilvanie dans l'antiquité*, București, 1945, p. 52-54.

⁵ See John Harmatta, *The Sarmatians in Hungary*, în *Studies in the History of the Sarmatians*, Magyar-Görög Tanulmányok, 30, Budapest. Pázmány Péter Tudományegyetem, Görög Filológiai Intézet, 1950, p. 45-46.

stat al cărui conducător, Rhoemetalces I (și, ulterior, succesorii săi turbulenți), a trebuit să fie ajutat în repetate rînduri împotriva tribului trac al bessilor ⁶.

Cu toate acestea, romanii nu au putut să ignore popoarele care locuiau dincolo de Rin și de Dunăre. Aceste popoare, mari sau mici, reprezentau o forță prea puternică pentru a fi lăsată în afara oricărui control de-a lungul frontierei întinse și vulnerabile a imperiului, care continua să fie lipsită de fortificații de apărare. Întii de toate, trebuie remarcat faptul că frontierele de pe Rin și Dunăre nu erau protejate de aliniamente de apărare. În schimb, turnurile de pază și punctele de alarmă erau completate de flote de patrulare riverane, așa cum era Classis Moesica pe Dunăre ⁷.

Politica de securitate promovată de Vespasian și de succesorii acestuia, care în vremea lui Adrian și a urmașilor săi a atins punctul culminant, poate fi considerată ca o încercare de a transforma imperiul într-o „tabără“. Metafora este perfect justificată: rețeaua imperială de fortificații de frontieră creată în acest interval era menită să servească nu ca o barieră totală, ci mai degrabă ca un element fix în contextul strategiei mobile a apărării imperiale.

În vremea Flavianilor, roxolanii, o altă populație sarmatică (de origine iraniană), ocupau cîmpiile ce se întindeau de-a lungul cursului inferior al Dunării. Tacitus menționează incursiunea lor neizbutită din anul 69 e.n. peste Dunăre în Moesia, cînd 9 000 de războinici călări au fost interceptați de Legiunea a III-a Gallica și măcelăriți în timp ce se retrăgeau încărcăți cu pradă ⁸.

Romanii au trebuit, în anul 85-86 e.n., în timpul lui Domițian, să lupte din nou împotriva dacilor, de sub conducerea lui Decebal. După ce i-au respins pe daci dincolo de Dunăre, ca urmare a unei noi incursiuni a acestora din urmă în Moesia, romanii i-au urmărit, dar au suferit o înfrîngere serioasă. În anul 88 e.n. această înfrîngere a fost răzbunată printr-o ofensivă strategică încununată de succes, care a culminat cu victoria obținută la Tapae, în spațiul de dincolo de Drobeta-Turnu Severin ⁹. Domițian a intenționat probabil să desăvîrșească victoria realizată pe cîmpul de luptă printr-o înaintare spre

⁶ Ronald Syme, în CAH, 10, p. 356.

⁷ Chester G. Starr, Jr., *The Roman Imperial Navy, 31. BC-AD 324*, în „Cornell Studies in Classical Philology“, vol. 26, Ithaca, Cornell University Press, 1941, p. 135-137.

⁸ Tacitus, *Historics*, I, p. 79.

⁹ Syme, în CAH, 11, p. 168-172 și Emilian Demougeot, *La Formation de l'Europe et les invasions barbares: Des Origines germaniques à l'avènement de Diocletien*, Paris, Aubic, 1969, p. 162-164.

Sarmizegetusa, reședința lui Decebal și a curții sale, dar în anul 89 e.n. a izbucnit revolta condusă de Antonius Saturninus, legatul Germaniei Superioare. Oricum, la data aceea sistemul clientelar în sectorul dunărean era în curs de destrămare, ceea ce reducea în mod drastic opțiunile strategice ale romanilor.

În această regiune, care se aflase sub o formă ușoară, dar eficientă, de control diplomatic încă de pe vremea lui Tiberius, romanii au avut de înfruntat trei mari aglomerări tribale: marcomanii, quadii (stabiliți în zona Vienei) și iazigii. Nu există nici o dovadă că aceste populații ar fi ajutat forțele lui Domițian în campaniile din anii 85 și 88 e.n. împotriva lui Decebal. Dar nici nu le-au stinjenit, deoarece romanii nu ar fi putut desfășura ofensive simultane pe un segment de frontieră dunăreană de 600 de mile din Dacia pînă în teritoriul marcomanilor, la vest de Elba. Încuviințarea acestor vecini puternici era esențială pentru orice acțiune ofensivă strategică împotriva Daciei, tot așa cum acordul dacilor era esențial pentru orice ofensivă strategică împotriva marcomanilor, quadilor sau iazigilor. Astfel, cînd marcomanii, quadii și iazigii au amenințat cu un război¹⁰, Domițian a fost obligat să încheie pace cu Decebal pe baza statu quo-ului anterior (și a unui program de ajutor tehnic)¹¹; în următorii cîțiva ani au fost purtate războaie neconcludente împotriva germanilor și sarmaților, în amonte de teritoriul Daciei, unde s-a menținut în pace¹².

Acesta este contextul în care trebuie analizate războaiele lui Traian cu Decebal și cucerirea în cele din urmă a unei părți a Daciei de către cel dintîi. Este „de rigueur“ evidențierea contrastului dintre aventurismul nesocotit al lui Traian și atitudinea pașnică a lui Adrian. Peste Dunăre, ca și dincolo de Eufrat, Traian a lăsat, după toate probabilitățile, amprente adînci care au marcat cuceririle sale grandioase, dar au extins în chip inutil perimetrul imperiului. Anexarea unei părți a Daciei de către Traian a fost, de asemenea, explicată ca o revenire la zilele imperialismului jefuitor și ale expansionismului nelimitat¹³.

¹⁰ Syme, în CAH, 11, p. 175-76, bazat pe informații fragmentare (Dio, LXVII, 7. 1).

¹¹ Ibidem, p. 176 și Demougeot, *La Formation...*, p. 162-164.

¹² Syme, în CAH, 11, p. 176-77 și Demougeot, *La Formation...*, p. 162-164.

¹³ Jérôme Carcopino afirmă aceasta, sub titlul *Un retour à l'imperialisme de conquête: L'Or des Daces (1934)*, în *Les Etapes de l'imperialisme romain*, Paris, Hachette, 1961, p. 106-117. Vezi, contra, Lepper, *Trajan's Parthian War*, p. 107, în care descrie politica dacică a lui Traian ca „domițianică“. Forța armatei lui Traian (12-31 legiuni) în ambele războaie atestă că puternic stat organizase Decebal. O strategie economică de frontieră în acest sector era

Decebal, conducătorul Daciei, ar fi putut să fie transformat într-un client deosebit de folositor după primul război victorios al lui Traian împotriva dacilor (101-102 e.n.)¹⁴. Învins dar încă puternic, un stat dac clientelar și-ar fi putut asuma responsabilitatea prevenirii infiltrărilor și raidurilor în zona frontierei daco-romane, precum și a interzicerii atacurilor sarmaților. Relațiile dintre un Decebal client și Roma, în sistemul timpuriu al relațiilor imperiale, ar fi fost modelate de realitățile puterii. Ținut în supunere prin amenințarea cu războiul și detronarea, Decebal s-ar fi putut conforma direct dezideratelor romane de securitate fără teama de a întâmpina vreo opoziție din interior. Confrunțați cu alternativa gravă a stăpînirii imperiale directe, dacii ar fi găsit un puternic stimulent în a se supune unui conducător care ascultă el însuși de Roma. Nu însă și în noul context strategic. Avînd în față un imperiu în măsură să concentreze forțe superioare în sectorul Daciei cu vădită dificultate¹⁵ și, lucru mai important, vizibil nedoritor de a se mai extinde (așa cum a dovedit-o eșecul de anexare a Daciei în urma primului război al lui Traian), Decebal nu a fost suficient de intimidat pentru a acționa ca un client ascultător¹⁶. Și, chiar dacă el personal ar fi fost dispus să dea ascultare Romei, se prea poate ca anturajul său să fi reclamat o politică mai independentă. În consecință, se poate argumenta că, în mod paradoxal, Dacia [o parte a ei — *n.ed.*] a trebuit să fie anexată deoarece imperiul devenise în mod vizibil defensiv, iar

incompatibilă cu supraviețuirea unui așa de puternic vecin. De asemenea, există indicii în Panegiricul lui Plinius care ne evocă viziunea unei cuceriri grandioase (*non times bella hac provocas*). Albino Garzetti, *Problemi dell'Età Traianea: Sommario e testi*, Genova, Fratelli Bozzi, 1971, p. 51-52, expune pe scurt argumentele: că Traian a încheiat primul său război dacic (101-102 e.n.) cu intenția de a transforma Dacia într-un stat clientelar, fără a-l cuceri; că Decebal însuși a provocat al doilea război (105-106 e.n.) prin ruperea tratatului din 102 e.n.; că cel de-al doilea război n-a fost urmat de o cucerire totală, deoarece numai Transilvania a fost transformată în provincie, în timp ce ținuturile din vest și est au fost abandonate sarmaților; vezi recenta trecere în revistă a discuțiilor în Kenneth Hug Waters, *The Reign of Trajan and Its Place in Contemporary Scholarship*, în ANRW, pt. 2, vol. 2, p. 417-422.

¹⁴ Lemosse, *Relations internationales*, p. 117, n. 250.

¹⁵ Domițian a concentrat o forță formată din 9 legiuni împotriva dacilor în 87 e.n. (Parker, *Roman Legions*, p. 157), din care una, a V-a Alanda, a putut să fie pierdută în luptă; vezi Watson, *Roman Soldier*, p. 23, h. 43, pentru o scurtă discuție. În primul său război dacic, Traian dispunea de o forță compusă din 12 legiuni pe Dunăre (Parker, *Roman Legions*, p. 156) și a reușit să aibă o forță totală alcătuită din 13 legiuni în al doilea război (*Ibidem*, p. 157). Cf. Longler, în CAH, 11, p. 231.

¹⁶ *Ibidem*; vezi de asemenea Colin D. Gordon, *The subsidization of Border Peoples as a Roman Policy of Imperial Defense*, Ph. D. diss. University of Michigan, 1948, p. 41.

conducătorii săi reticenți față de anexiune. Cu alte cuvinte, Traian a fost nevoit să distrugă independența Daciei, întrucât opțiunea conducerii indirecte nu mai era la îndemîna imperiului ¹⁷.

Este desigur adevărat că, o dată supusă o parte a Daciei, după cel de-al doilea război al lui Traian împotriva lui Decebal în anul 106 e.n., frontierele provinciei Dacia au format o pană adîncă cu axa pe direcția Sarmizegetusa-Apulum, adăugînd peste 370 de mile la lungimea perimetrului imperial ¹⁸. De fapt, privită pe hartă, noua provincie prezintă un profil vulnerabil clasic. Această impresie este întărită de natura desfășurării militare din provincie după încheierea campaniilor. Centrul de gravitate al ieșindului dacic nu se afla la baza sa, ci înspre vîrf, deoarece baza legionară de la Apulum, din Valea Mureșului, era mai aproape de latura nordică a Carpaților decît de Dunăre. Nici atunci, după cum nici mai tîrziu limesul dacic nu a constituit un întreg înconjurat de un sistem de ziduri; el a rămas organizat ca o rețea formată din puncte solide independente așezate de-a curmezișul principalelor căi de invazie, asigurînd paza importantelor linii de comunicație ¹⁹.

Această nouă frontieră, care, văzută prin prisma strategiei înțeleasă superficial la nivelul hărților la scară mică, nu-și prea avea rostul, își vedește rațiunea în lumina ierarhiei de priorități a politicii romane: eliminarea Daciei ca putere independentă a asigurat condițiile necesare restabilirii controlului diplomatic roman asupra germanilor și sarmaților din întreaga regiune. Pentru a-i opri pe marcomani, iazigi și roxolani de a mai face incursiuni în teritoriile dunărene ar fi fost nevoie atît de descurajare, cît și de stimulente (a se citi subsidii); atîta vreme înșă cît Decebal își păstra o independență sfidătoare, politica de descurajare ar fi fost în mod fatal slăbită. Ca provincie, Dacia nu reprezenta o valoare, dar ca scut strategic al regiunii în ansamblul ei ea era într-adevăr valoroasă.

Ca urmare a atacurilor sarmaților din anii 116-119 e.n., flancurile ieșindului dacic s-au îngustat prin evacuarea Banatului de vest și a Munteniei. În anii 124-126 e.n. Dacia era împărțită în trei provincii (Malvensis, Porolissensis și Apulensis), iar pentru apărarea în adîncime a Daciei Porolissensis fuseseră construite cel puțin 65 de

¹⁷ Lemosse, *Relation internationales*, 1.119.

¹⁸ Szilágyi, *Les Variations*, p. 205, apreciază lungimea perimetrului imperial, incluzînd Dacia, la 10 200 km și fără ea, la 9 600 km.

¹⁹ *Limesul* este descris în Daicoviciu, *La Transilvania ...*, p. 89-99; pentru o datare mai timpurie a transformării unei părți a Daciei în provincie vezi: idem, *Dacica în Hommages à Albert Grenier*, ed. Marcel Renard, 3 vol., Collection Latomus, vol. 58, Bruxelles Latomus, 1962, vol. 1, p. 462-471.

avanposturi separate. Acest *Limes Porolissensis* forma pavăza exterioară a întregului sistem danubian de apărare, sprijinul de adâncime fiind asigurat de Legiunea a XIII-a Gemina, staționată la Apulum. De ambele părți ale ieșindului dacic se întindeau cîmpiile ocupate de sarmații subvenționați : iazigii spre vest și roxolanii spre est. Dacă Roma ar fi fost slabă, iar sarmații puternici, provinciile dace ar fi fost expuse încercuirii (de-a curmezișul gîtului peninsulei pe care o reprezenta teritoriul roman de la Dunăre); cu o Romă puternică însă, așa cum era ea la vremea aceea, frontiera dacă separa cu bune rezultate sarmații de ambele părți, slăbindu-le puterea combativă. Deși ar mai fi fost nevoie poate de subsidii, puternicele garnizoane auxiliare din Dacia Malvensis (pe Dunăre) și Dacia Porolissensis (în zona Carpaților), precum și legiunea din Dacia Apulensis erau suficiente pentru a susține amenințarea cu represalii în cazul oricărui incursiuni dincolo de graniță²⁰.

Eliminarea pericolului dac a asigurat securitatea Dobrogei și a tuturor teritoriilor dunărene pînă la Viena ; o dată cu securitatea a venit, mai întii, prosperitatea agricolă, urmată apoi de urbanizare : orașele grecești de pe litoralul dobrogean s-au refăcut repede de pe urma consecințelor lipsei de securitate, în timp ce noi orașe au apărut în întreaga regiune, din Tracia pînă la Carnuntum (Deutschaltenburg). Bazele de legiuni de la Ratiaria și Oescus, pe cursul inferior al Dunării, au rămas prin cucerirea Daciei mult în spate și legiunile au fost retrase, deoarece sectorul nu mai prezenta importanță militară. Dar viața în cele două localități nu a dispărut. Dimpotrivă, ele au devenit așezări civile beneficiare ale înaltului statut de colonie²¹. Cîndva scena unor repetate acțiuni militare, Valea Dunării a început, după cucerirea traiană, să contribuie la resursele umane și materiale ale imperiului, sporind puterea sa fundamentală.

Singura prioritate a politicii romane privind securitatea frontierelor pe care granița dacă nu o satisfăcea era cea operativă, întrucît perimetrul se mărise în loc să se micșoreze. Firește, acest lucru nu a afectat liniile imperiale de comunicație, care dispuneau acum de rute tot atît de scurte, dar mai sigure. Nici impresia de vulnerabilitate pe care o lasă harta frontierei dace nu este justificată. În afara evidentelor sale avantaje topografice, *Limes Porolissensis* era

²⁰ Pentru rolul Daciei în strategia globală danubiană vezi Vasile Christescu, *Istoria militară a Daciei Romane*, București, Fundația Regele Carol I, 1937, p. 36-42. Pentru o privire asupra dovezilor vezi Donald W. Wade, *The Roman Auxiliary Units and Camps in Dacia*, Ph. D. diss. University of North Carolina, 1969.

²¹ Frova, *The Danubian Limes*, p. 28-29.

un „ieșind“ numai din punct de vedere militar : flancurile sale estice și vestice nu erau deschise axelor de invazie, deoarece erau ocupate de popoare aflate sub controlul diplomatic roman²².

Prezența romană la nord de Dunăre a întărit astfel controlul strategic și diplomatic asupra întregii frontiere dunărene, *Limes Porolissensis* continua să fie un fel de avanpost sau, mai degrabă, un șir întreg de avanposturi ale Legiunii a XIII-a Gemina staționată la Apulum, singura legiună lăsată în zonă după organizarea frontierei²³. Așa cum se întâmplă în cazul oricărui avanpost câtă vreme sectorul în ansamblu său este păstrat în siguranță, „ieșindul“ dacic n-a făcut decît să sporească această securitate. Departe de a fi vulnerabil la încercuire, ieșindul în sine putea să fie folosit ca bază pentru încercuirea iazigilor spre vest, ori a roxolanilor spre est : forțele romane aveau posibilitatea să înainteze pe drumul principal Drobeta-Apulum și apoi să se întoarcă, atacîndu-i pe sarmați din spate²⁴.

Cum romanii își creaseră un sistem cuprinzător de fortificații în zona frontierei în secolul II e.n., riposta lor la primele penetrații serioase ale hotarelor imperiale, care au avut loc în timpul lui Marcus Aurelius (cca 166), a fost una de creștere și de remediere. Nu s-a adoptat nici un sistem de apărare elastică, nici unul de apărare în adîncime. În schimb, în sectoarele cele mai vulnerabile ale perimetrului fortificațiile de frontieră au fost întărite, iar efectivele garnizoanelor sporite.

Abia după prăbușirea haotică a apărării imperiale, în timpul mării crize de la mijlocul secolului III e.n., s-a trecut la acțiuni hotărîte pentru adoptarea unei noi strategii. Atunci cînd și acolo unde fortificațiile de frontieră au fost total depășite „strategiile de remediere“ s-au putut concretiza doar într-o apărare elastică, dar, în măsura în care a fost posibilă o opțiune deliberată, strategia aleasă a avut caracterul unei apărări în adîncime bazate pe o combinație de forțe staționare de frontieră și trupe operaționale mobile.

²² Lepper, *Trajan's Parthian War*, p. 109-110. Pentru transformarea sarmaților în clienți vezi Colin D. Gordon, *The subsidization of Border Peoples* ..., p. 44.

²³ Parker, *Roman Legions*, p. 157. Asupra unităților auxiliare (incluzînd numeri), vezi Giovanni Forni, *Contributo alla storia della Dacia Romana*, în *Athenaeum*, n. 5, vol. 36 (1958-59), p. 3-20 (fasc. 1-2) și p. 193-218 (fasc. 3), în special p. 206. Vezi de asemenea Christescu, *Istoria militară* ..., p. 42-46 (asupra trupelor) și p. 47-52 (asupra fortificațiilor).

²⁴ Ieșindul a fost folosit astfel cînd forțele lui C. Velius Rufus, după cît se pare, i-a atacat pe iazigi din spate după o înaintare la nord de Dunăre și spre vest spre Tisa în circa 98 e.n. R. P. Longden, în *CAH*, 11, p. 176.

Sistemul antoninian de securitate preventivă fusese întotdeauna vulnerabil în fața unor atacuri simultane din direcții diferite și invadarea Armeniei de către părți în anul 162 a declanșat un șir de conflicte care aveau să dureze, cu scurte întreruperi, pînă la moartea lui Marcus Aurelius în anul 180²⁵.

Amenințarea în sectorul dunărean și (într-o măsură mai mică) în sectorul Rinului a fost permanentă. În timp ce forțele expediționare se reîntorceau din răsărit, aducînd cu ele o pustiitoare epidemie de ciumă, quadii, marcomanii și iazigii au trecut Dunărea pe o porțiune mare din cursul său, ocolind sau învingînd slabele garnizoane de frontieră, și au pătruns, în grupuri mai mari sau mai mici, adînc în teritoriul imperiului²⁶. *Scriptores Historiae Augusta* vorbește despre o „conspirație” barbară, dar chiar fără coordonare, ocazia prielnică trebuie să fi fost limpede pentru toată lumea în același timp²⁷. Pînă în anul 172 e.n. marcomanii fuseseră izgoniți din imperiu și le fusese impusă pacea; doi ani mai tîrziu quadii au fost învinși, iar în anul 175 a fost rîndul sarmaților²⁸. Cînd în anul 177 quadii și sarmații au reînceput ostilitățile, rezultatul a fost o mare victorie romană la Dunăre în anul 179²⁹. După toate probabilitățile, Marcus Aurelius plănuiise o operație dincolo de Dunăre pentru a cuceri teritoriul marcomanilor și chiar mai mult, dar acest proiect, dacă a fost serios examinat, a fost abandonat de fiul său, Commodus, la moartea împăratului în anul 180³⁰.

Din fericire nu este necesar să determinăm din punct de vedere cantitativ schimbarea petrecută pentru a stabili că amenințarea generală, care a confruntat imperiul în timpul secolului III e.n. și

²⁵ Sursele asupra acestui subiect sînt deosebit de sărace; vezi recenta lucrare în Anthony R. Birley, *Marcus Aurelius*, London, Eyre and Spottiswoode, 1966, p. 223-245, 283-286.

²⁶ Demougeot, *La Formation ...*, p. 215-29; J. Fitz, *A. Military History of Pannonia from the Marcomann Wars to the Death of Alexander Severus (180-235)*, în *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungariae*, 14 (1962) și 32-36; Pavel Oliva, *Pannonia and the Onset of the Crisis in the Roman Empire*, Prague, Československé Akademie Věd, 1962, p. 260-278.

²⁷ *Scriptores Historiae Augusta (SHA), Vita Marci, XXII, 1.*

²⁸ Demougeot, *La Formation ...*, p. 220-224; Birley, *Marcus Aurelius*, p. 233-245.

²⁹ Demougeot, *La Formation ...*, p. 224-227; Birley, *Marcus Aurelius*, p. 272-268 passim.

³⁰ Vezi Oliva, *Pannonia and the Onset of Crisis ...*, p. 299-304. Aceasta contrazice sursele citate incluzînd *SHA, Vita Marci, XXIV, 5*; cf. Wilhelm Weber, în *CAH*, 11, p. 355, 362.

după aceea, a fost mult mai mare decât cea din cele două secole anterioare. Sursele narrative ne oferă dovezi suficiente care atestă că goții din răsărit, ale căror atacuri spre vest au ajuns pînă la Tyras, pe Nistru, în anul 238, și au traversat Delta Dunării patru ani mai târziu, erau dușmani cu mult mai de temut decât carpii și sarmații, care pînă atunci fuseseră principalul inamic în Moesia Inferioară³¹.

A existat o perceptibilă interacțiune în două sensuri, intențională sau altminteri, între ritmul atacurilor gotice pe uscat și pe mare și intensificarea presiunii perșilor în răsărit. În anul 250 împăratul Decius a hotărît să restabilească frontiera pe cursul inferior al Dunării, iar după izgonirea carpilor din Dacia Malvensis forțele sale s-au angajat împotriva goților, care pătrunseseră în Tracia, și i-au obligat să ridice asediul din jurul localității Nicopole³². A urmat un război de manevră strategică în timpul căruia goții au fost forțați în cele din urmă să se retragă în nord. Se pare că atunci o catastrofală înfrîngere tactică a răsturnat o aparentă victorie strategică: armata romană condusă de Decius a fost distrusă în anul 251 la Abrittus (în centrul Dobrogei)³³. În anul 252 Shapur a inițiat o ofensivă importantă în răsărit. În următorii patru ani a urmat „potopul”. Dacia a fost inundată de invadatori, goții au ajuns la Salonic, incursiunile pe mare au pustiit litoralul, armatele lui Shapur au cucerit teritoriile ce se întindeau pînă în Antiohia, în timp ce în vest francii și alamanii au supus întreaga frontieră a Rinului și Dunărea Superioară unei presiuni aproape permanente³⁴. Noi federații ale vechilor vecini ai romanilor, cum ar fi francii și alamanii, sosirile relativ noi în imediată vecinătate a limitelor imperiului, de exemplu gepizii, goții, herulii și vandalii (asdingii vizavi de Panonia, silingii pe Main) și dușmanii vechi cum ar fi carpii și sarmații, au constituit împreună o amenințare mai serioasă decât cea a predecesorilor lor.

³¹ Demougeot, *La Formation ...* p. 395. Asupra atacurilor gotice în general vezi: *Ibidem*, p. 393-433 și John B. Bury, *The Invasion of Europe by the Barbarians* (1928), retipărit, New York, Russel an Russel, 1963, p. 3-22.

³² Asupra carpilor vezi Demougeot, *La Formation ...*, p. 437-439. Asupra goților în general vezi recenta lucrare a lui Lucien Musset, *Les Invasions: Les vagues germaniques*, „Nouvelle Clío”, no. 12, Paris, Presses universitaires de France, 1965, p. 80-82. Asupra desfășurării evenimentelor vezi Demougeot, *La Formation ...*, p. 409-411.

³³ Demougeot, *La Formation ...*, p. 412.

³⁴ Despre Dacia vezi: *Ibidem*, p. 434-442; asupra victoriilor gotice și raidurilor după 250 vezi: *Ibidem*, p. 416-425; despre ascensiunea federației france și atacurile întreprinse de ea pînă în cca 260, vezi: *Ibidem*, p. 465-489 *passim*; despre amenințarea lui Shapur în estul Anatoliei vezi Beshier, *L'Empire romain de l'avènement des Sévères*, p. 178.

Noile incursiuni pe mare ale francilor și saxonilor în zona Canalului Mîneicii și ale goților, herulilor și popoarelor asociate în Marea Neagră și răsăritul Mării Mediterane au fost diferite din punct de vedere calitativ : aproximativ din anul 253 și pînă în anul 269, tot aproximativ, goții și herulii au pustiit mai întii litoralul Mării Negre și după aceea pe cel al Mării Egee într-un crescendo de invazii, părăsindu-și deseori navele pentru a pătrunde în interiorul uscatului. Astfel au fost pustiite pămînturi fertile și au fost atacate și jefuite multe orașe importante, uneori chiar distruse din temelii ³⁵. După aproape un deceniu de atacuri minore, în anii 266 și 267, goții, herulii și aliații lor au invadat din nou Tracia, Macedonia, Grecia și Asia Minor în expediții de amploare, pe mare, combinate simultan cu continuarea atacurilor pe uscat ³⁶.

Surse narative ne oferă cifre foarte exagerate despre dimensiunea armatelor invadatoare și a hoardelor de războinici ale goților și aliaților lor. Astfel, am aflat că în expediția din anul 267 goții au dispus de 2000 de ambarcații și de 320000 de oameni care înaintau pe uscat (traversînd Dobrogea de azi) ³⁷. Firește, istoriografia modernă nu acceptă exactitatea unor astfel de estimări, deși de obicei se recunoaște că dimensiunile acestei amenințări au fost neobișnuit de mari — de departe, cea mai mare amenințare cu care a fost confruntată Roma în secolul al treilea ³⁸.

Rățiunea strategică a autorităților centrale ale imperiului și interesele majore ale provincialilor au fost totuși două lucruri foarte diferite și această neconcordanță avea să genereze consecințe politice grave. Între multiplele invazii ce au avut loc în secolul III și multiplele succesiuni la conducere din Britannia, Egipt și Africa de Nord a existat un raport direct. Securitatea provincială a fost sacrificată pentru securitatea imperiului în ansamblu, și locuitorii provinciilor pot să fie scuzați pentru eșecul lor de a fi acceptat logica sistemului.

Acesta a fost cazul Daciei, a cărei valoare militară, ca avanpost, se diminuează și în cele din urmă devine un obstacol pe măsură ce securitatea liniei de bază scade. Astfel, în timpul mării crize din secolul III, cînd Roma a pierdut controlul asupra sarmaților în fie-

³⁵ Demougeot, *La Formation ...*, p. 419.

³⁶ A. Alföldi, în CAH, 11, p. 148-149.

³⁷ SHA, *Vita Claudii*, VIII, 1 și V. 4.

³⁸ A. Alföldi, în CAH, 12, p. 149. Bury, *The Invasions of Europe ...*, p. 22, remarcă faptul că cifrele sînt mult exagerate.

care parte a provinciei dace, *Limes Porolissensis* a devenit vulnerabilă, pasibilă să fie tăiată, la fel ca un canal de scurgere, pentru posibilitățile unui sector în ansamblu. În cele din urmă provincia a fost abandonată în timpul (sau chiar după) domniei lui Aurelian (270-275 e.n.), frontiera a fost restabilită pe linia fluviului, așa cum fusese anterior cuceririi lui Traian³⁹. Totuși, pînă atunci limesurile dace au reprezentat instrumentul militar, efectiv, deosebit de costisitor, care a asigurat controlul militar și diplomatic al Romei asupra întregii regiuni.

În timpul secolului III și după aceea, reorganizarea apărării pe frontieră a fost, deci, o realistă adaptare a sistemului militar la resursele existente.

Deși aceste pierderi teritoriale au reflectat în mare măsură forța împrejurărilor, reorganizarea tetrarhică a frontierelor prezintă și semnele evidente ale unei politici deliberate.

În cazul Daciei, cu carpicii și vizigoții stabiliți în ținuturile muntoase ale Transilvaniei și în Muntenia, taifalii în Oltenia și cu sarmații încă în Banat (dar sub presiunea vandalilor asdingi stabiliți acolo unde acum este Ungaria de răsărit)⁴⁰, ar fi fost foarte dificilă, fără nici o îndoială, restabilirea controlului roman în Dacia (adică Transilvania și Oltenia). Dar aici acționa un factor strategic demobilizant: forma tetrarhică a apărării în adîncime a fost, așa cum vom vedea, superficială, de suprafață și nu reclama ieșinduri avansate. Legiunile și unitățile de cavalerie ale fiecărei provincii, întărite la caz de nevoie cu forțele expediționare, trebuiau să apere teritoriul provincial la scara *provincială*. Prin contrast, sistemul timpuriu de „apărare înaintată“ pivotat pe Dacia fusese *regional* ca scară, provinciile dace formînd un ieșind apărat din care erau, posibile contraofensive *laterale* în Banat spre vest și în Muntenia spre est. Dacă noua strategie era sau nu corectă din punct de vedere conceptual,

³⁹ Dovezile numismatice probează că puterea romană a fost menținută cu succes în Dacia *Malvensis* pînă atunci (anume în Transilvania la vest de riul Olt); Eugenio Manni, *L'Impero di Gallieno: Contributo alla storia dell'III secolo*, Roma, Angelo Signorelli, 1949, p. 29. Pierderea Daciei s-a petrecut progresiv, cu o anterioară abandonare a limesului *Transalutanus*, vezi Demougeot, *La formation ...*, p. 434-442, 452-457 și Daicoviciu, *La Transylvanie ...*, p. 165-187. Despre responsabilitatea pierderii provinciei, vezi Manai, *L'Impero di Gallieno ...*, p. 26-31, unde se distinge fiecare fază.

⁴⁰ E. A. Thompson, *The Visigoths in the Time of Ulfila*, Oxford, At the Clarendon Press, 1966, p. 3-6.

este clar însă că adoptarea sa ar fi redus considerabil valoarea militară a „ieșindului“ dacic⁴¹.

Totuși, retragerea autorității romane nu a atras după sine și retragerea culturii romane. Contopită cu elementele indigene ea se manifestă foarte pregnant pînă în zilele noastre în limba, cultura și caracterul distinct al poporului român.

⁴¹ Sub Constantin, care adoptă o strategie agresivă a apărării înaintate, a fost construit un pod peste Dunăre în 328 pentru a permite accesul spre Valea Oltului. Acest cap de pod transdanubian a fost utilizat, cum și Dacia în întregime a fost folosită, ca o bază pentru atacuri laterale. În 332 vizigoții (care-i atacaseră pe sarmații clientelari din Banat) au fost surprinși din flanc de o forță romană venind de pe Valea Oltului și au suferit o înfrîngere zdrobitoare; vezi Thompson, *The Visigoths ...*, p. 10-12; asupra strategiei vezi Stein, *Histoire du Bas-Empire*, p. 128-129.

ETNOGENEZA ROMÂNII ȘI RELAȚIILE LOR
CU VECHILE POPOARE TURCICE *

Problema formării și vieții poporului român, altfel spus a etnogenezei românilor, fiind un fenomen foarte complex, poate fi analizată științific numai pe baza surselor istorice interne și externe. De acest subiect s-au ocupat, în afară de oameni de știință originari din spațiul carpato-dunărean — Muntenia, Moldova, Transilvania —, cum au fost Grigore Ureche (mort în 1647), Miron Costin (1633-1691), stolnicul Constantin Cantacuzino (1650-1716) și mai ales cel care a fost primul turcolog din lume, învățatul Dimitrie Cantemir (1673-1723), și oamenii de știință din alte părți, care și-au consacrat opera studiului istoriei acestor locuri. Până către începutul secolului al XVIII-lea unii istorici turco-otomani, așa cum a fost Ahmed Münechibași (1631-1702), s-au ocupat de problema etnogenezei muntenilor și moldovenilor, adică a românilor. Dar, datorită modului îngust în care turcii priveau istoria altor popoare, părerile lor au fost prea puțin cunoscute.

Se poate afirma cu certitudine că primul om de știință turc care a abordat într-un mod corespunzător problema formării și modului de viață al poporului român a fost Ahmed Cevdet (1822-1891), care a trăit în perioada Tanzimatului** și s-a făcut cunoscut ca istoric, diplomat și om de stat. Pe timpul revoluției ce a avut loc în țările române în 1848, tânărul, pe atunci, Ahmed Cevdet a însoțit pe Fuad Pașa, venit la București să supravegheze „pacificarea“ (înăbușirea revoluției — *n. ed.*). El a avut posibilitatea, în acest timp, să studieze la fața locului chestiunea formării și modului de viață al

* Din studiul publicat în „Tarih macmuasi“ („Revista de istorie“), nr. 7 și 8/1976, Editura „Hayat“, Istanbul.

** Epoca reformelor, începute în 1839 (*n. ed.*).

românilor. În acea epocă, el nu începuse încă scrierea monumentalei lucrări de istorie în 12 volume, care tratează și această problemă. Primele 3 volume ale respectivei opere se referă la războiul Crimei (1852-1853) și sînt dedicate sultanului Abdülmecid. Lucrarea, intitulată *Tarih I Cevdet* — tradusă în turca modernă de Dünar Günday — a apărut deja în patru ediții. În această operă a lui Ahmed Cevdet (vol. I, p. 296—302) există următorul capitol referitor la problema ce o studiem, intitulat *Eflak Ve Boğdan Hakkindadir* („Despre Muntenia și Moldova“), care începe astfel : „[...] În urma unor îndelungate lupte cu romanii, dacii au făcut ca țara lor, Dacia, să capete o mare faimă.

Traian, unul dintre cei mai vestiți împărați romani, venind cu o armată foarte mare, a instituit controlul asupra triburilor din această zonă pentru a pune capăt atacurilor permanente asupra provinciilor romane de nord și amenințării ca acestea să fie desprinse de imperiu. Pentru a obliga pe locuitorii Daciei să lucreze pentru statul roman și spre a-i ține sub control, Traian a dislocat aici unități, iar militarilor le-a dat proprietăți pentru a-i stabili. Aceștia, cu timpul, s-au amestecat cu populațiile existente în Muntenia, Moldova, Basarabia, Ardeal și Bucovina, au început să vorbească o limbă comună și din această unire a dacilor cu romanii în teritoriile respective au apărut poporul și limba română. După ce o lungă perioadă de timp Roma a fost centrul de conducere al Imperiului roman, acest centru a fost transferat la Constantinopol. Apoi, timp de cîteva secole, poporul român a fost supus atacurilor unor popoare asiatice : avarii, hunii, bulgarii, maghiarii și alți năvălitori de origine turcică sau tătară au pîrjolit aceste ținuturi, dar, după ce au trecut timpurile negre, poporul român a coborît tratat de pe înălțimile Carpaților spre cîmpie și timp de 200 de ani s-a opus presiunilor, atacurilor și cotozirii maghiarilor și bulgarilor [...].“

Nu cunoaștem care sînt izvoarele pe care se bazează Cevdet, deoarece acestea nu sînt indicate. Dar cele afirmate în capitolul citat, cu excepția unor mici inexactități, corespund faptelor istorice. Nu este exclus ca el să fi folosit scrierile din 1850-1852 despre Muntenia și Moldova ale unui autor român, participant la revoluția din 1848, scrieri care se află, în prezent, în biblioteca Universității din Istanbul. Scrierile menționate sînt îndreptate împotriva Rusiei, care, după tratatul de pace din 1829, a intensificat amestecul în treburile interne ale țărilor române.

Despre originea latină a poporului român, despre faptul că el se află ca o insulă între slavi, maghiari și mare, despre geografia și viața socială a acestor ținuturi găsim referiri nu numai în operele istoricilor otomani, ci și în documente turcești, mai ales în cele

află în arhivele vechiului Yıldız Sarayı. Astfel, informații relevante conțin scrisorile lui Mehmet Resid Paşa, care a fost mare vizir între 1829-1833, și ale lui Süleyman Hurşid Bey, ministru plenipotențiar la București după 1878.

ETNOGENEZA ROMÂNILOR

După această scurtă introducere, din care rezultă că în studierea problemei etnogenezei românilor nu este suficient să ne sprijinim numai pe surse române și turcești, să revenim la chestiune.

În secolul II e.n., ca urmare a conviețuirii coloniștilor romani cu populația locală daco-geată, a apărut, între munții Carpați și fluviul Dunărea, în Dacia, poporul român, care a continuat să se dezvolte în acest spațiu geografic. În decursul istoriei strămoșii românilor au asimilat atît pe slavi, cît și alte populații migratoare, inclusiv pe cele de origine turcică.

Formarea și existența poporului român ridică unele probleme. Fenomenul apariției poporului român ca urmare a conviețuirii dacilor cu romanii a avut loc în zona Carpaților și la Dunăre; Iordanes (secolul VI e.n.) observa că în sudul Daciei se află Dunărea, iar în mijloc, ca o coroană, se înalță Carpații. Munții și podișul Transilvaniei, întregul teritoriu românesc este udat de râuri bogate. Teritoriul românesc s-a schimbat foarte puțin față de această descriere. Situația geografică a acestor locuri și marea lor bogăție au fost folosite în evoluția istorică a poporului român, dar unele dintre ele nu au fost exploatate. Datorită bogățiilor lor, aceste locuri au fost locuite permanent de oameni, din cele mai vechi timpuri. La aceasta a contribuit și faptul că fluviul Dunărea era o cale de comunicație foarte importantă. Stăpîn pe o bună porțiune a cursului Dunării și a gurilor sale, poporul român a jucat și joacă un rol însemnat în istoria continentului.

După factorul geografic, un al doilea element important din punctul de vedere al istoriei românilor îl constituie faptul că vechii locuitori ai acestor locuri, daco-geții, au conviețuit aici alături, în unitate. Istoricul Herodot spunea despre geți că „sînt cei mai viteji și mai înțelepți dintre traci”. Herodot, care dă cele mai vechi informații despre geți, a scris despre aceștia în timpul expediției armatelor împăratului persan Darius întreprinsă în Dobrogea, în anul 514 î.e.n., deci cu circa 2 500 de ani în urmă, cu care ocazie a relevat vitejia și curajul băștinașilor. În acele timpuri, Darius a trecut cu o armată impresionantă prin Dardanele și Bosfor cu scopul de a supune pe sciții de la nord de Marea Neagră. Cunoscutul arheolog Du-

mitru Berciu a descoperit în aceste locuri urme ale omului datînd din cele mai vechi timpuri, chiar din epoca de piatră. Vestitul antropolog francez Eugène Pittard spunea că „nu este deloc greșită afirmația că locuințele datînd din epoca pietrei cioplite descoperite în Moldova și mențiunile vechilor istorici despre daci și geți se referă la vechii locuitori ai acestor meleaguri“. Acest punct de vedere este sprijinit și recunoscut de savanții români, printre care și Ioan Andrieșescu (1888-1944). Vasile Pârvan (1882-1927), părintele arheologiei românești, nota că dacii și geții ar fi locuit pe teritoriul României de azi cu 1 800 de ani înaintea erei noastre. Aceste neamuri făceau parte din marea familie a tracilor ; ele formau cea mai importantă ramură a acestei familii și aveau aceleași trăsături, cultură și viață socială comune.

NAVALIREA SCIȚILOR ȘI ATACUL ROMANILOR

În prima jumătate a mileniului I î.e.n. vechea Dacie a suferit năvălirea sciților. Acești sciți, persani după unii, turcmeni după alții, în orice caz turanici, sînt, oricum, cel mai vechi popor turcic cunoscut de istorie. În orice caz, așa cum arată, în urma cercetării unor surse bizantine de mai tîrziu, unii turcologi cunoscuți, printre care Gyula Nemeth și Ahmet Caferoglu, sciții erau originari din Asia Centrală (Turan), de unde au înaintat în Iran și apoi spre Europa centrală, fiind o veche seminție turcică.

Așezările grecești ce au fost întemeiate mai tîrziu pe coasta Mării Negre, cum au fost Histria (657 î.e.n.), Callatis (Mangalia) (secolul VI î.e.n.), Dionysopolis (Balcic), au jucat un rol important în viața Daciei, în special în domeniile social și economic. În același timp, daco-geții au exercitat diferite influențe asupra grecilor.

La venirea lor în Peninsula Balcanică (secolul II-I î.e.n.) romanii au găsit aici un stat daco-get puternic. Pe lângă modul de producție avansat, poporul geto-dac avea atunci o organizare economică în plină dezvoltare. Regele Dromichete și mai ales urmașul său, regele Burebista, cele mai marcante personalități istorice daco-gete, puseseră la punct un sistem militar și social deosebit. Considerînd că ar fi în folosul său să supună acest popor, împăratul roman Caesar a pregătit în anul 44 î.e.n. o campanie împotriva lui Burebista. Dar între timp amîndoi au murit și toate pregătirile au fost abandonate. Însă conflictul între daci și romani avea să izbucnească deschis în viitor.

După ce două armate romane conduse de mari comandanți fuseseră învinse, în anul 88 e.n. împăratul Domițian a trimis împotriva

dacilor o nouă armată sub comanda viteazului Tettius Iulianus. În lupta care a avut loc la Tapae (Banat) dacii au suferit pierderi foarte mari. Pentru a-i împiedica pe romani să ajungă în capitala țării Sarmizegetusa, cunoscutul rege dac Decebal a încheiat cu romanii un tratat de pace avantajos. Pe de altă parte, s-a pregătit pentru un nou război cu romanii. Aceasta era situația când s-a urcat pe tronul Romei împăratul Traian (98-117 e.n.). Traian nu a recunoscut tratatul de pace încheiat cu dacii, fapt pentru care a pregătit o mare expediție împotriva acestora în primăvara anului 101. După lupte foarte crâncene, în toamna anului 102 Decebal a acceptat să intre sub suzeranitatea Romei. Dar și această recunoaștere era provizorie: după 2-3 ani regele dac a reînceput lupta împotriva romanilor. Astfel, în primăvara anului 105 Traian a fost nevoit să pregătească o nouă campanie împotriva dacilor. După câteva lupte violente romanii au învins pe daci și au asediat capitala Daciei, cetatea Sarmizegetusa. În această situație, pentru a nu cădea în mâinile romanilor, Decebal a preferat să se sinucidă (august 106). Ulterior, geograful Ptolomeu (aproximativ 90-168 e.n.), în descrierea pe care o face, arată că o parte din ținuturile cuprinse între granițele Daciei erau provincii romane.

EPOCA ROMANA

Datorită faptului că dacii formau majoritatea populației noii provincii romane, ei sînt considerați a fi la originea poporului român. Această teză este confirmată de numeroase surse istorice. Rezultă că, începînd de la Traian, cetățenii romani trimiși în Dacia de împărații romani au fost asimilați de daci, ceea ce a constituit prima etapă a procesului istoric de formare a poporului român. Multe dovezi istorice atestă că aceste ținuturi au fost locuite permanent de daci. Istoricul antic Dio Cassius afirma că încă înainte de începerea războaielor daco-romane (101-102, 105-106 e.n.) foarte mulți daci trecuseră de partea Romei. Pe Columna lui Traian de la Roma și pe monumentul de la Adamclisi din Dobrogea se văd numeroase scene ce înfățișează daci luați sclavi de romani. În afară de aceasta, pe unele monumente cu inscripții în latină se pot întîlni nume dace ca Mukatra, Mukapor, Mukatris etc. În această problemă cercetările arheologice au scos la iveală și alte toponime care se consideră a fi aparținut limbii noului popor, cum sînt Apulum (Alba Iulia de azi), Potaissa, Napoca (Cluj), Argedava etc.

Un alt fapt edificator pentru confirmarea continuității poporului autohton pe aceste meleaguri îl constituie răscoalele unor daci

împotriva stăpînirii romane în perioada 166-175, în cursul căroră au fost devastate minele și atelierelor de prelucrare a aurului de la Albanus Major. În acest sens este semnificativă și organizarea administrativă și militară a provinciei imperiale Dacia. În orașele, ținuturile și satele Daciei existau trei categorii de oameni : colonii, orașenii și sătenii. În harta lui Ptolomeu se menționează, pe baza unor scrieri mai vechi, existența în Dacia a 44 de orașe. Construcțiile și drumurile descoperite în aceste locuri demonstrează că ele au fost realizate pe timpul stăpînirii romane în Dacia. Există o șosea principală care lega Sarmizegetusa de alte centre ale Daciei, iar din aceasta se ramifica o mulțime de drumuri secundare.

Continuitatea prezenței geto-dacilor pe aceste meleaguri este confirmată și de un alt fapt important, în afară de răscoalele împotriva romanilor, și anume evoluția vieții economice a autohtonilor. Se poate spune că, în condițiile concrete date, Burebista și Decebal au fost cei care au adus Dacia la nivelul ridicat care presupunea o continuitate. Ocupațiile de bază ale localnicilor erau agricultura și creșterea vitelor. De asemenea, romanii acordau o mare atenție atelierelor și mai ales minelor de aur din Dacia. Din acest motiv Imperiul roman trimisese în Dacia un „procurator aurorum“ (inspector al aurului), funcționar cu însărcinări speciale. În același timp, aici se practica un comerț înfloritor, atît pe bază de schimb în natură, cît și pe bani.

Din punctul de vedere al vieții sociale, dominația romană a dus la formarea unei noi pătri sociale — „tarabostes“ din vechea Dacie —, o categorie de nobili ce formau straturile de mijloc și superioarele populației locale, care se deosebeau de nobilimea romană. Acum privilegiatului erau supușii romani emigranți, „civius romanus“, foști militari lăsați la vatră. După ei urmau locuitorii orașelor și satelor, ale căror drepturi erau limitate. Și mai jos decît ei se situau „peregrinii“, care abia în anul 212, printr-un decret al împăratului Caracalla, au primit titlul de supușii romani. Sclavii formau pătura cea mai de jos a societății. Din punct de vedere juridic ei erau privați de drepturi personale și de orice alte drepturi. În timpul stăpînirii romane au apărut în Dacia numeroase instituții noi. Printre acestea cea mai cunoscută era „Colegiul“, care se asemăna cu corporația din timpurile moderne.

Sub stăpînirea romană au fost edificate în Dacia obiective de uz public, cum ar fi poduri, băi, teatre în stil roman. În orașe au fost construite instalații de apă (apeducte) de factură incontestabil romană, cum rezultă dintr-o inscripție datînd din 132-133. Alte inscripții atestă că în Dacia existau pe atunci un fel de școli particulare, „letteratores“. Denumirea inițială de „ecol“ (în românește școală)

este derivată din latinescul „scola“. În numeroase centre existau școli conduse de învățați vizionari, așa cum a fost cea a lui Titus Attius Divixtus din Apulum.

În interval de 170 de ani, pe parcursul a 5-6 generații, romanizarea Daciei a fost fapt împlinit. Deși perioada a fost scurtă, rezultatele au fost foarte importante și profunde. În această perioadă a stăpînirii romane asupra unei părți a Daciei s-au format trăsăturile poporului român. Acest proces istoric de fuziune, petrecut într-un interval de timp scurt, a continuat și mai tîrziu, prin asimilarea unor populații năvălitoare, printre care și cele de origine turcică. Se poate spune că romanizarea Daciei a luat sfîrșit după 250 de ani.

INFLUENȚELE ROMANE

Un moment de seamă în istoria Daciei romanizate l-a constituit părăsirea acestei regiuni de către armatele Romei, ordonată de împăratul Aurelian, ca urmare a năvălirii goților, în anii 271-275. După retragerea din „Dacia Traiană“, pe malul drept al Dunării a fost întemeiată, se pare, o nouă Dacie, în Moesia, denumită „Dacia Aureliană“.

Rolul romanilor în formarea poporului român a fost unul din cele mai importante fenomene istorice. De altfel, este demn de re-marcant faptul că între cuvintele „roman“ și „român“ există o asemănare evidentă. Acest aspect este menționat și de Ahmed Cevdet în opera sa istorică. Unii emigranți originari din Spania, Italia, Anato-lia, Siria etc. cunoscători ai limbii latine, care au părăsit Roma pen-tru a se stabili în Dacia, și-au adaptat limbile lor celei a localnicilor daci (strămoșii românilor), cu care se asemănau în urma romanizării acestora. Rezultatul a fost că limba română, din punctul de vedere al morfologiei și sintaxei, precum și prin fondul principal de cuvinte, se încadrează în familia limbilor romanice. Cu toate că mai tîrziu în limba română au intrat numeroase cuvinte slave și ale populațiilor turcice vechi, caracterul ei inițial în general nu s-a modificat. Cuvin-tele folosite pentru a denumi principalele aspecte din viața omului sînt de origină latină. Cuvintele „om“ și „bărbat“ utilizate în cadrul familiei provin din latineștile „homo“ și „barbatus“. Și pot fi date nenumărate astfel de exemple. În agricultură — „a ara“, „a se-măna“ și altele provin tot din latină.

România de azi a fost, de-a lungul istoriei, scena numeroaselor invazii ale diferitelor neamuri de origine turcică care s-au întins pe un interval de o mie de ani, respectiv de la huni pînă la Hoarda de Aur, timp în care comunitățile românești au trăit sub dominația popoarelor turcice. Și apoi a venit dominația selgiucidă și cea otomană.

Un fenomen istoric controversat este următorul : se pune problema dacă, după ce în anul 275, administrația și legiunile au trecut la sud de Dunăre, populația daco-romană, respectiv română, a continuat să trăiască sau nu în aceste locuri. Pe acest motiv maghiarii au negat drepturile autohtonilor de aici. De fapt, unii nu înțeleg evenimentul din anul 275, cînd, de teama popoarelor germane migratoare, romanii au hotărît să pună între ei și năvălitori o graniță naturală, Dunărea, aceasta fiind o măsură cu caracter administrativ, politic, dar mai ales militar. Negarea faptului că românii au continuat să locuiască în aceste locuri, cu scopul de a respinge drepturile istorice ale poporului român în această zonă, în special drepturile asupra Transilvaniei, a ridicat probleme politice determinate de o atitudine naționalistă excesivă.

Conform acestui punct de vedere, în urma ordinului împăratului Aurelian, majoritatea populației Daciei ar fi părăsit țara pentru a trece pe celălalt mal al Dunării. După cei care susțin asemenea idei, populația rămasă pe loc, în număr foarte mic, ar fi fost asimilată, înghițită sau distrusă de popoarele migratoare. Această afirmație se face în dorința de a acredita ideea că la venirea lor în Transilvania maghiarii ar fi găsit aici niște locuri complet pustii. Oricît ar fi de false și exagerate argumentele aduse, chestiunea continuității poporului român în aceste locuri este din nou pusă în discuție. Teoriile acelor care afirmă că populația băștinașă ar fi trecut de cealaltă parte a Dunării se bazează pe un document al lui Flavius Vopiscus, foarte puțin clar, confuz chiar, redactat la un secol după retragere. În afară de acesta, nu mai există nici o altă sursă care să confirme informația respectivă.

AFIRMAȚII NEFONDATE

Este foarte fragil argumentul pe care se sprijină teoria că populația locală care nu s-a retras din Dacia Traiană ar fi fost exterminată de popoarele migratoare slave sau turcice. Așa cum arată istoria, nici un cuceritor nu a masacrat în întregime populația băștinașă din țara

ocupată, deoarece avea nevoie ca aceasta să plătească biruri și să lucreze pentru el. Dacă am accepta negarea continuității românilor în aceste locuri, ar însemna că poporul român de azi a apărut spontan, căzut din cer.

După istoricii români și străini, care au cercetat în mod imparțial problema continuității poporului român în aceste locuri, au trecut de cealaltă parte a Dunării numai militarii, legionarii, bogătașii și funcționarii imperiali. Păturile largi ale populației nu aveau nici un interes să-și părăsească ținuturile de baștină în fața năvălirilor populațiilor turcice sau de altă origine. Și în istorie există numeroase exemple de acest fel. Astfel, italienii nu și-au părăsit țara ca să fugă din fața goților și longobarzilor, nici galo-romanii nu au fugit de franci. Iar mai târziu (în secolul XIV-XV) popoarele din Peninsula Balcanică (inclusiv poporul român) au fost în aceeași situație. Albanezii, bulgarii, grecii și sîrbii care au fost invadați de otomani nu și-au părăsit țările ca să fugă, ci au continuat să trăiască alături de aceștia. Popoarele respective au beneficiat de pe urma lungii perioade de pace cu turcii otomani, cunoscută sub numele de „Pax Otomanică“. De asemenea, nici românii nu au fugit din fața năvălitorilor seminiților turcice și tătare ci, pentru a se apăra mai ușor, s-au retras în locuri foarte ascunse. Nici un popor nu și-a părăsit bunurile fugind din locurile de baștină.

La fel s-a întâmplat, în 271-275, și cu dacii romanizați, strămoșii românilor. Există argumente serioase că populația daco-romană nu a trecut în partea sudică a Dunării, ci a rămas pe loc; dintre acestea menționăm mormintele, toponimia, inscripțiile de pe monede antice, de pe diferite pietre, descoperite mai ales în Transilvania, precum și alte dovezi istorice. Această chestiune este tot mai bine clarificată de la an la an prin cercetările arheologice. Dar în ciuda acestora, continuă să se emită teorii de felul celor menționate mai sus.

Două izvoare importante atestă prezența românilor în Transilvania. Primul este un izvor maghiar și constă în relatările unui notar anonim al regelui Bela, iar al doilea este istoria vechii Rusii a lui Nestor. Ambele aceste cronici cuprind date referitoare la secolele IX-XII; dar ele se deosebesc în unele puncte. Dînd informații despre Transilvania, în aceste cronici se arată că maghiarii au luptat cu volchii (vlahii) care locuiau aici, precum și cu slavii care trăiau tot în aceste locuri. În același sens se pronunță și un capitol din *Poveste despre vremurile de demult*, lucrare istorică scrisă în limba rusă, în care se spune: „Trecînd peste o mulțime de munți înalți — Munții Carpați — maghiarii au început lupta cu volohii (vlahii) și cu slavii care trăiau aici“. În cronica notarului anonim se amin-

tește de vlahii din Pannonia, cîmpiile Dunării și Tisei, Austria și din ținuturile Ungariei de azi. Tot în această operă se arată că voievodul Glad aștepta ajutor pentru a apăra Banatul împotriva maghiarilor, conduși de Tuhutum, din partea turcicilor cumani, bulgarilor și „blacilor“, adică vlahilor. În afară de aceste două izvoare care atestă continuitatea și vechimea poporului român, trebuie să amintim și unele surse orientale care se referă la această chestiune. De exemplu, într-o cronică anonimă veche se menționează că la prima incursiune în Transilvania (secolul X) maghiarilor li s-a opus voievodul român Gelu, care a intrat în luptă cu ei. În acea epocă, în Transilvania exista și un al treilea voievodat vlah, adică român, al cărui voievod (Menumorut) se afla în luptă cu maghiarii. Și numele acestuia este menționat de unele izvoare.

ALTE IZVOARE

În afară de izvoarele arătate mai înainte, cronică anonimă și cronică lui Nestor, trebuie amintit că mai există și unele documente istorico-geografice orientale vechi care se referă la formarea, vechimea și continuitatea poporului român. Două dintre acestea sînt armene, primul fiind o anexă la geografia lui Moise Chorenatsi scrisă prin anul 902. Cel de-al doilea, redactat în secolul XIII, este un manual de geografie al lui Vartabet Vartaniyan. De asemenea, date geografice disparate și puțin cam confuze se găsesc în unele lucrări persane. De exemplu, unele informații au fost semnalate în inscripțiile de pe documentul „Hudud'ul-Alem“ („Despre granițe“) din perioada 882-892, descoperit la Buhara în 1892 de Tumanski și în „Zaiu'ul Ahbar“ (1049-1053) a lui Gardizi. Dar, spre deosebire de turci, despre români există foarte puține date.

Pînă acum 50 de ani existau relativ puține surse care să ateste prezența în Dacia a strămoșilor românilor și unii istorici nu le cunoșteau. Astfel, în lucrarea *Les invasions Barbares* („Invaziile barbare“), apărută la Paris în 1937 și care l-a făcut vestit pe Ferdinand Lot, specialistul în problemele evului mediu, există unele date greșite. În această lucrare se află un capitol intitulat „Une énigme et un miracle historique — le peuple roumain“ („O enigmă și un miracol istoric — poporul român“). Istoricul Gh. I. Brătianu răspunde acestei lucrări, printr-un studiu care cuprinde argumente puternice, bazate pe surse documentare. Istorici români ca Aurel Sacerdoțeanu, Grigore Florescu, C. Popa-Lisseanu, Ioan Nestor, Constantin Daicoviciu, David Protase ș.a., în lucrările lor au dat răspunsuri bine argumentate celor care negau sau falsificau datele despre continui-

tatea poporului român în ținuturile de la Dunăre și Carpați. În ultimii ani cel care a tratat cel mai bine această problemă a fost istoricul academician profesor Constantin C. Giurescu, care a publicat în 1973, la Craiova, lucrarea de foarte mare importanță *Formarea poporului român*. În această lucrare și într-o recenzie critică a ultimei istorii a maghiarilor care ne-a parvenit, bazate pe o bogată documentare și pe noi surse, se arată lipsa de teme științific-istoric a celor susținute în istoria respectivă, în special a ideilor conform cărora populația daco-romană ar fi încetat să mai fie prezentă în vechea Dacie după anii 271-275.

NĂVALIRILE HUNILOR ȘI AVARILOR

Numeroase opere istorice și inscripții atestă prezența dacilor romanizați pe teritoriul Dobrogei, în evul mediu. Astfel, cunoscuta scriitoare bizantină Ana Comnena, într-o lucrare consacrată tatălui său, Alexiade, menționează existența, la sfârșitul secolului XI (1086-1091), a trei formațiuni statale românești conduse de Satsa, Setslav și, respectiv, Tatos.

În ce privește religia, pînă la începutul secolului IV întreaga populație daco-romană era păgînă, adică idolatră. Provenit din latinescul „paganus“, termenul avea sensul de „țaran“. După edictul de la Milano (313 e.n.) al împăratului Constantin, care consfințea libertatea conștiinței, a început punerea în aplicare a proiectului de trecere la creștinism a poporului român. Acest proces a durat pînă în secolul V. Dintr-o importantă inscripție în piatră descoperită de arheologul Kurt Horedt în satul Biertan, din județul Sibiu, rezultă că încă în secolul IV populația din Transilvania era creștinizată.

După ce în viața românilor au intervenit neamurile germanice, un al doilea rol l-au jucat popoarele migratoare turcice amintite mai sus. În anul 375 Europa de est și Daco-România au fost devastate de groaznicele năvăliri spre vest ale hunilor. Aceștia erau urmașii neamului Hiung-Na, menționat în surse chineze cu 2 300 de ani în urmă. Totuși, nu se cunoaște cu exactitate originea hunilor. Dacă ținem seama de relatările scriitorului Amianus Marcellinus, hunii aveau aspect de mongoli. Pe de altă parte, profesorul turcolog A. Baskakov, bazîndu-se pe unele particularități de limbaj, este de părere că hunii erau cel mai vechi neam turcic cunoscut. Potrivit cercetărilor contemporane hunii erau sau turci mongolizați sau mongoli turcizați ... Se știe că sub domnia lui Attila (334-353) hunii constituiseră în Asia de vest, Europa de est și centrală formațiunea statală cu cea mai numeroasă populație cunoscută în istorie. Această for-

mațiune s-a destrămat după moartea lui Attila, locul său fiind luat de hanii avarilor, un alt popor turcic. Numeroase vestigii arheologice descoperite în România, mai ales în Transilvania, atestă prezența hunilor și în mod deosebit a avarilor în regiunile de la Dunăre și Carpați.

O cronică bizantină veche menționează că, pe timpul unei incursiuni avare în Peninsula Balcanică, în anul 587, un luptător băștinaș în oastea bizantină a fost auzit strigînd „Torna, torna fratre” („întoarce-te, întoarce-te, frate”). Istorici și lingviști cunoscuți, bizantinologi vestiți, consideră că aceste cuvinte constituie prima atestare scrisă a limbii române în Balcani. Un alt argument lingvistic ce dovedește prezența poporului român la nord de Dunăre este cuvîntul românesc „păcură”. Întîlnit numai în limba română, acest cuvînt provine din latinescul „picula”.

ALTE NEAMURI TURCICE

Pe la începutul secolului VI, poate ceva mai devreme, regiunile României au cunoscut năvălirea slavilor, apoi, ceva mai tîrziu, a bulgarilor (679). Bulgarii, de origină turcică, au fost primul popor slavizat la sud de Dunăre. Către sfîrșitul secolului IX (896) un popor de origină turcică, din familia finougriacă, maghiarii, conduși de Arpad, au migrat din ținutul Atelcüz spre vest, ajungînd pînă în Europa centrală. Stabiliți în Cîmpia Pannoniei, ei făceau incursiuni de jaf spre vest. Dar, în urma înfrîngerii suferite din partea împăratului german Otto cel Mare în bătălia de la riul Lech, în anul 955, au renunțat la jafuri și în anul 1001, în timpul domniei regelui Ștefan cel Sfînt, au trecut la creștinism. Ceva mai înainte sau puțin mai tîrziu ei au început să se extindă spre est și în momentul cînd au intrat în Transilvania nu ar fi găsit aici poporul român, deși, așa cum s-a arătat mai înainte, au întîlnit voievodatele lui Gelu, Glad și Menumorut care le-au opus o rezistență înverșunată.

Un document din anul 1222 face cunoscut că în sudul Transilvaniei — Terra Blacorum — erau prezenți vlahii sau românii. Conform unor izvoare istorice, pe la jumătatea secolului al XII-lea și în Banat exista o formație statală română.

În perioada de după retragerea aureliană în regiunile de la Dunăre și Carpați au apărut hunii și avarii, iar în secolul X și alte populații turcice, respectiv pecenegii, cumanii și oguzii sau uzii. Conform celor relatate de Kedrenos și de alți istorici bizantini, turcii pecenegi erau foarte mulți și puternici. Mari crescători de vite, aceștia strînseseră multe bogății, „un mare număr de obiecte din aur și

argint". Originari din Asia centrală, organizarea lor politică, socială și administrativă era de tip tribal. Erau împărțiți în 13 triburi denumite „boy“ (formație). Din punct de vedere organizatoric, uniunea lor amintea de „genus fratria“ a vechilor greci sau de „genus curia“ a vechilor romani, iar familia — „soy“ — corespunde aproximativ cu „genus“. Deși este unul dintre neamurile turcice vechi, la ei nu se cunoaște a fi existat forme organizatorice intermediare de tipul grupurilor de familii. În denumirea unor vechi localități din România sau în toponimica istorică există multe cuvinte ca Uzul, Oituzul, care amintesc de cel mai important grup de triburi, oguzii. Dar nu numai în toponimia română se constată urmele influențelor vechilor triburi turcice, ci și în onomastică. De exemplu, există multe nume de Berindei în România. Aceste populații migratoare, se deplasau pentru a găsi pășuni pentru animale, fapt pentru care preferau să se așeze în stepe. După ce s-au oprit în cîmpiile Burnas și Deliorman, au continuat ulterior să avanseze. Numele acestor două cîmpii românești se menține și azi ca pe timpul pecenegilor și cumaniilor. De asemenea, conform celor reieșite dintr-un document rămas din 1224, pecenegii trăiau alături de vlahii din Transilvania cu un secol sau poate chiar două înainte. În acest document se găsesc cuvintele: „Sylva Blacorum et Bisenorum“ — adică „pădurea vlahilor și pecenegilor“, care confirmă această teză.

Este avansată ideea că secuii din Transilvania și ceangăii din Moldova sînt urmași ai pecenegilor. Referitor la această problemă în tratatul de istorie al lui Belleten, la paginile 107-122, este inserat un capitol intitulat „Urme din evul mediu ale turcilor — în Transilvania și Moldova“.

Pecenegii și neamuri înrudite cu aceștia se stabiliseră în Cimpia Munteniei și în partea de sud a Moldovei, de unde organizau numeroase atacuri asupra Imperiului bizantin. Conform cronicilor bizantine, pecenegi și oguzi din aceste regiuni efectuau multe incursiuni, fiind luptători vestiți. În anul 993 ei se întinseseră în întreaga Peninsulă Balcanică, pînă în Attica. Pe la jumătatea secolului XI au fost învinși de cumani și mulți dintre ei au trecut de partea cealaltă a Dunării, unde s-au stabilit. După unele surse, în timp ce luptau (în bătălia de la Malazgirt — 1071) alături de bizantini împotriva turcilor selgiucizi conduși de Alp Arslan, o mare parte dintre pecenegi și oguzi a trecut de partea turcilor selgiucizi.

În ce privește pe pecenegii din regiunea Dunării de Jos, în ultimii ani istoricii români se referă tot mai mult la ei. Pe baza a numeroase vestigii arheologice și inscripții descoperite în aceste

locuri, arheologul Petre Diaconu a scris un studiu științific ; de asemenea, despre pecenegi au mai scris Goluboveski și Akdes Nimet Kurat.

CUVINTE TURCEȘTI

Locul pecenegilor și oguzilor a fost luat, pe la jumătatea secolului XI, de cumani, o altă populație de origine turcică. Regiunile de la Dunăre și Carpați au rămas sub dominația lor pînă la marea invazie mongolo-tătară (1241), adică aproape două secole. Spre deosebire de alte populații de origine turcică, cumanii, spre sfîrșitul dominației lor, au trecut în masă la creștinism, fapt pentru care au format chiar un episcopat (1227-1228). Unele denumiri de localități din România, precum și cîteva cuvinte din limba română au rămas de la pecenegi, oguzi și cumani, care au trăit în regiunea carpato-dunăreană aproape trei secole și jumătate. În sensul celor mai sus amintite, în afară de denumirile a două cîmpii românești, Bărăgan și Burnas, se păstrează nume de locuri ca județul Teleorman (din Deliorman), muntele Caraiman, localitatea Peceneaga ș.a. De asemenea, denumiri ca Vaslui, Covurlui, Călmățui, Desnățui ș.a. care se termină cu silaba „ui“ pot fi considerate de origine turcică, deși terminația „ui“ a fost preluată de la turci și folosită și de mongoli. În ce privește originea particulei respective, un rîu din Siberia poartă și azi numele de Ui. Totuși, nu este exclusă posibilitatea ca ele să fi fost aduse de vechile populații turcice. Dimpotrivă, denumirile și numele Tîncaba, Caraba, Talaba și mai ales Basarabia, în general cele care se termină cu „aba“, sînt, cert, de origine turcică.

Faptul că întemeietorul statului valah și al primei familii domnitoare române se numea Ioan Basarab atestă fie că el era un cuman românizat, fie că astfel de nume erau foarte răspîndite pe atunci la români. În limba română există o serie de cuvinte turcești, cum ar fi : cioban, dușman, temelie, geam, cișlă (cișlegi, chișleg) ș.a.

Într-o lucrare a lui Lazăr Șăineanu, apărută la București în anul 1900, se menționează că în limba română existau două-trei mii de cuvinte turcești. În mod sigur unele din aceste cuvinte nu provin de la turcii otomani, ci sînt rămase de la vechile populații turcice.

Influența vechilor populații turcice, în special a pecenegilor și cumanilor, asupra românilor nu poate fi pusă la îndoială. Dar această influență nu a fost în nici un caz precumpănitoare. Din acest punct de vedere, în lucrarea cunoscutului turcolog maghiar profesor dr. Laszlo Rasonyi *Tarihte Türklük* („Turcimea în istorie“), apărută la Ankara în 1971, există unele puncte confuze, exagerări și falsuri.

Urmele pecenegilor și mai ales ale cumanilor în țările române dispar după trecerea invaziei mongolilor și tătarilor din anul 1241. În acel an Transilvania a cunoscut năvălirea mongolilor ; doi comandanți ai lui Batu Han, Kadan și Böcek, trecînd peste Munții Carpați au devastat și jefuit aceste locuri (1241). Fazlullah Reşidüddin (1237-1317) descrie, în lucrarea sa *Cami 'üt-Terâvih*, luptele pe care mongolii le-au dat în Transilvania cu saxonii (sașii) și românii (vlahii) — „Kavm-i Sasan ve Avam-i Ulag“. Într-o altă scriere a sa Reşidüddin prezintă luptele pe care românii din Kara Ulag (Munte-ⁿⁱ), conduși de voievodul (sau banul) Basarab, „Bezrem Bam'in“ cum îi spune el, le-au dus împotriva năvălitorilor mongoli. Tot în legătură cu această năvălire în *Istoria* lui Cevdet (vol. I, p. 396) se spune : „Prin anul 600 (numerotarea musulmană) faimosul comandant român (Radu Negru) a provocat panică în rîndurile oastei lui Batu Han din neamul lui Cengiz. Se spune chiar că pentru a aminti numele lui Batu Han, tîrgului care s-a întemeiat pe locul acestei mari lupte, și care există și azi, i s-a zis Batusani (Botoșani)“. Acest fapt, ca și influențele reduse, așa cum spunea un mare arhivist român, profesorul Aurelian Sacerdoțeanu, exclud posibilitatea ca dominația tătarilor asupra țărilor române să fi fost cea care a împiedicat pe unguri să-și extindă dominația în spațiul românesc.

SELGIUCIZII ȘI OTOMANII

În fine, după cîteva secole de la apariția și intrarea în scena istoriei a poporului român, în 1263-1264 turcii selgiucizi din Anato-^{lia} ai lui Sultan II din Konya, conduși de Izzüdd'in Keykâvus și Sari Saltik Baba, au început incursiunile în Dobrogea. Aceasta, așa cum lămurește Ali Yazıcıoğlu (1424) în lucrările sale asupra absolutismului turc — intitulate *Tarih-i Al-i Selçuk* și *Ebu'l-Hayr Rumî'nin* —, era prima năvălire a turcilor selgiucizi în Dobrogea. Se poate aminti aici faptul că în orașul Babadag din Dobrogea se poate vedea și azi mormîntul lui Sari Saltik Baba. Nu se știe în ce măsură au putut influența selgiucizii asupra legislației și sistemului de înregistrări funciare ale românilor din Dobrogea de azi. În orice caz, dacă poporul român s-a format prin simbioza dacilor și romanilor, la care s-a adăugat influența vechilor populații turcice, tot așa se poate afirma că din amestecul cumanilor deja creștinați, care se mai numeau și Gökoguzi (oguzi ai cerului), cu oamenii veniți aici sub conducerea lui Keykâvus a apărut o nouă populație turcică, aparținînd religiei creștin-ortodoxe, denumită găgăuți. Oricum, problema originii găgăuților este mult mai puțin lămurită în comparație cu

cea a românilor. Astfel, în opera citată mai sus a profesorului L. Răsonyi nu sînt amintiți găgăuții, nu se spune un cuvînt despre ei.

În final este cazul să amintim că într-o perioadă de aproape 1 000 de ani, de la năvălirea hunilor mongoli pînă la invaziile tătarilor din Hoarda de Aur, timp în care strămoșii românilor au trăit, succesiv, alături de neamurile turcice vechi, ei s-au retras în munți și în păduri spre a se apăra, dar și-au continuat vechile ocupații, îndeletnicindu-se cu agricultura și creșterea vitelor. Formațiunile sociale românești au intrat în relații specifice cu vechile neamuri turcice, au plătit tribut acestora, le-au făcut servicii; românii, datorită faptului că formau marea majoritate a populației din spațiul carpato-dunărean, au asimilat cu timpul vechile populații turcice care au ieșit astfel din istorie. Totodată, în decursul a cîteva secole, formațiunile statele ale românilor s-au consolidat continuu, au format ducate, cnezate și voievodate, iar în anul 1330 a fost întemeiată Țara Românească sau Muntenia și în 1359, Moldova. După cum se vede, întemeierea acestora a survenit la numai 60 de ani după formarea Imperiului otoman. Într-un interval de timp scurt ele s-au întărit și mai mult și, către sfîrșitul secolului XIV (1391), cînd turcii otomani au ajuns la Dunăre au întîlnit aici două principate române puternice, iar în anul 1394 îi vedem pe munteni rezistînd acestora pe Argeș, la Rovine. Cu aceasta, relațiile turco-române au intrat într-o nouă fază.

ROMÂNII — APĂRĂTORI AI EUROPEI

Ofensiva islamului împotriva Europei s-a purtat pe două fronturi : dinspre vest, prin Peninsula Iberică, și dinspre răsărit, prin cucerirea provinciilor bizantine din Asia Mică. În timp ce în apus lupta pentru reconquista a dus la eliberarea Spaniei de către regatele creștine din nordul peninsulei, acțiune care se încheie cu căderea Granadei în 1492, în răsărit ofensiva islamică, prin turcii selgiucizi și otomani, cunoaște momente de triumf exact în aceeași vreme în care se destramă stăpînirea arabă în Spania.

Chemați de Ioan al VI-lea Cantacuzino, otomanii trec pentru prima dată în Europa în anul 1349, pentru a lua parte la luptele pe care bizantinii le duceau cu regele sîrb Ștefan Dușan. Peste trei ani, turcii se instalează la Tzympe, în apropiere de Gallipoli, iar, peste alți doi ani, în urma unui cutremur din cauza căruia zidurile cetății Gallipoli cad, turcii ocupă această însemnată localitate. Din aliați, ei devin cei mai primejdioși adversari ai Imperiului bizantin, un imperiu a cărui putere militară fusese ruînată mai ales de europeni.

Adrianopolul, cucerit de Ștefan Dușan în 1355, este ocupat de Murad I în anul 1362. Reședința sultanilor otomani se mută din Asia Mică la Adrianopol, un indiciu că ofensiva otomană se va desfășura mai ales pe continentul european. Cuceririle succesive realizate în Peninsula Balcanică sînt o dovadă în acest sens. În numai cîțiva ani, turcii devin o putere de temut pentru toate statele din sud-estul continentului. În 1371 otomanii îi înfrîng pe sîrbi la Cirmen ; Serbia de sud este ocupată, iar Constantinopolul recunoaște suzeranitatea sultanului. Între 1371-1375 sud-vestul Bulgariei intră sub stăpînire turcă, iar în 1381 Sofia este cucerită. În 1387 este ocupat Thessalonicul, an în care armatele sîrbo-bosniace reușesc să obțină o victorie asupra otomanilor la Pločnik. O victorie care nu schimbă cursul

lucrurilor : peste un an turcii ocupau nord-estul Bulgariei, iar peste doi ani ei obțineau victoria de la Kossovopolje, Serbia devenind vasala Imperiului otoman. În 1393 Tîrnovo, capitala unuia dintre țările bulgare, cade, iar stăpînirea otomană ajungea pe malurile Dunării de Jos, în hotarul Țării Românești. În mai puțin de o jumătate de secol, otomanii reușeau să cucerească cea mai mare parte a Peninsulei Balcanice. Bizanțul conta numai pe capitală, un oraș bine fortificat, dar lipsit de mari resurse economice și umane care să-i îngăduie o confruntare de lungă durată cu o putere militară redutabilă cum era cea otomană, datorită organizării sociale și militare, dar și creșterii teritoriale a Imperiului otoman.

Penetrația otomană a fost facilitată în mare măsură prin starea de exploatare și oprimare a țărănimii din Balcani de către feudații locali și de persecuția religioasă apăsătoare. Țărănimea nu a avut ce pierde prin înlăturarea de la putere a propriei boierimi și de aceea nu a opus rezistență otomanilor. Feudații au luptat aproape singuri împotriva otomanilor.

Întemeierea statelor feudale românești preceda cu cîteva decenii — cazul Țării Românești — pătrunderea otomanilor în Europa, sau, în cazul Moldovei, era contemporană cu acest eveniment care va marca o întreagă dezvoltare politică și militară a răsăritului european pe mai bine de cinci secole. Obligate să-și afirme independența prin lupte duse cu regatul Ungariei, țările române vor fi nevoite, în scurtă vreme, să-i înfrunte pe otomani. Cum era și firesc, o primă confruntare va avea loc între Țara Românească și noii cuceritori veniți din Asia. Într-un document din 1372 aflăm că Vladislav (Vlaicu) purtase o luptă cu turcii, aliați ai bulgarilor din Tîrnovo, probabil înainte de anul 1370¹. În 1371, în lupta de la Cirmen participă și un contingent de oaste românească trimis de Vlaicu.

Nu ni s-au păstrat documente despre Radu I, încît nu știm în ce măsură acest domn a fost sau nu în conflict cu otomanii. Despre fiul și urmașul său, Dan I, se știe că a pierit în împrejurări nu prea lămurite în luptele duse în sudul Dunării.

Mircea, alt fiu al lui Radu I, se urcă în scaunul Țării Românești în 1386, cînd încă otomanii nu ajunseseră pe malul Dunării. În legătură cu participarea unui contingent românesc la lupta de la

¹ *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească*, vol. 1, București, 1974, p. 4-17 ; Maria Holban, *Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină (Rolul lui Benedict Himfy în legătură cu problema Vidinului)*, în *Din cronica relațiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV*, București, 1981, p. 188-204.

Kossovopolje au existat discuții. Credem totuși în izvoarele care pomenesc de o participare românească, unele încă mai puțin cunoscute, pornind de la ideea că un om politic și un militar de talia lui Mircea nu putea să nu-și dea seama de avantajele pe care le avea lupta dusă de sud-dunăreni în fața unei puteri care se dovedise că nu vizează decît extinderea sa teritorială, o putere al cărui program politic de bază, dictat de legea coranică, era acela al supunerii cît mai multor popoare².

La sfîrșitul secolului al XIV-lea și începutul celui următor: situația în Balcani era următoarea : pe de o parte, popoarele creștine din Balcani, dezbinat și sfîșiate de conflicte religioase și sociale ; pe de altă parte, prezența copleșitoare a puterii otomane.

Odată ajunși pe linia Dunării, otomanii au năzuit să-și instauraze stăpînirea pe ambele maluri ale fluviului. Era o necesitate strategică de prim ordin controlul asupra Dunării, cale de comunicație ideală spre inima Europei. Bizantinii și-au dat seama de importanța strategică a Dunării în luptele pe care le-au dus pentru controlul sud-estului european. Turcii, la rîndul lor, au înțeles de la început valoarea acestui „drum fără pulbere“, vital pentru orice acțiune militară de mari proporții spre centrul Europei, în condițiile în care nu existau drumuri pe uscat așa cum le construiseră romanii, tot din necesități strategice. De altfel, așa cum avea să observe tîrziu Frederic al II-lea, Dunărea se prezenta ca o coloană vertebrală, din punct de vedere militar, a centrului și sud-estului european. Pentru a utiliza cu randament și în deplină securitate o asemenea arteră de comunicații era imperios necesară stăpînirea ambelor maluri ale fluviului. Confruntarea dintre Imperiul otoman și țările române era un rezultat nu numai al vecinătății cu o putere în plină expansiune, ci și o necesitate de ordin militar.

Pe lîngă aceasta, orice expansiune turcească spre vest era posibilă numai după cucerirea, sau măcar subordonarea, țărilor române. Altfel, acestea ar fi rămas cu întregul lor potențial militar în flancul și în spatele noilor cuceriri.

Ținînd seama de acești factori de ordin militar, conflictul dintre țările române și Imperiul otoman era inevitabil. Acest conflict a izbucnit cu toată amploarea în 1394, deci la un an de cînd otomanii au ajuns pe malul Dunării. În felul acesta începe confruntarea directă, o confruntare care a durat mai multe secole, pînă la dobîndirea independenței de stat a României în secolul trecut. În acest

² Dimitrie Onciul, *Scrieri istorice*, București, 1968, p. 125 ; N. Iorga, ca și alți istorici români, nu crede că românii au participat la lupta de la Kossovopolje (*Istoria românilor*, vol. III, București, 1937, p. 288-289).

lung conflict a existat o perioadă în care românii au încercat să oprească pe linia Dunării înaintarea turcească spre centrul Europei. Această perioadă începe în 1394 și se va încheia în 1538, când Moldova trebuie să recunoască suzeranitatea Porții. După cum remarcă istoricul român P.P. Panaitescu, „Fiecare din cele trei provincii românești și-a dat pe rînd contribuția la acest «război de o sută de ani»³. În viziunea acestui istoric, prima etapă a luptei românilor cu otomanii s-a încheiat la moartea lui Ștefan cel Mare, domnul Moldovei (1504). Această rezistență românească e mai puțin studiată de către istoricii din apusul Europei. Cel care și-a dat seama de amploarea și valoarea ei a fost marele medievist francez Ferdinand Lot. Într-o recenzie făcută unui volum de istorie generală medievală, F. Lot afirma : „Ceea ce interesează în istoria europeană e rezistența opusă turcilor de către greci, sîrbi, unguri, munteni, moldoveni, în sfîrșit de către ruși în secolele XIII-XVI ; grație jertfirii balcanicilor și a slavilor din est civilizația occidentală a putut să continue în Europa de vest, fapt despre care germanii, italienii, francezii etc. nu-și dau îndeajuns seama“⁴.

Contribuția românească la apărarea civilizației europene reiese însă cu toată claritatea din rezultatele concrete ale bătăliilor purtate cu otomanii. Prima mare campanie pe care o organizează Baiazid în 1394 cu scopul de a supune Țara Românească se soldează cu retragerea turcilor în sudul Dunării. Modul cum s-a desfășurat bătălia care a avut loc este greu de reconstituit. S-au păstrat numai cîteva relatări ale cronicarilor otomani, destul de neclare. Ceea ce se poate stabili pe baza acestor cronici e că bătălia a fost cumplită, că sultanul s-a gîndit la un moment dat fie să părăsească, pe ascuns, cîmpul de luptă, fie ca în urma unei stratageme infantile să-i sperie pe români și să învingă⁵. La această bătălie au participat și principii sîrbi, vasali ai sultanului. În relatările sîrbești se vorbește de insuccesul otomanilor și, deși se deplînge moartea multor sîrbi, printre aceștia numărîndu-se și principele Marco Kralevici, autorii acestor relatări nu-și ascund bucuria produsă de triumful creștin⁶. S-au purtat lupte și după campania din 1394, de data aceasta sultanul

³ P. P. Panaitescu, *Interpretări românești. Studii de istorie socială*, București, 1947, p. 149.

⁴ Louis Halphen, *L'Essor de l'Europe (XIe-XIIIe siècles)*, recenzie de F. Lot în „Revue historique“, 1932, t. CLXXI, p. 530.

⁵ Enveri, *Düsturname*, p. 39 ; Orudj Bin Adil, *Tevarih-i Osman*, p. 48-49 ; Mehmed Neşri, *Djihannuma, Tevarih-i al-i Osman*, p. 113 ; Idris Bitlisi, *Hest Behişt*, p. 157-158, în *Cronici turcești privind țările române*. Extrase, vol. I, București, 1966.

⁶ P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, București, 1944, p. 240-248.

urmărind înlocuirea lui Mircea cu un pretendent supus turcilor. Aceste lupte s-au dat în imediata vecinătate a regatului maghiar. Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei, și-a dat seama de primejdia pe care o reprezenta creșterea spectaculoasă a puterii otomane și, în consecință, a făcut apeluri la papă și la principii creștini din apusul Europei ca să-i trimită ajutoare, în vederea organizării unei cruciade al cărei scop era alungarea otomanilor din Europa. Cavalerii din occident au început să se adune la Buda, din 1395, dar expediția contra turcilor nu s-a putut desfășura decît în anul următor. La Nicopole, 25 septembrie 1396, are loc o primă confruntare de mari proporții între oastea otomană și o oaste de cavaleri europeni. Rezultatul acestei bătălii a fost catastrofal pentru creștini⁷. Cronicarii occidentali au încercat să justifice dezastrul cu o trădare a ungurilor sau a românilor. Un martor ocular, Johann Schiltberger, arată însă că Mircea a fost acela care a solicitat să facă recunoașterea taberei turcești și tot el a cerut să înceapă ostilitățile, ca unul care cunoștea felul de a se lupta al otomanilor⁸. Cavalerii francezi, în frunte cu Jean de Nevers, Philippe de Artois, Jean de Vienne, seniorul de Coucy, n-au vrut să țină seama de nici un sfat, de nici un principiu de artă militară și au atacat dezordonat, indiferenți la ceea ce făceau celelalte corpuri de oaste, iar rezultatul nu putea să fie decît unul singur. De altfel, acest rezultat fusese prevăzut cu mult înainte de bătălia de la Nicopole: Philippe de Mézières, partizan al cruciadei, cînd a aflat cum s-a organizat această expediție a înțeles că occidentalii nu au nici o șansă. La Nicopole s-au înfruntat două concepții despre război, două mentalități diametral opuse: otomanii s-au prezentat pe cîmpul de luptă cu o oaste disciplinată, care asculta de un șef investit cu o autoritate deplină, iar în timpul bătăliei fiecare corp de oaste acționa numai la ordinul sultanului. Cavalerii occidentali înțelegeau o bătălie ca pe un imens turnir, în care valoarea individuală decidea soarta acesteia. Rezultatul bătăliei de la Nicopole a demonstrat că războiul presupune și o artă militară.

După dezastrul europenilor de la Nicopole, sultanul a trimis în 1397 o nouă oaste în Țara Românească. Mircea era socotit ca instigatorul luptelor din anul precedent⁹ și trebuia pedepsit pentru par-

⁷ Aziz Suryal Atiya, *The Crusade of Nicopolis*, London, 1934, p. 82-97; P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 261-271.

⁸ Relatarea lui Johann Schiltberger, în *Călători străini despre țările române*, vol. I, București, 1968, p. 29.

⁹ Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, București, 1958, p. 63.

ticiparea sa la bătălia de la Nicopole. Lupta s-a dat într-un loc greu de identificat, iar rezultatul ei a fost favorabil domnului român.

Cum se explică rezistența Țării Românești, capacitatea militară a acesteia? Medievistul român P.P. Panaitescu, care a închinat o monografie lui Mircea cel Bătrîn, a demonstrat pe baza documentelor interne ale Țării Românești din vremea respectivă, pe care tot el le depistase și le tipărise, că organizarea statului feudal românesc prezenta deosebiri însemnate față de organizarea feudală a statelor din apusul continentului. Aceste diferențe se manifestau mai ales pe plan social și militar. La români a supraviețuit prefacerilor sociale care au avut loc înainte de formarea statelor feudale o numeroasă țărănime liberă, iar cea aservită era și ea cointeresată în apărarea țării, deoarece se bucura de multe drepturi și libertăți în comparație cu țărănimea aservită din apusul continentului. Așa se explică obligativitatea tuturor locuitorilor țării de a participa la luptele de apărare și, în ultimă instanță, rezultatele favorabile pe care românii le-au reputat pe câmpul de luptă¹⁰.

În anul 1400 otomanii atacă iarăși Țara Românească, dar și de data aceasta sînt obligați să se retragă la sud de Dunăre. Un raport din Creta vorbește de 66 000 de turci care au atacat Țara Românească, din care n-au scăpat decît 3 000. Cifrele trebuie privite cu circumspecție, dar aceasta nu înseamnă că violența acestui atac a fost mică și nici că eforturile otomanilor de a ocupa Țara Românească au scăzut în intensitate. Se poate afirma că în pragul secolului al XV-lea eforturile turcilor în Europa se concentrau în jurul a două obiective importante: cucerirea Constantinopolului și a Țării Românești. Acest lucru nu s-a realizat nu numai datorită rezistenței întîmpinate din partea românilor sau bizantinilor, dar și ca urmare a atacului mongol venit din Asia centrală, care s-a soldat cu campania din 1402, campanie în care Timur Lenk l-a înfrînt pe Baiazid Ilderim. Lovitura primită de Imperiul otoman pe plan militar a fost urmată de luptele pentru tron dintre urmașii lui Baiazid, lupte care au durat pînă în 1413. Mircea, domnul Țării Românești, se amestecă în aceste lupte, pretendenți turci care rîvnesc tronul imperial îi caută alianța și vin la curtea lui pentru a primi ajutoare, așa cum o face Musa, apoi Bedreddin¹¹. În 1417 Mehmet I, devenit sultan al întregului imperiu, organizează o nouă mare campanie împotriva Țării Românești. Nici de data aceasta otomanii n-au putut să pună stăpînire pe această țară, dar Mircea și-a dat seama că singur nu poate lupta la infinit cu o forță superioară și a acceptat tratative în vede-

¹⁰ P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 66-77, 128-140.

¹¹ *Ibidem*, p. 308-320, 325-344.

rea stabilirii unor relații politice care să-i pună țara la adăpost de atacurile turcești. Din 1417 începe, după toate probabilitățile, plata haraciului, 3 000 de galbeni anual, care avea semnificația răscum-părării păcii¹². Țara își păstra independența deplină pe plan politic și militar și acest lucru este confirmat de luptele care se desfășoară din 1419, îndată după moartea lui Mircea. Începînd cu 1420, aproape anual se vor purta lupte pe pămîntul Țării Românești, pînă după 1431. În timpul acestor confruntări domnii Țării Românești primesc un ajutor prețios din Transilvania. Se poate afirma că rezistența Țării Românești a fost posibilă în această vreme și datorită ajutoarelor venite din Transilvania. În timpul campaniilor antiotomane se afirmă florentinul Pippo Spano, care ajunge comite de Timișoara.

Unul dintre domnii Țării Românești care se urcă în scaun cu ajutorul transilvan și cu acela al regelui Ungariei a fost și Vlad Dracul, tatăl lui Vlad Țepeș, celebrul Dracula din literatura occidentală.

În momentul în care otomanii aveau toate șansele ca să supună Țara Românească și s-o transforme în provincie a imperiului, dintre românii transilvăneni se ridică eroul care va reuși să organizeze exemplar rezistența împotriva turcilor. Este vorba de Iancu de Hunedoara, care-și începe ucenicia ca militar în luptele cu otomanii, pentru ca în 1438 să ajungă ban al Severinului¹³. Datorită destoiniciei arătate în campaniile antiotomane purtate între 1437-1441, Iancu ajunge voievod al Transilvaniei și comite de Timișoara. Funcțiile pe care le deține îi îngăduie organizarea unor acțiuni de mare amploare. Marele său talent de conducător de oști se afirmă în anul 1442, cînd reușește să obțină o victorie importantă în Transilvania și o alta în Țara Românească. În acest an turcii au încercat să ocupe și să transforme Țara Românească în provincie otomană — pașalic —, plan zădărnicit de Iancu¹⁴.

În urma acestor succese, după o lungă perioadă de defensivă a europenilor, Iancu ia inițiativa și întreprinde o mare campanie în sudul Dunării (1443), ajungînd pînă dincolo de Sofia. Faptele săvîrșite de Iancu îi înflăcărează pe papă și pe regele Ungariei, care consideră că a sosit momentul confruntării decisive cu puterea otomană. În consecință, tratatele existente cu otomanii au fost rupte. Se organizează o nouă campanie la care iau parte cavalerii din Europa, dar sfîrșitul acesteia este dezastruos. Planurile coaliției creștine nu

¹² Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, București, 1970, p. 78-79.

¹³ Camil Mureșan, *Iancu de Hunedoara*, București, 1968, p. 54 și urm.

¹⁴ *Ibidem*, p. 76-79.

au reușit. Genovezii, care erau dușmanii venețienilor, au transportat oastea otomană înapoi din Anatolia. Disciplina armatei turcești a putut birui indisciplina cavalerilor creștini din apusul Europei. Nu trebuie uitată conștiința cavalerilor apuseni — care era apăsată de trădarea tratatelor de pînă atunci, ceea ce a jucat un rol important în evul mediu. În lupta de la Varna, 10 noiembrie 1444, creștinii au fost înfrinți pentru că ei au comis aceleași greșeli ca și la Nicopole. Nivelul organizării militare turcești, forța de șoc a oastei otomane se dovedeau a fi superioare și de data aceasta față de organizarea militară a apusenilor, față de puterea combativă a oștilor europene. În luptele din 1443-1444 Iancu a avut printre luptătorii săi și contingente de români din Moldova și Țara Românească.

Ajuns guvernator al regatului ungar (regele Vladislav căzuse pe cîmpul de luptă de la Varna), Iancu organizează o nouă mare campanie în sudul Dunării la 1448. În prealabil, el sprijină înscăunarea unor domni credincioși lui în Țara Românească și Moldova, asigurîndu-și sprijinul militar al acestora.

Oastea lui Iancu a ajuns în sudul Serbiei, unde se plănuise joncțiunea cu trupele eroului albanez Skanderbeg. Acesta nu ajunge la timp pe cîmpul de luptă de la Kossovopolje, unde are loc înfruntarea decisivă — 18-19 octombrie — terminată cu victoria otomanilor.

După această victorie s-a încheiat un tratat, în ciuda voinței lui Iancu, prin care turcii au obținut răgazul și libertatea de acțiune care avea să ducă la cucerirea Constantinopolului în 1453. În anul următor se duc lupte în Serbia și creștinii cuceresc cetatea Krusevac, iar în 1456 Iancu izbuteste cu greu să despresoare Belgradul pe care dorea să-l cucerească Mehmed al II-lea. Lîngă cetatea care închidea drumul otomanilor spre inima Europei avea să închidă ochii marele erou, fiind răpus de ciumă, în tabăra de la Zemun¹⁵.

În anul luptei pentru despresurarea Belgradului, Iancu îl sprijinise pe Vlad Țepeș să urce în scaunul Țării Românești. În urma tratatelor între acesta și Matei, fiul lui Iancu, ajuns rege al Ungariei, Vlad Țepeș ia inițiativa în iarna anilor 1461-1462 și dezorganizează întregul sistem militar pe care îl construiseră otomanii pe Dunărea de Jos. În vară, Mehmed al II-lea trecea Dunărea cu o oaste uriașă pentru a pune capăt rezistenței Țării Românești. Vlad Țepeș a știut să se apere și să atace în așa fel încît sultanul a fost silit să se retragă. A rămas celebru atacul de noapte dezlănțuit de domnul român care plănuise să ajungă pînă la cortul sultanului.

¹⁵ *Ibidem*, p. 96 și urm.

Matei Corvin, pe care Vlad Țepeș l-a întâlnit în sudul Transilvaniei, în loc să-i dea ajutoare, l-a încarcerat pe domnul român, învinuindu-l pentru crime reale și mai ales închipuite, a căror poveste avea să circule în toată Europa¹⁶. Căderea lui Vlad Țepeș nu ducea la subjugarea totală a Țării Românești, dar demonstra că în condițiile militare de la mijlocul și din a doua jumătate a secolului al XV-lea această țară nu mai putea să ducă cu succes singură războiul cu turcii. Imperiul otoman era cea mai mare putere militară a Europei, resursele sale umane și economice, deci și militare, erau incomparabil mai mari decât acelea ale Țării Românești.

De la moartea lui Mircea cel Bătrîn și pînă la căderea lui Vlad Țepeș turcii reușiseră să cîștige cîteva din cetățile Țării Românești de pe malul Dunării. Este vorba de cetatea Giurgiului și a Turnului, iar în 1462 otomanii depuseseră eforturi pentru cucerirea Chiliei, care rezista, însă.

Subordonarea Țării Românești din punct de vedere militar și politic prin domnul credincios sultanului pe care turcii îl ridicaseră în scaunul acesteia reprezenta un pericol direct pentru Transilvania și pentru Moldova. Matei Corvin, ca rege al Ungariei, era interesat să ia conducerea luptei antiotomane, dar fiul marelui strateg care a fost Iancu de Hunedoara visa coroana imperială și se amesteca mereu în conflicte care-l obligau să-și concentreze toate forțele împotriva adversarilor creștini din apus și nu a otomanilor. De aceea nu a reușit să-l ajute pe Vlad Țepeș, deși își aroga, propagandistic, dreptul de a conduce lupta împotriva turcilor și încerca să se prezinte ca un fiu credincios al bisericii, ale cărei destine le apăra împotriva ofensivei islamului.

Vlad Țepeș, la puțină vreme de la înscăunarea sa, îl sprijinise pe Ștefan să ocupe tronul Moldovei, cealaltă țară românească extracarpatică. Chiar dacă nu-i poate veni în ajutor așa cum ar fi dorit-o Vlad Țepeș, Ștefan, în afara unui corp de oaste pe care i-l trimite domnului muntean, își concentrează forțele în fața Chiliei, pe care turcii vroiau s-o ocupe din 1362. Peste trei ani locuitorii Chiliei îi deschid porțile cetății lui Ștefan, care-și consolida în felul acesta hotarul țării sale cel mai amenințat de otomani. Pînă la domnia acestui mare voievod, Moldova, deși amenințată de turci, în afara unor mici ciocniri de hotar, nu fusese afectată efectiv de politica de cuceriri pe care o ducea Poarta. După eșecul din fața Belgradului, Mehmed al II-lea făurește planuri de cuceriri care vizau direct Moldova. Sultanul își da seama de o realitate : „Atît timp cît Chilia și Cetatea

¹⁶ *Ibidem*, p. 146-168 și 187-201.

Albă sînt ale românilor, iar Belgradul sîrbesc se află în stăpînirea ungarilor nu vom putea învinge cu totul pe ghiauri“. Este concluzia la care ajungea cuceritorul Constantinopolului în 1462. Așadar, confruntarea cu Moldova era dictată de motive ideologice și mai ales de motive strategice. Putem să ne dăm seama de acest aspect acum, deoarece numărul informațiilor despre perioada respectivă, din surse otomane sau europene, sporește cantitativ și calitativ. Cel care deschide ostilitățile este domnitorul român, încercînd să-l înlocuiască pe domnul Țării Românești, supus turcilor. Ștefan reușește să-l alunge în 1473 pe domnul filoturc, dar domnul înscăunat de el nu se poate menține pentru multă vreme în scaun, deoarece otomanii revin și ostilitățile sînt reluate. În toamna anului 1474 o mare armată turcească se îndreaptă spre Moldova. Confruntarea a avut loc la 10 ianuarie 1475 și s-a încheiat cu un mare triumf al lui Ștefan. Sultana Mara, mama vitregă a lui Mehmed al II-lea, spunea despre această luptă că „Niciodată armatele turcești n-au suferit un dezastru atît de mare“ ; cronicarii otomani recunosc și ei că a fost vorba de o mare înfrîngere, iar cronicarul polon Jan Dlugosz, contemporan cu evenimentele, considera că „niciodată creștinii n-au obținut un succes atît de mare, în cîmp deschis, asupra turcilor“¹⁷.

Pentru anul 1475 sultanul hotărăște o nouă campanie, dar boala îl împiedică să-și pună în aplicare planurile, mulțumindu-se cu cucerirea Caffei, cetatea genoveză din Crimeea și mare centru comercial. Hanul tătarilor din Crimeea recunoaște suzeranitatea sultanului. Se încearcă și un atac prin surprindere asupra cetăților moldovenești, Cetatea Albă și Chilia, fără succes, însă.

Anul 1476 trebuia să fie anul confruntării decisive. Mehmed al II-lea pornea în fruntea tuturor forțelor militare ale imperiului său, efective uriașe pentru vremea aceea, estimate la peste 200 000 de oameni. Chiar dacă sînt unele exagerări, cifra reală era oricum cu mult peste 100 000 de oameni. O dată cu turcii trebuiau să atace dinspre răsărit și tătarii. Ștefan a solicitat ajutorul principilor creștini. Cu această ocazie el a atras atenția asupra importanței strategice pe care o prezintă Moldova. Domnul își considera țara ca o „poartă a creștinătății“, iar papa Sixt al IV-lea, cerînd ajutoare pentru principele român, arăta că pierderea Moldovei ar îngădui otomanilor să atace „cu ușurință nu numai Ungaria, dar chiar și alte țări creștine“. Regii Ungariei și Poloniei vedeau și ei în Moldova o fortăreață (quedam antemuralia) care închidea calea turcilor spre

¹⁷ Ștefan Andreescu, *Vlad Tepeș (Dracula)*, București, 1976, p. 91-123 ; Nicolae Stoicescu, *Vlad Tepeș*, București, 1976, p. 85-119.

țările lor, iar un venețian raporta că din această țară „s-ar putea ataca flancurile acestui perfid sultan turc și din câte spun oameni vrednici de încredere și neguțători care vin din Constantinopol, turcii au mare frică de acest domn și de creștinii ce și-ar putea face drum prin această țară“. Exact în vremea în care venețianul își redacta raportul său, Baiazid al II-lea, fiul și urmașul lui Mehmed al II-lea, îi scria hanului că „dacă tu vei avea în mîna ta Moldova, atunci drumul ne va fi deschis în toate părțile lumii“.

Mehmed al II-lea urmărea prin campania din 1476 să cucerască Moldova, să ierneze în această țară și în cursul anului următor să treacă Carpații Nordici, pe unul din drumurile invaziilor, pe care trecuseră și maghiarii la venirea lor în centrul Europei, să-i forțeze pe unguri să se bată în cîmp deschis, marile cetăți ale Belgradului și Budei, ce închideau drumul spre vest, devenind, în acest fel, inutile.

Deși nu l-a ajutat nimeni, Ștefan cel Mare a izbutit să-l constrîngă pe Mehmed al II-lea să se retragă la sud de Dunăre, după o campanie în care oștile otomane s-au aflat pe pămîntul Moldovei timp de aproape trei luni de zile. Trebuie menționat că la începutul campaniei Ștefan reușise să-i înfrîngă și să-i alunge pe tătari dincolo de Nistru. Felul în care s-a încheiat campania din 1476 reprezintă un mare succes românesc, a cărui importanță nu mai trebuie subliniată, obținut însă cu mari eforturi și cu pierderi imense materiale și umane. Ofensiva era oprită de români încă o dată pe malurile Dunării.

Sfîrșitul campaniei a însemnat pentru creștinătate și recuperarea Țării Românești. Ștefan, în cooperare cu voievodul Transilvaniei, îl înscăunează în luna noiembrie pe Vlad Țepeș, pentru scurtă vreme. Otomanii aveau să revină la începutul anului viitor și să impună pe scaunul Țării Românești pe pretendentul lor¹⁸.

Urmașul lui Mehmed al II-lea nu și-a mai propus ca țel militar cucerirea Moldovei, ci s-a mulțumit cu organizarea unei campanii în 1484, al cărei scop a fost ocuparea cetăților din sudul țării : Chilia și Cetatea Albă¹⁹. Ștefan a încercat să-și recîștige cetățile, nereușind însă, iar în ultimii ani ai vieții el se afla în conflict cu otomanii, fără ca să se ajungă, pentru o vreme, la confruntări de mari proporții. Abia după cucerirea Belgradului (1521) și după prăbușirea Ungariei,

¹⁸ N. Iorga, *Istoria armatei românești*, București, 1970, p. 70-79.

¹⁹ *Ibidem*, p. 80-89; *Războieni. Cinci sute de ani de la campania din 1476. Monografie și culegere de texte*, București, 1977; Generalul Radu Rosseti, *Istoria artei militare a românilor pînă la mijlocul veacului al XVII-lea*, București, 1947, p. 117-263.

în urma luptei de la Mohaci (1526), Suleiman Magnificul organizează, în 1538, o campanie cu scopul de a supune Moldova²⁰. Sultanul a reușit să-l alunge de pe tron pe Petru Rareș, domnul Moldovei, și s-a mulțumit cu înscăunarea unui pretendent care-i jura credință. Țara păstra intactă forța ei militară, instituțiile ei, dar posibilitățile de a înfrunța singură colosul otoman scădeau pe măsură ce se perfecționau armele de foc și aveau loc schimbări pe plan social care nu mai făceau posibilă o participare masivă și eficientă a țărănimii la lupta de apărare, așa cum se întâmplase pînă atunci. În anul 1541 Transilvania devenea principat de sine stătător, cu același regim față de Poartă ca și celelalte două țări românești, în timp ce Ungaria, cu Buda drept reședință, era transformată în provincie otomană.

Din acest moment, așa cum arăta P.P. Panaitescu, urmează cea de a doua fază a rezistenței românești, cînd „Boierii ridică voievozi de răscoală, e vremea marilor răsmerițe, adesea fără nădejde : cu Radu Vodă de la Afumați, Ion Vodă cel Cumplit și mai ales cu Mihai Vodă cel Viteaz“²¹. Experiența lui Mihai Viteazul demonstra că cele trei țări românești, unite, puteau să lupte cu succes, așa cum s-a întîmplat în 1595, cînd Sinan Pașa a trebuit să se retragă în sudul Dunării, după o încercare de transformare a Țării Românești în pașalic. Unirea celor trei țări române sub sceptrul lui Mihai i-a ridicat pe toți vecinii împotriva celui care făurise unitatea Daciei, notiune vehiculată în secolul al XVI-lea de către umaniști, ca o posibilitate de apărare a occidentului. Pînă la mijlocul secolului următor, strînsa colaborare dintre țările românești a ținut pe otomani la respect. Irosirea forțelor Transilvaniei într-o campanie fără nici o perspectivă în Polonia, de către Gheorghe Rákóczi al II-lea, le-a oferit turcilor prilejul de a instaura ca principii în cele trei țări oameni care să fie devotați Porții.

Lupta dusă de români pentru a opri înaintarea otomană la Dunăre a avut, după aprecierea lui F. Lot, o importanță cu implicații mai largi, europene. Așa cum remarca P. P. Panaitescu, această rezistență „a dat timp Europei apusene să primească lupta într-o fază mult mai favorabilă pentru ea, cu alte arme și altă organizație militară“²². Oștile feudale apusene n-ar fi reușit să înfrunte cu succes pe otomani. O dovedesc luptele de la Nicopole și de la Varna.

²⁰ N. Iorga, *op. cit.*, p. 93-97.

²¹ Manole Neagoe, *Petru Rareș și campania din 1538*, în „Revista arhivelor“, anul LIII, vol. XXXVIII, nr. 4, 1976, p. 390-397 ; Tahsim Gemil, *Agresiunea otomano-tătaro-poloneză și căderea lui Petru Rareș*, în *Petru Rareș*, București, 1978, p. 151-160.

²² P. P. Panaitescu, *Interpretări românești*, p. 150.

Fărîmițarea statelor feudale stînjinea concentrarea unor numeroase armate. Schimbările survenite în tehnica de luptă, evoluția armelor de foc și organizarea modernă a armatelor europene avea să dea Occidentului posibilitatea să reziste în Ungaria superioară sau în marginile Vienei la sfîrșitul secolului al XVI-lea. Ridicarea la luptă a țărilor române sub conducerea lui Mihai Viteazul le-a transformat în principalul teatru de operații pe care s-au înfruntat imperialii, polonii, turcii și tătarii în primele două decenii ale secolului al XVII-lea.

Problema reformelor în Imperiul otoman s-a întins pe o perioadă de 400 de ani. Nimeni nu a putut întreprinde efectiv reforme pînă la Kemal Atatürk, deoarece tot Imperiul otoman a fost clădit pe o cultură islamică a cărei rădăcină este imuabilă și conservatoare.

Reformele lui Murad IV au început cu execuții de masă împotriva administrației corupte. Dar nu asta a fost rezolvarea. Pînă în secolul al XVII-lea sultani capabili au fost înlocuiți cu o serie întregă de sultani incapabili, dominați de intrigi de harem și de cămătari. Pînă la mijlocul secolului al XVII-lea situația a devenit catastrofală, atît intern, cît și extern.

Unde înainte era un gol la marginea imperiului — datorită Ungariei sfișiate — în locul lui va apare un Imperiu habsburgic puternic. Această forță a învins armatele otomane în bătălia de la St. Gotthard în 1664.

Acest tablou istoric s-a încheiat o dată cu afirmarea marelui vizir Küprili, care, cu măsuri dictatoriale, a fost pus de oligarhia otomană ca să salveze ce se mai putea salva. Küprili a combătut corupția din imperiu prin execuții de masă. El a știut că Imperiul otoman s-a născut prin războaie și a gîndit că trebuie tot prin război să reînnoiască imperiul și să-i oprească decadența. Atunci el s-a aliat cu Ludovic al XIV-lea al Franței și a deschis al doilea front împotriva habsburgilor. Această idee a fost preluată de la Francisc I, în care contemporanii au văzut „Apărătorul credinței creștine“... Considerat „un mare rege“, el a continuat politica de alianță cu marele sultan Suleiman și promovînd o astfel de politică a fost apreciat „un talentat om de stat“. Dar, dacă o mică țară lupta astfel pentru supraviețuirea sa, ea era socotită „trădătoare“, „lașă“ și „netrebnică“...

Reformatorul Küprili a vrut să cucerească Viena, centrul puterii habsburgice (cea ce nici Suleiman nu a reușit la 1529). Prin aceasta el dorea să demonstreze rezultatele reformelor interne și forța politică/militară a imperiului, de care să se teamă dușmanii săi. Succesele obținute de otomani la mijlocul secolului al XVII-lea le-a îngă-

duit să pornească o ultimă ofensivă care se soldează cu cucerirea Cretei și a Cameniței, încoronarea acestui efort reprezentându-l asediul Vienei din anul 1683. La această campanie, românii au participat cu corpuri de oaste, aflându-se de data aceasta în tabăra otomană. Ne mai putând lupta deschis împotriva unei puteri copleșitoare, ei au încercat să aducă serviciile creștinătății, transmițându-le imperiilor informații în legătură cu forța adversarului și dispozitivul de luptă al acestuia. Șerban Cantacuzino, domnul Țării Românești, avea să ducă tratative al căror scop era reglementarea formelor de colaborare românească la lupta comună antiotomană. Șerban Vodă a preluat acest risc și a avut un mare rol în biruirea otomanilor. După această înfrângere, Imperiul otoman nu și-a mai putut niciodată reveni. Kara-Mustafa — comandantul armatelor turcești — a fost executat.

Românii au plătit enorm pentru apărarea Europei. Acțiunea lui Șerban Vodă pentru salvarea Vienei, împreună cu ezitarea lui Constantin Brâncoveanu de a ajuta pe otomani împotriva lui Petru cel Mare au jucat rolul decisiv în hotărîrea Porții de a încheia cu autonomia privilegiată a Principatelor române și de a introduce regimul fanariot, cu toate consecințele grele pentru români.

Aceasta dovedește, din nou, că micile popoare, chiar dacă au idei mari, în situația geo-politică nefavorabilă trebuie să se gîndească mai întîi la *propria supraviețuire*.

INFLUENȚA RĂZBOIULUI FRANCO-SARDO-AUSTRIAC, A RĂZBOIULUI AUSTRO-PRUSIAN ȘI A INSURECȚIEI POLONEZE ASUPRA EVOLUȚIEI POLITICE ROMÂNEȘTI

Anii 1859 și 1866 au fost marcați de două evenimente importante pentru formarea și dezvoltarea statului național român modern: primul l-a constituit dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza, ca domn al Principatelor unite în Moldova la 17 ianuarie și în Muntenia la 5 februarie 1859* și al doilea, urcarea pe tron a unui prinț străin, Carol I, în anul 1866. Aceste două acțiuni au putut să fie în mare parte îndeplinite cu succes datorită situației internaționale favorabile create de trei evenimente la care se referă acest studiu cu prioritate: războiul franco-sardo-austriac din 1859, insurecția poloneză din 1863 și războiul austro-prusian din anul 1866. În mod deosebit cele două războaie aveau să asigure un climat politic internațional propice pentru promovarea intereselor naționale românești în ciuda faptului că atât cauzele, cât și rezultatele lor nu au avut legătură cu evenimentele ce s-au petrecut în Principate. În ambele cazuri războaiele au început într-un moment în care marile puteri discutau modul cum să întâmpine acțiunile României.

Ambasadorii de la Paris analizau în 1859 care sînt implicațiile dublei alegeri a lui Alexandru Ioan Cuza. Izbucnirea conflictului în Italia a stopat o acțiune concentrată din partea guvernelor europene. În iunie 1866 a avut loc, la Paris, o nouă conferință similară a ambasadorilor care dezbătea problemele legate de preluarea puterii de către Carol I, cînd a izbucnit războiul dintre Prusia și Imperiul habsburgic. Încă o dată atenția Europei este distrasă și se creează o atmosferă favorabilă acceptării unei schimbări politice majore la București. Insurecția poloneză, care are loc între cele două evenimente, produce o modificare a aliniamentelor diplomatice,

* Datele calendaristice sînt pe stil nou (n. ed.).

fapt care în cele din urmă avea să se dovedească în avantajul României. Interdependența dintre cele trei evenimente și importanța obligațiilor Tratatului de pace de la Paris pentru mișcarea națională românească sînt subiectele asupra cărora acest studiu își va concentra în mod special atenția.

La Congresul de la Paris din anul 1856, după cum este bine cunoscut, aliații victorioși, Marea Britanie, Franța, Imperiul otoman și Sardinia-Piemont, sprijinite de Imperiul habsburgic, au insistat ca Rusia să abandoneze protectoratul ei asupra Principatelor dunărene. De aici înainte aceste principate aveau să intre sub protecția colectivă a marilor puteri. Teoretic ele au cîștigat acum dreptul de a hotărî asupra instituțiilor politice românești; din acest moment, orice schimbare necesita aprobarea guvernelor respective. Această situație pe de o parte ajută, iar pe de altă parte împiedică dezvoltarea națională românească.

După 1856 conducătorii mișcării naționale române au căutat să ducă la îndeplinire programul adoptat după eșecul revoluției de la 1848: unirea Principatelor și aducerea unui prinț străin în fruntea țării. În îndeplinirea acestor scopuri ei se puteau aștepta la opoziția Imperiului otoman, sprijinit de obicei de Marea Britanie, un supporter al integrității teritoriale otomane, și de alte state — este vorba în special de Rusia și Imperiul habsburgic ale căror interese puteau să fie periclitare de formarea unui stat român unitar. Dar poziția otomană a fost fundamental afectată de slăbiciunea sa militară. În mod clar, dorințele otomanilor nu puteau să fie asigurate, dacă guvernul nu avea dreptul legal pentru a trimite o armată în Principate în timp de criză. Deși Imperiul otoman a rămas puterea suzerană, după anul 1856 el nu ar fi reușit să ocupe aceste principate fără permisiunea puterilor garante, a căror aprobare pentru astfel de acțiuni era extrem de îndoielnică, exceptînd situațiile extraordinare. O a doua metodă de constrîngere, o ocupație colectivă de către statele vecine, nu reprezenta de fapt o soluție posibilă datorită proastelor relații dintre Rusia și monarhia habsburgică după războiul Crimeei.

Eliminînd chiar faptic posibilitatea unei intervenții militare otomane, politicienii români întîmpinau obstacole formidabile în atingerea scopurilor lor. Dispunînd de forțe armate insuficiente și avînd soarta strîns legată de structura Tratatului de la Paris, ei trebuiau să rămînă permanent în alertă față de schimbările în balanța generală diplomatică europeană. Ei nu aveau nici un supporter absolut de nădejde printre celelalte state. Chiar și prietenul lor cel mai apropiat, Franța lui Napoleon al III-lea, era mai interesat de evenimentele din Italia și Polonia. Prusia și Piemontul, deși spri-

jineau mișcările de unificare națională, erau serios implicate în propriile lor probleme. Era de așteptat ca Marea Britanie, datorită dorinței sale de menținere a integrității teritoriale otomane și monarhia habsburgică, datorită temerilor sale față de impactul unei mișcări naționale asupra cetățenilor săi români, să rămână adversari ai propășirii românești. Deși din multe puncte de vedere preocupările Rusiei erau similare celor ale Marii Britanii și Austriei, guvernul rus, în perioada imediat următoare războiului Crimeei, a fost legat în arena diplomatică de Franța pentru o scurtă perioadă de timp, o situație care avea să reprezinte un ajutor imens pentru realizarea primei etape a unificării naționale românești.

Fără garanția unui sprijin ferm din partea vreunei puteri și fără o armată dezvoltată conducerea României a fost obligată să adopte politica de *fait accompli*. După 1848 nu a avut loc nici o încercare de soluționare violentă sau revoluționară a acestei probleme. Succesul acestei politici a fost demonstrat pentru prima oară în timpul dublei alegeri a lui Alexandru Ioan Cuza¹. După 1856 puterile garante s-au ocupat de obligația ce le revenea și anume, „înzestrarea Principatelor cu instituții politice corespunzătoare”. Deși au avut loc de două ori alegeri pentru adunări în Moldova și Muntenia, al căror scop era cunoașterea doleanțelor opiniei publice românești, marile puteri au ignorat dorința lor, clar exprimată, pentru unire. Acordul de compromis semnat de puterile garante în august 1858 prevedea menținerea a două provincii separate, dar cu instituții paralele și cu o comisie centrală alcătuită din reprezentanți ai ambelor principate.

Dubla alegere a lui Cuza cinci luni mai târziu a ignorat atât litera, cât și spiritul acestui acord. Marile puteri hotărâseră separația și nu unirea. După eveniment toate puterile garante au recunoscut că acordul din august fusese violat, dar ele nu au putut să convină asupra ceea ce trebuia sau putea fi făcut în legătură cu aceasta. Așa după cum era de așteptat, aliniamentele diplomatice au rămas aceleași ca înainte. Imperiul habsburgic, Imperiul otoman și în primul rând Marea Britanie s-au opus unirii celor două Principate prin persoana lui Alexandru Ioan Cuza. Oficialitățile otomane au

¹ Aspectele diplomatice ale dublei alegeri sînt discutate în T. W. Riker, *The Making of Romania*, Oxford, Oxford University Press, 1931 ; poziția Rusiei este prezentată de Barbara Jelavich, *Russia and the Romanian National Cause, 1858, 1859*, Bloomington Indiana, Slavic and East European Series, 1959, Archon reprint, 1974. Domnia lui Cuza este subiectul lui Gerald J. Bobango, *The Emergence of the Romanian National State*, Boulder, East European Quarterly, 1979.

adoptat poziția mai dură. Ele doreau ca puterile europene să insiste pentru anularea acestei alegeri. Dacă Principatele refuzau să se supună, atunci guvernul otoman solicita permisiunea de a trimite o forță armată. Dacă totuși puterile garante permiteau ca această încălcare a Convenției de la Paris din 1858 să fie menținută, atunci Poarta dorea o modificare în tratatul care i-ar fi consolidat dreptul la o intervenție armată. În opoziție, Franța, Rusia, Prusia și Piemontul au sprijinit recunoașterea acestei alegeri. Aceste puteri doreau însă ca unirea în persoana lui Cuza să fie acceptată numai pe timpul domniei acestuia. Poziția lor se baza, cel puțin parțial, pe recunoașterea unei serioase dificultăți în îndeplinirea unei alte hotărâri. În special Rusia s-a opus cu tărie aprobării unei intervenții otomane. Deoarece s-a ajuns la un acord general că tratatele fuseseră într-adevăr violate, trebuia să fie convocată o conferință a puterilor garante.

În timpul celor două întâlniri, care au avut loc la Paris la 7 aprilie și 13 aprilie 1859, problema României a fost discutată în detaliu. Reprezentanții imperiilor habsburgic și otoman au căutat să obțină anularea dublei alegeri. Celelalte puteri, cărora li se alătură acum Marea Britanie, au venit cu o contrapropunere prin care se recunoștea alegerea lui Cuza, dar ca o excepție. Schimbarea britanică de atitudine a fost determinată de recunoașterea de către guvernul englez a dificultăților implicate de forțarea unei anulări [a alegerii — *n. ed.*]. În plus, britanicii au propus ca Poarta să primească o anumită compensație. În acest moment al discuțiilor, izbucnirea războiului în Italia, care a implicat trei dintre participanți, a oprit efectiv înregistrarea pe mai departe a unui progres. Criza se dezvoltase cu repeziciune în timpul discuțiilor asupra dublei alegeri a lui Cuza. La 9 martie trupele de rezervă piemonteze au fost chemate sub arme ; la 7 aprilie a fost mobilizată armata habsburgică și la 23 aprilie austriecii au dat un ultimatum. După invazia austriacă din 29 aprilie și intrarea Franței în război de partea Piemontului, atenția Europei a rămas concentrată asupra acestui câmp de luptă. Cu toate acestea discuțiile în problema românească au continuat.

Deși întârzierea în luarea unei hotărâri finale a avut un efect neliniștitor asupra Principatelor, ea i-a permis totuși lui Cuza răgazul de timp pentru a-și consolida poziția. El își exercita autoritatea ca domnitor în ambele principate și a convocat comisia centrală. Foarte conștient de vulnerabilitatea militară a României, el a acordat prioritate întăririi forțelor sale armate. Printr-o primă măsură el a unit milițiile celor două principate în tabăra comună de la Florești. Partizan ferm al unor relații apropiate cu Franța, el a fost

în chip firesc de partea franco-piemonteză. De asemenea, era dispus să ia în considerare participarea în acest conflict în cazul în care ar fi putut să obțină bani, arme și consilieri de la Paris. La 25 aprilie el scria reprezentantului său la Paris, Vasile Alecsandri : „Ca român, simt nevoia de a-mi ridica țara în ochii națiunilor și în propria sa considerație ; ca prinț, sînt convins de necesitatea de a acționa cu fermitate și am hotărît pentru fericirea și independența poporului meu să cîștig tot avantajul posibil de pe urma evenimentelor care sînt pe punctul să aibă loc. A sosit timpul să ne trezim din acea toropeală care a făcut din noi un premiu facil și un obiect de cupiditate pentru puternicii noștri vecini. Am hotărît să ne aruncăm pe această scenă și să sprijinim pînă la capătul puterii noastre politica Franței, care este prosperitatea și mărirea noastră”².

Armistițiul din iulie 1859 de la Villafranca, care a însemnat o nesatisfăcătoare unificare parțială a Italiei, a reprezentat o lovitură pentru speranțele mișcărilor naționale din Europa. Dar, continuarea luptei italienilor, care a culminat în cele din urmă cu proclamarea regatului Italiei în luna martie 1861, a păstrat această chestiune ca o preocupare principală a diplomației europene.

Între timp discuțiile între puterile garante referitoare la dubla alegere a lui Cuza au continuat. Războiul din Italia a scos și mai mult în evidență dificultățile legate de impunerea unei anulari a alegerilor. În ciuda presiunii majorității puterilor, Poarta a rămas neînduplecată. Numai după înfrîngerea Austriei și armistițiului de la Villafranca a fost posibilă realizarea unui progres. În cele din urmă, într-o singură întrunire care a avut loc la 6 septembrie, puterea suzerană, Poarta otomană, a fost de acord să recunoască dubla alegere, dar numai ca o excepție. Pe viitor domnitorul urma să fie ales conform prevederilor Convenției de la Paris din august 1858. Din nou aveau să fie doi domnitori și două adunări. În schimb, guvernul otoman a primit o compensație destul de slabă; formularea privind capacitatea sa de a interveni militar în Principate a suferit o modificare, dar era încă necesară aprobarea unanimă a marilor puteri pentru o astfel de acțiune.

Poziția lui Cuza era, în ciuda acestor restricții, acum asigurată, cel puțin în ceea ce privește puterile garante. Războiul din Italia a divizat și a deviat atenția marilor puteri. Înfrîngerea Imperiului habsburgic, principalul sprijin al poziției otomane, a fost desigur o victorie importantă. În lunile următoare evenimentele din

² Cuza către Alecsandri, București, 13/25 aprilie 1859, în R. V. Bossy, *Agencia diplomatică a României în Paris sub Cuza Vodă*, București, Cultura Națională, 1931, p. 165-167.

Italia care au dus la unificare sub conducerea Piemontului, în mod special expediția lui Garibaldi în Sicilia în mai 1860, au creat avantaje similare. Nu numai că românii au aplaudat victoriile unui alt popor latin, dar Cuza, profitând din nou de cursul favorabil al evenimentelor externe, a fost în stare să facă un nou pas înainte și în 1861 a unit administrațiile și adunările celor două principate. Din nou marile puteri și-au dat consimțământul deoarece o opoziție nu mai avea nici un sens.

În contrast cu războiul din Italia, insurecția din Polonia din 1863 nu a influențat determinant evoluția politicii românești³. Cu toate acestea evenimentul a avut anumite repercusiuni atât asupra politicii interne, cât și asupra relațiilor externe ale statului român. Insurecția poloneză s-a produs într-un moment foarte inoportun pentru Cuza. Înainte de toate, Principatele recent unite aveau nevoie să facă față serioaselor probleme interne. O criză în răsărit putea să pună în pericol succesele lor recente. Totuși guvernul lui Cuza nu a putut să ignore o mișcare națională vecină. Au fost menținute nu numai legăturile anterioare cu conducătorii revoluționari italieni, dar și cu ungurii și cu polonezii. Un ajutor similar a fost acordat sîrbilor și bulgarilor. Toate aceste acțiuni puneau în pericol relațiile României cu o putere garantă. Sprijinul acordat italienilor și ungurilor a provocat o reacție la Viena; ajutorul acordat sîrbilor și bulgarilor a miniat Constantinopolul, în timp ce asistența acordată mișcării poloneze a fost pe punctul să determine o reacție violentă la Petersburg. Faptul că aceste mișcări naționale au avut diferite scopuri a complicat poziția română. Nu te puteai opune în același timp la toți. În plus trebuie să amintim că deși Imperiul habsburgic și Poarta au încercat dinainte să împiedice acțiunile României, Rusia, în alianță cu Franța, a oferit cel puțin un sprijin limitat.

În trecut, avînd atenția îndreptată spre atingerea propriilor lor scopuri, conducătorii naționali vecini au căutat cu toții un punct de sprijin la București datorită poziției strategice vitale a teritoriului românesc situat între Rusia, Imperiul habsburgic și celelalte regiuni ale Imperiului otoman. Principatele românești reprezentau un loc ideal pentru organizarea și pentru depozitarea armelor. Deja pînă în 1863 Cuza a fost pus în situația de a face față la două incidente majore în acest sens.

³ Pentru insurecția poloneză vezi Bobango, *op. cit.*, p. 133-142 ; Gheorghe Duzinchevici, *Cuza Vodă și revoluția polonă din 1863*, București, Cartea Românească, 1935 și P. P. Panaitescu, *Unirea principatelor române, Cuza Vodă și polonii*, în „Romanoslavica”, V (1962), p. 71-84.

În decembrie 1860 marile puteri au intervenit încercînd să oprească descărcarea unui transport de arme la Galați destinat depozitelor ungare din România. În noiembrie 1862 britanicii, în special, au protestat împotriva trecerii pe teritoriul României a unui transport de arme rusești destinate Serbiei. Acestea puteau să fie folosite evident împotriva puterii otomane suzerane.

Izbucnirea insurecției poloneze în luna ianuarie 1863 a oferit posibilitatea apariției unor complicații chiar și mai mari, în special în relațiile cu Rusia. Legătura principală între conducerea României și mișcarea națională poloneză se făcea prin emigrația română conservatoare ce își avea sediul la Paris. Primele legături s-au stabilit în 1830, cînd studenții români la Paris iau contact cu activitatea desfășurată de polonezi. Atunci, conducătorul polonez, prințul Adam Czartoryski, a devenit interesat în folosirea Principatelor drept bază înaintată de operații împotriva Rusiei⁴. Deoarece aceste principate se aflau în acea vreme sub controlul ferm al rușilor, fapt care a provocat un puternic resentiment în cercurile mișcării naționale românești, reprezentanții polonezi au putut să-și cîștige simpatizanți. A existat de asemenea un grad limitat de cooperare în anul 1848, cînd resentimentele poloneze și românești au fost îndreptate în special împotriva Rusiei. Opiniile diferite despre Imperiul otoman și viitorul său, opinii ce aparțineau celor două conduceri revoluționare, prezentau un obstacol important pentru cooperarea pe viitor. Fiind înainte de toate împotriva Rusiei, polonezii împărtășeau alături de unguri o atitudine favorabilă față de Poartă, care le-a oferit adăpost după revoltele lor nereușite și care deseori a oferit conducătorilor lor în emigrație posturi importante în administrația otomană. Programul polonez prevedea pentru Imperiul otoman o reorganizare pe bază federală și nu dezmembrarea sa în state naționale. În relațiile româno-polone au mai apărut și alte probleme. Odată implicați în problemele românești, reprezentanții polonezi au fost atrași în certurile fracționiste și rivalitățile personale ale timpului; astfel, ei și-au cîștigat și dușmani și prieteni. Mai mult chiar, conducerea națională poloneză, ca și cea italiană, și-a făcut puține scrupule în sacrificarea Principatelor pentru realizarea propriilor lor scopuri. În timpul războiului Crimeei, Czartoryski sprijinise un plan prin

⁴ Despre relațiile polono-române în această perioadă vezi Robert Allen Berry, *Czartoryski and the Balkan Policies of the Hôtel Lambert, 1832-1847*, Bloomington, teză de doctorat nepublicată, 1974, p. 100-139 și Dan Berindei, *Relations roumano-polonaises pendant la quatrième décennie du XIXe siècle. Précisions et contributions*. „Revue des études sud-est européennes”, XX (1982), p. 129-144.

care Imperiul otoman ar fi oferit Austriei Principatele, care ar fi fost deci unite cu Transilvania ca o entitate românească, dar sub controlul habsburgic. În schimb, Viena ar fi fost de acord cu formarea unei Polonii independente și cu cedarea Galiției⁵.

Deși inițial a existat mult entuziasm în Principate în anul 1863 când a început insurecția poloneză, aspectele negative au devenit curînd vizibile. La vremea respectivă influența poloneză era într-adevăr puternică. După izbucnirea insurecției s-au strîns bani, iar presa a sprijinit cauza poloneză. Iașul, în special, a devenit un centru al activității poloneze. Aici, reprezentantul polonez, dr. Theofil Glück, era medicul personal al lui Cuza. Conducătorii revoluționari doreau să organizeze o legiune în Moldova care să treacă apoi frontiera în Podolia. Ei sperau să folosească armele anterior depozitate de unguri. Astfel de activități, care erau observate și raportate de reprezentanții marilor puteri, erau, desigur, extrem de periculoase. Posibilitatea ocupării Moldovei de către ruși, așa după cum se întimplase deseori înainte, a stîrnit multe temeri. Această situație l-a pus pe Cuza într-o încurcătură deosebită. El se temea nu numai de o reacție din partea Rusiei, dar nu era sigur nici de sentimentele politice ale polonezilor din interiorul țării. În trecut, unele grupuri de polonezi colaboraseră cu adversarii săi în viața politică românească. În plus, propunerea poloneză anterioară, despre un posibil tîrg cu Viena prin care Principatele erau date în schimbul Galiției, era cunoscută în mare măsură. În aceste condiții adoptarea unei poziții neutre era cea mai indicată.

Incidentul major care a determinat această politică apare în iulie 1863. În luna mai fuseseră primite rapoarte conform cărora colonelul Zygmunt Milkowski a organizat la Tulcea un grup de voluntari. În iulie acest detașament, numărînd în jur de 200 de oameni, pătrunde pe teritoriul român la Cahul și începe marșul spre Iași. Imediat Cuza a ordonat colonelului Ioan Călinescu să oprească această acțiune neautorizată. În ziua de 3 iulie, cînd Milkowski a refuzat să depună armele, a început lupta. Aceasta a durat cinci ore; 18 români au fost omorîți și 45 răniți; polonezii au avut 18 morți și 31 răniți. După ce s-au predat, prizonierii polonezi au suferit o detenție foarte ușoară și multora li s-a permis chiar evadarea.

În ciuda pericolelor inerente, dacă ar fi fost sigur de sprijinul Franței, Cuza ar fi adoptat cu siguranță o atitudine mai pozitivă. În mod sigur, în trecut, Napoleon al III-lea dăduse serioase încurajări

⁵ M. Kukiel, *Czartoryski and European Unity, 1770-1861*, Princeton, Princeton University Press, 1955, p. 278.

verbale mișcării naționale poloneze. El plecase cu adevărat la război pentru a-i ajuta pe italieni. Într-o scrisoare ale cărei cuvinte aminteau de cele folosite de el în anul 1859, Cuza îi scria lui Napoleon al III-lea : „Nu este o surpriză faptul că am văzut câteva organe ale presei franceze care, anticipînd evenimentele, au enumerat avantajele considerabile pe care Principatele Unite, alese drept bază de operații, le-ar oferi unei armate franceze. Am constatat cu multă satisfacție că această eventualitate ar fi salutată de întreaga țară cu încîntare [...]”⁶.

Dar, de această dată era clar că Franța nu va acționa. În luna decembrie, Cuza a primit un răspuns evaziv⁷.

Insurecția poloneză, care nu putea să reușească fără o intervenție din afară, a fost înăbușită în primăvara lui 1864.

În ciuda efectului imediat în general nefavorabil asupra problemelor românești, gama largă de consecințe diplomatice avea să aibă o enormă și în general o pozitivă semnificație⁸. O dată ce insurecția a început, atît Franța, cît și Marea Britanie au încurajat cel puțin verbal pe insurgenți și au trimis proteste la Petersburg. Oficialitățile habsburgice erau și ele încîntate de această încurcătură a unui guvern cu care se aflau în relații proaste din timpul războiului Crimeei. Confruntată cu această opoziție, Rusia a cooperat mai strîns cu Prusia, stat care avea un interes similar în înăbușirea oricărei manifestații naționale poloneze. Acțiunile franceze, deși nu aduceau nici un avantaj real polonezilor, au afectat în mod serios alianța franco-rusă încheiată anterior. De acum înainte guvernul rus a abandonat orice încercare de cooperare strînsă cu Parisul și se îndrepta spre consolidarea legăturilor sale cu Berlinul. În același timp, atitudinea Rusiei față de România a devenit deosebit de critică. Episodul polonez a fost numai unul din multele care au dus la răcirea relațiilor între guverne. Ministrul rus de externe, Alexandru M. Gorceakov, era acum convins că Principatele au devenit un centru revoluționar „de două ori mai periculos datorită poziției sale geografice”⁹. Consecințele opoziției crescînde manifes-

⁶ Cuza către Napoleon al III-lea, noiembrie 11, 1863, în Bossy, *op. cit.*, p. 294-296.

⁷ Napoleon al III-lea către Cuza, decembrie 20, 1863, în *Ibidem*, p. 309.

⁸ Pentru repercusiunile diplomatice vezi și Emanuel Halicz, „Some of the International Significance of the Polish question in the Years 1840-1860”, în *Polish National Liberation Struggles and the Genesis of the Modern Nation*, Collected Papers, Odense University Press, 1982, p. 164-175.

⁹ Gorceakov către Novikov, martie 9/21, 1864, în G. Hilke, *Russlands Haltung zur rumänische Frage, 1864-1866*, în „Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin Luther-Universität Halle-Wittenberg“, XIV, 1965, p. 197-198.

tate de ruși și a contraacțiunii legăturilor ruso-prusace aveau să apară în timpul următoarei crize în viața politică românească.

În februarie 1866 Al. I. Cuza a fost nevoit să abdice. Potrivit tratatelor existente, în fiecare Principat trebuiau acum să se organizeze alegeri separate pentru adunări care să desemneze noii domnitori. Între timp, guvernul provizoriu instituit la București a continuat să administreze țara pe baza legislației anterioare. Adunarea deputaților alege în sesiune drept nou domnitor pe Filip de Flandra, al doilea fiu al regelui Leopold al Belgiei. Scopul urmărit era realizarea celui alt mare obiectiv al mișcării naționale : alegerea unui domnitor străin. Filip a refuzat această numire și a început căutarea unui alt candidat.

Între timp, marile puteri au trebuit să decidă ce atitudine să adopte față de această nouă ignorare a tratatelor de către români¹⁰. Voința puterilor garante a fost din nou nesocotită. Guvernul otoman a cerut imediat convocarea unei conferințe pentru a discuta această încălcare a acordurilor și a conveni asupra măsurilor necesare remedierii situației. De această dată cel mai puternic partizan al protestelor otomane a fost Rusia. Aflându-se într-o serioasă schimbare de poziție față de 1859, guvernul Rusiei a făcut presiuni acum asupra Porții să acționeze. Poziția Rusiei se baza pe „argumentul“ că separarea Principatelor Unite corespunde dorințelor reale ale populației. Cea mai bună speranță într-un succes al Rusiei în asigurarea acceptării acestei poziții stătea într-o posibilă agitație separatistă în Moldova. Deși o astfel de demonstrație a avut loc într-adevăr la Iași în luna aprilie, îndreptată împotriva guvernului provizoriu, dimensiunile reduse ale acestei manifestații, precum și ușurința cu care a fost împrăștiată au arătat cât de slabă era în realitate tabăra separatistă¹¹. Ar mai trebui, de asemenea, menționat faptul că statutul politic al Principatelor Unite a fost pus în pericol nu numai de Rusia și Imperiul otoman, dar de această dată și de Franța. În primăvara lui 1866, guvernul francez era angajat în tratative privind

¹⁰ Pentru contextul diplomatic vezi *England, Russia and the Roumanian Revolution of 1866*, în W. E. Mosse, *The Rise and Fall of the Crimean System. 1855-1871*, London, MacMillan, 1963 ; E. E. Chertan, *Velikie derzhavy i gosudarstvennyi perevorot 1866 g. v. Rumynii*, în *Voprosy istorii i istoriografii Iugo-Vostochnoi Evropy*, Kishinev, Izdatel'stvo „Shtiintsa“, 1977, și Gr. Chiriță, *România în 1866. Coordonate ale politicii interne și internaționale*, în „Revista de istorie“, XXXI, 12 (1978), p. 2197-2220.

¹¹ Barbara Jelavich, *Russia and Moldavian Separatism : the Demonstration of April, 1866*, în „Russland-Deutschland-Amerika : Festschrift für Fritz T. Epstein“, editată de Alexander Fischer, Günther Moltmann și Klaus Schwabe, Wiesbaden, Fritz Steiner Verlag, 1978.

o posibilă cesionare a Principatelor în favoarea monarhiei habsburgice în schimbul Veneției ce urma să fie returnată Italiei. Discuțiile au eșuat atunci cînd Viena a refuzat să accepte o asemenea propunere.

Deoarece acordurile anterioare fuseseră încălcate a fost convocată din nou o întrunire a ambasadorilor celor șapte puteri garante, ce urma să aibă loc la Paris, pentru a hotărî o acțiune comună. Între 10 martie și 3 aprilie au avut loc zece ședințe. În timpul acestor ședințe guvernul otoman a adoptat cea mai dură poziție. Opoziția Rusiei nu s-a manifestat deoarece guvernul acestei țări a fost nevoit să se gîndească la reacția celorlalte popoare balcanice ortodoxe. Suprimarea unei mișcări naționale în această zonă, în opoziție cu atitudinea Rusiei față de Polonia catolică, nu putea fi sprijinită fățiș. Astfel că reprezentantul Rusiei la conferință, baronul Andreas Dudberg, a primit instrucțiuni să pledeze în favoarea menținerii prevederilor tratatelor și să susțină că separarea celor două principate reprezintă adevărata dorință a românilor. De aceea, în timpul întrunirilor el a sprijinit punctul de vedere că fiecare principat trebuie să aleagă o adunare care să numească un nou domnitor autohton. La început discuțiile au reliefat preocuparea ambasadorilor în primul rînd pentru problema necesității organizării unor alegeri separate în Muntenia și Moldova. Nici un guvern nu a luat serios în considerare posibilitatea numirii unui prinț străin; nu se credea că se va găsi un candidat străin care să accepte aceasta.

Din nou în timpul acestor întîlniri guvernul francez a fost principalul suporter al intereselor naționale românești. Reprezentanții săi au susținut că Principatele trebuie ele însele să hotărască. Puterile garante trebuiau să intervină numai dacă existau violări flagrante ale tratatelor în viitor. Această poziție a fost sprijinită de Marea Britanie, deoarece din nou oamenii de stat britanici nu vedeau nici o posibilitate de separare a provinciilor decît prin folosirea forței. În luna aprilie conferința a fost întreruptă fără a se ajunge la vreo hotărîre.

Între timp, contrar așteptărilor marilor puteri, guvernul provizoriu a găsit un candidat în persoana lui Carol de Hohenzollern-Sigmaringen¹². Prințul făcea parte din ramura catolică a dinastiei

¹² Deși nu există o biografie mulțumitoare a lui Carol, evenimentele legate de numirea sa și preluarea puterii sînt descrise după evidența ținută la zi în *Aus dem Leben König Karls von Rumänien*, Stuttgart, J. G. Gottaschen Buchhandlung, 1894, I, p. 3-151 și Démètre A. Sturdza, *Charles Ier, Roi de Roumanie : Chronique-Actes-Documents*, București, Carol Göbl, 1899, vol. I, p. 1-340.

domnitoare prusiene, dar avea strînse legături cu Franța și în general s-a considerat că este o opțiune a lui Napoleon al III-lea. La 16 aprilie, în Principate se organizează un plebiscit, care confirmă în majoritate alegerea ce fusese făcută de guvernul provizoriu. Totuși întreaga problemă a cauzat multe temeri guvernului Prusiei. Regele Wilhelm nu era deloc entuziasmat. Dimpotrivă, Otto von Bismark a insistat ca prințul să accepte numirea. După ce a ajuns la o hotărîre favorabilă în prima săptămîină a lunii mai, Carol a trebuit să facă unele planuri destul de complicate cum să ajungă în noua lui țară. Relațiile dintre Berlin și Viena se deteriorau cu repeziciune. Prințul era ofițer prusian și armatele erau în stare de mobilizare. De aceea, el a trebuit să traverseze teritoriul habsburgic sub o altă identitate. La 22 mai prințul sosește la București.

În fața acestor noi evenimente la data de 24 aprilie, la cererea Rusiei, Conferința de la Paris este din nou convocată. Reprezentanții marilor puteri cunoșteau rezultatul plebiscitului privind numirea lui Carol. Ei toți au acceptat principiul conform căruia următorul domnitor român trebuie să fie un autohton, dar în continuare nu au căzut de acord asupra Unirii. În ședința din 2 mai ambasadorii au fost de acord că alegerea lui Carol a violat Convenția din august 1858 și că alegerea unui nou domnitor ar fi trebuit să se facă de o adunare aleasă special. Trebuie să remarcăm că nici chiar Franța nu s-a declarat favorabilă unui prinț străin. Toată luna mai conferința a continuat să dezbătă problema. Desigur, Carol acceptase între timp numirea și preluase puterea. Deși toate statele garante au protestat în fața acestei acțiuni, în continuare ele nu au reușit să ajungă la o înțelegere asupra unei chestiuni vitale : cum ar putea să fie de fapt obligat Carol să abdice. Franța, Marea Britanie, Prusia și Italia s-au opus folosirii forței. Cu alte cuvinte, în ciuda faptului că marile puteri erau unite în opoziția lor față de acest nou *fait accompli* ele erau puternic divizate în legătură cu ce trebuia făcut față de această nouă situație. Era clar că nici prințul nu putea să fie detronat, și nici unirea dizolvată fără o acțiune militară. Avînd în vedere situația atunci existentă, numai o armată otomană putea să ducă la capăt executarea unei ocupații ; majoritatea marilor puteri s-au opus cu fermitate unei intervenții otomane.

În acest moment, ca și în 1859, atenția marilor puteri era atrasă de o criză europeană mai importantă. Primăvara anului, 1866 a fost dominată nu de preocuparea pentru evenimentele de la București, ci de confruntarea dintre Prusia și Austria privind supremația asupra teritoriilor germane. Negocierile care se desfășurau atunci implicau nu numai pe antagoniștii principali, dar și Franța și Italia. În aprilie, Bismark a încheiat o alianță ofensivă și defen-

sivă cu Italia. În luna iunie Imperiul habsburgic a încheiat un tratat cu Franța, prin care promitea să dea Venetia Italiei în schimbul neutralității Franței în războiul ce urma să aibă loc. Deoarece acordul prusiano-italian conținea stipulații similare referitoare la această provincie, pericolul folosirii Principatelor Unite în cadrul unui asemenea schimb nu era încă depășit.

Războiul austro-prusian, care a durat din iunie pînă în august 1866, s-a încheiat neașteptat de repede. La 26 iulie a fost semnată pacea preliminară de la Nikolsburg prin care Prusia a cîștigat dominația asupra nordului Germaniei. În luna următoare marile puteri au fost preocupate în primul rînd de reorganizarea teritoriilor germane, care s-a terminat cu alcătuirea Confederației germane de nord în anul 1867. A doua înfrîngere surprinzătoare a Imperiului habsburgic, neliniștea Franței față de aceste evenimente și reorganizarea politică a Europei centrale aveau să aibă, în cele din urmă, un rezultat binefăcător asupra situației din România.

Cînd a izbucnit războiul, sigur că ședințele conferinței s-au încheiat; încă o dată conducătorilor politici români le-a fost oferit timpul necesar pentru a-și consolida poziția.

Victoria prusiană a prezentat o importanță majoră pentru Carol personal. El era prinț prusian și acceptase tronul României cu aprobarea lui Bismark. Prusia victorioasă fără îndoială nu ar fi sprijinit eforturile pentru îndepărtarea lui. Imperiul habsburgic, care fusese înfrînt, putea să acționeze puțin pentru a i se opune. În plus, Rusia își schimbase acum atitudinea. Opoziția puternică manifestată de guvernul rus față de progresul național românesc fusese provocată, cel puțin parțial, de teama că principatele sînt și vor rămîne un centru revoluționar, foarte apropiat de Franța, care continua să încurajeze mișcări, cum ar fi cea poloneză, considerate de către Petersburg ca fiind periculoase. Acum, într-un apropiat aliniament cu Prusia, guvernul Rusiei a găsit că multe din temerile lui anterioare s-au atenuat. În mod sigur, Prusia conservatoare nu va oferi sprijin mișcărilor care ar putea amenința Rusia. Cele două țări aveau un interes comun în menținerea împărțirii Poloniei. Mai mult chiar, Bismark recomandase cu fermitate reprezentanților români să cultive bune relații cu Rusia, fapt pe care ei l-au acceptat. De asemenea, era clar că Prusia nu va pune capăt influenței sale la București, dar în schimb, cel puțin pentru moment, va sprijini poziția Rusiei. În plus, guvernul rus, ca și cel britanic, trebuia să recunoască acum că schimbările nu puteau fi făcute fără o intervenție militară otomană, acțiune care ar periclita reputația Rusiei printre celelalte naționalități balcanice ortodoxe. Astfel că, în cele din urmă, neexistînd nici o altă soluție practică, Rusia,

împreună cu celelalte puteri garante, l-a acceptat pe Carol, în calitate de conducător ereditar al României. Nu au fost făcute alte încercări pentru a dizolva unirea. Se spera că un prinț străin va asigura stabilitatea politică.

Deși nu se poate susține că recunoașterea europeană a dublei alegeri a lui Cuza și urcarea pe tron a lui Carol nu s-ar fi produs fără cele două războaie și insurecția poloneză, aceste evenimente au influențat cu siguranță realizarea obiectivelor naționale românești. Aceste evenimente au distras atenția puterilor garante și le-au oprit să acționeze într-un front comun. După anul 1856, cu excepția Franței nici o altă mare putere nu a sprijinit cu fermitate formarea unui stat național român condus de un prinț străin. De fapt, de obicei puterile garante au privit în mod favorabil separarea provinciilor și domni autohtoni, o soluție exprimată în Convenția din august [1858]. În ciuda acordului lor general privind problemele românești, marile puteri nu au fost în stare să adopte o politică unită față de unele acțiuni, cum a fost dubla alegere a lui Al. I. Cuza și urcarea pe tron a unui prinț străin, care au ignorat acordurile internaționale. Cel puțin pînă la un anumit grad, nehotărîrea lor a fost cauzată de preocuparea pentru evenimentele legate de mișcările naționale italiene, poloneze și germane și de divizarea lor asupra modului în care ar putea fi rezolvate crizele ce izbucniseră în acest sens. Nici un guvern nu dorea o renaștere a „problemei orientale“ sau un conflict în Orientul Apropiat tocmai cînd aveau loc mari prefaceri în centrul Europei. Politica românească, de *fait accompli*, a putut astfel să iasă victorioasă. Oamenii de stat români au fost astfel extrem de norocoși că evenimentele internaționale au favorizat interesele lor naționale.

CUZA, FLORESCU ȘI REFORMA ARMATEI ÎN PERIOADA
1859-1866

Motivația care a stat la baza acestui studiu a fost determinată de faptul că generalul Ion Emanoil Florescu, acest „om uitat al istoriei românești”, cum îl numea istoricul militar Radu Rosetti, este singurul membru al cercului apropiat lui Alexandru Ioan Cuza a cărui biografie nu este încă scrisă, în ciuda faptului că există la dispoziție sursele necesare : corespondența sa cu cei mai mulți dintre pașoptiști, numeroasele cuvântări rostite în Parlament (publicate în „Monitorul oficial”), materialul abundent aflat în arhiva Cuza, legislația armatei, ordine de zi purtând semnătura sa și propriile scrieri care se referă la aspectele reformei armatei, tacticii și strategiei militare. Două explicații vin imediat în minte pentru a motiva această tăcere : neobișnuita ranchiună politică căreia i-a căzut victimă și faptul că el a activat în umbra, mai mare decât o viață, a doi comandanți militari -- domnitorul Alexandru Ioan Cuza și prințul Carol.

O apreciere de ansamblu a activității generalului Florescu ar trebui să cuprindă și perioada în care el a fost ministru de război, din anul 1871 până în anul 1876, sub domnia prințului Carol, cea mai lungă titularizare în acest post în istoria României moderne, timp în care Florescu și-a desăvârșit realizările sale de început. Pentru acest studiu mi-am propus însă să-mi concentrez atenția doar asupra reformelor militare în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, de la 19 noiembrie 1859, când a fost numit prima dată ministru de război al ambelor Principate, funcție deținută din nou între septembrie 1862 și octombrie 1863 și, în sfârșit, între iunie 1865 și ianuarie 1866 în calitate de ministru de interne și comandant al armatei.

Pe scurt despre pregătirea profesională a generalului Florescu : după absolvirea liceului Sf. Sava a intrat în armată în anul 1833

la vârsta de 14 ani cu gradul de „juncker“ și la vârsta de 16 ani a fost promovată sublocotenent (praporjic). A urmat apoi timp de 4 ani cursurile liceului „Louis Le Grand“ din Paris și de la 19 la 22 ani pe cele ale faimoasei „Ecole Militaire“. A fost numit la Regimentul 2 infanterie de linie la vârsta de 19 ani cu gradul de locotenent. Printre profesorii săi s-au numărat generalul Aupick, director la Ecole d'Etat Major și căpitanul Rocancourt, a cărui carte intitulată *Despre obligațiile unui soldat* a tradus-o în limba română în anul 1844. Întorcându-se în România, Florescu a fost avansat la gradul de căpitan în anul 1843 și, fără îndoială, ajutat de mariajul făcut cu fiica prințului domnitor Bibescu, Ecaterina, a devenit maior la vârsta de 26 de ani, colonel la 29 de ani și general sub Cuza în anul 1860. Până la vremea respectivă el servise pe două teatre de război : cu armatele generalului Lüdgers în Transilvania în 1848 și din nou sub comanda generalului Lüdgers și a generalului Dannenberg împotriva englezilor și francezilor în Crimeea. Indubitabil, Florescu a fost cel mai bine pregătit ofițer superior la vremea alegerii lui Cuza, cu multă experiență în problemele militare.

Cu o înfățișare plăcută, vanitos, mîndru de originea familiei sale, cu o educație frumos formată, întotdeauna receptiv noilor idei, cu un fond onest, dar dezordonat în afacerile sale financiare, generalul Florescu a împărtășit ideologia pașoptiștilor, cu toate că în politică a fost un conservator. Mai presus de orice credea în jurămîntul ostășesc față de comandantul său suprem și a fost de o loialitate desăvîrșită față de Alexandru Ioan Cuza. Relațiile sale cu domnitorul Principatelor Unite au reprezentat o adevărată asociere, cei doi oameni completîndu-se într-un sens unul pe celălalt : amîndoi au considerat că armata este instrumentul cu care se îndeplinește programul uniuniștilor și că, în ultimă instanță, independența României putea fi cîștigată numai prin forța armelor.

Deși majoritatea reformelor militare adoptate în perioada 1859-1866 au purtat semnătura ambelor personalități, este rezonabil să presupunem că Florescu, dispunînd de avantajele educației și carierei sale militare, de extraordinară dibăcie în detaliile administrative, de îndelungată experiență parlamentară, faptul că era familiarizat cu problemele bugetelor militare și întreținea excelente relații cu Statul major general francez, a avut un rol preponderent și deseori inițiativa. Introducînd noul drapel și deviza „Onoare și patrie“, Florescu a urmărit să asigure unitatea desăvîrșită a oștirii, sursă de mîndrie națională și element al ordinii în societate, supusă întru totul ordinului comandantului suprem. Deși boier, Florescu a crezut în concepția napoleoniană a promovării prin merite și, de asemenea, a considerat că forța unei armate stă în disciplina, moralitatea și

educația sa. El a crezut în conceptul tradițional al „înarmării poporului“, a apreciat valoarea puterii navale, fortificațiilor defensive și importanța artileriei și a trupelor specializate de geniu. A cheltuit foarte multă energie pentru bunăstarea armatei, deși în ochii unora a acordat prea multă atenție parăzilor și fastului, avînd în vedere convingerea sa potrivit căreia oștirea trebuia să dea „un bun spectacol“ atît la paradă, cît și pe cîmpul de luptă. Florescu a fost deseori criticat pentru extravagantele bugete militare pe care le-a propus unui Parlament ostil, deseori influențat de oratoria partidului liberal, căreia el i-a răspuns cu intervenții bine documentate, demne de a fi citite în întregime, cuvîntări rostite în propoziții concise, lipsite de retorica convențională plină de înflorituri. Cu aceeași tenacitate a luptat pentru înființarea postului de capelmaistru sau șef al muzicii militare față de care manifesta interes, ca și pentru asigurarea fondurilor necesare pentru achiziționarea a trei vedete de patrulare considerate ca fiind esențiale pentru Flotila de Dunăre.

Reforma armatei în timpul acestei asocieri Cuza-Florescu a însemnat în primul rînd fuzionarea, integrarea și administrația comună a celor două forțe militare, cea moldoveană și cea muntenă, care erau organizate ca entități separate și aveau într-un fel tradiții și instituții diferite de la nivelul de comandant de armată pînă la cel al poliției locale. Totodată, reforma a implicat creșterea numerică a forței militare naționale mult superioară față de ceea ce de fapt erau vechile „contingente de miliție“. Ea a însemnat asigurarea unui nou echilibru între diferitele servicii și categorii de arme, făurirea unei forțe navale comune și, în cazul Munteniei, a unui corp de geniu, reguli pentru recrutare, promovare, reangajare, norme de plată pentru scutirea de serviciul militar, înființarea de școli, stabilirea de uniforme, drapele, decorații, orașe de garnizoană și fortificații și, mai presus de orice, asigurarea bugetelor necesare pentru cumpărarea de armament, modernizarea armatei nu numai cantitativă dar și calitativă.

Cel mai semnificativ act este Ordinul de zi nr. 28 promulgat la 30 mai 1860 prin care generalului Florescu i-a fost conferit titlul de comandant, sub domnia lui Cuza, al primei forțe armate unite moldo-valahe. Prin numirea unui singur ministru de război, armata a devenit *de jure* prima instituție din țară efectiv unită de la cel mai înalt nivel de comandă pînă la cel de garnizoană locală. În timpul acelor prime zile dificile ale realizării unității armatei, Florescu a acționat cu tact și diplomatie, calități pentru care era recunoscut. Deseori a adoptat o atitudine pragmatică menținînd structurile militare care se vădiseră mai eficiente. Astfel, au fost

adoptate pentru întreaga armată „codul penal“ al Munteniei și modelul moldovenesc pentru serviciul de garnizoană. Pentru a se evita sensibilitățile trebuia creat un echilibru între Iași și București - astfel la Iași a fost înființat Consiliul Central de Revizie al Armatei, iar la București funcționa Tribunalul militar. O preocupare specială a constituit-o uniformitatea. Jandarmii și pompierii din Moldova au fost puși sub jurisdicția militară (ordinul nr. 725 din 1860) așa cum era în Muntenia. Această rapidă organizare a armatei unificate a fost cu atât mai importantă avînd în vedere ostilitatea Austriei și Turciei față de recunoașterea dublei alegeri a lui Alexandru Ioan Cuza, precum și concentrarea de forțe otomane la Șumla. O forță constituită din 12 000 soldați moldoveni și munteni, sub comanda generalului moldovean Milicescu, a fost grabnic concentrată în tabăra de la Florești, iar Cuza a insuflat un nou sentiment de patriotism o dată cu jurămîntul față de noul drapel și deviza acestuia „Onoare și patrie“.

Florescu și-a concentrat o mare parte a activității sale în vederea obținerii din partea Parlamentului a fondurilor necesare pentru sporirea efectivelor armatei la o dimensiune comensurabilă cu necesitățile defensive, tactice și strategice ale noului stat. Florescu considera infanteria ca fiind „nucleul armatei“ și în cursul anului 1860 s-au înființat două noi regimente : Regimentul 6 de linie în Moldova și Regimentul 7 de linie în Muntenia. Cavaleria este întărită cu două escadroane — inclusiv faimoșii „lăncieri ai Moldovei“ — formînd Regimentul 2 cavalerie. Cavalerist fiind, el a pus bazele în anul 1863 unei școli de cavalerie după modelul școlii de la Saumur. Puternic influențat de teoriile franceze ale secolului al XVIII-lea privind importanța puterii de foc (și ulterior de folosirea de către Moltke a tunurilor Krupp în timpul războiului franco-prusac), Florescu a organizat artileria armatei lui Cuza : bateriile și batalioanele separate de artilerie din Moldova și Muntenia au fost unificate și astfel a fost format „primul regiment de artilerie“. O națiune locuind un teritoriu parțial muntos avea nevoie de trupe specializate în a duce lupta pe un astfel de teren, „vînătorii“, una din cele mai reușite inițiative ale lui Florescu.

Pentru a realiza integral comanda unificată a forței militare naționale era foarte important ca toate unitățile neregulate — cum erau dorobanții — să fie puse sub autoritatea ministrului de război. Cu, venerația pe care o avea față de istorie și cunoscînd rolul deosebit de important pe care l-au jucat forțele neregulate în trecutul ambelor principate, Florescu credea ferm în principiul „înarmării poporului pentru apărarea patriei“. Printr-o serie de propuneri legislative înaintate Parlamentului, din 1864 pînă în 1866, el a obți-

nut, așa cum a fost cazul dorobanților, integrarea tuturor „unităților neregulate“ în cadrul armatei naționale. Utilizând linii relativ scurte pentru manevră, beneficiind de mijloace rapide de comunicații ele erau elemente cruciale pentru desfășurarea optimă de forțe în caz de primejdie. Cu acest scop în minte, Florescu a creat o unitate de geniu a Munteniei — fusese una în Moldova înaintea Unirii —, pe care a numit-o „Primul Regiment al Corpului de Geniu“. El a fost pus sub autoritatea comună a Ministerului de Război și Ministerului Lucrărilor Publice. Florescu și-a continuat programul său constructiv chiar și după ce a părăsit Ministerul de Război, în noua lui funcție de ministru de Interne și al Lucrărilor Publice în anul 1866.

Multe discuții și ostilitate a declanșat în cadrul dezbaterilor Parlamentului problema asigurării tehnicii de luptă și puterii de foc necesare transformării armatei într-o forță demnă de a fi luată în considerare în cadrul noii balanțe de puteri ce se contura în Europa răsăriteană, în condițiile în care obiectivul națiunii era afirmarea independenței.

În anul 1859 Cuza îi trimisese pe Vasile Alecsandri și Ștefan Golescu la Napoleon al III-lea pentru a obține arme în condiții avantajoase ; în cursul aceluiași an, 25 000 de puști și cartușe au ajuns la Galați la bordul unui vas piemontez. Până în 1864 au fost importate mari cantități de arme : 13 093 puști pentru infanterie, 6 298 pentru vânători și alte 30 000 arme diverse de infanterie, 700 de pistoale, 4 314 săbii, 1 998 baionete, 1 600 lănci, 46 piese de artilerie din bronz și 16 000 ghiulele de tun, toate de proveniență franceză. Totuși Florescu a comandat un număr de tunuri și obuziere de 40 mm și 120 mm la firma Krupp — un indiciu al interesului față de armamentul german, manifestat crescând în perioada 1871-1876, perioadă în care s-a aflat la Ministerul de Război. Aparenta „francomanie“ și ulterior „prusomanie“ ale lui Florescu constituiau de fapt materializarea intenției sale finale de a nu depinde de puterile străine pentru majoritatea armamentului armatei române. Țara, credea el, era în stare să furnizeze armamentul de bază, chiar dacă în calitate de consultanți trebuiau angajați tehnicieni străini : turnătorii de tunuri, fabrici de arme și muniții trebuiau să fie înființate în România însăși. În februarie 1860 a început construcția Arsenalului de la Malmaison, Florescu referindu-se la el ca la „un sistem de putere“ care va sprijini dezvoltarea armatei. A urmat curînd construcția unei fabrici de tuburi și pulbere și a Pirotehnicii de pe Dealul Spirii pentru explozive de artilerie după un model belgian (sub comanda maiorului belgian Herek). Este interesant de notat în acest sens că primul binoclu de campanie (militar) adoptat în toate armatele lumii a fost inventat de unul dintre ofițerii lui Florescu, și anume căpitanul Toma Ghenea. În loc să fie cumpă-

rați din străinătate, caii pentru nevoile artileriei și cavaleriei aveau să fie crescuți în România.

Unul din obiectivele majore ale lui Florescu a fost sporirea calității oștirii. Ca militar care își cunoștea meseria pînă la cel mai neînsemnat nasture al uniformei, el avea multă dragoste și respect pentru armată și s-a preocupat foarte mult de bunăstarea ofițerilor și soldaților, fapt reflectat în numeroasele lui scrieri și în legea publicată în „Monitorul oastei“ la 26 mai 1860. Educația soldatului, sau parafrazînd cuvintele generalului Florescu, „transformarea cazărmilor într-o școală de predare a unor deprinderi de bază, cum ar fi cititul și scrisul trebuie să fie desăvîrșită prin cultivarea unor principii înalte, a religiei și mai presus de toate a dragostei pentru țară“. În acest scop aveau să fie publicate manuale de către Ministerul de Război, conținînd lecturi patriotice despre vechi eroi ai României, de exemplu Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, despre marile bătălii purtate în trecut, lecturi fie în proză, fie în versuri, precum și cîntece de marș. Un accent special a fost pus pe pregătirea fizică prin gimnastică, pe tragerea de instrucție și scrimă. Instructorii erau recrutați prin intermediul „detașamentelor model“ cu ofițeri și chiar soldați calificați numiți să servească prin rotație în toate armele și specialitățile. Florescu a fondat noua „Școală militară“ cu sediul la București (temporar mutată la Iași în 1866 deoarece a fost distrusă de un incendiu). Aici trebuiau să fie admiși 70 de candidați care să urmeze un curs de 6 ani — un sfert din numărul acestora erau ai armatei, plătiți de guvern. El a fost preocupat de recrutarea cadrelor didactice și de organizarea școlii, fiind stabilite instrucțiuni precise și un plan de învățămînt. Noul ziar al armatei, „Monitorul oastei“, a fost o inițiativă a lui Florescu, prin care se urmărea nu numai publicarea de știri și informații, ordine de zi (reforme militare și dezbaterile erau tipărite cu regularitate), dar și creșterea moralului armatei prin prezentarea unor informații și publicarea unor articole de fond. Alte publicații au fost „România Militară“ și „Anuarul militar al armatei române“.

Generalul Florescu a acordat atenție deosebită formării unor cadre de elită. Articolul VI din noua lege pentru învățămînt asigura un credit de 400 000 lei pentru trimiterea unor tineri dotați în străinătate la școli militare, aproape fără excepție în Franța, „alma mater“ pentru Florescu. Inițial 8 candidați din arma infanterie au fost trimiși la Saint Cyr, 4 din cavalerie la faimoasa școală de cavalerie de la Saumur, 6 artileriști și geniști la Metz, iar ofițerii de marină la baza de la Brest. Comentînd propriile sale realizări într-un articol intitulat *Îmbunătățiri introduse în armată în perioada 1859-1861*, Florescu a explicat că aproximativ 60 de absolvenți și-au desăvîrșit

pregătirea militară în străinătate, unii dintre ei căpătînd o reală experiență de război în timpul manevrelor militare ale armatei franceze de la Châlone și Toulon, iar alții au fost trimiși ca „observatori“ pe unele cîmpuri de luptă, ca de exemplu în campaniile franco-spaniole din Maroc sau în războiul austro-italian.

Evident influențat de strălucirea armatei lui Louis Napoleon și de succesele obținute pe cîmpul de luptă, Florescu a crezut în valoarea excelentă a armatei franceze, în spiritul căreia se formase, și l-a influențat pe Cuza asupra necesității de a utiliza ofițeri francezi în calitate de consilieri militari.

O misiune condusă de locotenent-colonelul Lamy, un fost „chasseur“ francez cu experiență în Africa, a fost atașată pe lîngă preferații lui Florescu, trupele de vînători. Printre alți consultanți militari francezi au fost : intendentul Leclerc, care se ocupa de probleme de administrație, căpitanii Guerin și Bodin, care se îngrijeau de artilerie, și căpitanul Roussel, atașat pe lîngă trupele de geniu.

Pe lîngă educație și pregătire, foarte aproape de inima lui Florescu a fost întotdeauna bunăstarea soldatului. Florescu a fost inițiatorul legii adoptate în primul trimestru al anului 1862 privind înzestrarea armatei, care a fost treptat îmbunătățită în timpul administrației lui Cuza — era vorba de pensii, rațiile de alimente, retragere din serviciu, standardul de viață în cazărmi, transport, reangajare și recompense pentru merite deosebite. În vederea asigurării unui nivel de viață de bază pentru soțiile și copiii soldaților săraci sau ai orfanilor, Florescu a înființat (prin Decretul nr. 46 din 6 martie 1861) o „divizie“ a copiilor de trupă și asociațiilor de trupă — aveau să fie 4 copii și două femei în fiecare companie, baterie, escadron. Copiii erau acceptați de la vîrsta de 12 ani și formau o companie specială sub comanda unui sergent-major, în timp ce femeile erau angajate pentru treburi gospodărești și pentru pregătirea mîncării. A fost creată o școală specială pentru copiii de trupă (la Iași, în 1863), care includea în programa de învățămînt scrima și tragerile de instrucție.

Unul din punctele tari dar, în același timp, principala sa slăbiciune a fost preocuparea pentru detaliu, acordînd exagerat de mult timp unor probleme relativ secundare ce se refereau la armată, ce puteau fi cu ușurință transmise spre rezolvare subordonaților săi. Ar fi imposibil, avînd în vedere dimensiunile acestui studiu, să înregistrăm micile amănunte ale regulamentelor armatei la alcătuirea cărora deseori a participat personal. Numai pentru a cita un exemplu, serviciile administrative ale armatei au stabilit norme privind formulele militare de adresare, reguli pentru consiliile militare în conformitate cu indicațiile primite de la Ministerul de Externe, norme

pentru iluminatul în cazărmi etc. Poate datorită extraordinarei sale vanități, Florescu a avut o pasiune pentru uniforme, insigne, medalii, embleme ale genului de armă, trese ale gradului, steaguri ostășești, plăci comemorative. El suținea că armata trebuie să arate întotdeauna bine, o armată bine îngrijită și bine înarmată fiind o chestiune de mândrie personală. O comisie pentru stabilirea uniformei a funcționat sub ochii lui vigilenți din 1859 pînă în 1861 și din 1860 în continuare noi putem vorbi de uniforme comune pentru armata română. Corpul medical a fost primul ce avea să fie dotat cu o nouă uniformă în anul 1859. Florescu a desenat hainele zilnice și oficiale pentru toate categoriile de genuri de armă, atît pentru ofițeri, cit și pentru trupă, inspirîndu-se din modelele franceze. De exemplu, în ordinul de zi nr. 4 686 adresat lui Cuza în 1861 el l-a informat că proiectase o uniformă pentru batalionul de geniu : tunică și pantaloni din stofă albastră cu două dungi roșii cu mici modificări pentru diferitele tipuri de îmbrăcăminte. Pentru vînători a adoptat o uniformă ce includea pălărie neagră, veston maro, pantaloni negri, ghete albe și jambiere scurte. Pînă și cei de la intendență erau obligați să alterneze uniforma zilnică cu cea oficială, existînd uniformă specială de doliu. Și astfel armata română a dobîndit reputația de a fi una dintre cele mai elegante, fastuoase armate din Europa la ceremoniile de paradă.

Cu toată predilecția pentru paradă și fast, armata în vremea lui Florescu n-a fost un „tigru de hîrtie“ — fapt dovedit de mobilizările și manevrele executate în martie 1860 sub supravegherea atentă și pricepută a moștenitorului tronului Belgiei, ducele de Brabant. Tema tactică și programul de instrucție ce aveau să fie executate în tabăra de la Floreasca în perioada 1 iulie-10 august, sub conducerea generalului Macedonski, au fost în întregime elaborate de Florescu și au reprezentat un progres substanțial față de mobilizarea făcută în grabă la Florești în anul 1859.

Florescu a văzut în armată o forță politică (el va contesta însă dreptul soldaților și ofițerilor la vot) a cărei principală funcție internă era apărarea ordinii și loialitatea de neclintit față de comandantul său suprem. În timpul verii fierbinți a anului 1863 cînd „monstruoasa coaliție“, profitînd de absența lui Cuza plecat la Ems, a făcut prima încercare de lovitură de stat la București, Florescu, în calitatea sa de ministru de interne, a ordonat trupelor să intervină (2 14 august). Întorcîndu-se grabnic de la Ems, Cuza a felicitat armata, dar a demis guvernul Cretzulescu pentru a calma spiritele.

Mult mai importantă a fost folosirea armatei în apărarea frontierelor patriei. Florescu a trimis instrucțiuni soldaților și marinariilor români să refuze procedura umiltoare de a prezenta onorul atunci

cînd un vapor străin ancora într-un port dunărean, o reminiscență a vremurilor suzeranității otomane. Atît armata, cît și flotila de Dunăre aveau ordin sever de a se opune oricărei încercări de violare a frontierei de către trupele austriece sau otomane, așa cum s-a întîmplat la 4 februarie 1860 cînd grănicerii comandați de locotenentul Mihăescu au tras asupra contrabandiștilor turci. Ordine similare au fost date și în septembrie 1863 cînd marinarii de pe cîteva goelete austriece au tras asupra poliției din Turnu Severin.

Mai serioasă a fost violarea teritoriului românesc de către revoluționarii polonezi conduși de colonelul Milkowski, inițial întîmpinat cu simpatie de către Cuza, care a încercat să treacă prin România spre Polonia, pe care voia să o elibereze. Dar atunci cînd Milkowski a încercat să folosească forța, Florescu a hotărît să opună rezistență în fața a ceea ce el considera o violare a teritoriului românesc și a ordonat colonelului Călinescu să tragă în polonezi. A avut loc o luptă de cinci ore cu mulți morți și răniți de ambele părți. Polonezii au fost învinși, scoși din luptă și obligați să-și predea armele. Florescu a primit numeroase scrisori de felicitare privind acest episod sîngeros, deși adversarii au explicat atitudinea sa ca fiind prorusă și antipoloneză.

În mod convențional se obișnuiește ca atunci cînd se discută despre comandanți militari, aceștia să fie împărțiți în două categorii: mari comandanți ai istoriei, precum Napoleon și Gustav Adolph, și specialiști în strategie și tactică, în arta militară, care și-au învins dușmanii prin dezvoltarea unor noi concepții de ducere a acțiunilor de luptă. Cu experiența sa de luptă modestă, Florescu nu făcea parte din nici una din aceste categorii. Judecînd după lucrările lui, conservatoare, despre istoria militară și modul său de gîndire cu privire la fortificațiile de genul liniei Maginot, este de presupus că în calitate de comandant el nu ar fi fost la înălțime, deși nu a rămas netulburat cînd a fost înlocuit de la conducerea departamentului armatei în timpul războiului din 1877-1878, armată pe care de fapt el a organizat-o.

Florescu nu a fost decît un fascinant „organizator de victorii“, omul care organizase ceea ce fuseseră de fapt două forțe de ordine — moldoveană și munteană — într-o armată modernă cu o comandă unificată. Într-o scrisoare adresată lui Napoleon al III-lea, Cuza a descris situația cu care a fost confruntat în 1859 : „Am găsit 13 000 de oameni recrutați exclusiv din rîndurile țărănimii, slab înarmați, prost echipați, ascultînd de comenzile rusești sau austriece. Astăzi — adăuga el — eu am 12 000 de grăniceri, 8 000 de milițieni, atît pedestri cît și călări, și o armată regulată de 20 000 de oameni recrutați din toate păturile sociale, bine înarmată și echipată și putînd

să-și sporească efectivele cu o forță de uzură care este de două ori mai numeroasă și instruită în conformitate cu practica militară acceptată“.

Cu toată slăbiciunea sa, conservatorismul său innăscut, dragostea sa pentru paradă, Florescu a fost un oștean între oșteni, care s-a ținut la curent cu cele mai noi scrieri și inovații științifice, precum și cu perfecționările tehnicii militare. Cu deosebita lui perspicacitate administrativă și parlamentară și aplecarea spre lucrurile de detaliu, el a pus bazele unei instituții moderne — armata română — care a continuat să fie modelată de el și de colaborării săi și a înnoit-o pînă la sfîrșitul perioadei de domnie a lui Cuza, completîndu-și importanța sa misiune în funcția de ministru de război între anii 1871 și 1876. Contemporanii l-au descris cu exactitate ca fiind omul care „a reunit cele mai bune calități de organizare pentru un om al meseriei sale“, un oștean pentru care cuvîntul „imposibil“ nu a existat. Poetul Vasile Alecsandri, un foarte bun prieten și colaborator, care, împreună cu Florescu, stă alături de Cuza în renumita statuie ridicată în mijlocul Iașului, a fost foarte aproape de adevăr atunci cînd a compus un întreg poem în cinstea generalului în timpul războiului de independență, în care printre altele spunea :

„Căci astă vie, jună, eroică armată,

Sub Cuza și sub Carol prin tine-a fost creată“.

În mod evident organizarea armatei române moderne în timpul lui Cuza a fost cea mai importantă măsură care poate fi direct legată de victoriile cîștigate pe cîmpul de luptă în timpul războiului de independență din 1877-1878.

ÎNCERCĂRI GRECO-ROMÂNE DE COLABORARE ÎN AJUNUL PROCLAMĂRII INDEPENDENȚEI ROMÂNIEI *

În timpul „crizei orientale“ din anii 1875-1878 Grecia și România s-au găsit cu diferite prilejuri în situația de a duce o politică paralelă sau convergentă. În anumite momente-cheie au fost chiar pe punctul de a ajunge la un acord de a acționa în comun. Dar, în cele din urmă, pozițiile geo-politice diferite au făcut ca ele să nu-și transforme intențiile lor de cooperare într-o alianță oficială politică sau militară ¹.

Nu era pentru prima oară când cele două țări au considerat că merită să-și coordoneze acțiunile. În timpul insurecției din Creta (1866-1869) grecii și românii au discutat posibilitatea încheierii unei alianțe quadripartite cu participarea Serbiei și Muntenegrului. În 1867 un emisar al prințului Carol, Ion Bălăceanu, a vizitat Atena și a purtat discuții cu regele George și ministrul de externe Charilaos Trikoupis pentru o antantă având drept scop final întemeierea unei confederații balcanice. Doi ani mai târziu, spre sfârșitul lui 1869, prințul Gregory Ypsilanti, ministrul Greciei la Viena și Berlin, a primit din partea regelui George misiunea să încheie, la București, o convenție bilaterală politică și militară. Cu toate acestea, nici situația internațională, nici interesul particular al celor două țări nu au favorizat realizarea planului propus și ideea a fost abandonată ².

* Studiu publicat în „Revue Roumaine d'Histoire“, XVI, 4, 1977, p. 619-630.

¹ Acest studiu se bazează în primul rând pe corespondența diplomatică din Arhivele Ministerului de Externe, Atena (AYE). Telegramele trimise de Consulatul general al Greciei au fost utilizate într-o formă succintă de E. Kofos în *Greece and the Eastern Crisis, 1875-1878* (Thesaloniki, 1975). Dar, acest studiu cuprinde informații noi prezentate pentru prima oară.

² Constantin N. Velichi, *Les relations roumano-grecques durant la période 1866-1879*, în „Revue des études sud-est européennes“, t. VII, 1970, nr. 3, p. 525-548.

O nouă posibilitate de explorare a posibilităților unei apropieri greco-române apare în timpul „crizei orientale“ din perioada 1875-1878. Chiar cu o lună înainte de izbucnirea revoltelor în Boemia și Herțegovina, prințul Carol are o lungă discuție particulară cu Cleon Rangavis, consulul general al Greciei la București³. Prințul nu și-a ascuns dezamăgirea față de lipsa aparentă a unor planuri ale Greciei pentru pregătiri militare și, cu un simț remarcabil de previziune, el i-a spus consulului grec: „Falimentul Turciei se apropie cu pași mari. Cred că în trei ani vom vedea rezolvarea tragediei. De aceea trebuie să încercăm să fim gata pentru acel moment critic“⁴.

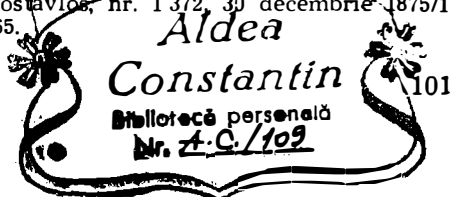
Izbucnirea „crizei orientale“ chiar la împlinirea a șase ani de la înăbușirea insurecției cretane a găsit Grecia slab pregătită din punct de vedere militar, iar din punct de vedere politic, fără dorința de a fi amestecată în conflicte militare. În plus, înverșunata vrăjmășie ecleziastică dintre Patriarhatul Ecumenic de la Constantinopol și Exarhatul Bulgariei — care în 1872 a dus la producerea unei schisme — i-a înstrăinat pe greci de popoarele creștine din Balcani — și în special de slavi —, suspectați în special de urmărirea unor scopuri panslaviste. În aceste condiții, atitudinea oficială a Greciei față de revoltele din Bosnia și Herțegovina și, mai târziu, din Bulgaria a constat în evitarea oricărei inițiative, care ar fi putut implica Grecia în ostilități împotriva Turciei⁵.

În ciuda politicii oficiale, unii cetățeni greci, atît din regat cît și din provinciile grecești ale Turciei, au început să se agite. Anumite comitete revoluționare au trimis emisari în provinciile otomane și comunitățile grecești din această *diasporă* pentru a propaga ideea insurecțiilor și a strînge fonduri. Un astfel de emisar, preotul Athana-

³ Cleon Rizos-Rangavis, fiul lui Alexander, pe atunci ministrul Greciei la Berlin, a împărtășit binecunoscutul atașament al tatălui său față de idealul solidarității și al colaborării balcanice și a considerat că „problema orientală“ poate fi rezolvată numai de către „răsăriteni“. adică, de popoarele care locuiau în regiunea controversată. Relațiile lui strînse cu familiile românești de frunte, cu cîteva dintre ele fiind atașat prin legături de familie, l-au ajutat să obțină o clară viziune asupra evenimentelor politice interne. În timpul mandatului său (1873-1878) el s-a străduit să ajungă la o apropiere mai strînsă și să risipească neînțelegerile cauzate de anumite probleme cu încărcătură emoțională, cum ar fi compensarea pămînturilor monahale confiscate, problema românilor din Macedonia și statutul reprezentanței diplomatice. Este interesant de notat că Rangavis s-a străduit, chiar la amenințarea cu cererea unui transfer, să ridice statutul consulatului general la nivel de reprezentanță diplomatică, dar guvernul grec a refuzat propunerea lui. (AYE, Rangavis către Kontostavlos, 22 octombrie/1 noiembrie, 1876, particular).

⁴ AYE, 99/2, 1875, Rangavis către Psiloupis, nr. 641, 7/19 iunie 1875.

⁵ AYE, Rangavis către A. Kontostavlos, nr. 1372, 30 decembrie 1875/1 ianuarie 1876; E. Kofos, *op. cit.*, p. 42-65.

sios Economou, un conducător al revoltei nereușite de la Agrafa din anul 1868, a vizitat Bucureștiul în decembrie 1875 și a încercat să stabilească un contact cu grecii bogați stabiliți în România. Deși planurile lui grandioase pentru declanșarea unei revolte în Thesalia și Epir au fost premature, vizita sa în România a fost preludiul unor inițiative similare care vor avea loc în următorii trei ani⁶.

Se conta pe sprijinul rezidenților greci din România — în număr de 15 000 conform declarațiilor lui Rangavis, fără să fie incluși aceia care au optat pentru naționalitatea română⁷ — pentru a ajuta pregătirile revoluționare sau militare din Grecia. Astfel, când în ianuarie 1877 comitetele revoluționare au declanșat o campanie concertată pentru strângerea de fonduri în vederea instruirii unor grupuri înarmate pentru Thesalia și Creta, a fost înființat la București un comitet pentru strângerea de fonduri, sub conducerea lui Constantin Zappas, care urma să adune 100 000 de franci. Comitete similare au fost organizate în alte orașe românești⁸. Mai târziu, în cursul aceluiași an, când amestecul Greciei părea să fie iminent, la consulatul elen s-au înscris 500 de voluntari pentru a se alătura armatei grecești. Dar plecarea lor spre câmpul de luptă a fost anulată în ultimul moment, când înfrîngerile rusești la Plevna au stopat planurile elene pentru o intervenție imediată⁹.

În cea de a doua jumătate a anului 1877 nehotărîrea guvernului elen a provocat multă indignare în rîndul grecilor stabiliți în România. Dimpotrivă, hotărîrea României de a se alătura războiului ruso-turc a fost primită de ei cu mult entuziasm. Mulți greci s-au alăturat armatei române, în timp ce cei mai bogați dintre ei au contribuit generos în acest război cu fonduri bănești.

„Compatrioții noștri“, scria Rangavis, „amăriți și deziluzionați de cursul pe care-l luaseră evenimentele în patria lor, se sacrifică cu dragă inimă pentru cauza română, rugîndu-se din tot sufletul pentru triumful armatelor creștine“¹⁰. Pentru a ilustra acest punct de vedere, Rangavis raportează un incident interesant. La 18/30 iunie 1877 primul ministru Ion C. Brătianu i-a vorbit lui Rangavis despre hotărîrea de a trece Dunărea. Pentru a transporta trupele române ei aveau nevoie de două vapoare grecești și de trei șleperi care erau

⁶ AYE, Rangavis către Kontostavlos, nr. 1372, 20 decembrie/1 ianuarie 1876 (dacă nu sînt altfel notate, documentele citate se găsesc în AYE „Bucharest Consulate 1875-1878“).

⁷ AYE, Rangavis către Trikoupis, 16/28 septembrie 1877.

⁸ AYE, Rangavis către Kontostavlos, nr. 100, 7/19 februarie 1877.

⁹ AYE, Rangavis către Trikoupis 16/28 iulie 1877 ; Trikoupis către Rangavis, 17/19 iulie (ambele telegrame).

¹⁰ AYE, Rangavis către Deligeorgis, nr. 449, 2/14 mai 1877.

ancorațe la Turnu Severin, dar proprietarii lor cereau de zece ori mai mult decît prețul obișnuit. La sugestia lui Brătianu, Rangavis intervine pe lîngă proprietari și vasele sînt imediat puse la dispoziția guvernului român¹¹.

În timp ce alte situații similare în România și celelalte țări balcanice confirmau dorința puternică a popoarelor balcanice de a-și da mîna în lupta comună, la nivel oficial ideea unui efort coordonat al tuturor statelor balcanice împotriva dominației otomane cîștiga teren în multe părți. În prima jumătate a anului 1876 au avut loc convorbiri bilaterale — deși neconcludente — între sîrbi și români, sîrbi și muntenegreni, greci și sîrbi. Cu toate acestea, atunci cînd bulgarii s-au revoltat în aprilie 1876, iar Serbia și Muntenegru au declarat război Turciei, România și Grecia au continuat să păstreze neutralitatea. Reprezentanții puterilor occidentale la București și Atena, temîndu-se de răspîndirea tulburărilor în întreaga peninsulă, au intervenit pe lîngă guvernele respective sfătuiindu-le să respecte strict și calm neutralitatea. Este adevărat că ambele guverne și ambii monarhi nu aveau nevoie la vremea respectivă de multă presiune pentru a se opri din acțiune, deoarece pregătirile lor de război nu fuseseră încheiate. De asemenea, ei se mai temeau, după cum evoluase situația, că mișcarea de eliberare avea tendința să servească numai intereselor slave. Așa că ambele guverne și-au îndreptat atenția spre obținerea din partea Porții a anumitor concesiilor: România făcea presiuni pentru recunoașterea independenței sale, în timp ce Grecia cerea abolirea clauzelor care generaseră cele mai mari obiecții din firmanul ce recunoștea un Exarhat Bulgar independent¹². Dar ambele solicitări au fost ignorate.

Cu toate acestea, presiunea opiniei publice în continuă creștere, precum și cursul evenimentelor (acordul ruso-austriac de la Reichstadt și decizia puterilor apusene, în special a Angliei, de a ține o conferință la Constantinopol), au obligat o importantă reconsiderare a politicii externe atît la Atena, cît și la București.

Prima care avea să acționeze a fost România. Deși membrii cabinetului român aveau păreri diferite, la începutul lunii octombrie 1876 o misiune română, condusă de primul ministru Ion C. Brătianu, a plecat la Livadia pentru a stabili care sînt intențiile Rusiei. În convorbirile avute cu țarul Alexandru și prințul Gorceakov, ei au discutat despre posibilitatea unui război ruso-turc și trecerea trupelor

¹¹ EYE, Rangavis către Trikoupis, nr. 828, 19 iunie/1 iulie 1877.

¹² AYE, Rangavis către Kontostavlos, nr. 776 7/19 iunie 1876, raportînd o lungă conversație avută cu prințul Carol. Despre politica Greciei la vremea aceea: E. Kofos, *op. cit.*, p. 58-83.

rusești pe teritoriul României. Problema referitoare la românii din Transilvania nu a fost ridicată direct, deși Gorceakov a făcut câteva aluzii. În cele din urmă, câteva luni mai târziu, Brătianu i-a dezvăluit lui Rangavis că în convorbirile de la Livadia Gorceakov nu a lăsat nici o îndoială asupra intențiilor Rusiei de a încorpora sudul Basarabiei¹³. Discuțiile româno-ruse au continuat și în cursul lunilor următoare, tot neconcludent, pînă la hotărîrea Rusiei de a declara război Turciei.

În ajunul sosirii lui Brătianu în misiune la Livadia, ministrul de externe Nicolae Ionescu, un liberal moderat, adversar al unei politici de înțelegere cu Rusia¹⁴, i-a dat de înțeles lui Cleon Rangavis că el ar sprijini înființarea unei federații răsăritene ca fiind soluția cea mai corespunzătoare „problemei orientale” și că în acest sens el a sperat că Grecia va lua inițiativa unei alianțe greco-române¹⁵. Chiar înainte de întoarcerea delegației române de la Livadia, ministrul de externe român reiterează propunerea sa și spune că va prezenta această problemă în fața întregului cabinet. Raportînd guvernului său această conversație, Rangavis a recomandat un răspuns prudent dar favorabil, ținînd seama de opiniile divergente ale miniștrilor români. El a sugerat să-i lase pe români să vină cu un plan concret de alianță, fie verbal, fie în scris, și a solicitat acordul de continuare a discuțiilor, care după părerea sa trebuie să includă o înțelegere asupra situației de viitor a Bulgariei¹⁶.

Înainte de a primi instrucțiuni de la Atena, Rangavis a mai purtat o altă lungă discuție cu Ionescu chiar în ziua imediat următoare reîntoarcerii lui Brătianu de la Livadia. Ministrul român a dezvăluit consulului grec că Rusia este gata de război. Vorbînd cu sinceritate, el a subliniat necesitatea ca România și Grecia să meargă împreună și chiar să declare război Turciei înaintea Rusiei. Astfel, ei ar oferi celorlalte puteri europene o tentantă contracarare a panslavismului și ar forța soluționarea „crizei orientale” într-o manieră satisfăcătoare atît pentru România, cît și pentru Grecia. Dacă guvernul Greciei era de acord, guvernul român intenționa să trimită la Atena un emisar pentru desfășurarea negocierilor. Opțiunea era pen-

¹³ B. H. Summer, *Russia and the Balkans. 1870-1880*, Oxford University Press, 1937, p. 294-295; AYE, Rangavis către Trikoupis, nr. 828, 19 iunie/1 iulie 1877.

¹⁴ Despre diferitele opinii ale miniștrilor în cabinetul lui Brătianu vezi: Dan Berindei, *Independent Romania 1877*, Bucharest, 1976, p. 49-50.

¹⁵ AYE, Rangavis către Kontostavlos, nr. 1227, 14/26 septembrie 1877.

¹⁶ AYE, Rangavis către Kontostavlos, 5/17 octombrie 1877 (particular, secret).

tru trimiterea lui Manos, „un avocat de renume din Iași, de origine greacă, un om de mare încredere și care cunoștea excelent limba greacă”¹⁷.

Rangavis și-a dat seama că propunerile lui Ionescu aveau adeziunea cabinetului și a domnitorului. În cele din urmă, prințul Carol i-a confirmat lui Rangavis că el ține la o apropiere greco-română în ciuda eforturilor sale de a căuta o înțelegere cu țarul Alexandru, pe care o considera ca fiind o problemă de supraviețuire națională¹⁸. Impresiile lui Rangavis despre discuțiile româno-ruse au fost confirmate de Andreas Koundouriotis, ambasadorul grec la Constantinopol, care a comunicat că românii au propus să se alătore rușilor într-un război împotriva turcilor și că, în schimb, țarul Rusiei și-a afirmat sprijinul pentru independența totală și o garanție împotriva invaziei străine pe teritoriul românesc¹⁹.

Răspunsul guvernului grec a fost rece și prudent. Deoarece regele George se afla într-o călătorie de cinci luni în Europa, primul ministru Alexander Koumoundouros, un cunoscut susținător al cooperării balcanice, nu putea să treacă la nici o inițiativă majoră, deoarece regele considera politica externă, mai mult sau mai puțin, ca fiind domeniul său exclusiv. Prin urmare, ministrul de externe Alexandros Kontostavlos, un anglofil și un suporter al neutralității, i-a transmis lui Rangavis instrucțiuni pentru a le solicita românilor să înainteze în scris propunerile lor. Ideea lui era să cîștige timp pînă ce intențiile Rusiei și ale celorlalte puteri se clarificau. Prințul Ypsilanti, pe care Rangavis l-a ținut la curent cu discuțiile avute cu conducătorii români, i-a scris lui Kontostavlos și și-a exprimat încrederea în sinceritatea propunerilor românești, dar l-a sfătuit să nu primească un emisar român la Atena de teamă ca secretul să nu fie dat pe față²⁰.

Drept răspuns la cererea Greciei pentru clarificarea propunerilor românești, Ionescu i-a dezvăluit lui Rangavis un plan detaliat de alianță, dar s-a abținut să-i comunice un text scris. Totuși, el a lăsat să se înțeleagă că prințul Carol era conștient de inițiativele lui și că intenționa să pună în joc viitorul său politic în încercarea de

¹⁷ AYE, Rangavis către Kontostavlos, nr. 1344, 9/21 octombrie 1877 (secret, cifrat).

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ AYE, 99/1, Koundouriotis către Kontostavlos, 12/24 octombrie 1876 (confidențial, nenumerotată).

²⁰ AYE, Kontostavlos către Rangavis, 9/21 octombrie (semioficial, confidențial, parțial cifrat) și nr. 4178, 23 octombrie/4 noiembrie 1876 (semioficial, parțial cifrat).

a asigura sprijinul cabinetului. Așa cum au fost transmise de Rangavis, propunerile lui Ionescu erau următoarele²¹ :

„Grecia și România trebuie să întrețină legături în mod cordial și trebuie să-și coordoneze perfect activitatea lor în scopul construirii unei lumi noi în răsărit. În acest scop :

1. România declară că nu dorește extinderea teritoriului sau protecția specială a conaționalilor ei în Turcia ;

2. [România] recunoaște solemn că Grecia trebuie să urmărească extinderea teritoriului și să-și exercite protecția asupra conaționalilor săi chiar pe teritoriile locuite de români. Ba mai mult chiar, România dorește să ajute Grecia cu toată puterea sa pentru atingerea acestor două obiective ;

3. Grecia pledează pentru respectarea libertăților civile ale comunităților românești care trăiesc pe teritoriul Greciei ;

4. Atât Grecia, cât și România vor respecta celelalte naționalități din răsărit care nu aparțin lumii elene și latine, adică albanezii și alte naționalități, și le va ajuta să-și hotărască în mod liber propria lor existență națională. Față de slavi, România și Grecia vor forma un front comun. Grecia și România vor acționa de comun acord pe baza celor mai sus menționate. În caz de neînțelegere, ele vor apela la o a treia putere prietenă sau la o personalitate prestigioasă.

Astfel, deși libertățile civile ale tuturor naționalităților vor fi salvagardate, trei mari puteri vor apare în Orient : grecii, românii și slavii. Cei trei regi ai acestor țări vor forma un Tribunal Suprem care va judeca problemele comune“.

Era evident că în vederea unei conferințe internaționale — care în cele din urmă va avea loc la Constantinopol spre sfârșitul lunii decembrie 1876 — Ionescu, cu acordul prințului Carol, dorea să dispună de o soluție de rezervă pe care să o ofere acelor puteri care se opuneau unei reglementări exclusiv slave a „crizei orientale“. Aceste propuneri trebuiau să fie atractive pentru greci. Dar la Atena regele George, care încă se încredea în puterile europene pentru apărarea intereselor elenismului, nu avea nici o dorință să dea un răspuns. Și drept pretext el s-a folosit de absența unei propuneri scrise din partea României. Privirile grecilor și ale românilor erau acum într-adevăr concentrate asupra Constantinopolului, unde ambasadorii puterilor europene discutau proiectele unor reforme administrative importante în provinciile Turciei europene.

²¹ AYE, Rangavis către Kontostavlos, 22 octombrie/3 noiembrie (semi-oficial, confidențial). Textul tradus din originalul grecesc a fost publicat prima oară de E. Kofos, *op. cit.*, p. 71.

Chiar de la început a fost clar că nici interesele românești, nici cele grecești nu-i preocupau pe reprezentanții puterilor europene. În aceste condiții, Ionescu l-a vizitat pe Rangavis în ajunul Anului Nou pentru a-l informa că a obținut acordul cabinetului pentru proiectul său privind alianța româno-elenă și că se așteaptă ca Grecia să treacă la o inițiativă pentru a se ajunge la o înțelegere oficială. Argumentele sale, așa cum au fost raportate de Rangavis, sînt demne a fi citate deoarece scot în evidență sentimentele care îi dominau pe conducătorii României de atunci față de soluționarea „crizei orientale”. „Urmare evenimentelor recente, alianța [greco-română — *n.a.*] a devenit mai mult decît oricînd înainte atît necesară cît și posibilă. De fapt, este o situație nefericită că alianța nu există. Deși Turcia, prin constituție, și Europa, prin conferință, propun propriul lor program, noi, reprezentanții popoarelor din estul Europei, avem dreptul să protestăm împotriva hotărîrilor luate atît de Turcia, cît și de Europa și în schimb să le prezentăm lor un alt program : acela al naționalităților, care este singurul, în răsărit, drept și corect și încorporează toate dorințele noastre. Altfel, dacă noi continuăm să rămînem divizați între noi înșine și nu avem nimic să contrapropunem hotărîrilor lor în legătură cu noi, de ce ne întrebăm că cei puternici își exercită dreptul de a dispune de noi ca de niște oi fără voce sau mai degrabă ca niște animale sălbatice periculoase luptînd unul împotriva celuilalt“.

După ce a reiterat bazele pentru o înțelegere pe care le subliniasă la începutul lunii noiembrie, Ionescu a cerut un răspuns urgent astfel încît să poată fi luate măsurile practice pentru încheierea unei alianțe pînă în primăvară. Și a adăugat : „Vă declarăm că, deși condițiile ar putea într-o zi să ne împingă spre o colaborare cu Rusia sau cu altă mare putere, vom prefera întotdeauna o înțelegere independentă cu popoarele din răsărit și în special cu voi. [Și noi adăugăm — *n.a.*] că astăzi sîntem absolut liberi de vreun angajament cu o a treia națiune“²².

Fără îndoială, Rangavis a fost cîștigat de proiectul propus.

Și în timp ce a transmis propunerile lui Ionescu la Atena, el a pledat energic pe lîngă guvernul său cerîndu-i să manifeste „puțin mai mult curaj“ în răspunsul care urma să-l dea. Similară a fost recomandarea lui Ypsilanti trimisă de la Nisa, deși versatul diplomat cerea o abordare prudentă în special față de problema referitoare la propunerea scrisă din partea României. Totuși Atena a rămas tăcută,

²² AYE, Rangavis către Kontostavlos, nr. 1, 2/14 ianuarie 1877.

cîntărind impactul conferinței de la Constantinopol asupra cursului politicii grecești în viitor.

În cele din urmă, rezultatele conferinței au decepționat atît pe români, cît și pe greci. Pe de o parte, cererea României pentru o reconfirmare a deplinei autonomii internaționale a țării — în special după proclamarea noii Constituții otomane, care încălca drepturile internaționale ale României — a fost refuzată²³. Pe de altă parte, cererea Greciei ca provinciile grecești ale Imperiului otoman să primească drepturi egale ca acelea ale provinciilor slave a fost ignorată²⁴. Mai mult chiar, discuțiile despre „provinciile bulgare“ — un termen folosit prima oară de lordul Salisbury — au pregătit terenul pentru formarea în viitor a unui mare stat bulgar.

Prin urmare, imediat după conferință, România s-a văzut nevoită să se orienteze în mod hotărît spre Rusia. Nicolae Ionescu a fost obligat să demisioneze în martie 1877 și a fost înlocuit cu Mihail Kogălniceanu, „incontestablement la diplomate le plus capable de ce pays“, după cum a afirmat Rangavis²⁵.

La 4/16 aprilie Kogălniceanu a semnat convenția secretă cu Rusia referitoare la trecerea trupelor rusești pe teritoriul României²⁶. În ceea ce privește Grecia, în cele din urmă ea s-a angajat în pregătiri militare serioase, în timp ce diferite grupuri revoluționare au stabilit un comitet central pentru coordonarea eforturilor în vederea organizării de mișcări revoluționare în provinciile vecine ale Turciei și în Creta. În luna martie, primul ministru Koumoundouros a fost înlocuit cu Epaminondas Deligeorgis, care a păstrat portofoliul Ministerului de Externe pentru el. Deligeorgis, un neutralist cunoscut, cu greu putea să fie considerat un om pe care să te bazezi pentru a stimula apropierea de popoarele creștine din peninsulă. Numai căderea sa, care se produce la sfîrșitul lunii mai, a clarificat drumul pentru stabilirea unei noi politici a Greciei față de colaborarea balcanică.

Cam în același timp, la București au fost luate o serie de hotărîri importante. La 8/20 mai, chiar în ajunul declarării independenței de stat a României, primul ministru Ion C. Brătianu a avut cu Cleon Rangavis o discuție importantă. În timpul conversației care a durat

²³ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 51.

²⁴ E. Kofos, *op. cit.*, p. 91-94.

²⁵ AYE, Rangavis către Deligeorgis, 2/14 aprilie 1877 (particular).

²⁶ AYE, Rangavis către Deligeorgis, 11/23 aprilie 1877, informînd asupra esenței înțelegerii.

două ore, conducătorul român a explicat în detaliu rațiunea care a stat în spatele hotărîrii guvernului său de a se alătura Rusiei²⁷.

Brătianu a repetat argumentele lui Ionescu, insistînd că o colaborare greco-română ar obliga Rusia — și celelalte puteri europene — să soluționeze în întregime „problema orientală” și nu să impună pur și simplu o soluție slavă. Brătianu a crezut că recepționarea negativă de către Grecia a propunerilor lui Ionescu din anul 1876 s-a datorat presiunii britanice. Dar situația s-a schimbat în mod dramatic. Grecia nu mai putea mult timp să rămînă neutră fără a risca să-și vadă compromise propriile ei interese naționale.

România a cerut pentru ea Delta Dunării și o recunoaștere oficială a independenței sale. Ea va sprijini și va recunoaște pretențiile teritoriale ale Greciei, considerînd că se bazează pe principiul naționalității.

În timp ce Brătianu îi expunea lui Rangavis opiniile sale despre colaborarea greco-română, o telegramă expediată de Cattargi, reprezentantul român la Paris, care conținea discuția avută cu prințul Ypsilanti, a precipitat hotărîrea guvernului român de a încerca să stabilească o înțelegere imediată cu Grecia.

Prințul Ypsilanti era în favoarea unui efort concertat al tuturor popoarelor balcanice, în special dacă românii se hotărau să treacă Dunărea²⁸. Deși Ypsilanti a vorbit numai în particular, fără nici o autorizație oficială, Kogălniceanu s-a hotărît să acționeze. El i-a spus lui Rangavis că guvernul român a hotărît să încheie o alianță cu Grecia pe baza respectării principiului naționalităților și că negocieri similare au fost purtate cu Serbia și Muntenegru. Pentru a aduce toate popoarele balcanice pe același front comun, România s-a oferit să trimită imediat la Atena pe Ion Kalinderu, cerînd guvernului grec să-l primească în calitate de reprezentant oficial al României sau cel puțin în calitate de reprezentant al prințului Carol²⁹.

Înainte ca depeșa lui Rangavis să ajungă la Atena, Deligeorgis a pierdut majoritatea parlamentară și a fost obligat să demisioneze. La 19.31 mai Koumoundouros a format un nou guvern. Nu a ținut mai mult de o săptămînă și a fost înlocuit cu o coaliție guvernamentală condusă de Constantin Kanaris, cu participarea aproape a tuturor conducătorilor politici. Una din puținele măsuri luate de Koumoundouros în timpul exercitării funcției sale a fost redactarea unui răspuns către Rangavis care să exprime sentimentele nutrite de

²⁷ AYE, Rangavis către Deligeorgis, nr. 481, 9/12 mai 1877.

²⁸ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 72.

²⁹ AYE, Rangavis către Deligeorgis, nr. 511, 14/26 mai 1877.

greci pentru „frații noștri români“³⁰. Dar cu toate că a arătat că Grecia nu va rămîne pasivă, el a cerut numai o continuare a schimbului de vederi asupra colaborării dintre Grecia și România pe baza unor propuneri concrete din partea acesteia din urmă³⁰.

Charilaos Trikoupis, ministrul de externe în coaliția guvernamentală, a fost de acord cu instrucțiunile lui Koumoundouros, dar a respins propunerea lui Kogălniceanu în legătură cu trimiterea unui reprezentant oficial la Atena, preferînd ca aceste negocieri să se poarte la București prin intermediul lui Rangavis³¹.

Dorința României de a trimite un emisar oficial la Atena, cuplată cu refuzul său de a prezenta un proiect de propuneri scris a ridicat multe întrebări printre factorii politici de decizie din Grecia față de intențiile României³².

Fără îndoială, absența unui reprezentant al României la Atena a constituit un handicap și a generat înțelegerea greșită a unor stări de lucruri la vremea respectivă. Desigur, Cleon Rangavis era în măsură să aprecieze și să judece mai bine. Într-adevăr, în repetate rînduri el a subliniat că sentimentele României pentru o alianță româno-elenă sînt adevărate, că nu este vorba numai de simple manevre tactice avînd drept scop exercitarea de presiuni asupra Greciei. Dar Rangavis era prea departe, comunicările telegrafice erau prea scurte pentru a putea transmite atît substanța, cît și spiritul propunerilor românești.

Schimbările de guvern de la Atena și dorința guvernului de coaliție de a preciza punctele de vedere ale puterilor europene înainte de a intra într-o „politică aventuroasă“ au întîrziat negocierile greco-române cu mai bine de o lună de zile. În timpul acelor săptămîni decisive, România se angajase în negocieri delicate cu Rusia privind participarea în războiul de la sud de Dunăre. Brătianu i-a dezvăluit lui Rangavis că rușii ridică obstacole, insistînd ca trupele române, în caz că trec Dunărea, să fie sub comandă rusă³³.

³⁰ AYE, Koumoundouros către Rangavis, nr. 4 475, 22 mai/3 iunie 1877. Este interesant de notat că proiectul inițial de instrucțiuni includea o frază (în litere cursive) care ulterior a fost omisă : „Noi dorim să continuăm schimbul de vederi pe care l-am început deja și să atingem scopul prin colaborarea cu românii pentru soluționarea problemei orientale pentru binele popoarelor creștine“.

³¹ AYE, Trikoupis către Rangavis, 28 mai/9 iunie (telegramă), nr. 4 687, 29 mai/10 iunie și 30 mai/11 iunie 1877 (telegramă).

³² AYE, Trikoupis către Rangavis, nr. 1 909, 2/14 iulie 1877.

³³ AYE, Rangavis către Trikoupis, 4/16 iunie (telegramă), 22/24 iunie 1877 (particular).

O dată cu trecerea Dunării de către trupele rusești la 9/12 și 10/22 iunie, românii și-au dat seama că alianța cu Grecia și-a pierdut din urgență, dar nu i-a dispărut valoarea sa intrinsecă de influențare în vederea unei rezolvări definitive a „problemei orientale”. Într-adevăr, Kogălniceanu făcea acum presiuni pentru o înțelegere tripartită care să includă și Serbia, al cărei conducător, prințul Milan, se spunea, nu privea cu ochi buni politica țaristă. Se părea — și Rangavis nu a scăpat ocazia să raporteze — că în timpul ultimelor zile ale lunii iunie neliniștea conducătorilor României atinsese punctul culminant ³⁴.

Cu toate acestea, în ciuda neîncrederii rusești, guvernul român a fost hotărât să acționeze numai dacă nu va fi împiedicat fizic. La 19 iunie/1 iulie Brătianu a avut cu Rangavis o discuție de două ore, dezvăluindu-i „marele lui secret”. Deși mulți nu erau de acord cu el, a spus Brătianu, ba chiar împotriva opiniei ministrului său de externe, el a luat hotărârea să treacă Dunărea în câteva zile pentru a arăta lumii întregi, și în special Rusiei, că România are propria sa politică. În ciuda ezitărilor lui inițiale, prințul Carol a fost acum cîștigat de ideile sale ³⁵.

Brătianu nu a trebuit să-și desfășoare talentele diplomatice pentru a obține consimțământul Rusiei pentru acest plan. La 8/20 iunie armata rusă trecuse prin primele înfringeri de la Plevna, care a obligat comandamentul țarist să adopte o atitudine mai flexibilă față de angajarea armatelor țărilor balcanice, în special a armatei române, care în cele din urmă a fost solicitată să treacă Dunărea și să lupte alături de armata Rusiei ³⁶.

Printr-o ciudată ironie, în timpul aceluiași zile, guvernul de coaliție din Atena trecea printr-o majoră reevaluare a politicii sale. Guvernul britanic, căruia Trikoupis îi prezentase dilema: fie îi oferea Greciei garanții concrete, fie o lăsa să-și urmeze un drum independent, a dat un răspuns evaziv. Așa că Trikoupis s-a simțit liber să declare că Grecia nu mai este legată de nici un angajament pentru a rămâne neutră și și-a căutat noi aliați în Austria și Rusia. În timp ce negocierile cu puterile europene se desfășurau încet și neconcludent, Trikoupis a luat inițiativa să concerteze acțiunile Greciei cu cele ale sîrbilor și românilor.

La 2/14 iulie el l-a informat pe Rangavis, prin poștă, că guvernul Greciei a acceptat ca bază pentru o antantă propunerile româ-

³⁴ AYE, Rangavis către Trikoupis, nr. 822, 18/30 iunie și 4/16 iulie 1877 (telegramă).

³⁵ AYE, Rangavis către Trikoupis, nr. 828, 19 iunie/1 iulie 1877

³⁶ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 73-74.

nești din luna mai și l-a autorizat pe consulul general să negocieze un acord³⁷. Timpul îi presa acum pe greci. Neavînd încă nici o știre de la București, la 12/24 iulie Trikoupis i-a telegrafiat lui Rangavis: „Cu fiecare zi care trece devine tot mai probabilă posibilitatea unor reale complicații [insurecții — *n.a.*] în provinciile elene ale Turciei. [De aceea] insistați pentru negocieri între Grecia și România în scopul de a se ajunge la o înțelegere și colaborare între popoarele răsăritene și sesizați într-o manieră cît mai pozitivă politica României și cursul acțiunii. Răspundeți prin telegramă“³⁸.

Răspunsul lui Rangavis, trimis în ajunul trecerii Dunării de către primele unități ale armatei române (16/28 iulie), a relevat pur și simplu inutilitatea unor negocieri de ultimă oră. Pe cîmpul de luptă, armata română se angajase deja în ostilități împotriva otomanilor. Pe plan extern, diplomația românească solicita cu insistență un sprijin din partea Austriei pentru a contracara presiunea Rusiei de cedare a sudului Basarabiei. În aceste condiții, pentru România nu era nici timp și nici nu prezenta o valoare imediată începerea discuțiilor pentru o alianță între Grecia și România: „Quant à notre entente“, a răspuns Kogălniceanu, „elle sera très facile à établir le jour ou vous vous déciderez à agir“. („Cît privește înțelegerea noastră, [. . .], ea va fi lesne de stabilit în ziua în care vă veți hotări să acționați“)³⁹.

Știrile despre înfrîngerile Rusiei în fața Plevnei le-au oferit grecilor răgazul mult necesar. Guvernul a anulat ordinele pentru începerea insurecțiilor în provinciile grecești ale Turciei și și-a concentrat eforturile în direcția sporirii programului său de înarmare. Acum a devenit evident că fiecare țară balcanică trebuia să se adapteze evenimentelor pe baza propriilor interese.

Apelul lui Rangavis către Trikoupis — „notre place est à côté des autres, et un fois la domination barbare abolie, nous trouverons toujours des défenseurs de nos droit imprescriptibles“ („locul nostru este alături de alții și, odată abolită dominația barbară, vom găsi întotdeauna apărători ai drepturilor noastre imprescriptibile“) — a avut un răsunet teoretic, dar nu mai era potrivit cu schimbările rapide survenite în sud-estul Europei spre sfîrșitul anului 1877⁴⁰.

Deși armata română înainta cu eroism pe cîmpul de luptă, guvernul de coaliție de la Atena, lipsit de un conducător datorită

³⁷ AYE, Trikoupis către Rangavis, nr. 1 909, 2/14 iulie 1877 (secret).

³⁸ AYE, Trikoupis către Rangavis, 12/24 iulie 1877 (telegramă).

³⁹ AYE, Rangavis către Trikoupis, nr. 998, 15/27 iulie și 18/30 august 1877 (foarte confidențial).

⁴⁰ AYE, Rangavis către Trikoupis, 18/30 august 1877..

morții lui Kanaris în luna septembrie, nu se hotăra care este cea mai bună cale de urmat. Numai după dizolvarea sa — la mijlocul lunii ianuarie 1878 —, când Koumoundouros a format un alt guvern, Grecia a dispus armatei sale să intre în Thesalia, în timp ce în Creta, Thesalia, Macedonia și Epir au izbucnit insurecții. Dar chiar și această acțiune tîrzie a trebuit să fie anulată în momentul cînd la Atena a ajuns știrea despre armistițiul de la Adrianopole. Doar insurecțiile au continuat pînă în luna mai, fapt care le va permite grecilor să pretindă eliberarea provinciilor rebele ⁴¹.

Încheierea armistițiului de la Adrianopole și ulterior semnarea tratatului de la San Stefano au provocat puternice deziluzii și critici aspre în ambele țări. Relatînd primele reacții de la București imediat după semnarea armistițiului, Rangavis scria: „Nous avons été des alliés de la Russie, dit-on de toutes parts, même des alliés précieux, aussi n'entendons-nous pas qu'on nous traite aujourd'hui comme les vassaux“. („Am fost, o spun cu toții, aliații Rusiei, aliați prețioși chiar, de aceea nu înțelegem să fim tratați astăzi ca vasali“) ⁴².

Făcîndu-se ecoul resentimentului comun, Rangavis a luat inițiativa să propage ideea referitoare la coordonarea eforturilor greco-române — și posibil și a celor sîrbești — în vederea revizuirii tratatului de la San Stefano. În această inițiativă el a fost încurajat de prințul Ypsilanti care a crezut că dacă cele trei state balcanice își dau mîna împreună în această problemă, atunci Anglia, și posibil și Austria, ar putea să înțeleagă oportunitatea de a face presiuni asupra Rusiei și de a o obliga să retragă cîteva dintre cauzele tratatului, care ridicau cele mai multe obiecții ⁴³.

Rezumatul făcut de Rangavis asupra sondajului informativ efectuat printre diferiți oameni politici români în legătură cu o înțelegere între Grecia și România include următoarele puncte de vedere ⁴⁴:

— Admiterea României la o conferință de pace și în acest scop solicitarea sprijinului Greciei.

— Nici o modificare în status quo-ul existent în răsărit, decît dacă se face cu acordul tuturor puterilor europene.

— Libertățile civile ale românilor rezidenți în Balcani, inclusiv ale celor care sînt rezidenți în sandjaku! Vidin trecut bulgarilor, trebuie să fie garantate.

⁴¹ E. Kofos, *op. cit.*, p. 111-185.

⁴² AYE, Rangavis către Delyannis, nr. 53, 23 ianuarie/4 februarie 1878.

⁴³ AYE, Rangavis către Delyannis, nr. 340, 21 martie/2 aprilie 1878.

⁴⁴ AYE, Rangavis către Delyannis, nr. 355, 27 martie/8 aprilie 1878.

— Grecia trebuie să sprijine cererile României pentru Delta Dunării, fapt care i-ar opri pe ruși să controleze gurile acestui fluviu internațional.

— La rîndul lor, românii păreau a fi gata să sprijine pretențiile teritoriale ale Greciei, cu condiția ca ele să fie elaborate mai precis și să se bazeze pe principiul naționalității.

În ciuda permanentelor sale apeluri, Rangavis nu a primit nici un răspuns din partea Atenei. În acel moment, guvernul grec era foarte preocupat de mișcările insurecționale din provinciile vecine ale Turciei și din Creta, precum și de alinierea Greciei alături de Anglia în speranța că-și va asigura sprijinul acesteia în obținerea unor anumite concesi teritoriale în Thesalia și Epir. Mai era puțin timp la dispoziție și prezentau puțină valoare negocierile interbalcanice, deoarece congresul de pace se întrunise deja.

În perioada anilor 1877-1878 condițiile impuse și politica dusă de puterile europene au împiedicat realizarea unei colaborări semnificative între statele balcanice și mai ales între Grecia și România. Dar dorința pentru realizarea unei asemenea colaborări a fost adînc înrădăcinată, fapt dovedit, într-o serie de prilejuri, de încercările făcute, deși nereușite. Rangavis a înțeles acest lucru și, constatînd resentimentul popoarelor din sud-estul Europei față de manipularea destinelor lor de conducătorii marilor puteri, s-a încumetat să facă și o previziune, care de altfel a reprezentat și epilogul eforturilor depuse de el pentru realizarea unei alianțe între Grecia și România : „Que ces sentiments fort naturels d'ailleurs sont gros d'événements futurs, et qu'ils pourront, peut-être, servir un jour de base à une entente intime, et à une politique réellement orientale des différents peuples de la presqu-île Balcanique, est évident, mais ces importantes considerations doivent être forcement rserveés à l'avenir“ („Că aceste sentimente, foarte firești de altfel, sînt generatoare de evenimente viitoare și că într-o bună zi ele ar putea servi probabil drept bază pentru o alianță strînsă și pentru o politică cu *adevărat orientală* [în sensul de politică proprie, în interesul popoarelor balcanice — *n.ed.*] între diferitele popoare din Peninsula Balcanică este un lucru evident, dar aceste considerații importante trebuie rezervate mai cu seamă viitorului“)⁴⁵.

⁴⁵ AYE, Rangavis către Delyannis, nr. 353, ianuarie/4 februarie 1878.

FRĂȚIA DE ARME DINTRE ARMATA ROMÂNĂ ȘI RUSĂ ÎN RĂZBOIUL DIN ANII 1877-1878*

Popoarele Uniunii Sovietice și României sînt legate de o strînsă prietenie. Ea își are rădăcinile înfipte în adîncul veacurilor. Un jalon important în formarea și consolidarea acestei prietenii l-a constituit războiul din anii 1877-1878, cînd trupele ruse și române au luptat umăr la umăr împotriva inamicului comun — trupele otomane.

Războiul din anii 1877-1878 a început în contextul avîntului puternic al luptei de eliberare națională dusă de popoarele din Balcani și al largii mișcări a maselor populare din Rusia în sprijinul fraților lor. Această circumstanță și-a pus pecetea asupra războiului. Indiferent de considerentele subiective ale țarismului și de urmările istorice obiective, acesta a fost un război progresist, de eliberare. V. I. Lenin l-a considerat ca făcînd parte dintre acele războaie din secolul al XIX-lea în care principalul conținut obiectiv al evenimentelor istorice l-au constituit „mișcările burghezo-naționale sau convulsiile societății burgheze eliberată de diferite aspecte ale feudalismului“.

Caracterul eliberator al războiului din 1877-1878 a constituit baza pe care s-a format și s-a întărit frăția de luptă între armata rusă și armata română. Scopul just în numele căruia au luptat ostașii din cele două armate a constituit izvorul bărbăției și eroismului lor în lupta împotriva Imperiului otoman.

Problema referitoare la frăția de arme între armata rusă și română a apărut încă din perioada de pregătire a războiului din 1877-1878. Necesitatea soluționării sale pozitive a decurs din planul strategic al Rusiei în acest război. Comandamentul rus considera că

* Din comunicarea prezentată la colocviul internațional „Lupta seculară a poporului român pentru independență națională“, 6 mai 1977, București.

victoria asupra Imperiului otoman putea fi asigurată numai o dată cu deschiderea accesului spre capitala acestuia. De exemplu, generalul H. N. Obrucev, ale cărui considerații au constituit baza planului de război, scria : „Pentru a obține rezultate hotărâtoare, scopul acțiunilor noastre *strategice* trebuie să fie, mai mult ca oricând, Constantinopolul“. În același timp, el remarca faptul că Rusia „nu va ocupa niciodată Constantinopolul pe plan politic, nu va pune niciodată mâna pe el“.

Având în vedere această circumstanță, s-a luat hotărârea ca eforturile principale să fie concentrate pe teatrul de acțiuni militare din Balcani, ceea ce ar fi asigurat câștigarea războiului în cel mai scurt timp. Pe acest teatru de acțiuni militare se aflau căile de acces cele mai scurte ce duceau către capitala Imperiului otoman. Acolo era amplasată principala grupare de trupe a inamicului, nimicirea căreia ar fi asigurat victoria definitivă. Pe lângă considerențele de ordin strict militar, o circumstanță tot atât de importantă o constituia faptul că popoarele din această regiune manifestau o atitudine prietenoasă față de Rusia, își puneau mari speranțe în ajutorul din partea ei, în lupta pe care acestea o duceau împotriva cotropitorilor străini. România, Serbia și Muntenegru puteau acorda și sprijin armat trupelor ruse.

Una dintre condițiile necesare pentru îndeplinirea cu succes a planului strategic a constituit-o desfășurarea prealabilă a armatei rusești pe Dunăre. La rîndul său, aceasta făcea imperios necesară realizarea unei înțelegeri cu România, privind trecerea trupelor rusești pe teritoriul ei. Tratatul în legătură cu această problemă au luat sfârșit la 4/16 aprilie 1877, prin semnarea convenției de la București. În această convenție se menționa sprijinul acordat de Rusia cercurilor politice din România și respectarea legilor ei. Simultan, a fost prevăzută asigurarea trecerii libere a armatei rusești pe teritoriul românesc, folosirea poștei și telegrafului.

Convenția nu însemna încă realizarea alianței politico-militare dintre Rusia și România, dar ea a constituit un pas important spre crearea acesteia. De asemenea, este important de remarcat faptul că România încheiase un tratat cu o mare putere, ca de la egal la egal. Acordul s-a încheiat în condițiile activizării luptei poporului român pentru obținerea independenței totale a țării sale.

La sfârșitul anului 1876 și începutul anului 1877, trupele ruse de pe linia Dunării au fost concentrate în Basarabia. De la mijlocul lunii martie și pînă la începutul lui aprilie 1877 s-a desfășurat deplasarea lor către frontiera cu România. În ziua cînd a fost declarat războiul, adică la 12/24 aprilie, ele au trecut frontiera României.

Deplasarea trupelor rusești pe teritoriul României s-a efectuat într-o ordine exemplară. Unul din adjutanții prințului Carol, T. V. Văcărescu, scria : „Soldații ruși s-au comportat exemplar în timpul marșului, respectînd o disciplină strictă. Suveranitatea națională, legile și ordinea țării noastre n-au fost încălcate“. Comandantul suprem al armatei de pe Dunăre, marele duce Nicolai Nicolaievici, a raportat în ziua de 25 aprilie 7 mai împăratului Alexandru II : „Primul ministru român Brătianu a sosit astăzi la mine să prezinte salutul său în numele prințului Carol și să mulțumească pentru comportarea exemplară a trupelor“.

Încheierea convenției ruso-române din 4/16 aprilie 1877 a atras nemulțumirea cercurilor conducătoare ale Imperiului otoman. Artileria turcească a deschis foc asupra orașelor de pe malul românesc al Dunării. Poporul român, indignat de acțiunile Porții, a cerut să i se declare război acesteia. Ca urmare, în ziua de 9/21 mai 1877, sub presiunea maselor populare, Parlamentul român a adoptat o declarație cu privire la independența țării. Această hotărîre a fost întîmpinată de poporul român cu entuziasm. Corespondentul militar rus N. V. Maximov scria din București : „Mulțimea triumfătoare [...] se mișcă pe străzi, formînd rînduri [...]. Am simțit cum toată masa populară se bucura, jubila în jurul meu liniștită și gravă“. Acesta a fost un eveniment important în istoria României, constituind rezultatul luptei dîrze a poporului împotriva dominației otomane.

Intrarea armatei rusești în România și declararea independenței de către aceasta au fost întîmpinate în mod ostil în capitalele țărilor occidentale. Guvernele din Anglia, Austro-Ungaria, Germania, Franța și Italia au declarat că problema referitoare la independența României poate fi rezolvată numai o dată cu sfîrșitul războiului. Doar Rusia a dat o înaltă apreciere hotărîrii juste luate de România. Cînd a sosit în București comandantul suprem al armatei de pe Dunăre, marele duce Nicolai Nicolaievici, împreună cu detașamentul său, reprezentantul guvernului român C. A. Rosetti, salutîndu-i pe ostașii ruși, a spus : „Bucureștiul, [...] capitala unui stat independent, [...] m-a împuternicit ca în numele lui să-i salut pe aceia care au binevoit să facă recunoscută noua și independenta Românie“.

Ofensiva armatei ruse pe teatrul de acțiuni militare din Balcani a început din noaptea spre 15/27 iunie prin forțarea Dunării. Într-un scurt interval de timp trupele rusești au trecut peste unul dintre cele mai mari cursuri de apă. Ele nu numai că au executat ruperea unui important aliniament de apărare al inamicului, dar și-au asigurat și condițiile favorabile pentru executarea operațiilor urmă-

toare. Din punct de vedere strict militar, forțarea Dunării prezintă interes ca operație strategică complexă, care s-a desfășurat pe un front larg. Această operație a constituit o realizare importantă a artei militare din perioada respectivă.

După forțarea Dunării și cucerirea bazei de operații, armata rusă a obținut posibilitatea de a trece la operații ofensive de eliberare a Bulgariei de nord. Trupele rusești au ieșit pe căile de acces spre Rusciuk și au cucerit în ziua de 4/16 iulie Nicopole. Ele s-au apropiat de Plevna, dar două încercări ale lor de a cuceri cetatea, efectuate în zilele de 8/20 și 18/30 iulie, n-au fost încununete de succes. Trupele ruse au eliberat Tîrnovo, au ocupat defileul Șipka și au transferat acțiunile militare dincolo de creasta muntoasă din Balcani.

Primele operații ale armatei ruse care acționa pe linia Dunării au prezentat o mare importanță în desfășurarea generală a războiului. Forțarea Dunării, cucerirea defileelor muntoase, luarea Nicopolului, ieșirea spre Rusciuk — toate aceste evenimente au marcat începutul îndeplinirii unei misiuni istorice importante — eliberarea Bulgariei de sub asuprirea otomană. Inamicul a suferit pierderi considerabile și a fost nevoit să ia măsuri urgente pentru a nu permite deplasarea rușilor peste creasta Balcanilor.

Totuși, încercarea comandamentului trupelor otomane ca forțele armatei dislocate din Muntenegru, condusă de Suleiman Pașa, să pătrundă prin defileul Șipka în Bulgaria de nord și să-i oblige pe ruși să treacă dincolo de Dunăre s-a terminat cu un eșec.

Atacurile îndrăgite ale inamicului s-au lovit de abnegația, dirigenția și curajul soldaților ruși și al voluntarilor bulgari. Prin luptele de la Șipka, duse în august 1877, a fost îndeplinită o misiune strategică importantă — a fost menținut defileul Șipka. Ofensiva uneia dintre cele mai bune armate ale inamicului a fost respinsă de rezistența eroică a unui mic detașament ruso-bulgar, în frunte cu generalul N. G. Stoletov. Bătălia de la Șipka a intrat în istorie ca simbol al bărbăției și eroismului luptătorilor din Rusia și Bulgaria, al frăției lor strânse de arme.

În realitate, încă din această perioadă a început și frăția de arme între armata rusă și română. Astfel, trupele române au colaborat la asigurarea desfășurării strategice a armatei ruse pe aliniamentul Dunării. În timpul pregătirii forțării Dunării, patru nave militare românești, colaborând strâns cu navele militare rusești, au participat la lupta împotriva flotei turcești. În timp ce armata rusă forța Dunărea, artileria română executa trageri asupra pozițiilor inamicului pe malul drept al fluviului. În ziua de 24 iunie/6 iulie Divizia 4 română a trecut Dunărea. Un regiment de dorobanți și un

regiment de cavalerie au schimbat garnizoana rusă din Nicopole. O altă unitate a acestei divizii, împreună cu detașamentul rus al generalului Laskarev, a acoperit drumul de la Sofia și Plevna, în timpul celui de-al doilea asalt al cetății. Acestea au fost primele manifestări ale acțiunilor militare comune desfășurate de trupele rusești și românești.

Deosebit de strînsă a devenit cooperarea de luptă a ostașilor ruși și români începînd cu mijlocul lui august 1877, cînd comandamentul rus a hotărît să inițieze acțiunile ofensive pe direcția de vest. Scopul ofensivei devenise cucerirea Plevnei. În ziua de 16/28 august la Cartierul general al armatei ruse a avut loc întîlnirea lui Alexandru II cu prințul Carol. S-a realizat un acord cu privire la condițiile în care armata română va acționa împreună cu cea rusă: prințului român i-a revenit conducerea Armatei aliate de vest, iar șeful statului său major a devenit generalul rus P. D. Zotov. Alianța politico-militară a Rusiei și României căpătase o formă de colaborare precisă.

Al treilea asalt asupra Plevnei, executat la 30 august/11 septembrie, ca și primele două, s-a soldat cu un eșec. Dar ostașii ruși și români s-au luptat cu abnegație. În luptele de la Plevna ostașii români au manifestat un eroism și un spirit de jertfă imense. Acest fapt este remarcat și de participanții la evenimente. Astfel, corespondentul militar rus V. I. Nemirovici-Dancenکو scria în memoriile sale că românii „s-au bătut bine, nemaivorbind despre artileria lor, care încă de la începutul luptei s-a dovedit a fi superioară“.

Comandamentul aliat a luat hotărîrea de a bloca cetatea și de a obliga garnizoana de aici să capituleze. Un rol de frunte în organizarea blocadei Plevnei l-a jucat cunoscutul genist militar rus E. I. Tottleben. Trupele ruso-române au încercuit ca într-un inel strîns Plevna din toate părțile. În urma acestui fapt, situația armatei lui Osman Pașa devenise critică. Rezervele de alimente și muniții erau sfîrșite. Încercarea de a rupe inelul blocadei, făcută în zorii zilei de 28 noiembrie/10 decembrie, n-a fost încununată de succes. Eșecul a demoralizat definitiv armata lui Osman Pașa, iar în a doua jumătate a zilei ea a capitulat. Au fost luați 43 000 prizonieri, iar printre ei însuși comandantul armatei.

Rolul principal în operația de încercuire și de asediere a Plevnei l-au jucat trupele rusești. Dar la acțiunile militare au participat activ și luptătorii tinerei armate române. Cavaleria română a luptat în rîndul detașamentelor generalilor ruși Krîlov și Laskarev, iar apoi al lui Gurko. Ea a participat la cucerirea pozițiilor inamice de la Gornii Dubnik și Teliș.

În ziua de 7/19 noiembrie românii au luat Rahova, iar în ziua de 18/30 noiembrie a trecut în mâinile lor și Lom-Palanka.

Luptele comune de încercuire a Plevnei au contribuit la consolidarea în continuare a frăției de luptă ruso-române. În ziua de 3/15 noiembrie, generalul Gurko scria în ordinul pe detașament: „Consider drept o obligație plăcută să le mulțumesc cordial trupelor române care s-au aflat sub comanda mea și care întotdeauna și în toate cazurile s-au comportat ireproșabil [...]. Această acțiune comună sub fortărețele Plevnei va constitui o bază solidă a frăției militare între luptătorii ruși și români“.

Plevna a devenit simbolul frăției de arme dintre poporul rus și poporul român. În ordinul său, prințul Carol se adresa ostașilor ruși cu asemenea cuvinte remarcabile: „Nu pot să nu vă spun că voi ați slujit ca pildă de vitejie și de virtute militară pentru tinerii mei ostași care, primind botezul focului, în alianță cu armata rusă, s-au unit pentru totdeauna cu voi, prin legăturile frăției de arme. Sper că și voi veți păstra despre români, despre tovarășii voștri de luptă, o amintire tot atât de bună ca aceea pe care ei o vor păstra despre voi“.

După capitularea Plevnei, toată Bulgaria de nord a fost eliberată în realitate de sub inamic. Dar dincolo de creasta Balcanilor, în Bulgaria de sud, se găseau încă forțe importante ale inamicului. Pentru a înfringe definitiv trupele Imperiului otoman era necesar ca în primul rînd să se treacă dincolo de munți, să se iasă în raionul de sud al teatrului de acțiuni militare și, numai după aceea, să se execute ofensiva în direcția Constantinopolului.

Comandamentul otoman și-a pus mari speranțe în creasta muntoasă a Balcanilor, care constituia un puternic obstacol natural. Trecerea peste această creastă, și încă în condițiile iernii care sosise, a fost considerată mult timp imposibilă. Inamicul își propusese să tergiverseze cît mai mult războiul, organizînd apărarea sigură a defileelor din munți.

Comandamentul rus a luat hotărîrea de a străpunge creasta muntoasă a Balcanilor. Această decizie era dictată iminent de necesitatea de a termina cît mai repede războiul, întrucît apăruse pericolul ca Anglia și alte puteri occidentale să treacă de partea Turciei, ele nefiind interesate în formarea statelor naționale de către popoarele din Balcani.

În timpul forțării barierei muntoase a Balcanilor a fost încercuită și luată în prizonierat armata lui Vessel Pașa cu un efectiv de peste 20 000 oameni. Trecînd munții, armata rusă a început urmărirea inamicului. Lîngă Filippopol, detașamentul generalului Gurko, într-o bătălie care a durat trei zile, de la 3/15-5/17 ianu-

arie 1878, a învins trupele lui Suleiman Paşa, ale cărei rămăşiţe, părăsindu-şi artileria (180 tunuri), au fugit peste Munţii Rhodopi către coasta Mării Egee. În ziua de 8/20 ianuarie avangarda rusă a ajuns la Adrianopol. Luată prin surprindere, garnizoana a cedat cetatea fără luptă. În ziua de 10/22 ianuarie forţele principale ale avangărzii au intrat în oraş cu steagurile fluturînd şi cu muzică, iar în ziua de 12/24 februarie armata rusă a ajuns la San Stefano, unde la 19 februarie/3 martie 1878 a fost semnat tratatul de pace.

Ofensiva în condiţii de iarnă a constituit unul dintre cele mai importante evenimente ale războiului. Armata rusă, îndeplinind cu succes complicata misiune de trecere peste creasta muntoasă a Balcanilor, a executat în mod strălucit urmărirea strategică a inamicului. Fusese obţinută astfel victoria militară definitivă asupra Imperiului otoman.

În felul acesta, înfrîngerea trupelor Imperiului otoman şi atin-gerea scopurilor războiului s-au realizat prin îndeplinirea succesivă a misiunilor strategice. Evenimentele principale care au determinat victoria în război au fost : 1) forţarea Dunării; 2) operaţiile de elibe-rare a Bulgariei de nord şi de cucerire a defileelor din Munţii Bal-cani; 3) bătălia de apărare de la Şipka; 4) asediul şi luarea Plevnei; 5) trecerea peste creasta Munţilor Balcani; 6) urmărirea strategică a armatei otomane şi ieşirea trupelor ruseşti pe căile de acces spre Constantinopol. O mare importanţă pentru sfîrşitul victorios al răz-boiului au avut-o şi acţiunile militare de pe teatrul caucazian. O serie de înfrîngeri a suferit şi flota turcească de pe Marea Neagră.

Războiul cu un inamic atît de puternic, cum era Imperiul otoman, a necesitat din partea Rusiei o încordare imensă a resurse-lor sale umane şi materiale. Pe la începutul anului 1878 efectivul trupelor sale de pe ambele teatre de operaţii, în Balcani şi Orient, ajunsese pînă la 942 400 oameni, dintre care 554 000 se aflau în armata de pe Dunăre, 315 000 — în armata din Caucaz, iar 73 400 oameni erau amplasaţi de-a lungul coastei Mării Negre.

Rusia a cheltuit pentru ducerea războiului 1 miliard de ruble. Ea a trimis trupelor aliate multă artilerie, pînă la 200 mii puşti, cîteva milioane de cartuşe, zeci de mii de puduri de praf de puşcă. În Muntenegru şi Serbia a fost transportat peste un milion de puduri de pîine. Guvernul rus şi-a asumat întreţinerea detaşamentelor populare bulgare (a glosaşilor).

Poporul rus şi armata rusă au constituit forţa hotărîtoare care a asigurat victoria asupra Imperiului otoman. În timpul luptelor Rusia a adus mari jertfe. Pierderile totale ale armatei sale au fost de 200 000 oameni.

O contribuție deosebită la victoria asupra cötropitorilor otomani au adus-o popoarele din Balcani, inclusiv poporul român. În anii războiului România a mobilizat aproximativ 100 000 oameni, luînd în considerație miliția și trupele auxiliare. Din această cifră, în armata de operații se aflau 58 700 oameni, iar 38 000 oameni luptau pe malul drept al Dunării în Bulgaria, în timp ce 20 700 oameni formau trupele de acoperire și erau amplasate pe malul stîng al fluviului. Pierderile armatei române au fost de 10 000 oameni.

Sîngele vărsat împreună de poporul rus și poporul român n-a fost zadarnic.

În războiul din 1877-1878 au crescut și mai mult prietenia și frăția de arme a poporului român cu popoarele Rusiei. Tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România, luînd cuvîntul la mitingul de prietenie româno-sovietic, care a avut loc la București în toamna anului 1976, declara : „O pagină de neuitat în cronica acestei prietenii o constituie lupta eroică, purtată umăr la umăr de ostașii români și ostașii ruși, împreună cu partizanii bulgari, în 1877, împotriva armatelor imperiului otoman, luptă care a dus la cucerirea independenței de stat a României“.

Războiul ruso-turc din anii 1877-1878 a jucat un rol important în destinele istorice ale popoarelor balcanice, determinînd în multe privințe dezvoltarea lor ulterioară pe calea progresului și independenței naționale. Cel mai important rezultat al acestui război a fost înlăturarea asupririi otomane de pe cea mai mare parte a teritoriului Peninsulei Balcanice, eliberarea Bulgariei și înfăptuirea independenței deplină a României, Serbiei și Muntenegrului. În acest sens lupta plină de abnegație a trupelor rusești sprijinite de unitățile armatelor române, sîrbe și muntenegrene și de detașamentele de voluntari bulgari și-a adus roadele.

PARTICIPAREA ARMATEI ROMÂNE LA ELIBERAREA BULGARIEI DE SUB JUGUL OTOMAN *

În letopisețul istoriei este înscrisă prietenia seculară dintre poporul bulgar și poporul român, scumpă fiecărei inimi bulgare și române. Această prietenie este legată de lupta ambelor popoare împotriva dușmanilor comuni, îndeosebi întărindu-se și dezvoltându-se în perioada luptei lor comune contra scopurilor de cotopire și asuprire ale otomanilor.

După cum se știe, poporul român a reușit să cucerească mai devreme o anumită independență economică și politică. În secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, beneficiind de această situație, în România și-au găsit refugiu și sprijin revoluționari-patrioți bulgari izgoniți de autoritățile otomane. Într-o serie de orașe și sate românești s-au stabilit numeroși emigranți bulgari, care și-au întemeiat școlile, sălile de lectură, tipografiile și societățile lor de binefacere. „După ce Bulgaria a fost subjugată de turci — scria G. S. Rakovski — România, menținându-și viața politică și drepturile sale, a fost pentru poporul bulgar un adăpost liber și intangibil, iar casele țăranilor români erau deschise fiecărui bulgar.“ România a jucat un rol extrem de important în viața revoluționară a poporului bulgar. Pe pământul românesc au fost înființate și au trecut apoi la sud de Dunăre detașamentele lui Panaiot Hitov, Filip Totiu, Hadgi Dimităr și Ștefan Karadgea, Hristo Botev și Tatiana Stoianova.

În România a fost creat Comitetul Central Revoluționar Bulgar. Aici și-au desfășurat activitatea eminenții organizatori ai mișcării naționale revoluționare bulgare G.S. Rakovski, V. Levski,

* Din comunicarea prezentată la colochiul internațional „Lupta seculară a poporului român pentru independență națională”, 6 mai 1977, București.

L. Karavelov, Hr. Botev și alții. La Giurgiu a fost adoptată hotărîrea istorică privind pregătirea și desfășurarea răscoalei din aprilie 1876.

La mitingul prieteniei româno-bulgare care a avut loc în București la 20 iunie 1975, Todor Jivkov, primul secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist Bulgar, președintele Consiliului de Stat al Republicii Populare Bulgare, a declarat : „Nu există bulgar care să nu știe că începuturile cauzei nemuritoare a răscoalelor din aprilie au fost puse aici, pe pământul românesc, de către titanii revoluției noastre de eliberare națională Karavelov, Levski și Botev, de discipolii și urmașii lor [. .]

Pe pământul României au răsunat pașii armatei ruse eliberatoare. Și împreună cu ea au trecut riul Dunărea acei eroi români a căror memorie o cinștim și astăzi la Grivița și la Plevna“.

Înăbușirea sîngeroasă a răscoalei din aprilie 1876 are un mare răsunset și în România. Întreaga presă, de diferite orientări politice, urmărește chiar de la început desfășurarea răscoalei, descrie evenimentele, exprimă sentimentele de solidaritate ale maselor largi populare din România cu misiunea nobilă și justă a luptătorilor bulgari.

Din inițiativa ministrului afacerilor externe al României, la 20 iulie 1876 a fost trimisă guvernelor statelor europene o notă care condamnă atrocitățile față de populația bulgară. În această notă Kogălniceanu avertiza că nici un guvern nu ar fi în stare să „pună friu indignării întregului popor român“.

Războiul ruso-româno-turc din 1877-1878 a fost văzut de poporul român ca un război just, de eliberare, pentru cucerirea independenței naționale depline a țării și eliberarea poporului bulgar vecin.

La 20 iulie/1 august 1877 Divizia 4 română începe trecerea Dunării în raionul Corabia. Populația bulgară îi întâmpină pe ostașii ruși și români cu multă bucurie, căldură și entuziasm. „Pretutindeni eram primiți cu bucurie și priviți ca eliberatori“ — scrie un soldat român, participant la război.

După Divizia 4, trec Dunărea Divizia 3 și Divizia de rezervă, îndreptîndu-se spre Plevna. În felul acesta armata română, numărînd aproximativ 35 000 oameni, sub comanda generalului Alexandru Cernat, s-a angajat umăr la umăr cu ostașii ruși la cel de-al treilea atac pentru eliberarea Plevnei, care devine obiectiv de însemnătate strategică pentru deznodămîntul războiului.

Trupele române, sprijinite de o brigadă din Corpul IX rus, primesc misiunea să atace pozițiile întărite de la Grivița, compuse din două redute turcești. Prima — Abdul-Kerim tabia, a doua — Baș tabia devin cunoscute ca Grivița 1 (Kanlı tabia) și Grivița 2.

La 30 august 1877 au loc lupte sîngeroase. La ora 15 prima atacă Divizia 3 română dinspre nord, ieşind pe neaşteptate în faţa redutei Griviţa 2, de existenţa căreia comandamentul român nu era informat. Otomanii lasă unităţile române să se apropie, declanşînd apoi un foc nimicitor. În pofida numeroaselor jertfe, românii înaintează spre poziţiile turceşti. Printre primii viteji, aici îşi găsec moartea eroică maiorul George Şonţu şi căpitanul Valter Mărăcineanu. Fapta lor de arme devine un exemplu însufletitor pentru soldaţi. Atacul împotriva redutei Griviţa 2 nu reuşeşte. Acţiunile Diviziei 4 române dinspre est împotriva redutei Griviţa 1 de asemenea eşuează. Şi cel de-al treilea atac, întreprins în comun de unităţile române şi ruse, este respins de otomani cu focul tunurilor şi puştilor, care nimiceşte rînduri întregi de luptători.

La ora 18,45 împotriva redutei Griviţa 1 este întreprins al patrulea atac în comun de către trupele române şi ruse. În momentul cînd Batalionul 2 de vînători, comandat de maiorul Alexandru Candiano-Popescu, înaintează spre redută, dinspre sud-vest asaltează reduta ostaşii ruşi ai regimentelor de infanterie din Arhanghelsk şi Vologda, în frunte cu maiorul Kvitko. În acest timp soldatul Grigore Ion, cu ajutorul sergentului Gheorghe Stan şi caporalului Vasile Nica, capturează în lupta corp la corp un drapel turcesc. La ora 20 reduta este cucerită în cooperare cu trupele ruseşti. În punctul cel mai înalt se desfăşurau victorioase drapelele rus şi român. Astfel, în decursul a patru atacuri consecutive, tînăra armată română primeşte botezul focului, stîrnind admiraţia comandamentului rus. „În focul luptei trupele erau demne de admiraţie, ele continuau să înainteze în linişte, fără a şovăi, deşi la fiecare pas cădeau zeci de soldaţi“.

Ministrul de război al Rusiei, generalul D. A. Miliutin, dă o înaltă apreciere acţiunilor duse pentru cucerirea redutei Griviţa 1. „Această ştire ne-a insuflat noi speranţe şi curaj“ — scrie el.

Deşi unităţile generalului Skobelev au pătruns în poziţiile de apărare otomane, punînd stăpînire pe redutele „Kavanlık“ şi „Issa aga“, din cauză că întăririle necesare pentru consolidarea şi dezvoltarea succesului n-au fost trimise la timp, ele au fost nevoite să le părăsească.

În pofida uriaşelor eforturi şi jertfe, cel de-al treilea asalt al Plevnei s-a dovedit, de asemenea, infructuos. Doar pe reduta Griviţa 1 trupele române se consolidează, dar acest succes este izolat. Pentru cucerirea acestei redute românii au pierdut 15 ofiţeri morţi şi 1 333 gradaţi şi soldaţi morţi şi răniţi.

Unităţile române participă şi la cucerirea oraşului Rahova. În acest fel trupele otomane din Plevna sînt private de posibilitatea

de a obține ajutoare dinspre nord-vest. La Plevna, în acest timp, trupele rusești și române cu un efectiv de 159 860 de oameni și cu 632 de tunuri încercuiesc o armată turcească care număra peste 40 000 de oameni și 77 de tunuri.

După desfășurarea acestor acțiuni situația armatei lui Osman Pașa devine critică. În rîndurile acesteia încep să bîntuiască bolile și foametea. În dimineața zilei de 28 noiembrie/10 decembrie 1877 ea face o tentativă de ieșire din Plevna, încercînd să execute o breșă în sectorul 6 de încercuire comandat de generalul Ganețki, pe malul stîng al râului Vid. Aici, împreună cu diviziile 2 și 3 de grenadieri ruși, brigada 1 din Divizia 5 infanterie și patru regimente de cavalerie, sînt concentrate și unitățile Diviziei 4 române, precum și două regimente de cavalerie române. Cooperarea strînsă dintre trupele ruse și române în acest sector, precum și sprijinul eficace din alte cinci sectoare de încercuire nu permit inamicului să realizeze ieșirea din încercuire. Sub loviturile zdrobitoare ale trupelor române și ruse armata otomană ajunge în impas. Fiînd rănit, Osman Pașa este nevoit să se predea și să semneze în același timp ordinul de capitulare a întregii armate pe care o comanda.

Trupele române și ruse jubilează după repurtarea mult așteptatei victorii. Populația bulgară le întîmpină în modul cel mai festiv ca pe eliberatori. Victoria obținută la Plevna constituie rezultatul eforturilor întrunite și al eroismului trupelor române și ruse.

Popoarele român, rus și bulgar întîmpină cu entuziasm și bucurie căderea Plevnei. Plevna — pînă atunci un oraș necunoscut — devine un nume scump și un simbol al prieteniei de luptă dintre cele trei popoare.

După eliberarea Plevnei, trupele rusești execută eroica traversare pe timp de iarnă a Balcanilor înzăpeziți și, ducînd lupte grele, urmăresc inamicul în retragere spre capitala Imperiului otoman — Constantinopol (Țarigrad). În același timp, după reorganizarea ei în Corpul de vest, armata română se îndreaptă spre partea de nord-vest a Bulgariei cu misiunea de a elibera orașele Vidin și Belgradeik.

Pe 12 24 ianuarie, după lupte îndîrjite care s-au dat pentru fiecare casă din satul Smîrdan, Divizia 2 română cucerește ambele redute fortificate. Rezervele Diviziei 2 atacă cea de-a treia redută din zona satelor Smîrdan și Inova și, după o luptă înverșunată, o cuceresc.

Datorită succeselor repurtate în zona satelor Smîrdan și Inova, trupele române strîng inelul încercuirii din jurul Vidinului și capătă posibilitatea de a organiza mai bine pregătirea și asaltul

cetății. Pe 15/27 ianuarie artileria română începe cu 148 de tunuri să bombardeze cetatea, dar în urma armistițiului încheiat pe 23 ianuarie/4 februarie la Adrianopol (Edirne) acțiunile trupelor române încetează. Prin semnarea tratatului de pace de la San Stefano la 19 februarie/3 martie 1878 războiul a luat sfârșit.

Eliberarea Bulgariei și cucerirea independenței naționale depline a României sînt rezultatul direct al războiului ruso-româno-turc din 1877-1878, în cadrul căruia popoarele rus, român și bulgar au dat mii de jertfe prețioase. Singele vărsat de ostașii români și ruși, precum și de poporul bulgar a întărit unitatea și prietenia de luptă dintre popoarele român, rus și bulgar.

Se cunosc date despre participarea unor bulgari ca ofițeri voluntari sau ca medici în armata română. Astfel, Hristo Siukov, din satul Goleam Izvor, din plasa Teteven, participă la luptele din zona Nicopol și Grivița în compunerea Regimentului 4 călărași. Ca medici în armata română lucrează Hristo Ciobanov din Kalofer, R. D. Sarafov din Tirnovo, S. Hristov din Sevlievo și P. Jecov din Kotel.

Populația bulgară nu numai că întîmpină cu entuziasm trupele române și cele ruse, dar și colaborează cu ele, furnizîndu-le informații prețioase despre starea fortificațiilor și despre efectivele trupelor otomane, îngrijește pe soldații răniți și bolnavi, participă la construcția de drumuri și acordă ajutor trupelor române pe timpul deplasării, oferă adăpost și hrană fraților români.

Monumentele și muzeele înălțate la Plevna, Grivița și Smîrdan etc. de către poporul bulgar în amintirea ostașilor români și ruși căzuți pe cîmpul de luptă sînt o expresie a recunoștinței față de cauza sfințită pentru care au luptat și un simbol al prieteniei de nezdruccinat.

„Partidul Comunist Bulgar — arăta Todor Jivkov —, întreg poporul bulgar încearcă un sentiment de adîncă recunoștință față de eroii — ruși și români — care au căzut pentru libertatea Bulgariei [...]. La fiecare pas în zona orașului Plevna se află oseminte ale eroilor ruși și români, fiecare palmă de pămînt de lîngă orașul Plevna este stropită de sîngele lor“.

În mod și mai pregnant și mai viu dăinuie în memoria popoarelor noastre legăturile revoluționare care îi unesc pe bulgari și pe români în luptele de clasă purtate de muncitori și țărani pentru eliberarea lor de sub robia capitalistă și cea fascistă.

La mitingul prieteniei bulgaro-române care a avut loc la Sofia la 19 noiembrie 1970, tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România, arăta : „Prietenia și colaborarea româno-bulgară au rădăcini puternice, adînc împlîntate în trecutul istoric. Existența po-

poarelor noastre s-a împletit adeseori de-a lungul secolelor de conviețuire pe aceste meleaguri vecine [. . .]. Sînt cunoscute glorioasele tradiții ale luptei noastre comune pentru scuturarea jugului străin, pentru înfăptuirea idealurilor seculare de libertate, independență și progres social⁶. Astăzi, sub soarele socialismului, prietenia și colaborarea bulgaro-română înfloresc tot mai mult, iar relațiile politice, economice, tehnice și culturale dintre țările noastre se dezvoltă în interesul avantajului reciproc, al cauzei generale a socialismului.

ACȚIUNILE COMUNE ALE TRUPELOR SÎRBE ȘI ROMÂNE PENTRU ELIBERAREA PĂRȚII DE NORD-VEST A BULGARIEI ÎN ANII 1877-1878 *

Importanța „criză a Orientului“ din anii 1875-1878 a intrat în faza sa decisivă după ce Rusia a declarat război Turciei în primăvara anului 1877. După cum se știe, armata rusă de la nord de Dunăre a forțat acest fluviu pornind de pe teritoriul României și a început lupta pentru eliberarea Bulgariei. Fiind aliată cu Rusia, România a început, de asemenea, acțiunile militare împotriva Turciei. Otomanii opuneau o rezistență înverșunată în trecătoarea Șipka și lângă Plevna fortificată. În noiembrie 1877 era deja evident că războiul va avea o durată mult mai mare decât se întrevăzuse la început. În acel timp (în vara și toamna anului 1877) Serbia nu începuse să acționeze : pierzînd, împreună cu Muntenegru, războiul din anul 1876, ea se afla într-o situație financiară și economică precară. Zonele sale de frontieră fuseseră pustiite, iar pierderile în oameni erau foarte mari : 15 000 numai în armată, ceea ce era echivalent în acel timp cu forța unui corp de armată sîrbesc. Dar cu toate acestea acțiunile militare din Bulgaria au suscitat în Serbia un interes deosebit, fiind urmărite cu mare atenție.

Prelungirea operațiilor ruso-române de la Plevna releva necesitatea adoptării altor soluții militaro-strategice și altor căi pentru obținerea victoriei finale. În luna noiembrie 1877 guvernul rus a pus cu energie problema intrării Serbiei în război, promițînd ajutor financiar. Presiunea exercitată asupra cneazului Milan avea atît caracter diplomatic, cît și militar. În Serbia a sosit generalul Bobrikov, împuternicitul special al comandamentului armatei ruse din Bulgaria. Armata sîrbă urma să ducă acțiuni ofensive pe direcția Pirot și Sofia pentru a angaja o mare cantitate de trupe otomane și a intercepta comunicațiile ce duceau la sud de Balcani în raionul Pirot-Berkovița-

* Din comunicarea prezentată la colochiul internațional „Lupta seculară a poporului român pentru independență națională“, 6 mai 1977, București.

Sofia, ceea ce ar fi slăbit flancul stîng al armatei turcești de Balcani de la nord de lanțul Munților Balcani. La mijlocul lunii noiembrie a fost mobilizată și concentrată armata sîrbă compusă din cinci corpuri de armată, dintre care două au fost trimise, așa cum doriseră rușii, pentru a duce acțiuni militare în Bulgaria. Declararea războiului fusese stabilită pentru sfîrșitul lunii noiembrie, dar, pe neașteptate, la 28 noiembrie/10 decembrie Plevna a căzut.

Serbia a declarat război Turciei la 13 decembrie 1877. Trupele sale au trecut granița otomană pe două fronturi : în sud la Niș și Bela-(Ah)-Palanka și în est prin Timok și Stara-Planina. Pe ambele direcții ofensiva a fost încununată de succes în prima etapă. În est, încă la 4/16 decembrie a fost eliberată Kula (Adlie) din Bulgaria. Sub loviturile armatei sîrbe avanposturile otomane s-au retras în direcția Vidin. După trei zile, în sud, sîrbii au pus stăpînire pe importanta trecătoare Sveatonikolski din munții Stara-Planina. În acest fel a fost întreruptă legătura dintre Piroț și Belogradcik. Turcii s-au retras dincolo de Ciupren în direcția Belogradcikului fortificat. Fortînd riul Timok la vărsare, trupele sîrbe au ocupat și Bregovo, desfășurîndu-se astfel pe o linie care străbătea de la un capăt la altul teritoriul sangeacului Vidin, adică teritoriul Bulgariei de nord-vest.

După cîteva zile de la declarația de război, la 9/21 decembrie, comandamentul suprem al armatei sîrbe putea raporta următoarele : „trezeci și șase de sate din raionul Adlie [...] declară Luminăției Sale cneazului sîrb supunere și oferă armatei noastre toate serviciile pe măsura puterilor“. Aceste prime succese, ca și cele de pe frontul de la Niș (încă la 6 decembrie fusese eliberat Prokuplie) au fost mult apreciate de Comandamentul suprem rus : la 11/23 decembrie a fost dată publicității telegrama marelui duce Nicolae (din Bogot) cuprinzînd felicitări și urări de noi succese și victorii la adresa sîrbilor.

În acest timp, croindu-și drum de la est, dinspre Rahova (Oreahovo), trupele române au curățat de otomani, la 10/22 decembrie, localitatea Arcer-Palanka, înaintînd spre Vidin. Urmărindu-i pe turci, atît armata română cît și armata sîrbă se apropiau una de alta și se putea întrevedea că ele vor face curînd joncțiunea pe linia Vidin-Belogradcik.

Aceasta fiind starea de lucruri în războiul pe care aliații — ruși, români și sîrbi — îl duceau împotriva Turciei, principele român Carol a expedit la 12/24 decembrie 1877 o telegramă cneazului Milan : „Aflînd cu deosebită satisfacție că trupele Luminăției Voastre au ocupat multe poziții de o excepțională importanță strategică pe teritoriul turcesc, am ordonat trupelor mele, care execută operații pe direcția Vidin, să ia legătura directă cu trupele Luminăției Voastre. Din tot sufletul doresc ca acțiunile Luminăției Voastre să

fie încununată de succes, ceea ce va contribui în mare măsură la cauza sfântă pentru care luptăm. Voi urmări cu atenție neobosită fiecare pas al armatei sîrbe“. Prințul sîrb (aflat atunci pe frontul de la Niș) a răspuns la 16 decembrie prin următoarea telegramă : „Cu nemărginită satisfacție am aflat din telegrama Luminăției Voastre că ați ordonat șefilor trupelor dv., participante la operațiile de la Vidin, să ia legătura cu trupele mele. Sînt fericit că trupele sîrbești vor putea întinde o mîină frățescă vitejilor soldați ai Luminăției Voastre. Voi aduce fără întîrziere la cunoștința comandanților mei ordinele pe care le-a dat Luminăția Voastră. La rîndul meu vă mulțumesc [...] pentru urări [...], pentru țelul nobil, pentru țelul nostru comun, la care vitezele trupe ale Luminăției Voastre au dat un ajutor atît de strălucit. Milan, Prinț al Serbiei“.

Sub presiunea armatei sîrbe dinspre vest și a celei române dinspre est, puterea otomană în sangeacul Vidinului, adică în regiunile nord-vestice ale Bulgariei, era spulberată.

Ofensiva armatelor română și sîrbă asupra Vidinului și Belogradcikului urmărea două scopuri. Primul — militar-strategic, al doilea — politic. Atingerea primului scop necesita nimicirea puternicei garnizoane otomane din Vidin (cîteva mii de soldați). Cît privește al doilea scop, ambele armate căutau să ocupe o parte cît mai mare din regiunile nord-vestice ale Bulgariei : și sîrbii și românii scontau că le vor putea elibera.

În instrucțiunile primite la 16 28 decembrie de către agentul diplomatic român la Belgrad, Lascăr Catargi, din partea guvernului său, se menționa că prințul Carol dorește ca operațiile finale împotriva Vidinului și Belogradcikului să fie executate numai de armata română, deci fără participarea armatei sîrbe. Acest fapt, prin canalele diplomatice, trebuia adus la cunoștința guvernului sîrb, cu rugămintea de a se ordona comandanților armatei sîrbe să „stabilească contactul“ cu comandanții români : „Vous notifiez cependant au gouvernement serbe que par cette disposition nous n'antendons nullement cooperer avec l'armée serbe contre WIDDIN et Belogradcik, ces places étant réservées à l'action exclusive de l'armée roumaine“. („Totodată, veți informa guvernul sîrb că prin această dispoziție nu înțelegem nicidecum să cooperăm cu armata sîrbă împotriva Vidinului și Belogradcikului, aceste localități fiind rezervate acțiunii exclusive a armatei române“). Era evident că guvernul român dorea, independent de acțiunile comune cu trupele rusești în est și cu cele sîrbești în vest, să obțină un succes militar mult mai important în lupta împotriva Turciei prin operații duse pe cont propriu pentru ocuparea unei cetăți atît de mari și însemnate ca Vidinul și, într-o anumită măsură, și a Belogradcikului.

În aceeași zi, Catargi i-a comunicat lui Kogălniceanu, ministrul afacerilor externe, părerea sa în legătură cu poziția părții sârbe : „Acțiunile independente ale trupelor române împotriva Vidinului și Belogradcikului stîrnesc îngrijorarea guvernului sîrb, care întrevede ulterioare pretenții ale României asupra acestor teritorii [...]. La scurt timp ar putea să apară conflicte, care ar dăuna prieteniei seculare dintre popoarele noastre“. Primind comunicarea, la 19/31 decembrie 1877 Kogălniceanu trimite o nouă telegramă lui Lascăr Catargi, cerîndu-i să depună toate eforturile pentru a-i convinge pe sîrbi că românii n-au pretenții asupra acestei părți a Bulgariei și că, de fapt, este vorba de aspectul moral-psihologic și moral-politic, de prestigiu. Ocuparea Vidinului ar constitui un corolar al operațiilor desfășurate de trupele române în acest mare război cu Turcia. Acesta era sensul poziției românilor, care trebuia explicat guvernului sîrb. Prin urmare, Lascăr Catargi trebuia să transmită lui Iovan Ristici următoarele : „Noi insistăm pe acțiunea izolată a armatei noastre (adică române) împotriva acestor două puncte, întrucît considerăm că avem dreptul să revendicăm pentru noi onoarea ocupării Vidinului. De șase luni asupra acestui punct sînt concentrate toate operațiile noastre militare, pentru care am dat pînă acum numeroase jertfe. Această poziție întărită este deja simțitor slăbită de bombardamentele neîntrerupte executate din Calafat, de aceea considerăm că avem dreptul să desăvîrșim ce am început [...]. Cît privește temerile domnului Ristici, că vom pretinde extinderea teritoriului nostru spre Vidin, transmiteți Excelenței Sale că harta Europei va fi definitivată fără a se ține seama de statele mici“.

Guvernul sîrb a luat act de notificarea română, renunțînd la ideea ca armata sîrbă să înainteze spre Vidin, în favoarea armatei române. Încă de la 21 decembrie 1877/2 ianuarie 1878, Catargi i-a comunicat lui Kogălniceanu că Ristici a înțeles „totala justețe a motivelor invocate“. Pe de altă parte, indiscutabil, această poziție a guvernului sîrb a fost influențată de Comandamentul suprem rus din Bulgaria, care tocmai în acel timp insista ca Comandamentul suprem sîrbesc să retragă toate forțele din Bulgaria și să le mute pe frontul de sud al operațiilor sîrbo-turcești. Venind în întîmpinarea românilor, sîrbii mențineau sub controlul lor întreg teritoriul eliberat de trupele proprii (șaiszeci de sate cu 7344 de gospodării). Linia de dispunere a trupelor sîrbești din zona Vidinului reprezenta un semicerc — de la Florentin, localitate aflată la Dunăre, Ghizov, prin Funden și Boșneak pînă la Medoșevaț, Gramada, Vodna și la cîțiva kilometri de Vidbol. În jurul Belogradcikului de asemenea exista un aliniament semicircular de poziții ale trupelor sîrbești pe care acestea le mențineau în mîinile lor : Vrba, Kaludjer, Dubrava,

Praujda, Ciflik, Borovăț și în continuare, spre sud, Ciupren. Ultima bătălie mare cu otomanii a armatei sîrbești s-a dat pe 27 decembrie 1877 8 ianuarie 1878 lângă satul Kaludjer, în care turcii au fost înfrinți și puși pe fugă.

Această victorie sîrbească i-a permis generalului român Nicolae Haralambie să iasă la 29 decembrie 1877/10 ianuarie 1878 pe șoseaua Vidin-Belogradcik-Sofia, iar apoi să cucerească pe 30 decembrie 1877 11 ianuarie 1878 localitatea Nazîr Mahala (aflată la trei ore de marș la sud de Vidin), să închidă astfel inelul încercuirii în jurul Vidinului și să intre în contact cu trupele sîrbești în apropierea satelor menționate. Astfel, armata română a luat asupra sa asedierea orașului, dar a întâmpinat o rezistență îndârjită. După lupte grele în apropierea satului Smîrdan, la 12/24 ianuarie 1878 trupele române au reușit să-i zdrobească pe otomani și să-i facă să se retragă în cetatea Vidinului.

Asediul propriu-zis al cetății Vidinului s-a prelungit însă, fiindcă otomanii refuzau să depună armele. Cu o zi mai înainte românii au reușit să întrerupă toate legăturile Belogradcikului cu exteriorul și pe 11 23 ianuarie 1878 să încercuiască în întregime această cetate. Armistițiul de la 23 ianuarie/4 februarie 1878 a pus capăt operațiilor de la Vidin și Belogradcik. Trupele române au pătruns în aceste localități abia pe 13 25 februarie, în virtutea prevederilor armistițiului și au continuat să le ocupe timp de câteva luni.

Concluzii : Participarea trupelor române și sîrbești la eliberarea părții de nord-vest a Bulgariei a fost încununată de succes. Armatele sîrbă și română, fiecare în sectorul său de operații, au înfrînt pe cîmpul de luptă armata otomană : prima — lângă Kula și Belogradcik, iar cea de a doua la Arcer Palanka și Smîrdan. În acest fel ele au contribuit la lichidarea puterii politice turcești, în special în zona Belogradcik-Vidin-Lom Palanka și au înlesnit pătrunderea armatei ruse spre Sofia. Din punct de vedere istoric, operațiile militare ale sîrbilor și românilor au avut o dublă semnificație :

1. Ambele armate ale țărilor dunărene — România și Serbia — au contribuit într-o măsură considerabilă la obținerea de către armata rusă din Balcani a unor importante succese, respectiv la operațiile finale ale flancului ei drept ca urmare a succesarilor strălucite ale trupelor române la Plevna și Rahova, iar ale trupelor sîrbești la Belogradcik și Pirot. Obiectivul războiului de eliberare a creștinilor din Orient de către trupele aliate ale Rusiei, României, Serbiei și Muntenegrului purtat împotriva Turciei a fost astfel pe deplin realizat.

2. Contribuția armatei române și armatei sîrbești la eliberarea Bulgariei în războiul din 1877-1878 a fost extrem de importantă.

CONSIDERAȚII PE MARGINEA RAPOARTELOR UNUI OBSERVATOR MILITAR AUSTRIAC ÎN ROMÂNIA ÎN 1877 *

Pentru un istoric austriac care abordează problematica războiului de independență al României se ridică, firește, în primul rînd, întrebarea : Cum s-au desfășurat evenimentele de acum o sută de ani observatorilor austrieci și ce învățăminte, eventual, putem trage din aceste aspecte ?

Faptul că evoluția evenimentelor din sud-estul Europei a fost pe atunci urmărită cu mare interes se adeverește prin aceea că încă de la începutul anului 1877 a fost trimis un observator militar austriac la București. Era vorba de locotenentul-major Josef cavaler von Manega, de la Biroul de evidență al Marelui Stat Major, care a fost atașat ca funcționar civil pe lângă consulul general cezaro-imperial, întrucît la București nu exista încă o legație propriu-zisă.

Gradul relativ mic — Manega a fost avansat abia în cursul anului 1877 la gradul de căpitan de stat major — a fost bine ales pentru ca această misiune militar-diplomatică să nu facă senzație. Cu toate acestea, în cazul de față era vorba de un ofițer deosebit de capabil, care în plus trebuia să fi avut relații deosebit de bune atît în București, cît și în alte orașe ale României, deoarece rapoartele sale sînt extrem de precise și previziunile foarte exacte în cele mai multe cazuri. De pildă, Manega a fost în măsură să informeze încă din primele zile ale lunii februarie a anului 1877 despre sosirea emisarilor ruși, care au intervenit la 31 ianuarie pe lângă Societatea română de căi ferate pentru a începe tratativele în legătură cu transportul trupelor rusești pe căile ferate române. Singure aceste legături care

* Din comunicarea prezentată la colocviul internațional „Lupta seculară a poporului român pentru independență națională“, 6 mai 1977, București. Titlul aparține editurii.

se întrețeseau în continuare i-au permis lui Manega să nu se mai îndoiască de planurile agresive ale Imperiului țarist. El comunică la Viena, anticipînd cu o săptămîină, data exactă a declarației de război a Rusiei către Înalta Poartă și a intrării trupelor țariste în România.

Acest ofițer, care fără îndoială era foarte bine informat asupra situației din sud-estul Europei și care datorită capacităților sale a fost promovat după un deceniu la gradul de colonel de stat major și numit atașat militar la Constantinopol, murind, însă, în 1893 la nici 50 de ani, a informat Marele Stat Major austriac — după cum am mai arătat — permanent și foarte concludent. În cursul anului 1877 a furnizat superiorilor săi nu mai puțin de 70 rapoarte aflate astăzi în Arhiva de război din Viena. În studierea acestora trebuie să avem însă în vedere că au fost scrise, firește, în alte împrejurări și de pe un alt punct de vedere decît cel pe care-l adoptă istoricul de astăzi, după o sută de ani.

Făcînd parte din armata unei mari puteri a Europei de atunci, Manega și-a informat superiorii mai ales asupra aspectelor militare — prin natura lucrurilor —, aceștia fiind interesați în primul rînd în cunoașterea evenimentelor cu caracter militar. Pe ei, ca și pe Marele Stat Major cezaro-imperial, îi interesau îndeosebi detaliile organizatorice, de tehnică militară, logistică și tactice. După cum se poate lesne înțelege, atenția sa principală era îndreptată asupra acelei puteri militare, care în prima jumătate a secolului XIX se număra printre aliații Imperiului habsburgic, dar care în urma evoluției politice mondiale, mai ales după războiul Crimeei, s-a dezvoltat în mod vizibil în sensul de a deveni un adversar potențial al Austriei — mă refer firește la puterea militară rusă.

Manega nu era omul care să se bazeze pe informații neconfirmate. Încă cu săptămîni înainte ca armata țaristă să treacă frontiera română, el a făcut personal o călătorie în Basarabia, prin zona de concentrare a trupelor, pentru a-și putea forma o imagine proprie asupra situației. La început totul părea perfect. Echipamentul trupelor ruse era exemplar, îmbrăcămintea și armamentul unităților căzăcești corespunzător. A calificat drept excelentă dotarea artileriei. Însă a apreciat mai puțin cail cavaleriei. Corpul ofițeresc țarist a produs o impresie bună asupra lui, chiar dacă ulterior a constatat ici și colo o anume aroganță față de armata română. A găsit trupele rusești foarte disciplinate; ulterior a calificat comportarea lor după intrarea în România ca fiind „exemplară“. Dimpotrivă, dotarea sanitară a Armatei de Sud țariste, pregătită de atac, i-a părut necorespunzătoare. Evenimentele ulterioare i-au confirmat aprecierea.

Manega, care era obișnuit cu situația din cadrul unei mari puteri, aparținând el însuși armatei unei mari puteri, n-a știut să găsească întotdeauna aprecierile adecvate față de armata română.

Ce-i drept, informează tot timpul asupra ei. Chiar într-unul din primele sale rapoarte comunică înființarea a 4 divizii, dar starea lor materială i se pare a fi încă foarte deficitară. Tinerei oștiri îi lipseau rezervele de cai, îmbrăcăminte și armament. Mijloacele materiale ale României erau, firește, limitate, așa încît se putea face față cu greu unei mobilizări de lungă durată, cu atît mai mult pe o perioadă nedeterminată. Încercările guvernului român — după ce cadrul organizatoric fusese jalonat — de a încetini pe cît posibil pentru moment ritmul, dar a continua dezvoltarea armatei cel puțin pe calea propriilor disponibilități, l-au făcut sceptic pe Manega. În urma unei îndelungate — chiar dacă acum mai ușoară — dependente față de Înalta Poartă, dezvoltarea României a fost frînată sub raportul propășirii economice și datorită așezării sale între două mari puteri rivale, anume Imperiul otoman și acela al țarilor ; de altfel, ea s-a aflat într-o situație dificilă și din punctul de vedere al politicii de apărare. Avînd în vedere acest lucru, un istoric austriac, aparținînd unei țări mici, neutre și de asemenea așezată la punctul de contact între mari blocuri de puteri, va putea înțelege mai bine evenimentele decît a putut s-o facă pe atunci un ofițer imperial. Manega a observat pur și simplu factorii materiali. În caz de război considera unitățile armatei române ca fiind apte ca trupe de siguranță pentru menținerea legăturilor, eventual pentru apărarea fortificațiilor.

Azi, trebuie să ne punem însă întrebarea : Care era direcția de acțiune a României ? De la bun început era clar că în cazul izbucnirii unui conflict ruso-turc România nu se va putea opune intrării și trecerii pe teritoriul său a trupelor rusești. Să fi întreprins însă trupele române în mod independent acțiuni în Bulgaria ? Nu exista nici un motiv pentru aceasta. Ceea ce-și doreau cu claritate poporul român și armata sa era dobîndirea deplinei independențe a țării. În acest scop nu era necesară o campanie în alte țări. Dimpotrivă, părea să fie foarte important a menține intactă și disponibilă scopurilor proprii armata aflată încă în curs de modernizare, firește, însă, fără a i se putea reproșa că ar lăsa pe alții să scoată castanele din foc în locul ei. Așadar, în rezumat, pentru guvernul român era o sarcină de o deosebită dificultate, care cerea un al șaselea simț politic, foarte dezvoltat, în același timp însă și foarte riscant. Dacă s-ar fi angajat prea devreme, se ivea pericolul de a pierde tocmai ceea ce se dorea a se cîștiga ; dacă s-ar fi angajat prea tîrziu, exista temerea de a micșora șansele de realizare a țelului vizat.

Rapoartele lui Manega sînt fascinante tocmai pentru faptul că (fără ca el să fi urmărit acest lucru în mod special, ba chiar fără să i se pară a fi cu deosebire interesant) ele permit formarea unei imagini neobișnuit de plastice din multe informații, aparent neînsemnate referitoare la rolul extrem de abil pe care l-a jucat conducerea română în aceste luni de tensiune, dar care poate fi considerat a fi aproape un exemplu de atitudine a unui partener mic față de un aliat mare și implicit mai puternic.

Se știe că armata română a ocupat inițial dispozitiv de luptă pe linia Dunării. Ea avea firește tot interesul să evite pe cît posibil luptele mai grele cu otomanii. Cum ar fi putut numai 4 divizii să apere timp îndelungat un front care ulterior a fost preluat de cel puțin 4 corpuri de armată ruse? Pe de altă parte, nu era în interesul României să-și lase trupele antrenate direct în lupte înainte de declanșarea propriu-zisă a confruntării dintre ruși și turci. Trupele ruse păreau — potrivit rapoartelor lui Manega — să nu fi avut înțelegeri deosebite cu armata română. Ele au preluat căile ferate române, comunicațiile prin poștă și telegraf și au înaintat foarte încet spre Dunăre, fiind stînjenite și de timpul nefavorabil.

Cu cît atingeau fluviul mai multe unități rusești, cu atît mai mult se concentra armata română în Oltenia, la vest de Olt. În ce scop? Ca asigurare din flanc a Armatei de sud rusă? Poate că da, dar Manega a știut să informeze la 3/15 mai, așadar la 20 zile după trecerea rușilor spre fluviu, că acum, după ce ei au ajuns cu certitudine la Dunăre (marșul a mai continuat firește multă vreme), se arătau mult mai dispuși să coopereze decît pînă atunci. Se pare chiar să fi apărut ideea de a încadra armata română în cea țaristă, căci Manega afirma că ea a fost respinsă de majoritatea ofițerilor români. Alegerea Olteniei drept zonă de concentrare a armatei române nu avea doar un caracter operativ, ci a fost, fără îndoială, în același timp și o măsură foarte înțeleaptă, căci asigura armatei române timpul necesar pentru completarea dotării sale, dar și o anume libertate de acțiune în spațiu pentru păstrarea autonomiei.

Care urma însă să fie misiunea viitoare a armatei române, cum și-a putut ea revendica contribuția în favoarea împlinirii țelurilor naționale? Fiind izolată, pericolul de a „sta deoparte“ nu trebuia neglijat și după trecerea Dunării de către trupele rusești, la sfîrșitul lunii iunie, acesta a devenit din ce în ce mai mare. După cum se știe, în presa română a fost foarte discutată, în primul rînd, chestiunea trecerii armatei române peste Dunăre, legată de un atac asupra Vidinului. În ciuda cererilor insistente ale politicianilor, se pare că aprecierea rece, rațională a experților militari români s-a impus. În sensul, că aceștia n-au acceptat aventura.

Pe acest punct de vedere se situau și rușii, care nu-și doreau stinjenite prin acțiuni secundare operațiile care pînă în acest moment se desfășuraseră cu atîta succes. Soluția la care au recurs a fost firește radicală. La sfîrșitul lunii iulie, după cum informa Manega la Viena, colonelul rus Doctoroff, care fusese atașat de la sfîrșitul lunii aprilie pe lîngă Cartierul general român, a fost rechemat de comandamentul său suprem; în același timp, generalul român în rezervă Ioan Ghica, repartizat pînă acum pe lîngă Cartierul general al marelui duce Nicolai Nicolaievici, s-a reîntors în țară. Acesta a adus cu sine și o notă în care se afirma că românii „poartă răspunderea și, implicit, vor trebui să suporte toate consecințele măsurilor militare pe care le-au luat“. Atunci s-a rupt — după cum aprecia Manega — ultima legătură dintre aceste două armate și s-a ajuns la o situație pe care un stat în luptă pentru autonomia și independența sa n-o putea accepta multă vreme. În acest moment, evenimentele au venit în sprijinul României. Încă înainte ca această criză a relațiilor bilaterale să se fi conturat situația strategică s-a modificat. La 1/13 iulie puternice forțe otomane au fost retrase spre sud-est de la Vidin, după ce Înalțul comandament rus se declarase împotriva atacării lui. Românii au observat această mișcare și au comunicat-o încă la 2/14 iulie Cartierului general al marelui duce Nicolae la Tîrnovo. Acolo însă, această informație de cea mai mare importanță n-a fost luată în seamă. Așa s-a ajuns la ceea ce trebuia să se întîmple, anume la prima și a doua bătălie de la Plevna. Cu aceasta însă a devenit clar că trupele rusești angajate în război erau insuficiente. Corpul de gardă și cel de grenadierî au trebuit mobilizate și trimise alături de alte unități. Dar pînă atunci puteau trece oel puțin două luni, timp suficient pentru a suferi alte înfrîngerî. Acum s-au văzut avantajele faptului că armata română nu fusese dispersată, ci menținută concentrat, căci acum avea nevoie de ea marele aliat.

La 16/28 iulie Divizia 4 română a ocupat Nicopole, oraș de pe malul sudic al Dunării. Noile acțiuni ruso-române au avut acum succes, căci la sfîrșitul lunii august alte divizii române au trecut la sudul Dunării. Dacă la 17/29 august căpitanul Manega presupunea doar că trupele române n-au primit misiuni pe malul sudic, cinci zile mai tîrziu el informa că, fără îndoială, „armata română este destinată să joace un rol activ în acțiunea împotriva Plevnei“. Indiciul decisiv în acest sens l-a constituit preluarea comenzii de către prințul Carol, la 17/29 august, și a Armatei rusești de vest din fața Plevnei, grupare căreia i se alăturaseră și diviziile române aflate acolo, iar comandantul lor de pînă atunci, generalul țarist Zotov, a fost desemnat ca șef al Marelui stat major de pe lîngă prinț.

În aceste condiții, la 30 august 11 septembrie, asaltul unei redute otomane de la Grivița de către Divizia 4 română își dobîndește adevărata însemnătate. A fost vorba, fără îndoială, de o faptă eroică ostășească. După cîte se știe, ea n-a însemnat prea mult din punct de vedere tactic ; cel puțin în ceea ce privește eșecul celei de-a treia bătălii de la Plevna, aceasta n-a putut schimba nimic. Ea a avut totuși o mare importanță politică : din acest moment, vitejii ostași ai Diviziei 4 au cîștigat pentru prințul și țara lor nu numai o redută, ci și prestigiul de care această țară mică avea atît de multă nevoie în lupta pentru libertatea și independența sa.

Se știe de la Clausewitz în ce fel se interferează politica cu maniera de ducere a războiului. Evenimentele de pe cîmpul de luptă din 1877 constituie un exemplu plin de învățăminte în acest sens.

DOCTORUL CAROL DAVILA ȘI CRUCEA ROȘIE BRITANICĂ ÎN ROMÂNIA ÎN TIMPUL RĂZBOIULUI DE INDEPENDENȚA DIN 1877-1878

Soarta României, ca și cea a celorlalte țări balcanice, se afla în cum-pănă în timpul războiului ruso-turc din 1877-1878. În acest război, românii au intrat în aprilie 1877 de partea Rusiei, iar la 9 mai 1877 și-au declarat independența. În timpul lungului asediu al Plevnei, care a devenit punctul central al întregii campanii, armata română a ocupat flancurile de nord și de est ale frontului de încercuire a acestui mic oraș bulgăresc. Ea a avut cinstea — de neînviat de altfel — să înfrunte una dintre cele mai puternic fortificate poziții de aici — reduta Grivița¹. De la ultima confruntare majoră de pe Dunărea inferioară între trupele ruse și turcești din anii 1853-1854, asistența medicală fusese serios îmbunătățită, dar era încă neadecvată având în vedere misiunea serioasă ce îi revenea. După războiul Crimeei s-a acordat multă atenție îmbunătățirii asistenței medicale pe cîmpul de luptă. Au apărut noi procedee tehnice pentru îngrijirea răniților, în special în timpul războiului franco-austriac (1859) și al războiului franco-prusian (1870-1871), iar în 1864 Convenția de la Geneva a stabilit principiile internaționale privind tratamentul acordat prizonierilor de război. În timpul acestei perioade au fost puse bazele Crucii Roșii Internaționale, iar războiul turco-sîrb din 1876² a

¹ Generalul Radu Rosetti aprecia că 45% din efectivele armatei române, inclusiv întăririle, care au traversat Dunărea, au constituit pierderi: R. Rosetti, *Roumania's share in the war of 1877*, în „Slavonic Review” (1930), vol. VIII, nr. 24, p. 577 și Trevor J. Hope, *British Medical Relief Operations in Romania During the War of Independence (1877-78)*, în „Revue des études sud-est européennes”, (1977), vol. XV, nr. 2, p. 295-314.

² *Report of the Operations of the British National Society for Aid to the Sick and Wounded in war during the Servian War against Turkey, 1876*, Londra, 1877, p. 5-10.

permis câștigarea unei experiențe în ceea ce privește aplicarea în practică a unui efort internațional umanitar.

Războiul ruso-turc a provocat emoții puternice în Anglia. Relatări despre atrocitățile din Bulgaria circulau în presă cam cu un an înaintea izbucnirii războiului, iar Gladstone a transformat problema politicii externe a Angliei într-o cruciadă³. O dată cu adoptarea oficială de către guvernul britanic a unei atitudini neutre față de conflict, opinia publică s-a manifestat foarte puternic prin intermediul a numeroase societăți care au fost înființate în timpul verii lui 1877. Obiectivul acestor societăți era stringerea de fonduri în scopuri umanitare pentru suferinzii de război. Practic, fiecare naționalitate balcanică implicată în conflict și-a găsit sprijinitorul său britanic, iar răspunsul public la aceste apeluri a fost generos⁴.

Dintre aceste societăți cea mai mare, cea mai imparțială și cea mai eficientă a fost „British National Society for Aid to the Sick and Wounded in War“ (Societatea națională britanică pentru ajutorarea bolnavilor și răniților în război) — mai frecvent ne vom referi la ea numind-o „National Aid Society“ (Societatea de Ajutor Național) sau N.A.S., predecesoarea lui „British Red Cross Society“ (Societatea Britanică de Cruce Roșie).

La câteva săptămâni de la izbucnirea războiului, comitetul executiv s-a întrunit sub președinția locotenent-colonelului Robert Loyd Lindsay V.C., membru în parlament, mai târziu Lord Wantage (1832-1911), și a stabilit planul de acțiune⁵. Trimiterea de echipe formate din doctori ca ajutor medical pentru turci s-a dovedit a fi mai ușoară decât pentru forțele ruso-române. La mijlocul lui septembrie, consulul britanic la București a telegrafiat îngrijorat Ministerului de Externe britanic: „Românii, cu aproape 2 000 de răniți, nu dispun de aparatură medicală diversificată. Poate Excelența voastră (ministrul de externe, Lord Derby) să vorbească cu Societatea Britanică de Cruce Roșie pentru a veni în ajutor? Eu nu știu cui să mă adresez“⁶.

Dar chiar în ziua în care telegrama colonelului Mansfield se transmitea la Londra, împuternicitul N.A.S., A. Kirkman Loyd, era deja în drum spre București, luînd cu el trei sute de truse sanitare

³ Vezi R. T. Shannon, *Gladstone and the Bulgarian Agitation 1876*, Londra, 1963.

⁴ Walter G. Wirthwein, *Britain and the Balkan Crisis 1875-78*, New York, 1935, p. 260-261.

⁵ Dame Beryl Oliver, *The British Red Cross in Action*, Londra, 1966, p. 129.

⁶ Col. C. R. Mansfield to Lord Derby, *Bucharest, 17 September 1877* (telegramă cifrată), Public Record Office, F.O. 78/2610, f. 109-110.

de rezervă. Loyd trebuia să verifice care era situația cu aparatura medicală disponibilă și să raporteze ce măsuri ar trebui să ia societatea⁷. Pentru ca acțiunile N.A.S. să aibă succes era nevoie de o imparțialitate absolută și, deoarece fuseseră deja trimiși doctori părții otomane, acum a fost trimisă o echipă medicală pentru a fi în slujba bolnavilor și răniților ruși și români. Această echipă a fost condusă de maior doctor George William McNalty (1837-1912) din cadrul Corpului Medical al Armatei Regale britanice⁸, care, împreună cu medicii militari Conolly, Stephens și Pattison, a sosit la București la 7 octombrie 1877⁹. Deși rușii au salutat cu bucurie primirea truselor medicale, a banilor și a aparatului de specialitate, ei au rămas totuși pe poziție referitor la interdicția ca medicii străini să funcționeze la sud de Dunăre și nici chiar bunăvoința manifestată în timpul vizitei lui Kirkman Loyd nu a reușit să modifice această hotărâre. De aceea cel mai bun lucru făcut de McNalty apoi a fost de a lăsa pe Conolly să organizeze o bază medicală — un spital — la Școala Militară din București și, luându-i pe ceilalți doi medici cu el, de a pleca la Turnu Măgurele, centrul unde erau primiți răniții români de război pe malul stîng al Dunării¹⁰. Pentru moment McNalty a trebuit să se mulțumească cu trimiterea ajutoarelor medicale ale N.A.S. către front prin intermediul organizațiilor de Cruce Roșie rusești și românești.

Generalul medic Carol Davila (1828-1884), director al serviciului medical al armatei române, și prințul Dimitrie Ghica (1816-1897), președintele Societății de Cruce Roșie din România, au acordat mult sprijin organizației britanice N.S.A. Ambii au înțeles prea bine limitele severe ale resurselor medicale de care dispunea națiunea lor și au fost bucuroși să salute ajutorul oferit de britanici. În acest sens ei au fost puternic sprijiniți de prințul Carol al României, comandant suprem al forțelor aliate de la Plevna, și în mod special de soția lui, principesa Elisabeta, care a manifestat un viu interes față de îngrijirea bolnavilor și răniților și a înființat propriul ei spital-model în apropierea palatului de vară de la Cotro-

⁷ *Report relating to the Operations of the Society in the Russo-Turkish War*, Londra, septembrie 1878, p. 6.

⁸ F.N.L. Poynter, ed., *Commissioned Officers in the Medical Services of the British Army 1660-1960*, Londra, 1968, vol. I, p. 440.

⁹ *Surgeon-Major McNalty to Col. Loyd Lindsay, Bucharest, 10 October 1877*, în *Letters relating to the Operations of the Society during the Russo-Turkish War 1877-1878*, Londra, noiembrie 1877, p. 36.

¹⁰ *A. K. Loyd to Col. Loyd Lindsay, Bucharest, 29 September 1877*, în *Letters relating to the Operations of the Society during the Russo-Turkish War 1877-1878*, Londra, noiembrie 1877, p. 40.

teni, situat la marginea Capitalei. Prințul Ghica îi scrisese primului ministru, nu mai târziu de septembrie 1877, și l-a avertizat în mod deschis despre situația financiară precară a societății sale ¹¹.

În ceea ce-l privea, Davila a fost întotdeauna conștient de avantajele ce s-ar putea obține acceptând un ajutor medical străin. Francez de origine, care venise prima oară în Principatele Române la vârsta de 25 de ani, în anul 1853, Davila a fost permanent la curent cu cele mai noi cuceriri ale științei medicale în Occident ¹². El a înființat Școala națională de medicină și farmacie din București în anul 1857, iar în 1860 a fost numit, cu grad de general, șef al serviciilor medicale ale armatei române. Davila și-a folosit influența sa pentru a convinge guvernul român să semneze Convenția de la Geneva (1864) privind tratamentul acordat prizonierilor bolnavi sau răniți în timp de război ¹³. În 1864 Adunarea deputaților a votat în unanimitate pentru a se acorda naționalitatea română lui Davila ca o recunoaștere a eforturilor sale depuse în numele științei medicale din România și în special pentru rolul avut în crearea unei unități medicale a armatei române ¹⁴. În timpul războiului franco-prusian (1870-1871) el s-a întors în Franța și a văzut la fața locului cum funcționau serviciile medicale ¹⁵, o experiență care l-a pregătit pentru evenimentul ce a reprezentat o încununare a carierei sale, atunci când a fost însărcinat să se ocupe de organizarea serviciilor medicale de campanie ale armatei române în timpul războiului din 1877-1878. Davila a trecut peste impedimentele inerente unei campanii militare, îndeplinindu-și misiunea în mod strălucit, cucerind o călduroasă apreciere nu numai din partea comandantului său suprem și suveran, prințul Carol, dar și din partea țarului Alexandru II, care

¹¹ Dimitrie Ghica to Ioan Ghica, Bucharest 11 September 1877, în *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, București, 1954, vol. VII, p. 110-113.

¹² George Zaharia Petrescu, *Charles Davila et l'influence française sur la médecine roumaine*, București, 1930, p. 8.

¹³ Vezi Hélène Particari-Davila, *Le général Dr. Carol Davila, sa vie et son oeuvre d'après sa correspondance*, București, 1930.

¹⁴ Jean Des Cilleules, *Davila (Charles): Ancien élève de l'Ecole de Médecine d'Angers organisateur du Service de Santé de l'Armée Roumaine (1828-1884)*, în *Histoire de la Médecine* (număr special), 1958, p. 145-153. Vezi de asemenea: G. Barbu, *Informații inedite cu privire la Carol Davila*, în „Viața Medicală” (1961), vol. III, p. 271-6; Jean Des Cilleules, *La correspondance de Charles Davila*, în *Histoire des Sciences médicales*, 1967, vol. I, p. 37-43.

¹⁵ A. D. Petrescu, *La participation des médecins et pharmaciens roumains à la guerre de 1870 et à la Commune*, în „Revue d'Histoire de la Pharmacie” (1970), vol. 20, p. 229-231.

a declarat că ambulanțele românești înființate de Davila constituie un model demn de a fi copiat de ruși¹⁶.

Carol Davila a manifestat un interes deosebit pentru organizarea transportării răniților de pe câmpul de luptă și, deși sistemul a avut de suferit, în momentul în care înfruntările au atins punctul culminant, el a fost menit să reducă efectele unei lungi călătorii din zona bătăliilor pînă la Dunăre și apoi pînă la refugiul pe care-l ofereau spitalele de pe malul celălalt. În misiunea sa Davila a fost încurajat de dr. McNalty, care imediat după sosirea sa la Turnu Măgurele a telegrafiat colegului său, în București, să-i trimită cuverturi și saltele pentru vagoanele-spital¹⁷. McNalty a fost, de asemenea, foarte preocupat de organizarea unor trenuri-spital românești, care au circulat între Frățești și Iași, via București, și au fost folosite pentru transportarea răniților ruși; în acest sens el a constatat că autoritățile ruse erau mai mult decît dornice să accepte ajutorul și sfatul său. Cei doi bărbați se asemănau mult deoarece și McNalty își câștigase o bogată experiență în operațiile desfășurate în 1870-1871 cînd, ca și Davila, activase în Franța în timpul războiului franco-prusian¹⁸.

McNalty a fost eliberat din funcție și, deși consulul britanic a apelat la guvernul său pentru o prelungire a misiunii acestuia, ea nu s-a putut acorda¹⁹. În schimb, guvernul britanic a aranjat ca dr. Duncan Campbell Fraser (1831-1912)²⁰ să-l înlocuiască pe McNalty și, în plus, dr. St. George Reid, medic de la spitalul St. George din Londra, a fost trimis la București. Cu o săptămînă înaintea plecării sale din România, McNalty și-a îndeplinit dorința de a vedea situația medicală pe câmpul de luptă.

Acest lucru s-a făcut prin intermediul lui Davila, pe care-l înțînise la 10/22 noiembrie cînd cei doi medici au trecut Dunărea împreună pentru a face o inspecție. Recomandarea făcută de Davila i-a asigurat, în cele din urmă, lui McNalty trecerea Dunării; cei doi bărbați au căzut de acord asupra celor mai multe probleme și s-au în-

¹⁶ George Zaharia Petrescu, *Viața și opera lui Carol Davila (1828-1884)*, București, 1929, p. 37.

¹⁷ McNalty to Loyd Lindsay, Turnu Măgurele, 24 October 1877, in *Letters relating to the Operations of the Society in the Russo-Turkish War 1877-1878*, Londra, ianuarie 1878, p. 46.

¹⁸ F.N.L. Poynter, ed., *op.cit.*, Vezi de asemenea: V. A. Swain, *Franco-Prussian War 1870-71: Voluntary aid for the wounded and sick*, in „British Medical Journal” (1970), vol. III, nr. 29, p. 514-517.

¹⁹ Col. C. R. Mansfield to Lord Derby, Bucharest, 16 November 1877 (telegramă), F.O. 78/2610, f. 192.

²⁰ F.N.L. Poynter, ed., *op. cit.*, p. 363.

teles foarte bine. McNalty arată că Davila „a fost de acord cu mine că Societatea Națională de Ajutor [N.A.S.] ar putea oferi cel mai bun ajutor prin prezența unora dintre noi la Grivița în așteptarea evenimentelor. Se considera că în foarte scurt timp va fi solicitat sprijinul meu și ca urmare a fost acceptată propunerea pe care am făcut-o, la cererea lui, de a rămîne. În cazul în care va fi un atac nereușit la Plevna sau în cazul în care localitatea va fi luată cu asalt sau se va preda și, în acest caz, o parte a personalului medical românesc va intra imediat în oraș pentru a veni în ajutorul bolnavilor și răniților turci, eu am luat hotărîrea ca noi, medicii englezi, să facem parte din acest contingent. A fost stabilit ca o secție a ambulanței britanice să participe în acțiunea de la Grivița, ca ofițerii medici să fie independenți în ceea ce privește tratarea cazurilor, dar desigur sub ordinele generalului dr. Davila“²¹. La 11/23 noiembrie McNalty a avut o întrevedere cu prințul Carol căruia i-a explicat punctele sale de vedere. Comandantul suprem al forțelor asediatoare „a aprobat călduros planul“ și McNalty, declarîndu-și recunoștința față de „ospitalitatea ofițerilor medici români“²², a părăsit Grivița foarte mulțumit de vizita făcută. La 15/27 noiembrie el l-a întîlnit pe maiorul dr. Fraser la București și i-a prezentat planurile de acțiune, informîndu-și superiorii din Londra că „dr. Fraser va pleca cît mai curînd posibil către front și va urmări îndeplinirea planului stabilit cu generalul doctor Davila“²³.

Fraser nu a reușit însă să ajungă la Plevna înaintea tentativei finale făcute de comandantul turc, Osman Pașa (1832-1900), de a ieși din încercuire, acțiune care a culminat cu victoria forțelor ruso-române la 28 noiembrie 10 decembrie 1877. Planurile minuțios întocmite de McNalty și Davila referitoare la angajarea doctorilor N.A.S. la Plevna au fost făcute inutile de aceste evenimente, dar Davila nu a uitat grija lui McNalty pentru răniți. Trei zile după bătălia finală a operațiilor de la Plevna, el a scris o scrisoare prietenului și colegului său, aflat acum în siguranță la Londra. Davila a amintit cu recunoștință despre ajutoarele primite din partea N.A.S., despre modul cum a fost tratată rana de la piciorul lui Osman Pașa și despre condițiile înspăimîntătoare existente la Plevna după cinci luni de ase-

²¹ McNalty to Col. Loyd Lindsay, Turnu Măgurele, 23 November 1877, în *Letters relating to Operations of the Society in the Russo-Turkish War 1877-1878*, Londra, aprilie 1878, p. 9.

²² *Ibidem*, p. 6.

²³ *Ibidem*, p. 7.

diu²⁴. McNalty a copiat scrisoarea „*verbatim and liberatum*“ și copia a trimis-o colonelului Loyd Lindsay cu următorul comentariu: „Eu nu mă refer la ortografie sau compoziție — dar este interesantă dovada de grijă și preocupare din partea lui de a scrie aceste rânduri în timp ce muncea din plin“²⁵. McNalty a sugerat că anumite părți ale scrisorii lui Davila ar putea să fie parafrazate spre publicare în raportul Societății [N.A.S. — *n.ed.*] (care nu a fost făcut), cărora să le fie anexate propriile sale „note“:

„Într-o scrisoare datată Grivița, 13 decembrie, dr. Davila, directorul general al Ambulanțelor românești, îi relatează lui McNalty despre saltelele, pernele și păturile pentru vagoanele care transportau răniți, precum și despre proviziile achiziționate din fondurile societății la București și date spre folosință spitalului de campanie din fața Plevnei. El declară că alimentele conservate au fost «de calitate excelentă și ne fac cel mai mare serviciu, deoarece chiar în noaptea luării Plevnei am primit la ambulanța de la Grivița 1 035 răniți, și la alte ambulanțe românești alți 300“. El continuă apoi: „poți vedea aici bucătăriile noastre suedeze pregătind supă și sârmaniți turci înfometați exprimându-și recunoștința față de Societate [N.A.S. — *n.ed.*] care a asigurat hrana». Este o imagine tristă pe care o oferă răniții în Plevna, morții alături de cei vii și dizenteria care se răspândise peste tot. Nu exista nici un spital, un mare număr de răniți a fost dus în spitalele rusești de campanie. Regulamentul Convenției de la Geneva a fost strict îndeplinit de români. Generalul dr. Davila a fost cel care s-a îngrijit de Osman Pașa și de rana lui“²⁶.

Mărturiile lui Davila despre modul cum sînt tratați prizonierii otomani de către români la Plevna au fost coroborate de dr. Fraser, care a reușit în cele din urmă să obțină permisiunea să viziteze zona de luptă și să descrie ce a găsit la sosirea în Plevna la 3/15-4/16 decembrie²⁷. Petrecîndu-și noaptea de 4/16 decembrie la Mecica, unde Davila înființase un spital românesc de campanie, Fraser a

²⁴ Dr. Carol Davila to Dr. George McNalty, Grivitza, 1/13 December 1877 (copie), Wantage Papers, Hîrțile se află în posesia colonelului Christopher Loyd, căruia autorul îi este îndatorat pentru amabila permisiune de a vedea această colecție și de a publica anumite pasaje.

²⁵ Dr. George McNalty to Col. Loyd Lindsay, 45 Sutherland Gardens, [Londra], W, 9 January 1878, Wantage Papers.

²⁶ Notele despre scrisoarea lui Davila aparținînd lui George W. McNalty și anexate în McNalty to Col. Loyd Lindsay, 45 Sutherland Gardens, [Londra], W, 9 January 1878, Wantage Papers.

²⁷ Dr. Campbell Fraser to Col. Loyd Lindsay, Bucharest, 1 January 1873, în *Letters relating to Operations of the Society in the Russo-Turkish War 1877-1878*, Londra, aprilie, 1978, p. 12-17.

găsit circa cinci sute de răniți turci, ofițeri și civili, care „au fost tratați cu cea mai mare amabilitate și atenție de către personalul medical românesc”. În continuare, el spune că „Ofițerii români sînt, în general, omenoși și relațiile dintre ei și prizonierii lor ar putea fi numite ca fiind aproape prietenești. Cred că prizonierii nu sînt în mod intenționat neglijați, dar în cele patru zile cît am rezistat frigului împreună cu turcii la Alexandria, lipsa unui sistem eficient de distribuire a hranei m-a impresionat în mod deosebit”²⁸.

Căderea Plevnei, deși decisivă, nu a reprezentat ultimul act al războiului. În timp ce forțele ruse înaintau în sud spre Sofia, Filippopolis și Rumelia, românii au atacat la Vidin și Smîrdan în sectorul nord-vestic al cîmpului de luptă. La 18/30 ianuarie 1878 McNalty a primit din partea lui Davila următoarea telegramă : „La asaltul împotriva redutelor de la Smîrdan 94 de răniți turci au fost ridicați de pe cîmpul de luptă și au primit ajutorul oferit de Ambulanța română întocmai ca și conaționali noștri. 250 de prizonieri, dintre care patru ofițeri, au fost tratați cu toată considerația cuvenită unor ostași curajoși. Ofițerii turci au fost hrăniți la popotele pentru ofițeri, iar soldații de rînd la cele ale soldaților români. La Vidin, ca și la cucerirea Plevnei, Convenția de război a fost pusă în aplicare cu sîrguință de către medicii militari și delegații Crucii Roșii. Consemnăm cu regret însă că aceste sentimente nu au fost împărtășite de reprezentanții armatei otomane, deoarece unul dintre subofițerii noștri, rănit la Belogradcik, a fost mutilat în mod oribil și în cele din urmă a fost decapitat. Davila”²⁹.

Doctorii britanici trimiși de N.A.S. au stat în România pînă la sfîrșitul lui februarie 1878. Cîteva săptămîni mai devreme, anticipînd retragerea lor, dr. Fraser sintetiza astfel situația : „Toți bolnavii și răniții ruși trec către Rusia. Numărul românilor din diferitele spitale nu este mare — nici nu există probabilitatea ca spitalele de aici [din București — *n.a.*] să fie din nou umplute cu bolnavi și răniți români într-un asemenea grad încît să facă necesar sau recomandabil ca Societatea Națională de Ajutor să continue

²⁸ *Ibidem*, p. 14.

²⁹ *Dr. Carol Davila to Dr. George McNalty, Bellarada Bei Widdin. 30 January 1878* (telegramă). Wantage Papers. McNalty a prezentat telegrama secretarului N.A.S., Harry J. Ker-Porter, care la rîndul lui i-a trimis-o d-nei Loyd Lindsay cu următorul comentariu : „Anexa este o telegramă particulară din partea unei cunoștințe a medicului militar maior McNalty, și pe care el s-a gîndit că ați vrea să o vedeți deoarece vine din apropierea Vidinului”. *Ker-Porter to Mrs. Loyd Lindsay, N.A.S. Headquarters, 3. Craven Street, Strand, London W. C., 1 February 1878*. Wantage Papers.

mai departe sprijinirea unui spital din București cu un număr de ofițeri medici și subordonați. Numărul bolnavilor și răniților turci, aflați în diferite spitale, este mare, iar o serie de prizonieri adăpostiți în cazărmi au nevoie de ajutor medical. Dar în ceea ce-i privește pe ei răul a trecut. Lucrurile încep deja să se îndrepte“³⁰.

În cursul lunii ianuarie, spitalele din Turnu Măgurele au fost desființate în mod treptat și la 8/20 februarie spitalul N.A.S. din clădirea Școlii Militare, de pe strada Țirgoviște, din București, și-a închis porțile. În timpul acestui an, în cursul căruia N.A.S. a funcționat, a fost cheltuită suma de 9 270 lire sterline pentru acordarea de asistență medicală răniților și bolnavilor ruși și români în timpul războiului³¹. Chiar după ce doctorii englezi au părăsit România au mai rămas o serie de invalizi care aveau nevoie de îngrijire medicală și doamna Mansfield, soția consulului britanic, a cerut la sfârșitul lunii martie noi fonduri³². Dar la acea vreme criza de personal medical trecuse cu siguranță și apropierea primăverii a găsit spitalele temporare golite de bolnavii și răniții lor.

Evenimentele săptămînilor haotice din timpul iernii lui 1877-1878 au lăsat doctorilor britanici amintiri de neuitat. St. George Reid se exprima în numele tuturor atunci cînd scria: „ne-am luat rămas bun de la București, momente care vor fi ținute mult timp minte“³³. Așa cum arată corespondența doctorului Davila, eforturile lor nu au rămas neobservate de colegii români în mijlocul cărora au lucrat. De fapt, ajutorul acordat de medicii de la N.A.S. a fost recunoscut în mod deosebit de prințul Carol și prințesa Elisabeta, precum și de guvernul român, care și-au exprimat dorința să confere decorații medicilor militari britanici care au lucrat în România³⁴. Regulamentele britanice interziceau, se pare, acceptarea unor asemenea onoruri străine³⁵, dar faptul că oferta a fost făcută a constituit, fără îndoială, un motiv de mîndrie pentru cei în cauză.

³⁰ Dr. D. A. Campbell Fraser to Col. Loyd Lindsay, Bucharest, 19 January 1878, Wantage Papers.

³¹ *Distribution of Expenditure from 1 January 1877 to 1 February 1878*, Wantage Papers.

³² Mrs. Annie Mansfield to Col. Loyd Lindsay, 13 Strada Mercur, British Agency, Bucharest, 21 March 1878 (copic), Wantage Papers.

³³ Col. C. R. Mansfield to Lord Derby, Bucharest, 18 January 1878, Confidential (Political No. 8), F. O. 78/2833.

³⁴ Dr. St. George Reid to Col. Loyd Lindsay, St. George's Hospital, London (?), March 1878, in *Letters relating to the Operations of the Society during the Russo-Turkish War 1877-1878*, Londra, aprilie 1878, p. 42.

³⁵ Lord Derby to Col. Mansfield, Foreign Office, London, 24 January 1878, (No. 3), F.O. 78/2832, f. 4.

„Grivița 1/13 decembrie 1877

Domnule și prea cinstit confrate,

Confirmându-vă primirea prelatelor și a saltelelor pentru acoperirea trăsurilor și a căruței cu conserve din Australia, sînt fericit de a putea să vă anunț totodată că acestea din urmă sînt de calitate excelentă și ne fac un mare serviciu, deoarece chiar în noaptea luării Plevnei am primit la ambulanța de la Grivița 1 035 rănii și la alte ambulanțe românești alți 300.

Vedeți dumneavoastră, aici bucătăriile noastre suedeze pregătesc supă cu conservele dumneavoastră alimentare și acești mari fometaji ne exprimă mulțumiri, din care cea mai mare parte vă revin dumneavoastră.

Peste cîteva zile voi avea onoarea să vă trimit desene ale pieselor anatomice, căci din cauza vremii proaste a fost imposibil a le fotografia.

Spitalele turcești de la Plevna sînt niște cloace infecte, cu morți alături de vii, fără nici o deosebire, nici îngrijire, nici curățenie. Nu vorbesc despre ambulanțele turcești, deoarece ele nu există, nici medici, căci chiar dacă există cîteva excepții onorabile, cel mai mare număr nu merită să facă parte din marea noastră familie medicală. Eu însumi am avut onoarea să-i fac un pansament lui Osman ; rana nu este gravă, glonte a trecut prin pulpa piciorului stîng în treimea de sus și a ucis în același timp calul.

O mică remarcă mai puțin interesantă se referă la curățenia lenjeriei și pielii apărătorului Plevnei.

Dintre răniții turci un număr mare se află la ambulanțele rusești. Printre bolnavii de la Plevna, care sînt în număr de 800, a bîntuit dezinteria, mortalitatea aici este considerabilă ; convenția de la Geneva este aplicată în practică în mod conștiincios de ambulanțele românești, în schimb constatăm că la Plevna nu există nici un rănit sau prizonier român, ce s-a întîmplat cu ei ?

Primiți, drag confrate, asigurarea considerației mele celei mai deosebite.

DAVILA“

„Serviciul poștei și al telegrafierilor submarine
58, Threadneedle Street E.C.

Oficiul de la Londra

Compania de telegrafie submarină a primit următoarea telegramă la orele 11.47 p.m., în ziua de 30/1, 1878.

Bellarada bei Vidin 74 143 29/14 S : dl. McNalty, chirurg șef la Departamentul Sanitar Militar Londra. La asaltul împotriva redutelor de la Smîrdan

94 răniți otomani au fost ridicați de pe câmpul de luptă și au primit ajutorul oferit de Ambulanța română întocmai ca și conaționali noștri. 250 prizonieri, dintre care patru ofițeri, au fost tratați cu toată considerația cuvenită unor ostasi curajoși. Ofițerii turci au fost hrăniți la popotele pentru ofițeri, iar soldații de rind la cele ale soldaților români. La Vidin ca și la cucerirea Plevnei Convenția de război a fost pusă în aplicare cu sîrguință de către medicii militari și delegații Crucii Roșii. Consemnăm cu regret însă că aceste sentimente nu au fost împărtășite de reprezentanții armatei otomane deoarece unul dintre subofițerii noștri, rănit la Belogradcik, a fost mutilat în mod oribil și în cele din urmă a fost decapitat.

DAVILA,

Nr. 130“.

SUVERANITATEA ROMÂNIEI ȘI DEZVOLTAREA ARMATEI*

În cele ce urmează voi trata perioada de timp pînă la izbucnirea primului război mondial, cu referire specială la potențialul militar al României și relațiile dintre armata germană și română.

Cu excepția unor articole publicate în oficiosul „Militär-Wochenblatt“, am folosit drept surse, în primul rînd, cele aproximativ 40 de volume de documente referitoare la problemele militare din România, aflate în Arhiva politică a Ministerului de Externe de la Bonn. Acestea conțin îndeosebi rapoartele reprezentanților germani la București și ale atașatului militar acreditat acolo din 1888, care, în general, a aparținut Marelui Stat Major prusian.

În ceea ce privește rapoartele cu conținut militar ale reprezentanților diplomați, dispunem doar de copii, în timp ce rapoartele militare propriu-zise apar în original sau în transcriere în cadrul documentelor numai în cazul că au prezentat vreun interes pentru Ministerul de Externe.

Istoricii militari pot fi fericiți că aceste categorii de materiale — afirmația se referă și la alte țări — au rezistat vicisitudinilor războiului, în timp ce documentele scrise ale armatei austriece, împreună cu actele autorităților militare centrale, au fost distruse la Potsdam în urma bombardamentului din 14 aprilie 1945.

Militarii din armata germană au urmărit cu cel mai mare interes războiul ruso-român-turc, cunoscut în istoria românilor sub denumirea „războiul de independență“. Unii observatori militari germani, ca de exemplu atașatul militar acreditat la St. Petersburg, ge-

* Din comunicarea prezentată la colocolviul internațional „Lupta seculară a poporului român pentru independență națională“, 6 mai 1977, București.

neralul de mai târziu von Lignitz, au însoțit în campanie trupele ruse și române.

Vițeția trupelor române l-a impresionat pe împăratul Germaniei și rege al Prusiei în așa măsură, încît a acordat comandantului suprem al armatei române, prințul Carol al României, cea mai înaltă decorație militară prusacă, ordinul „Pour le Mérite“.

Imperiul german a acordat României în primul rînd ajutor material în scopuri umanitare. Comitetul central al „Uniunii germane pentru îngrijirea răniților și a luptătorilor bolnavi în războiul orientat“ a trimis în România trei trenuri sanitare însumînd 72 de vagoane, pentru ca răniții ruși să poată fi transportați pînă la frontiera rusă.

Au fost oferite spitalelor de campanie românești materiale sanitare de diverse feluri, pansamente și echipamente de spital; acestea au fost trimise și unor spitale de campanie ale administrației militare românești în care lucrau și ofițeri din Serviciul sanitar german.

„Manualul de tehnică chirurgicală de război“ întocmit și publicat de generalul medic profesor doctor Friedrich von Esmarch în 1870-1871, pe baza experienței din războiul prusiano-francez, a fost pus în număr corespunzător la dispoziția părților beligerante.

O dată cu dobîndirea independenței naționale, armata română a primit misiunea de a asigura suveranitatea și integritatea teritorială a țării. Forțele armate trebuiau întărite în acest scop, reorganizate, dotate cu arme moderne și instruite corespunzător. România beneficia doar parțial de obstacole naturale care să-i faciliteze apărarea în fața vecinilor. Dată fiind această situație s-a vădit curînd necesitatea unor fortificații, ca o completare artificială a obstacolelor naturale. Numai în felul acesta se putea evita ca România să fie folosită — după cum se întimplase în trecut în repetate rînduri — ca teritoriu de trecere pentru forțe armate străine, cu toate consecințele neplăcute pentru populație ce ar fi putut rezulta.

În aceste condiții România s-a adresat, firește, în primul rînd unui specialist al unei țări neutre, generalul belgian Brialmont, pentru a-l consulta referitor la construirea unui sistem de fortificații. Acesta a propus ca, în primul rînd, Bucureștiul să fie fortificat. În plus, urmau să se ridice forturi de baraj la trecătorile Carpaților și să se construiască o linie fortificată la Focșani.

Rusia n-a privit cu ochi buni plănuita fortificare a țării. O considera ca fiind inutilă și necorespunzînd situației economice a României. În România a pătruns treptat ideea că fortificarea liniei Focșani-Nămoloasa-Galați ar fi mai importantă decît a Bucureștiului.

Din documente nu se poate afla în ce măsură a contribuit la această schimbare de opinie general-feldmareșalul conte Moltke, șe-

ful Marelui Stat Major al armatei prusiene. În orice caz el a susținut această părere a guvernului român. Într-o însemnare referitoare la convorbirea pe care a avut-o cu ministrul român Sturdza la 25 ianuarie 1888, feldmareșalul, în vîrstă de 87 de ani, raporta cancelarului imperial, prințul Bismark : „Fortificarea Bucureștiului proiectată de generalul Brialmont ar costa 200 de milioane și ar angaja aproape toate forțele armate ale României, rămînînd doar puține disponibile pentru apărarea teritoriului descoperit.

S-a propus să se treacă mai bine la amenajarea de fortificații pe Siret, la Focșani și Galați, și să se ridice un cap de pod între cele două puncte.

Această poziție apără direct întreaga Muntenie și asigură prin caracterul său ofensiv și apărarea Moldovei. M-am exprimat foarte decis și înainte, cu prilejul unei convorbiri cu Majestatea Sa regele Carol, în favoarea acestor proiecte.

O parte din tunurile achiziționate de la firma Gruson se și află la București, de unde se poate asigura în bune condiții transportul lor pe calea ferată spre diverse localități. În orice caz, acolo [la Petersburg — *n.ed.*] se va da guvernului rus deplina explicație referitoare la politica pe care intenționează a o adopta România în caz de război“.

Hotărîrea de a fortifica linia Focșani-Nămoloasa-Galați era conformă cu politica externă română, care, din momentul aderării sale — în 1883 — la Tripla Alianță, a căutat o adîncire a legăturilor cu această alianță. Românii au reușit să urmeze în felul acesta o politică de neutralitate, scontînd totodată pe ajutor în cazul că România ar fi fost atacată de o altă putere, fără a fi provocat acest lucru.

În ceea ce privește executarea tehnică a acestei concepții de fortificare, fostul maior prusian Schuman, care era specialist în aceste probleme la fabrica Gruson, a primit din partea regelui român — cu asentimentul primului ministru și al ministrului de război — misiunea de a executa o recunoaștere în teren.

Pe baza rezultatelor obținute, guvernul român a încheiat, în iulie 1887, un contract cu domnul Gruson la Magdeburg-Buchan, în care se prevedea livrarea a 15 baterii și a unor cantități de muniții.

Deși începerea lucrărilor de terasament era încă amînată, activitățile militare ale României în apropierea frontierei sale răsăritene cu Rusia n-au rămas necunoscute.

A fost trimis un atașat militar la București, unde pînă atunci numai Austro-Ungaria avusese un reprezentant militar permanent, în timp ce Franța, Anglia și Italia și-au însărcinat atașajii militari din Viena să-și informeze superiorii asupra problemelor militare românești.

În primăvara anului 1888 căpitanul Mueller, de la Marele Stat Major din Berlin, a fost acreditat la București, unde a rămas mai mulți ani ca atașat militar. Încă de la prima întrevvedere avută cu regele, când s-a discutat stadiul de dezvoltare al armatei române, s-a avut în vedere atitudinea trupelor române în cazul unui război cu Rusia. În acest caz trupele n-ar fi fost dislocate prin țară, ci s-ar fi concentrat în spatele liniei Focșani-Nămoloasa-Galați.

Chiar dacă ideea completării fortificațiilor de la București a fost abandonată în favoarea pozițiilor de la Siret „lucrările au continuat, căci altfel s-ar fi putut ajunge la dispute neplăcute în Cameră”. Într-un interval de aproximativ 10 ani a fost terminată construcția a 8-10 forturi la București.

Se pare că regele nu și-a mărturisit adevărata părere în fața atașatului militar german. În realitate au fost mult intensificate și lucrările de la București.

În mai 1891, cu prilejul aniversării a 25 de ani de domnie a regelui, atașatii militari au avut prilejul să viziteze fortificațiile de la București. Atașatul militar francez și cel rus au putut vizita după câteva zile și fortificațiile de la Siret. În felul acesta, dorința de a urma o politică de neutralitate, exprimată mereu cu intensitate cu prilejul dezbaterilor din Cameră în problema fortificațiilor, a devenit cunoscută și în afara țării.

Din motive politice, regele a fost atent ca toate problemele legate de lucrările de fortificare, armele și muniția respectivă să fie încredințate unor țări diferite. Pe lângă firmele germane Gruson și Krupp, care au aprovizionat în cea mai mare parte fortificațiile de la Siret, firmele franceze Creusot, Chatillon, Commentry și St. Chamond, ca și uzinele engleze Hotchkiss au primit alte comenzi importante.

Chiar dacă în anii anteriori parlamentul fusese scindat în chestiunea fortificațiilor, la începutul anilor '90, când au venit conservatorii la guvern, au recunoscut și ei necesitatea fortificării liniei Siretului. Publicația lor oficială „Timpul” scria la 19 octombrie 1892, potrivit unui raport întocmit de ministrul plenipotențiar german von Bülow — ulterior cancelar imperial : „România, care este o țară mică, dar care vrea să-și păstreze independența, trebuie să recurgă la construcția fortificațiilor în căutarea unui mijloc de a se opune invaziilor străine. Terminarea lucrărilor la linia de apărare Galați-Focșani ne liniștește ; nici un român nu va cuteza să compare mili-oanele investite în aceste fortificații cu mărimea rezultatului obținut. România nu mai este ca înainte un simplu teritoriu de trecere pentru trupele străine ; orice putere străină care ar încerca să

pătrundă în România sau să treacă prin România, ar plăti scump o asemenea acțiune“.

În primul deceniu de după dobândirea independenței, țara și-a procurat armamentul de la firmele germane. Aceste firme au stabilit prețul ținând seama de faptul că încă nu exista o concurență demnă de semnalat pe piața de armament. După 1887 au intrat în lupta de concurență în primul rând firme engleze, belgiene și austro-ungare, astfel încât specialiștii români s-au văzut în cele din urmă puși în fața posibilității de a alege. Ministrul român de război Lahovary a introdus la începutul anilor '90 așa-numita „procedură de licitație“, reușind să determine astfel firmele să reducă prețurile, dacă voiau să-și păstreze șansele.

Țările care acordaseră României credite financiare mai mari considerau implicit că au dreptul să pretindă un tratament favorabil în momentul lansării comenzii. Diplomații au intervenit chiar pe lângă rege pentru a prefera produsele din țara lor, atitudine pe care acesta a calificat-o, potrivit unui raport aparținând lui Bülow, ca fiind „limita extremă a amestecului unui reprezentant străin în treburile unui suveran“. Regele a evitat să intervină în vreun fel la repartizarea comenzilor.

Pe lângă aceasta, o firmă străină care și-a pus mari speranțe în încheierea unui important contract, dar care nu s-a realizat, s-a adresat presei țării sale, ale cărei atacuri împotriva guvernului român au generat replici corespunzătoare; aceasta a contribuit la faptul că temporar s-a ajuns la o înrăutățire a relațiilor comerciale cu respectiva țară.

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea au fost evidente eforturile departamentului militar român de a deveni autonom față de sursele externe de aprovizionare cu material de război.

Dacă tunurile erau produse cu precădere în Germania și Franța, puștile în Austro-Ungaria, mitralierele și aparatul optic în Germania, România insista în mod deosebit pentru producerea în continuare a muniției în propria țară și procurarea din străinătate doar a materialelor auxiliare. Se puna un deosebit accent pe propriile fabrici de pulbere și pe procurarea mașinilor necesare producerii tuturor felurilor de muniție. Fabrica de pulbere de la Dudești avea strânse legături cu fabrica de pulbere Rottweiler din Köln. Aparatura necesară pentru fabricarea muniției se procura în cea mai mare parte din Germania și se asambla în Arsenalul din București.

În România și în străinătate au avut loc ample exerciții de tragere cu arme de infanterie și cu tunuri, iar controlul puștilor, ca și a muniției necesare lor în centrele de verificare a armelor de la Berlin-Spandau și la Steyr în Austria.

România a hotărît ca o parte din corpul ofițeresc să-și facă instrucția de bază sau să se perfecționeze în străinătate, de unde urmau să se procure și în continuare armele și celelalte elemente din dotare, ca și harnașamentul.

Un procent destul de mare de ofițeri superiori au urmat școli militare franceze, așa încît relațiile corpului ofițeresc român cu armata franceză erau mult mai strînse decît cele cu armata germană.

Această situație s-a modificat abia după 1896-1897, cînd, la dorința Rusiei, Franța a interzis accesul la școlile sale militare.

Frecventarea școlilor militare franceze de către numeroși români l-a determinat pe ministrul de război al Prusiei ca la sfîrșitul deceniului al 9-lea, pentru păstrarea secretului, să limiteze accesul ofițerilor români la pregătirea de stat major în cadrul Academiei de război germane. Datorită faptului că infanteria urma să-și schimbe armamentul din dotare, el a combătut și detașarea ofițerilor români pe lîngă trupe, deși însuși căpitanul Mueller, sus-amintit, a atras atenția asupra avantajelor ce-ar rezulta pentru armata română, dar și pentru relațiile comerciale germano-române.

De la sfîrșitul anilor '90 pînă la izbucnirea primului război mondial au fost detașați anual ofițeri-aspiranți români pe lîngă regimente prusiene de infanterie, cavalerie și artilerie de cîmp; începînd din 1910, această acțiune s-a extins și la batalioanele de geniu și transport. Ei își efectuau aici pregătirea de luptă în vederea obținerii gradului de locotenent împreună cu militarii germani. În felul acesta ei mai acumulau un an de experiență în cadrul trupelor, experiență pe care o aplicau în armata română.

Mai tîrziu au fost acordate aprobări pentru :

— participarea ofițerilor români de stat major la manevrele de toamnă ;

— accesul locotenenților Oprescu și Rozin la frecventarea Academiei de război, la disciplinele nesecrete, ca și la instrucția teoretică și practică din cadrul pregătirii de stat major ;

— primirea anuală a trei tineri români la școala de cadeți din cadrul marinei imperiale și instruirea lor timp de 4 ani pentru a deveni ofițeri ;

— detașarea unor ofițeri români, care-și făceau serviciul în armata prusiană, pe lîngă secțiile de mitraliere, ca participanți la cursurile Academiei militare tehnice, ca și ale școlii de trageri de artilerie ;

— perfecționarea specială a ofițerilor de stat major și pentru Marele Stat Major, ca și de intendență.

Serviciul ofițerilor români în armata prusiană înceta în caz că una dintre părți decretă mobilizarea.

Participarea reciprocă la manevre, marșurile de cavalerie ale unor ofițeri români și germani de la București la Metz și retur au adâncit și mai mult relațiile dintre armata germană și cea română, al cărei comandant suprem, regele Carol I, ca și vechiul său ministru de război, generalul George Manu, făcuseră parte din regimentul prusian de artilerie de gardă, iar mai târziu, la Plevna, au luptat pentru independența țării lor și a vecinului lor bulgar.

Dacă ne întrebăm, în încheiere, ce rol a avut acțiunea de modernizare a armatei în asigurarea independenței României, vom putea răspunde cu următoarele considerații :

1. Armata română s-a dezvoltat după participarea sa încununată de succes în războiul de independență, intrînd într-un proces de durată în sensul de a deveni — potrivit unei aprecieri făcute de atașatul militar maiorul von Massow — „o armată excepțional înarmată“ și „bine organizată“, cu un efectiv de aproape 100 000 de oameni.

2. Această armată, prin existența și credința în forța sa de luptă, asigura, alături de politica externă promovată, apărarea independenței țării.

3. Cei 35 de ani de pace din 1878 pînă în 1913 au oferit — în ciuda tensiunilor politice interne și externe — condiții pentru întărirea firească a României ca stat independent, politică ce a fost constant urmărită pînă astăzi în pofida schimbărilor survenite în ultimele șase decenii.

ROMÂNIA ȘI BELIGERANȚII, 1914-1918 .
CÎTEVA OBSERVAȚII ASUPRA OFENSIVEI
LUI SARRAIL LA SALONIC, AUGUST 1916 *

În anul 1916 România a negociat un tratat de alianță cu puterile Antantei și și-a trimis trupele dincolo de Carpați pentru realizarea idealului național și desăvîrșirea unității statului român. Deși la început pătrunderea în Transilvania s-a desfășurat virtual fără piedici, desfășurările nefavorabile au avut loc în sud. Armata bulgară, sub conducere germană, a cucerit capetele de pod românești întărite la sud de Dunăre și a pătruns în Dobrogea. Acest atac neașteptat de puternic și rapid produs în zona de sud a obligat la o restrîngere a operațiilor din nord și a inaugurat o serie de insuccese militare pentru România care nu s-au încheiat pînă la sfîrșitul lui decembrie. Atunci, cu toate că în cele din urmă Muntenia a fost ocupată de invadatorii austro-germano-bulgari și guvernul român se refugiasse la Iași, o parte a armatei române împreună cu trupele de întărire rusești au reușit să stabilească linia frontului în sudul Moldovei¹.

Românii, în momentul acela de suferință și datorită ei, apreciază că unul din factorii cheie al insucceselor militare a fost nerespectarea de către aliații lor a obligațiilor privind sprijinirea campaniei inițiale a României printr-o ofensivă lansată anterior im-

* Studiu publicat la „Revue Roumaine d'Histoire”, XIV, 1, 1975, p. 55-67.

¹ O recentă și excelentă prezentare a primelor luni ale războiului se găsește la Ion Cîpșu, *Armata română în campaniile din anii 1916-1917*, București, 1967. Un studiu mai vechi, mai amplu, este cel al lui Constantin Kirișescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1919*, vol. I, București, 1922. Istoria „oficială” a campaniei române este *România în războiul mondial 1916-1919*, Ministerul Apărării Naționale, Marele Stat Major, serviciul istoric, vol. I, București, 1934.

potriva Bulgariei de la Salonic². Acuzația principală este îndreptată în primul rînd împotriva generalului Sarrail, comandantul francez al forțelor inter-aliatelor de la Salonic. Un cuplet popular spune :

Oh ! Sarrail, Sarrail, Sarrail
Noi luptăm și tu tot stai...

Joffre, comandantul suprem francez, inițiază în septembrie 1916 o investigație avînd drept scop demiterea lui Sarrail și deși acest lucru a eșuat, Sarrail a fost acuzat timp de peste cincizeci de ani de trădare și „scandalosă inactivitate în care a dus o viață plină de lux și a întreținut o metresă“³. Materiale noi de arhivă de dată foarte recentă care au devenit disponibile ne permit să înțelegem rolul ofensivei de la Salonic în negocierile României cu Antanta din ajunul intrării acesteia în acțiune⁴. Acesta este de fapt subiectul studiului de față.

1

Interesul României față de o ofensivă la Salonic a fost dublu. Întii, izolată așa cum era de viitorii ei aliați și absolut dependentă de ei datorită materialelor de război, România spera că executarea cu succes a unei lovituri de către forțele Antantei din Grecia va scoate Bulgaria și posibil Turcia din luptă, va duce la joncțiunea cu armata română și prin aceasta va crea un front de forțe întrunite ruso-româno-aliatelor care va ușura situația dificilă strategică și logistică a României.

În al doilea rînd, intrarea României în acțiune a creat automat pericolul unui război pe două fronturi. Interesele ei și un „amour propre“ au dictat ca lovitura principală a ofensivei să fie în nord, revendicînd Transilvania, lăsînd numai unele forțe de siguranță la

² Vezi G. Șendrulescu, *Tratatul de alianță dintre România și Antanta*, în „Studii și articole de istorie“, vol. XVII, 1972, p. 108-109.

³ C.R.M.F. Crutwell, *A History of the Great War 1914-1918*, Oxford, 1934, p. 298-299.

⁴ Arhivele franceze, italiene și britanice sînt deschise acum și în special ultimele au fost folositoare pentru acest studiu. În plus, documentele personale nepublicate ale generalului Sarrail au fost puse la dispoziție de moștenitorii săi pentru a fi studiate de prof. Jan Tanenbaum, *General Maurice Sarrail 1856-1929*, Dwiham, Carolina de Nord, 1974. (Deși cartea profesorului Tanenbaum nu va fi tipărită pînă în septembrie 1974 el a fost destul de amabil pentru a discuta cu mine conținutul ei privind operația Salonic, cu oarecare detalii).

granița sudică pentru a ține piept bulgarilor⁵. Primul ministru considera de mult timp că securitatea vizavi de Bulgaria este o condiție necesară pentru intrarea României în război. De fapt aceasta a fost una din cele patru condiții majore puse de el atunci când la 4 iulie 1916 a fost de acord să participe la negocierile finale pentru încheierea unei convenții militare și declanșarea unui atac românesc imediat asupra Austro-Ungariei⁶. La început el a solicitat trupe rusești cu un efectiv de 200 000 oameni pentru a asigura apărarea frontierei de sud a României și când i s-a spus că acest lucru este imposibil și-a modificat cererea, solicitând o ofensivă a forțelor aliate la Salonic, precedind mobilizarea românească cu 10 zile, și care, credea el, ar îndepărta pericolul bulgăresc⁷.

Această condiție și obligațiile însoțitoare au fost înscrise în tratatul de alianță semnat la București la 4/17 august. Ceea ce intenționa Brătianu, după cum i-a relatat el ulterior ambasadorului francez, a fost o „acțiune foarte energetică și prelungită care dacă nu să rupă frontul bulgăresc imediat, cel puțin să-l împingă înapoi și să forțeze inamicul să se îndepărteze de regiunea Dunării”⁸. Ceea ce primul ministru român nu a știut și nu a reușit să investigheze în mod corespunzător a fost faptul că Antanta nu avea nici intenția, nici mijloacele de a desfășura o acțiune militară necesară obținerii unui asemenea rezultat.

II

După cum subliniază unele studii de dată recentă, evenimentele militare dezamăgitoare de la Salonic — înaintea, în timpul și după intervenția României — au fost rezultatul problemelor care, deși l-au implicat și pe Sarraïl, au depășit cu mult capacitatea generalului sau lipsa acestei capacități. Expediția [aliatilor occidentali — *n.ed.*] de la Salonic a fost victima unui aspru conflict în cadrul con-

⁵ Pentru planul de operații al României, vezi Victor Atanasiu, *Unele considerații asupra angajării României în primul război mondial*, în „Studii”, vol. 24, 1971, nr. 6, p. 1211-1230.

⁶ Glenn Torrey, *Romania's Decision to Intervene: Brătianu and the Entente, June-July 1916*, în „Romanian Studies”, vol. II, 1972-73, p. 17.

⁷ Fasciotti către Ministero degli Esteri (M.E.) 1446, 20 iulie, Archivio Storico del Ministero degli Esteri, Roma.

⁸ St. Aulaire către Ministère des Affaires Etrangères (MAE) 378-379, 4 septembrie, Archives Diplomatiques, Ministère des Affaires Etrangères, Paris, Guerre 1914-1918, vol. 99 : 2, p. 30. De aici înainte citate ca Archives Diplomatiques, Guerre, urmate de nr. volumului și pagina (99 : 2/30).

ducerii politice și militare la înalt nivel atât din Anglia, cât și din Franța, între cei ce pledau pentru o strategie „răsăriteană“ pe de o parte, și cei ce pledau pentru o strategie „apuseană“ pe de altă parte; rivalitatea dintre puterile Antantei pentru obținerea influenței în Mediterana și Balcani, rivalitatea personală între comandanții britanici și francezi și, în sfârșit, conflictul politico-militar de notorietate din Franța cunoscut sub numele de „l'affaire Sarrail“⁹.

Îndată ce campaniile inițiale ale anului 1914 au indicat pentru viitor un lung și sîngeros impas, atât în Anglia, cât și în Franța au apărut partizanii pentru lansarea de operații militare majore în estul Mării Mediterane și zona balcanică. Acești „răsăriteni“, conduși de Briand în Franța și Churchill și George Lloyd în Anglia, argumentau că o asemenea lovitură va neutraliza influența politică și militară a Puterilor Centrale în sud-estul Europei, va deschide o cale eficientă de comunicație cu Rusia și va arunca țările balcanice neutre, Grecia, Bulgaria și România, într-un război de partea Antantei.

Totuși, comandanții militari supremi ai aliaților, Joffre în Franța și Kitchener (și ulterior Robertson) în Anglia, erau categoric pentru o strategie „occidentală“, argumentînd că războiul va putea fi cîștigat numai prin înfrîngerea germanilor pe frontul principal, de vest. În consecință, chiar atunci cînd „răsăritenii“ au reușit să obțină aprobarea pentru operația preconizată, conducătorii militari supremi au condamnat-o la eșec prin indiferență și sabotaj administrativ, precum și printr-o opoziție deschisă, pe față.

Expediția din Dardanele din 1915 a fost primul proiect important al „răsăritenilor“. Deși Churchill, care a conceput operația și a reușit să obțină aprobarea pentru desfășurarea ei, nu a avut posibilitatea sau puterea de a o duce la îndeplinire. Prin urmare operația nu a putut să îndeplinească promisiunea privind consolidarea poziției Antantei în Balcani. Ba, dimpotrivă, a avut chiar un rezultat contrar. Mai ales România și Grecia au fost dezamăgite de eșecul anglo-francez de la Gallipoli și Bulgaria a fost încurajată să-și lege soarta de cea a Puterilor Centrale. Expediția de la Salonic, deși concepută independent, a ajuns să fie strîns legată de campania din Dardanele. La început cea de a doua expediție „a consumat“ toate

⁹ Pentru următoarele paragrafe ale introducerii vezi, în special, George H. Cassar, *The French and the Dardanelles*, Londra, 1971, care nu se bazează numai pe arhivele diplomatice, militare și navale franceze, ci și pe documente particulare nepublicate. De asemenea, excelent pentru punctul de vedere britanic este Paul Guinn, *British Strategy and Politics 1914-1918*, Oxford, 1965. O relatare narativă este cea a lui Allen Palmer, *The Gardeners of Salonika*, New York, 1965.

forțele militare la care „occidentalii“ au renunțat silit. Dar în timpul verii lui 1915 s-a produs un eveniment care „a încălzit“ politica internă franceză și care pînă la urmă a dat o nouă „viață“ Salonului. Aceasta a fost „l'affaire Sarrail“.

III

Generalul Maurice Sarrail, un comandant militar francez de seamă, cu simpatii politice republicane și un puternic adept al „stîngii“ în Camera deputaților din Franța, se distinsese în operația de apărare de la Verdun din 1914 și prin aceasta a contribuit la înfrîngerea germană de la Marna. Bucurîndu-se de o popularitate extraordinară, în cursul anului 1915 se vorbea despre el ca despre un logic succesor al lui Joffre, care prin insuccesele lui și maniera dictatorială produsese multe nemulțumiri. Gelos pe popularitatea lui Sarrail, comandantul suprem francez a găsit în iulie 1915 motivul pentru a-l scoate de la comandă pe acesta. Pentru a evita o serioasă criză politică, cabinetul francez a fost obligat să-i găsească lui Sarrail un alt post, care să corespundă reputației și influenței sale. Din fericire, funcția de comandant al forțelor franceze la Gallipoli era liberă și Briand reușește să-l convingă pe Sarrail să accepte această funcție, dar nu înainte ca acesta să impună acceptarea unor condiții care includeau independența efectivă de comandantul suprem britanic, o forță militară întărită care să fie cunoscută sub numele grandios de „Armata Orientului“ și în ultimă instanță o operație militară autonomă pe litoralul Asiei. Joffre s-a opus cu strășnicie acestei augmentări a comenzii lui Sarrail, dar cabinetul a trecut peste el. Totuși, a reușit să amîne de cîteva ori trimiterea trupelor promise lui Sarrail și pe alte căi să submineze „Armata Orientului“¹⁰.

În septembrie 1915 planurile pentru forțele comandate de Sarrail s-au modificat. Campania din Dardanele a intrat în impas și se discuta problema evacuării trupelor din zonă. În același timp, un iminent atac austro-germano-bulgar asupra Greciei l-a determinat pe premierul elen Venizelos, să solicite o forță expediționară aliată care să-i permită să intervină împotriva bulgarilor. „Armata Orientului“ a lui Sarrail părea să fie forța ideală pentru un asemenea scop și cabinetul francez a înțeles acest plan ca fiind o soluție pentru rezolvarea tuturor problemelor. Sarrail, avînd perspectiva de

¹⁰ Cassar, *op. cit.*, capitolul 3.

a deveni comandantul suprem al trupelor aliate la Salonic, a acceptat rapid postul propus, cu toate că a fost foarte pesimist asupra viitorului¹¹.

Britanicii au acceptat fără tragere de inimă să participe la expediția de la Salonic, care căpătase acum o importanță sporită prin oferirea unei perspective atrăgătoare României într-o încercare de a o convinge să-și riște propria existență pentru a salva Serbia. Deși unele trupe aliate au debarcat la 5 octombrie la Salonic, aproape simultan cu lansarea de către bulgari a atacului asupra Serbiei, aliații nu au putut trimite timp de câteva luni forțele principale ale contingentelor promise, iar românii în mod inteligent au refuzat să renunțe la neutralitate¹². Venizelos a fost obligat să demisioneze și Grecia a devenit, împotriva voinței sale, gazda trupelor aliate.

Forțele inter-aliatelor au fost sporite cu trupe retrase din Gallipoli și pînă la 15 decembrie au sosit în zona viitoarelor lupte 90 000 de soldați britanici și 60 000 de soldați francezi. Dar a fost prea puțin și prea târziu. Serbia fusese deja cotoplită și armata ei se refugiase pe insula Corfu. Totuși, un efectiv de 120 000 de soldați sîrbi a fost transferat în aprilie 1916 la Salonic, efectivul forțelor inter-aliatelor sporind la aproape 300 000 de oameni. Mai târziu, rușii au trimis o forță simbolică, iar italienii, care au fost iritați de prezența anglo-franceză în ceea ce ei considerau o sferă de influență a Italiei, au contribuit în cele din urmă cu o divizie. Trupele inter-aliatelor au lansat însă o acțiune restrînsă împotriva inamicului spre sfîrșitul anului 1915 și au așteptat trecerea iernii, construindu-și în acest interval de timp puternice poziții de apărare în jurul orașului¹³. Deși forțele inter-aliatelor au ocupat o poziție de apărare virtual de necucerit, „una din cetățile cel mai bine fortificate din lume“, după cum a denumit-o un autor¹⁴, perspectivele desfășurării cu succes a unei acțiuni ofensive nu erau deloc bune. Armata bulgară ocupa poziții cheie în zona muntoasă din nord și putea să se retragă fără ca situația ei să sufere o slăbire semnificativă. Șoselele și alte mijloace de comunicație erau proaste. Bolile, în special malarია, au decimat rîndurile trupelor occidentale prost pregătite. Secretul asupra

¹¹ *Ibidem*, p. 190-205.

¹² Despre eforturile aliaților pentru a convinge România să intre în război în toamna lui 1915 vezi V. Vessa, *Le front de Salonique et l'entrée de la Roumanie dans la première guerre mondiale*, în „Revue Roumaine d'Histoire“, vol. XII, (1973), nr. 2, p. 257-265 și Constantina Nuțu, *România în anii neutralității (1914-1916)*, București, 1972, p. 235-53.

¹³ Palmer, *op. cit.*, p. 37-50.

¹⁴ *Ibidem*, p. 53.

operațiilor era imposibil de păstrat datorită eficienței rețele de spionaj germane care acoperca atât zona portului, cât și zona de interior a țării. Joffre refuza cu încăpăținare să-i trimită lui Sarrail oamenii și tehnica de luptă de care avea nevoie pentru a lansa ofensiva¹⁵. De parcă Sarrail nu era confruntat de suficiente probleme inerente pentru situația lui, el a mai avut de făcut față și lipsei de cooperare și chiar opoziției fățișe din partea englezilor.

Englezii, a căror politică balcanică oscila flagrant de la un proiect la altul, acceptaseră în luna septembrie expediția de la Salonic cu scopul de a ajuta Serbia și Grecia și a influența România să intre în război. În iarnă, când aceste perspective au dispărut, englezii și-au pierdut interesul pentru Balcani și au căutat să se retragă din angajamentul luat. Numai exercitarea de către francezi a unei presiuni puternice asupra lor i-a obligat să și-l respecte¹⁶. În afară de aceasta generalul Robertson, șeful statului major britanic avea o ostilitate personală față de toată operația de la Salonic pe care el o considera „ca o creație a «civililor» și a francezilor, principalii lui dușmani”¹⁷. Politică lui, recunoscută în mod deschis, era „să obțină tot ce se putea, om, cal sau tun pe frontul de vest”¹⁸. El a respins permanent eforturile de a înzestra și a aproviziona corespunzător trupele britanice și de a uni aceste trupe cu cele franceze sub conducerea lui Sarrail. De fapt, în aprilie 1916 el a trimis un nou comandant al trupelor britanice, pe generalul Milne, deoarece a considerat că deținătorul acestei funcții nu-și afirmase suficient de puternic independența față de Sarrail¹⁹. Mai presus de toate, Robertson a respins cu încăpăținare ideea tuturor operațiilor ofensive²⁰.

IV

La începutul lunii iunie 1916 francezii au sporit presiunile asupra Londrei pentru lansarea unei ofensive inter-aliatelor la Salonic. Bătălia de la Verdun ajunsese în faza cea mai critică și guvernul

¹⁵ *Ibidem*, p. 52-53, 57.

¹⁶ C. J. Lowe și M. L. Dockrill, *The Mirage of Power. British Foreign Policy 1914-1922*, vol. II, London, 1972, p. 197-203.

¹⁷ C. J. Lowe, *The Failure of British Diplomacy in the Balkans 1914-1916*, în „Canadian Journal of History”, vol. IV, 1969, p. 97.

¹⁸ Guinn, *op. cit.*, p. 131.

¹⁹ *Ibidem*, p. 132.

²⁰ France, Etat-Major de l'Armée, Service Historique, *Les Armées Françaises dans la Grande Guerre*, Tome VIII/1, 1933, p. 499.

francez căuta cu disperare mijloacele de despresurare a armatei sale. De aceea a fost greu de justificat inactivitatea celor 300 000 de militari aliați care staționau la Salonic, „cel mai mare lagăr de concentrare“ după cum l-au numit comentatorii germani. În același timp, succesul spectaculos înregistrat de generalul Brusilov a făcut ca pentru România obținerea ajutorului promis să fie din nou o opțiune necesară, și românii au insistat asupra acțiunii la Salonic²¹. La conferința anglo-franceză de la Londra din 9 iunie partea franceză a cerut imperios britanicilor să sprijine „Armata Orientului“ în vederea operațiilor ofensive. Răspunsul a fost însă un refuz categoric. La 21 iunie Consiliul de Război al Marii Britanii și-a menținut poziția și a transmis la Paris că artileria și celelalte materiale din înzestrare necesare participării trupelor britanice la ofensiva preconizată nu vor fi disponibile decât în toamna aceluia an²².

Dar francezii, îmboldiți de interesul tot mai crescând al României pentru o intervenție, au mers mai departe cu planurile de lansare a ofensivei fără participarea englezilor. La 25 iunie Joffre i-a cerut lui Sarrail să facă o estimare și un plan al operațiilor care implicau numai trupe franceze și sîrbești, „avînd drept obiectiv minim să-i împiedice pe ei [adică pe bulgari — n.a.] să acționeze pe alte fronturi“²³. În același timp, Joffre i-a cerut lui Alekseev să-i convină pe englezi să participe la acțiune²⁴. Britanicii au devenit flexibili, dar numai după ce Brătianu a declarat la 4 iulie că era gata să intre în război. Dacă România ar interveni în realitate, a anunțat Consiliul de Război la 10 iulie, „guvernul Majestății Sale ar fi pregătit în acest caz să coopereze la operațiile ofensive de la Salonic la un nivel comensurabil cu efectivul și tehnica de luptă a forțelor sale în acea zonă, fie simultan, fie imediat după intrarea efectivă a trupelor române în război, obiectivul acestor operații fiind menținerea unei părți cît mai mari posibile din armata bulgară la granița Greciei“²⁵. Este important să arătăm că angajamentul britanic a fost limitat și că el era destinat să se materializeze concomitent sau ulterior intrării efective a României în război. Pe de altă parte, dorința României era să se desfășoare o operație de amploare care să aibă loc înaintea mobilizării armatei și intrării ei în război. Joffre a făcut totul pentru ca participarea englezilor să fie pe cît posibil pe

²¹ Torrey, *op. cit.*, p. 7-8.

²² *Les Armées Françaises . . .*, vol. VIII/1, p. 50.

²³ *Ibidem*, vol. VIII/1, Annexes, 3-e vol. . . ., p. 696-698.

²⁴ *Ibidem*, p. 724.

²⁵ Memorandum nedatat. Great British, Public Record Office, Foreign Office, 371/2606. Copia comunicată francezilor la 10 iulie este tipărită în *Les Armées Françaises . . .*, vol. VIII/1, Annexes, 3-e vol., p. 727-728.

gustul acestora, promițându-le că trupele lor vor primi o misiune corespunzătoare cu efectivele de care dispuneau și cu tehnica de luptă proprie. În același timp, el a subestimat posibilitățile bulgarilor²⁶. La 15 iulie i-a cerut lui Sarrail un plan de operații avînd drept scop „angajarea armatei bulgare la granița cu Grecia și împiedicarea lansării de către aceasta a unor serioase acțiuni împotriva României”²⁷.

Simultan, Joffre a inițiat negocieri cu guvernul român pentru încheierea unei convenții militare care să cuprindă operația de la Salonic, neinclusă în stipulațiile convenției militare ruso-române care se discuta deja la București²⁸. Brătianu, care știa din rapoartele ministrului său la Londra că englezii preferau de mult numai o „demonstrație militară”, l-a autorizat pe trimisul său militar la Paris, colonelul Rudeanu, să deschidă discuții cu aliații, comunicîndu-i să pună un accent special pe ofensiva de la Salonic²⁹. La 23 iulie, Robertson a plecat la Paris, unde el și Joffre, împreună cu ofițerii de legătură ai Rusiei, Italiei și Serbiei, au semnat un acord cu reprezentantul român, colonelul Rudeanu. „Convenția Rudeanu”, așa cum a devenit cunoscută aceasta, îi obliga pe aliați să deschidă, șapte zile înainte de începerea acțiunilor de luptă de către România, „viguroase operațiuni ofensive” împreună cu „întregul efectiv de trupe de la Salonic împotriva forțelor inamice avînd drept scop deposedarea trupelor bulgare de libertatea de acțiune”. În ceea ce o privea, România era obligată să înceapă ofensiva împotriva bulgarilor pe frontul de la Dunăre. Obiectivul ambelor acțiuni ofensive era distrugerea inamicului și realizarea cît mai curînd posibil a unei joncțiuni³⁰. Acest document, deși nu a fost ratificat la București, este important. În primul rînd, a dezvăluit că liderii francezi și britanici

²⁶ *Ibidem*, p. 736-738.

²⁷ *Ibidem*, p. 738.

²⁸ Pentru negocierile de la București vezi (în plus față de studiile menționate mai sus, în special Nuțu, *op. cit.*, p. 287-304) Albert Pingaud, *L'histoire Diplomatique de la France pendant la Grand Guerre*, vol. II, Paris, 1938, p. 188-207 (bazată pe materiale de arhivă franțuzești inedite) și două studii sovietice (bazate pe arhivele rusești); V.A. Emet, *Contradicțiile dintre Rusia și aliați în legătură cu intrarea României în război 1915-1916*, în „Analele româno-sovietice”, seria istoric, XI, 1957; V. N. Vinogradov, *Rumînia v godi pervoi mirovoi voini*, Moscova, 1969.

²⁹ Mișu către Brătianu 1957, 12 iulie, România, Arhiva Biblioteca Centrală de Stat, Fondul St. Georges, CCCXCVI/8. Brătianu către Rudeanu, 14 iulie, în *Ibidem*.

³⁰ Rudeanu către Brătianu 6630, 21 iulie, Rudeanu către Brătianu, 23 iulie, Rudeanu către Brătianu 6687, în *Ibidem*; Robertson către Hardinge, 25 iulie, F.O. 371/2606.

au pus un mare accent pe o ofensivă românească împotriva Bulgariei, ca fiind complementară propriei lor ofensive. În al doilea rând, acest document înfățișează puternicul interes manifestat de britanici față de ofensiva de la Salonic. De acum înainte acest interes va scădea.

Motivul principal pentru care englezii au început să dea înapoi de la o angajare ofensivă la Salonic a fost respingerea de către Brătianu a „convenției Rudeanu” și declarația lui potrivit căreia el nu intenționa să declare război Bulgariei sau să lanseze o ofensivă împotriva ei dacă rușii nu trimit cei 200 000 de oameni, ceruți de el inițial³¹. Brătianu știa că România nu putea să desfășoare acțiuni ofensive pe două fronturi. Și deși el nu se îndoia că în cele din urmă va avea loc un război cu Bulgaria, existau, de asemenea, o serie de argumente politice de necombătut care pledau pentru a nu se începe această inițiativă³². Având în vedere refuzul României de a se alătura inițial în acțiuni militare împotriva Bulgariei, Robertson și, în consecință, Consiliul de Război, s-au ridicat împotriva unor operațiuni viguroase la Salonic. La 28 iulie lordul Grey a telegrafiat la Paris că pînă ce România nu va fi în război cu Bulgaria rolul forțelor de la Salonic nu va fi și nu trebuie să fie mai mult decît acela de a observa și a ține inamicul pe loc la granița cu Grecia³³. Cîteva zile mai tîrziu Joffre îi telegrafiază lui Robertson că forțelor de la Salonic nu trebuie să li se încorseteze misiunile și că ele trebuie să atace trupele bulgare pentru a le limita libertatea de acțiune. Dar, a adăugat el, pentru a învinge obiecțiile lui Robertson, „cu excepția unor situații foarte favorabile, singurul lor obiectiv imediat trebuie să fie oprirea pe loc a trupelor bulgare”³⁴. Robertson a fost de acord să-i ordone lui Milne, care pînă la sfîrșitul lui iulie nu a avut nici o notificare oficială, că „este de așteptat ca el să coopereze cu Sarrail

³¹ Barclay către Grey, 597, 22 iulie (și însoțind comentariul F.O.), F. O. 371/2606; Brătianu către Rudeanu, 26 iulie, St. Georges CCCXCV/8.

³² Desigur ar fi fost mai ușor pentru Brătianu să învingă poziția de neutralitate dacă ar fi putut părăsi de război împotriva Austro-Ungariei numai și nu împotriva Germaniei, Bulgariei și Turciei. Ba mai mult, guvernul bulgar acționase de parcă ar fi fost accesibilă un anume gen de „afacere” prin care, în schimbul recunoașterii de către Antantă a cuceririlor sale teritoriale în Macedonia, ar fi putut părăsi Puterile Centrale pentru o poziție de neutralitate. Dar guvernele aliate au refuzat să facă încercarea de a desprinde Bulgaria. Barclay către F.O. 709, 26 august, F.O. 371/2623; Fasciotti către M.E. 1566, 5 august, Archivio Storico.

³³ Grey către Bertie, Paris 1967, 28 iulie, F.O. 371/2607; Cyril Falls, *Military Operations in Macedonia*, London, 1933, p. 138 (Cartea lui Fall este istoria britanică „oficială”).

³⁴ Joffre către Robertson, 2 august, F.O. 371/2637.

într-o asemenea acțiune deoarece este nevoie ca trupele bulgare să fie oprite la frontiera cu Grecia³⁵. Dar în ansamblu atitudinea englezilor față de Salonic a fost sceptică³⁶.

Schimbarea intențiilor aliaților privitoare la ofensiva de la Salonic nu a fost niciodată clară românilor. Evident, Brătianu s-a așteptat mai mult decât au intenționat aliații sau decât puteau ei. În discuțiile cu reprezentanții aliaților la București el vorbea „cu multă insistență despre amploarea pe care Franța intenționa să o dea operațiilor armatei de la Salonic”³⁷. El spunea că se aștepta ca „Armata Orientului” să protejeze operațiile României de un atac bulgar și că spera ca atacul trupelor aliate, precedînd mobilizarea românească, va forța inamicul să-și retragă „trupele de la frontiera română”³⁸.

Românii nu erau complet în necunoștință de cauză față de perspectivele aliaților la Salonic. Puterile Centrale și Bulgaria au alimentat un flux permanent de informații despre statistica umflată a trupelor aliate și despre propria lor încredere că sînt în stare să țină în loc trupele lui Sarrail. Brătianu le-a comunicat din nou miniștrilor aliați argumentele austro-germane cum că aliații nu pot să-i învingă pe bulgari sau nici chiar să-i țină pe loc. Bulgarii, avertizau ei, nu vor ezita să atace pe neașteptate pe frontul de la Dunăre cu cea mai mare parte a forțelor lor³⁹. De asemenea, Brătianu dispunea de rapoarte mai demne de crezare în legătură cu neajunsurile aliaților de la Salonic. Atașatul militar român la Sofia a transmis un raport privind potențialul trupelor aliate⁴⁰, iar atașatul militar de la Atena, locotenent-colonelul Crăiniceanu, a trimis continuu rapoarte nefavorabile forțelor Antantei, susținînd printre alte lucruri că numărul real al combatanților aliați era numai de 200 000 în timp ce Joffre pretindea că este de 400 000⁴¹. Deși Brătianu, așa cum a recunoscut el ulterior, înclina să nu dea crezare

³⁵ Robertson către generalul Buller, 3 august, F.O. 371/2607.

³⁶ Imperiali (Londra) către M.E. 1450, 4 august, Archivio Storico.

³⁷ St. Aulaire către M.A.E. 265, 5 august, Archives Diplomatiques, Guerre, 112 : 2/22.

³⁸ St. Aulaire către M.A.E., 5 august, Archives Diplomatiques, Guerre, 99/66 ; Barclay către F.O. 668, 12 august, F.O. 371/2607.

³⁹ Fasciotti către M.E. 1418, 14 iulie, Fasciotti către M.E. 1483, 26 iulie, Archivio Storico ; Barclay către F.O. 624, 30 iulie, F.O. 371/2607 ; St. Aulaire către M.A.E. 245-47, 30 iulie, Archives Diplomatiques, Guerre, 112/143.

⁴⁰ Tjenescu către Brătianu 76, 11 august, St. Georges, Arhiva Nicolae Filodor.

⁴¹ Fasciotti către M.E. 1526, 1 august, Archivio Storico ; St. Aulaire către M.A.E. 299, Archives Diplomatiques, Guerre, 112 : 2/106 ; Joffre către Despres (atașat militar la București), 8 august, Archives Diplomatiques, Guerre, 99/71.

acestor rapoarte datorită sentimentelor germanofile ale lui Crăiniceanu, el și-a păstrat suspiciunile față de intențiile urmărite de anglo-francezi în operația de la Salonic. La 4 august St. Aulaire [reprezentantul diplomatic al Franței la București — *n. ed.*] raporta : „Brătianu a continuat să mă interogheze asupra armatei de la Salonic. El se prefacă că nu este în stare să-i învingă pe bulgari, nici chiar să țină pe loc partea mai însemnată a acestei armate [bulgare]“⁴².

Deoarece negocierile politice au intrat în fața finală la începutul lui august, îndoielile lui Brătianu [cu privire la ofensiva de la Salonic — *n.ed.*] au crescut și el a avut ideea să subordoneze „intrarea României în acțiune ocupării anterioare de către generalul Sarrail a unor puncte determinate în așa fel încît să-mi ofere mie imaginea intențiilor sale și forța armatei sale“⁴³. St. Aulaire l-a oprit de la această acțiune pe care, într-o altă formă, Joffre o respinsese cu vehemență⁴⁴.

Între timp, evidenta înțelegere greșită a semnificației „une offensive affirmée“ a provocat îngrijorare la Londra. La ședința Consiliului de Război din 3 august Balfour a subliniat că aparența era de parcă „francezii mai mult plănuiau decît îi opreau pur și simplu pe bulgari la Salonic“. El a considerat că angajamentul aliaților ar trebui să fie înțeles, „altfel ar putea duce la severe acuzații de trădare; că dacă lucrurile nu vor merge bine vor exista interminabile recriminări la București și poate la Paris“. Primul ministru Asquith a replicat că „noi întotdeauna am explicat României că am intenționat numai să-i ținem pe loc pe bulgari“. Robertson a adăugat că „atunci cînd ofensiva a fost contramandată (cînd România a refuzat o ofensivă în Dobrogea), Joffre a spus că singurul obiectiv imediat era oprirea pe loc a bulgarilor“. Balfour a fost de acord că „aceasta a fost politica noastră, fără ca ea să fie clară. El a sugerat o telegramă completă care să o explice“⁴⁵. Englezii au luat măsuri pentru a lămuri problema cu francezii și la 11 august, la Paris, George Lloyd și Briand au semnat un memorandum prin care con-

⁴² St. Aulaire către M.A.E. 262, 4 august, Archives Diplomatique, Guerre, 99/58 ; St. Aulaire către M.A.E. 399, 8 septembrie, Archives Diplomatiques, Guerre, 99/56 ; Crăiniceanu a fost rechemat datorită presupusei sale activități de informare pro-germană.

⁴³ St. Aulaire către M.A.E. 378-379, 4 septembrie, Archives Diplomatiques, Guerre, 99 : 2/30.

⁴⁴ Ibidem, Joffre către Despret, 8 august, Archives Diplomatiques, Guerre, 99/72.

⁴⁵ Minutele Consiliului de Război, 5 august, P.R.P., Cabinet Papers (CAB), 42/17.

veneau că „obiectivul forțelor aliate la Salonic va fi oprirea trupelor bulgare astfel încât să faciliteze acțiunea armatei române fără a prejudicia vreun alt obiectiv demn de considerație care ar apărea în timpul operației“⁴⁶.

Ministerul de Externe britanic a considerat că este un prilej pentru a insera o frază în textul convenției militare care să clarifice amploarea ofensivei de la Salonic: „obiectivul ei imediat și declarat fiind oprirea pe loc a trupelor bulgare la granița cu Grecia“⁴⁷. Robertson a fost de acord cu o atare precizare și într-un edificator memorandum către Ministerul de Externe el a trecut în revistă întreaga problemă: „Deoarece România a refuzat să declare război Bulgariei și să trimită trupele sale pentru a acționa în sud, Marea Britanie și Franța au hotărât, după cum cunoașteți, să limiteze acțiunea de la Salonic la oprirea pe loc a trupelor bulgare acum la frontiera cu Grecia. Acordul la care am ajuns luna trecută împreună cu Joffre constă în aceea ca, atunci când va fi semnată convenția, forțele militare de la Salonic să «treacă la acțiuni viguroase cu toate trupele de la Salonic împotriva forțelor inamice având drept scop privarea forțelor bulgare de libertatea de acțiune», care a fost modul francezilor de a se exprima în legătură cu menținerea forțelor bulgare pe locul unde sînt acum. În acordul semnat săptămîna trecută între George Lloyd și Briand se afirmă că «primul obiectiv al trupelor anglo-franceze va fi oprirea pe loc a trupelor bulgare astfel încît să faciliteze acțiunea armatei române fără a prejudicia vreun alt obiectiv care ar putea fi luat în considerare în timpul executării operației, asemenea obiective fiind limitate numai la mijloacele materiale de care dispun, inclusiv mijloacele de transport».

Tot ce se poate aștepta de la forțele de la Salonic să realizeze și tot ce autoritățile franceze doresc ca ele să realizeze și tot ce eu aş aproba este ca ele să facă tot ce se poate pentru a opri forțele bulgare acolo unde sînt acum și cred că dorința Consiliului de Război din săptămîna trecută a fost de a se explica României că obiectivul nostru va fi altul în intervalul celor 10 zile dintre începerea de către noi a operației și intrarea României în război; România ar putea crede că noi nu am făcut ce am promis să facem deoarece, după cum știți, la început a existat ideea unor operații comune între noi și români împotriva bulgarilor, dar atunci cînd România a hotărît să nu intre în război împotriva Bulgariei, această parte a proiectului inițial de acord a căzut în mod firesc. În ceea ce

⁴⁶ Memorandum difuzat Consiliului de Război, CAB/17/163, „Roumania 1916“.

⁴⁷ Barclay către F.O. 673, 14 august, F.O. 371/2607.

mă privește, nu mă supăr dacă cuvintele citate de Sir George Barclay sînt sau nu introduse în convenție, dar pot să prevăd necazuri dacă ele nu sînt introduse și atît cît pot eu să apreciez forțele bulgare în prezent, nu aș putea să fiu de acord cu un atac împotriva acelor forțe avînd un obiectiv mai mare decît cel menționat mai sus. După părerea mea o încercare de a ataca avînd drept scop înfrîngerea categorică a forțelor bulgare va eșua și rezultatul acestui eșec ar putea fi nu numai pierderea de vieți omenești și de prestigiu, dar ar putea de asemenea face ca România să nu intre în război la urma urmelor“⁴⁸.

Dar în textul convenției militare amintite nu a fost introdusă nici o explicație și nici nu s-a comunicat verbal ceva românilor. Guvernul britanic a ascultat sfatul lui Barclay care l-a avertizat că „dacă aderă la ea [inserarea unei cauze explicative în text — *n.a.*] mi-e teamă că negocierile se vor întrerupe. Orice frază introdusă, în acest moment, în textul convenției care ar prezenta dorința de a califica în orice fel intenția ofensivă noastră ar periclita și cred eu ar face să eșueze convenția“. Negocierile, a repetat el, vor „eșua datorită oricărei încercări din partea noastră de a califica natura ofensivă (care apreciez să fie lăsată suficient de vag în convenția militară prin expresia „offensive affirmée“)“⁴⁹.

Pentru Ministerul de Externe, Lordul Hardinge i-a răspuns lui Robertson : „Grey și cu mine am hotărît că în textul românesc «offensive affirmée» exprimă suficient de clar intențiile autorităților noastre militare. Acordul pe care-l citați, semnat săptămîna trecută de Dl. Lloyd George și M. Briand, reprezintă o protecție suplimentară pentru a preîntîmpina ca forțele noastre să întreprindă acțiuni care ar depăși «mijloacele materiale la dispoziția lor». Omiterea cuvintelor de Sir George Barclay, cu care sînteți de acord, trebuie să aplaneze totul și să prevină orice altă discuție din partea guvernului român. O dată ce convenția va fi semnată, va fi imposibil ca românii să se abțină. . .“⁵⁰.

Francezii, așa cum era de prevăzut, au considerat că această poziție este o încălcare a intenției și substanței angajamentului britanic și atunci cînd Sarrail a raportat că Milne a fost oprit de la ofensivă prin instrucțiunile primite de la Londra, ei s-au plîns de acest lucru⁵¹. Apoi Robertson i-a trimis lui Milne o telegramă

⁴⁸ Robertson către Cardinge, 15 august, F.O. 371/2607.

⁴⁹ Barclay către F.O. 673, 674, 14 august, F.O. 371/2607.

⁵⁰ Hardinge către Robertson, 15 august, F.O. 371/2607.

⁵¹ Briand către Grey 2613, 15 august, Archives Diplomatiques, Guerre, 112 : 2/108, Granville (Paris) către Grey 855, 19 august, F.O. 371/2607.

explicativă prin care, deși nu l-a retras de pe poziția lui, i-a oferit mai multă prudență în cooperarea cu Sarrail⁵². Convenția militară semnată la București la 4/17 august i-a angajat simplu pe aliați la o „*une offensive affirmée*“ care să înceapă la 20 august, cu opt zile înaintea intrării României în război.

Dar chiar în ziua semnării convenției, armata bulgară l-a devansat pe Sarrail și a atacat forțele inter-aliatelor⁵³. Deși succesul bulgar a fost temporar, l-a obligat pe Sarrail să amâne promisa „*offensive affirmée*“ pînă la 12 septembrie. O dată pornite în marș, trupele lui Sarrail obțin unele succese remarcabile, ajungînd pînă la 12 mile de Monastir la 2 octombrie și ocupînd orașul la 19 noiembrie. Dar Sarrail nu dispunea de rezerve pentru a-și exploata înaintarea și „Armata Orientului“ nu mai cîștigă nici o victorie apreciabilă pînă în anul 1918⁵⁴. Între timp România a fost „strivită“ și de la nord și de la sud, campania de la Salonic avînd un mic efect sau nici un efect asupra capacităților ofensive ale inamicului. În ciuda apelurilor presante adresate de guvernul român Londrei și Parisului, nici un ajutor nu a venit din sud⁵⁵.

Cine poartă răspunderea pentru dezamăgirea României ca urmare a ofensivei de la Salonic? Generalul Sarrail? Eu cred că nu. Deși nu fără nici o greșeală, Sarrail a făcut tot ce se putea aștepta, în mod rezonabil, de la el, avînd în vedere condițiile în care a acționat. Problema fundamentală a fost aceea a forțelor de care a dispus, prea sărăcicioase pentru a produce rezultatele pe care le aștepta România de la el.

Pentru a-i înfrînge categoric pe bulgari el ar fi trebuit să dispună de forțe și mijloace pe care nu le avea. În plus, s-au adăugat natura oscilantă a negocierilor diplomatice de la București și amînările repetate ale deschiderii campaniei. Generalul Milne, de exemplu, nu a primit pînă la 15 august aprobarea finală pentru a se alătura atacului inițial. A primit-o cu cinci zile înainte de data planificată pentru atac. În același timp, faptul că Sarrail nu a lansat atacul său înaintea ofensivei bulgare reprezintă răspunderea directă a conducătorilor Antantei în condițiile în care Brătianu a prelungit tratativele de alianță toată luna iulie și începutul lunii august. Pretinsa inactivitate trădătoare a lui Sarrail este un mit. Încercarea lui Joffre de a-l demite pe Sarrail pe acest motiv a eșuat atunci cînd ancheta statului major francez a stabilit că Sarrail de fapt a depășit instruc-

⁵² Robertson către Milne, 19 august, F.O. 371/2607.

⁵³ Falls, *op. cit.*, p. 153-61.

⁵⁴ Palmer, *op. cit.*, p. 72-92.

⁵⁵ Vessa, *op. cit.*, p. 272-275.

țiunile primite. Nu numai că a ținut pe loc trupele bulgare pe frontul său, dar a forțat inamicul să trimită trei divizii pentru întăriri⁵⁶.

O parte de răspundere îi revine lui Brătianu. Greșeala lui principală a fost subestimarea pericolului bulgar și faptul că a așteptat de la Sarrail o acțiune militară de o importanță mai mare decât putea acesta să realizeze. A fost nerealist să se aștepte ca o ofensivă de amploare necesară prevenirii unui atac al bulgarilor și aliaților lor pe frontul de la Dunăre să poată fi organizată cu trupele care erau disponibile. Brătianu nu a fost singurul care i-a judecat greșit pe bulgari. Și conducătorii francezi, ruși și britanici au fost prost informați. Joffre a afirmat : „Mi se pare destul de sigur că ofensiva generală a armatei de la Salonic va atrage întreaga armată bulgară care va fi lipsită de orice posibilitate de a organiza un atac împotriva României“⁵⁷.

După părerea mea, guvernele Franței și Marii Britanii au fost răspunzătoare în primul rînd de înțelegerea greșită care a apărut în legătură cu caracterul și amploarea operației de la Salonic. Poate că englezii au acționat în maniera cea mai vrednică de condamnat, deoarece ei au recunoscut clar această înțelegere greșită și intenționat s-au împotrivit încercării de a lămurii. Francezii, deși implicați de asemenea în înșelătorie, au fost induși în eroare de zelul lor pentru un nou aliat și diplomații lor, în special St. Aulair, au fost ei înșiși amăgiți de perspectivele ofensivei de la Salonic. În luna septembrie, el a amenințat cu demisia, deoarece „Armata Orientului“ nu a întreprins la Salonic ceea ce el personal și în mod repetat promisese⁵⁸.

⁵⁶ Potrivit profesorului Tanenbaum, statul major francez a declarat la 8 septembrie că eșecurile inițiale ale României pe frontul bulgăresc s-au datorat inactivității lui Serrail. Dar în noiembrie o anchetă mai profundă a ajuns la concluzia că Sarrail și-a depășit misiunea încredințată de convenții. Nu numai că nu a permis trupelor bulgare să meargă la nord, dar trei divizii bulgărești au fost trimise în sud. Pele Papers, 26 noiembrie, 1916 (citate în cartea lui Tanenbaum). Versiunea franceză „oficială“ susține că pînă la 10 septembrie a fost clar că o serie de trupe bulgare au fost retrase, destinate probabil pentru frontul românesc. *Les Armées Françaises ...*, vol. VIII/2, p. 12.

⁵⁷ Joffre către Briand, 5 iulie, Archives Diplomatiques, Guerre, 111/147.

⁵⁸ St. Aulaire către M.A.E., 399, 8 septembrie, Archives Diplomatiques, Guerre, 99 : 2/56.

**AJUTORUL ACORDAT ROMÂNIEI DE CĂTRE FRANȚA
CU PERSONAL ȘI MATERIAL AERONAUTIC. 1916-1917**

În august 1916, la București este semnat un tratat între Franța, Regatul Unit, Italia și Rusia, pe de o parte, și România, pe de altă parte, cu privire la intrarea sa în război împotriva Austro-Ungariei. O convenție militară anexată la tratat precizează condițiile în care aliații urmau să acorde ajutor României. În august 1916, această țară angajează, deci, ostilitățile împotriva Austro-Ungariei, la care se alătură Germania. Or ea nu este pregătită pentru război. Lipsesc resursele industriale și echipamentul militar. De unde și necesitatea unui ajutor eficace și grabnic. Acesta va fi scopul misiunii militare franceze, avîndu-l în frunte pe generalul Berthelot, care va pleca din Paris spre București la 1 octombrie 1916.

O scurtă rememorare istorică a evenimentelor militare se dovedește a fi necesară pentru o mai bună înțelegere a nevoilor de material și a cererilor insistente de ajutor formulate de români.

OSTILITĂȚILE

La începutul ostilităților o victorioasă ofensivă românească în Transilvania a fost brutal oprită de o viguroasă contraofensivă germană, la care se adaugă un neașteptat atac bulgar căruia românii trebuie să-i facă față. Aliatul lor rus, care în mod firesc trebuie să lupte alături de ei, este total neoperațional, iar trupele celor două armate bat în retragere. Capitala țării, București, este ocupată de inamic după o bătălie ce se desfășoară de la 30 noiembrie pînă la 4 decembrie 1916. Adversarul își continuă înaintarea, iar cucerirea țării este aproape totală. Frontul se stabilizează la sfîrșitul lunii decembrie pe linia Siret — Putna — nord-est de București, cele două tabere fiind epuizate în egală măsură.

Anul 1917 cunoaște redresarea română. Cu sprijinul misiunii militare franceze, armata este reorganizată. Trupa își regăsește moralul și dorește să continue luptele. Însă revoluția rusească (martie și octombrie) avea să afecteze hotărîrea fermă a românilor. După revoluția din octombrie și armistițiul care i-a urmat cu imperiile centrale (la 9 octombrie) trebuie acceptată evidența : România, după cum constată guvernul, nu poate continua lupta, cu o Rusie care nu-i mai este aliată, deoarece ea nu numai că se baza pe sprijinul acesteia, dar toată aprovizionarea sa, tot contactul cu Occidentul nu se putea face decît prin Rusia. La 21 decembrie aliații iau act de situație. La 5 martie 1918 o delegație română parafează tratatul de pace preliminar [cu Puterile Centrale — *n. ed.*] care impune țării grele sacrificii teritoriale. Pacea definitivă este semnată la 7 mai 1918.

Acesta este, deci, contextul istoric în care avea să fie acordat ajutorul Franței care, pe planul aeronautic, prevede trimiterea de avioane și totodată de personal navigant necesar pentru a lupta pe front, cu întreaga infrastructură indispensabilă.

PERSONALUL

Ca să te duci să lupți în România trebuie să fii voluntar. Se pare că nu a fost nici o problemă în ceea ce privește numărul candidaturilor, care a acoperit cu prisosință necesitățile.

Diferitele categorii de personal ales¹ se prezintă în felul următor :

	<i>Personal navigant</i>		<i>Personal nenavigant</i>	
Ofițeri :	piloți	21	Ofițeri :	1
	observatori	15	Trupă :	157
Trupă :	piloți	22		
	observatori	9		
Mecanici de avioane :		43	TOTAL :	268

Cifra stabilită în octombrie 1916 avea să suporte cîteva variații neesențiale în plus sau în minus, însă poate fi considerată drept o apreciere exactă a efectivelor trimise în România.

¹ S.H.A.T. [Service historique de l'Armée de Terre], 7 N 1457, Etat-Major de l'Armée, 2e bureau. Roumanie, mission aéronautique. *Etat indiquant par catégories le personnel navigant de la mission et le personnel non navigant.*

Şeful misiunii aeronautice a fost inițial căpitanul de Malherbe, înlocuit, după o foarte scurtă perioadă a maiorului de Vergnette, de maiorul Rousse (la jumătatea lunii decembrie 1916).

Plecările, eşalonate începînd cu 5 octombrie 1916, se fac cu vaporul. Este o călătorie periculoasă care durează 13 zile pornind de la Brest pentru a ajunge prin Oceanul Atlantic, Marea Barents și Marea Albă în portul rusesc Arhanghelsk. De acolo, cu trenul, personalul traversează Rusia de la nord spre sud în 22 zile, pentru a ajunge la Iași, capitala provizorie a României, începînd cu luna decembrie, Bucureștiul fiind ocupat de inamic.

MATERIALUL

Potrivit unui raport al locotenentului de Lareinty-Tholozan, în post în România, transmis la 18 septembrie 1916 prin atașatul militar la Marele Cartier General francez², diferitele tipuri de avioane în serviciu în această țară, venite din Franța în 1915, ar fi următoarele :

- 12 M.F., 80 c.p., Renault
- 8 Voisin, 130 c.p., Canton-Uné
- 6 Parasol Morane — Saulnier, 80 c.p., Rhône
- 6 Parasol Blériot, 80 c.p., Gnôme
- 2 H.F., tip. 16, 80 c.p., Gnôme și Clerget.

La care trebuie adăugate — 12 Caudron 80 c.p. Gnôme semnalate de colonelul Rudeanu, director al armamentului român, și care au fost omise de locotenentul de Lareinty-Tholozan.

În ceea ce privește materialul de aviație cedat României în cursul anului 1916 este greu de stabilit o evidență, deoarece atunci cînd cifrele provin din două surse diferite ele nu se suprapun în mod obligator. Trebuie puse la socoteală termenele de livrare, accidentele, indisponibilitățile care fac ca de fiecare parte contabilitatea avioanelor trimise și primite să nu coincidă întotdeauna.

Un raport francez prezintă situația livrării de material de aviație consimțită de Franța către România în 1916³. El amintește că programul de modernizare a armatei române prevedea 18 avioane de vînătoare și 60 de recunoaștere sau de reglare a tragerilor cu o rată lunară de aprovizionare de 50%. Or cesiunile consimțite au depășit cu prisosință aproviziunile prevăzute în programul inițial.

² S.H.A.T., 7 N 1457, Rapport du lieutenant de Lareinty-Tholozan sur *Les différents types d'avions en service en Roumanie, venus de France en 1915*, 18 septembre 1916.

³ S.H.A.A. [Service historique de l'Armée de l'Air], Archives non répertoriées. *Cessions de matériel d'aviation consenties par la France à la Roumanie pour l'année 1916*, 14 novembre 1916.

	Dotarea inițială	Aprovizio- narea : septembrie și octombrie	Livrări suplimen- tare	Total
Avioane				
— Nieuport Rhône 80 c.p.	18	18	17	53
— Breguet Renault 220 c.p.	12 de tipul 5 12 B.M. 12 avioane cu tunuri			36
— M. Farman de la Dion sau Renault 130 c.p.	30	30	25	85
— Caudron G. 4.	—	—	20	20
Total				194
Motoare				
— Rhône 80 c.p.	18	18	89	125
— Renault 220 c.p.	36	—	10	46
— de la Dion 130 c.p.	30	30	32	92
— de la Renault 130 c.p.	—	—	23	23
Total				286

TRANSPORTUL MATERIALULUI

El se efectuează cu vaporul pînă în portul Arhanghelsk. Încărcat pe un convoi special, acest material întreprinde un periplu interminabil pentru a ajunge în România. Or, acest itinerar prezintă un mare inconvenient : de la începutul iernii ghețurile blocînd portul Arhanghelsk, ele nu mai permit intrarea în acesta.

Astfel aprioric apare mai judicios să se trimită avioanele pe calea aerului, pornind de la Salonic, port operațional al aliaților în Grecia de nord, ceea ce se va realiza efectiv. Însă avioanele Nieuport 11, din cauza autonomiei lor scăzute (2 ore și 30 minute la o viteză

maximă de 150 km la nivelul mării), nu pot să folosească această cale decât dacă sînt prevăzute cu rezervoare suplimentare pentru a depăși distanța dintre Salonic și Dunăre (orașele Corabia și Turnu Măgurele), adică o distanță în linie dreaptă de 350 km⁴, astfel aducerea lor normală va continua să se facă prin Arhanghelsk.

NOUL PROGRAM AL GENERALULUI BERTHELOT

Un schimb neîntrerupt de scrisori și telegrame va avea loc între Marele Cartier General român și Marele Cartier General francez. Românii cer foarte curînd avioane cu performanțe superioare celor deja trimise pentru a se opune unui inamic mai puternic⁵, cerere sprijinită de generalul Berthelot, șeful misiunii militare franceze⁶. Acesta din urmă, făcînd abstracție de ceea ce s-a realizat pînă în acea zi, pune bazele unui program nou căruia autoritățile franceze îi dau satisfacție în limitele posibilului.

Generalul Berthelot cere :

- 4 escadrile de vînătoare
- 8 escadrile de vînătoare și de recunoaștere
- 2 escadrile de bombardament.

Generalul Nivelles, care l-a înlocuit în decembrie 1916 pe generalul Joffre în fruntea armatelor din nord și din nord-est, propune ministrului să doteze armata română cu :

- 3 escadrile Nieuport 110 c.p. Rhône
- 1 escadrilă Spad 130 c.p. Hispano.

Toate avioanele urmau să fie echipate cu mitraliere Vickers.

În ceea ce privește recunoașterea, reglarea tragerilor și bombardamentul, armata română ar putea primi :

- 5 escadrile M.F. 130 c.p. Renault
- 5 escadrile Breuguet-Michelin 220 c.p. Renault.

În urma decepțiilor încercate cu avioanele Breuguet, materialul acestor 5 escadrile urma să fie schimbat treptat cu M.F. 130 c.p. Renault. Trebuie, de altfel, să se țină seama de trimiterea a 20 G. 4.

⁴ S.H.A.A., Archives non répertoriées G.Q.G. [Grand Quartier Général], Aéronautique aux armées, *Avis du commandant de l'Aéronautique aux armées*, 9 septembre 1916.

⁵ S.H.A.A., Archives non répertoriées C.Q.G., 1er bureau E. Du G.Q.G. roumain, *le 29 décembre 1916 au ministre de la Guerre et G.Q.G.*

⁶ S.H.A.A., Archives non répertoriées. Le général commandant en chef les armées du Nord et du Nord-Est à Monsieur le ministre de la Guerre, 12e direction, le 12 janvier 1917, *Suite aux télégrammes 396 à 402 du 12 décembre et 549 à 555 du 29 décembre du général Berthelot.*

Se pare că în cele din urmă aceste escadrile au fost împărțite în :

- 8 escadrile de recunoaștere și de reglare
- 2 escadrile de bombardament.

De fapt, generalul Berthelot — și el spune acest lucru în cererea sa — ar fi preferat în locul avioanelor M.F. 130 c.p. Renault aparate de tip superior (Sopwith, Morane-Parasol, Spad cu două locuri). La aceasta i s-a dat un răspuns negativ, întrucât avioanele menționate nu erau fabricate în cantitate suficientă pentru a asigura propriile nevoi ale francezilor.

DIFICULTĂȚILE

La început ele sînt legate de problemele ridicate de transportul materialului. Astfel în martie 1917 șeful misiunii franceze în România se plînge autorităților din țara sa de dificultățile întîmpinate în urmărirea transportului materialului aeronautic împrăștiat prin toată Rusia. El preconizează să se expedieze, dacă este posibil, dotări mari de material cu un singur vapor și să se formeze trenuri complete pornind din Arhanghelsk⁷. Trebuie să se țină o contabilitate serioasă de avioane, motoare, muniții trimise dacă se vrea să se poată ține o evidență în acest domeniu.

O altă dificultate : din cauza lipsei de material și de instructori școlile de formare de piloți români au un randament insuficient (10 piloți pe lună). Astfel, esențialul operațiilor se bazează pe personalul francez. Desigur, escadrilele mixte franco-române au reușit să obțină rezultate pozitive în misiunile curente, operații dificile și delicate. La capătul unei șederi de aproape un an în România acest personal este obosit. Astfel că trebuie gîndită înlocuirea sa. Aceasta se aplică și la mecanici, numărul cărora este insuficient⁸.

În luna iunie 1917 sînt primite cereri presante de material aeronautic⁹. Aceasta datorită faptului că pentru 22 iulie este prevăzută o mare ofensivă. Cererile sînt sprijinite de generalul Berthelot și de Albert Thomas, ministru al armamentului, care a venit în România

⁷ S.H.A.T., 7 N 1457, *télégramme* du chef de la mission française au ministre de la Guerre et au général commandant en chef, 25 mars 1917.

⁸ S.H.A.T., 7 N 1457, *télégramme* du chef de la mission française au ministre de la Guerre, 13 août 1917.

⁹ S.H.A.T., 7 N 1457, *télégramme* du chef de la mission française au ministre de la Guerre, Paris, 26 juin 1917.

în mai 1917¹⁰. În ele se pune accentul pe nevoia de urgență extremă de a avea avioane în număr suficient și în stare bună în fața unui inamic care din acest moment deține supremația în aer, precum și în piloți. Li se dă satisfacție, în special prin trimiterea de 18 Nieuport de 120 c.p. Rhône și de 48 Sopwith de 120 c.p. Rhône.

ULTIMELE TRIMITERI

Într-o telegramă adresată la 4 septembrie 1917 șefului misiunii militare franceze, ministrul de război subliniază efortul pe care-l face Franța în beneficiul aviației române. El anunță un anumit număr de trimiteri și încheie prin concluzia că din momentul sosirii acestui material aviația română va dispune de 5 escadrile de vânătoare și de 15 escadrile de reglare [a tragerilor], dotare care pare a fi suficientă pentru 15 divizii¹¹. Însă evenimentele se precipită. După revoluția din octombrie și intenția rușilor de a nu mai continua războiul, ținând seama de consecințele pe care aceasta le implică pentru România, la 7 decembrie 1917 generalul Berthelot adresează ministrului de război o telegramă în care cere să fie oprită orice trimitere de material de război în România¹². Clemenceau, președinte al Consiliului și ministru de război, aprobă această sugestie și decide că, pînă la noi ordine, trimiterile de material spre România vor fi limitate la îmbrăcăminte și la alimente, fiind exclus orice material de război¹³. Misiunea militară franceză va părăsi România în martie 1918.

¹⁰ S.H.A.T., 7 N 1457, *télégramme chiffré*, intervention d'Albert Thomas, 2 juin 1917.

¹¹ S.H.A.T., 7 N 1457, *télégramme* du ministre de la Guerre au chef de la mission militaire française, G.Q.G. Roumanie, 4 septembre 1917.

¹² S.H.A.T., 6 N 217, *télégramme chiffré* du chef de la mission française au ministre de la Guerre, Paris, 7 décembre 1917.

¹³ S.H.A.T., 7 N 1457, Etat-Major de l'Armée, bureau de l'organisation et de la mobilisation de l'Armée, note du 15 décembre 1917 sur les cessions à la Roumanie.

UN CONTRACT ROMÂNNO-OLANDEZ DE FURNITURI MILITARE (1938)

INTRODUCERE

Comparația între casca română și casca olandeză dinaintea celui de-al doilea război mondial dovedește o mare asemănare de formă. Această asemănare nu se datorește întâmplării, ci este pur și simplu urmare a faptului că România a cumpărat în 1938 circa o sută de mii de căști olandeze pentru propria sa armată.

Scopul modest al acestui mic studiu nu este altul decât de a prezenta pe scurt „dosarul” achiziționării acestei căști olandeze. Apoi se va vorbi în el despre contractul încheiat între furnizorul olandez, Vereenigde Blikfabrieken (societate anonimă), cunoscută sub denumirea de Verblifa, și statul român. În sfârșit, articolul se va încheia cu anexele care vor reproduce contractele și caietul de sarcini pentru livrarea căștilor de fabricație olandeză. Valoarea sa rezidă, în consecință, în aceste documente smulse uitării.

CAȘTILE ARMATEI OLANDEZE

Cînd în 1914 a izbucnit primul război mondial, armatele europene nu dispuneau de căști demne de această denumire. Bineînțeles, existau căști, dar ele serveau mai curînd drept „ornament” decât drept protecție. În scurt timp, beligeranții au fost nevoiți să constate că numărul rănilor la cap creștea în mod neliniștitor, astfel încît s-a dovedit necesar să se asigure protejarea acestuia. Viitorul aparținea definitiv căștii de oțel.

Generalul francez Adrian a fost acela care a luat inițiativa de a optimiza casca pentru armata franceză. Acestei căști i s-a dat numele susținătorului ei, iar așa-zisa „cască Adrian” s-a bucurat de mult succes în rîndurile diferitelor armate, în pofida imperfecțiunilor sale. Se știe că armata română fusese echipată cu „casca Adrian”.

Olanda, care rămăsese neutră în conflictul mondial, s-a străduit să-și procure căști, ceea ce a avut drept rezultat cumpărarea în 1916 a zece mii „căști Adrian“. Totuși, autoritățile militare nu erau mulțumite de ele și au ordonat să se caute alte soluții. Mai multe modele au fost supuse la probe. În sfârșit, alegerea a fost făcută pentru modelul 16, cască olandeză care, de altfel, nu are nimic comun cu viitoarea cască românească. Acest model de cască, fabricat în cantități mari, a mai suferit unele modificări la începutul anilor '30 și a continuat să facă parte din echipament.

Între timp, în 1923 a fost numită o comisie pentru a studia problema căștilor. În calitate de prim președinte ale acestei comisii, ce avea să fie dizolvată în 1934, era colonelul-intendent L.E.W. van Albeda, director al Depozitelor Centrale. Membrii acestei comisii erau căpitanii C.E.W. van Voorst și J.A. Engeltjes, directori ai primei și celei de a doua școli de asalt. Ceilalți doi membri erau căpitanul J. de Jongh și locotenentul G.P. de Kruffyff. Această comisie a elaborat noul model, care avea să fie vândut în 1938 României. Un desen datînd probabil din 1924 prezintă deja contururile devenite atît de familiare după aceea. Noul model a fost aprobat în 1927. La începutul anului 1928 Stabilimentele Artileriei de la Hembrug, în apropiere de Amsterdam, au confecționat două sute de căști de acest gen care au fost supuse probelor la trupă. În terminologie au fost introduse următoarele denumiri : cască olandeză modelul vechi (adică cel din 1916) și cască olandeză modelul nou (cel din 1927). Trebuie să mai adăugăm că acest din urmă model a fost ușor modificat în 1934.

Confecționarea căștii noi a început la Stabilimentele Artileriei, însă la sfârșitul anilor '30 guvernul a încheiat un contract cu Verblifa.

Acest grup industrial, cu o uzină la Krommenie, orașel în apropiere de Amsterdam, fabrica încă înainte de război tuburi pentru proiectile de artilerie și articole de echipament, cum ar fi gamele și bidoane. Oțelul pentru căști provenea de la Poldihütte, din Kladno în Boemia, al cărei sediu central se afla la Praga.

CUMPARAREA CĂȘTII OLANDEZE DE CĂTRE ROMÂNIA ÎN 1938

În ajunul celui de-al doilea război mondial relațiile comerciale între Olanda și România erau neînsemnate. Tocmai de aceea este remarcabil faptul că guvernul român avea să facă o comandă atît de importantă în Olanda.

Se pare că două motive au fost hotărîtoare : mai întîi acela al înaltei calități a produsului olandez și apoi faptul că Olanda promova

o politică de neutralitate, ceea ce părea să garanteze livrarea în timp de război. Apoi nu trebuie subestimată atracția unei căști care se deosebea net de căștile utilizate de vecini. Întrucît era imposibil ca un soldat olandez să ajungă în fața unui român, avînd în vedere situația geografică, alegerea căștii olandeze prezenta și sub acest aspect un avantaj.

Pînă în prezent nu am descoperit încă cine a făcut primul demers. Era oare acesta atașatul militar român la Berlin acreditat și la Haga? Adică locotenent-colonelul P. Antonescu! Nu aș putea s-o afirm.

Cert este faptul că la 1 august 1938 directorul uzinei de la Krommenie, A. Tietje și consilierul tehnic, J. Van der Waerden, soseau la București pentru a începe tratativele. Ca reprezentant al societății Verblifa la București se afla U. Perleman de la firma „Lincoln County“ cu sediul în București, pe strada Academiei nr. 1.

Deliberările au fost încununuate de succes, astfel că la 5 septembrie 1938 Victor Slăvescu, ministru însărcinat cu dotarea armatei, pe de o parte, și Tietje și Van der Waerden, pe de alta, au putut semna un contract pentru 500 000 căști. Un contract suplimentar pentru alte 300 000 căști a fost semnat la 3 mai 1939. Guvernul olandez a adoptat o atitudine favorabilă față de contractul realmente gigantic, care ar fi putut aduce alte contracte tot atît de rodnice. Verblifa, care nu era proprietara modelului, trebuia să plătească Stabimentelor Artileriei 3 000 florini pentru a obține dreptul de a preda 300 000 căști României și 1 florin pentru fiecare lot următor de 100 căști.

Așa cum a fost menționat mai sus, oțelul pe care îl folosea Verblifa era furnizat de Poldihütte.

COMPLICAȚII ÎN LIVRARE

Ca urmare a situației internaționale încordate, la 28 august 1939 a fost decretată mobilizarea generală în Olanda, armata căreia avea să numere 250 000 oameni. Înainte de 1930 guvernul redusese pînă într-atît cheltuielile pentru apărarea națională încît lipsa de armament și de echipament era dintre cele mai teribile. Cu toate că politicienii și-au dat seama după aceea de pericolul fascist, rămînerea în urmă se dovedea a fi dezastruoasă, cu atît mai mult cu cît cursa înarmărilor și-a făcut simțite consecințele, iar Olanda era dependentă de străinătate în privința materiilor prime. Germania avea interesul să refuze ieșirea acestor materii din țară către eventualul său adversar. În consecință, nu este de mirare că la 26 octombrie 1939

sosea ultimul vagon încărcat cu oțel de la Poldihütte, căci Germania a împiedicat alte transporturi.

România, care încheiase la 23 martie 1939 un tratat comercial cu Germania, a intervenit pe lângă această țară, astfel că în ianuarie 1940 oțelul necesar a putut fi livrat la Krommenie.

Verblifa avea neînțelegeri și cu guvernul olandez, care a interzis, în octombrie 1939, exportul de căști în România și care voia să confiște stocul gata confecționat de 25 000 căști. Între timp, Tietje reușise să le stocheze într-un hangar din portul Amsterdam, prezinzând că aceste căști nu-i mai aparțineau. Fapt este că România stipulase prin contract că livrarea căștilor se va face reprezentantului român la Amsterdam și nu la București.

În fond acesta era un mod de a proceda ieșit din comun, deoarece ar fi fost mai logic ca Bucureștiul să fie desemnat ca loc de livrare. Însă guvernul român alesese această linie de conduită tocmai pentru a-și arăta bunăvoința. Situația se modifica deci în avantajul României.

La 1 aprilie 1940 guvernul olandez mai permitea încă exportul a 30 000 căști.

Atunci când la 10 mai 1940 germanii au invadat Olanda fabricarea și exportul de căști au încetat. Pare a fi foarte probabil ca Verblifa să fi livrat armatei române între 300 000 și 500 000 căști.

CINTECUL DE LEBĂDĂ AL CĂȘTILOR OLANDEZE

După înfrângerea din 1940 germanii au pus mîna pe căștile olandeze. Stabilimentele Artileriei mai păstrau încă un stoc mic din care vindeau unele exemplare serviciilor municipale de apărare pasivă. În 1943 stocul era epuizat.

Cît despre Verblifa, contractul său cu România a fost reziliat în 1942, ceea ce a pus definitiv capăt relațiilor cu România

A N E X E

„Vizat la avizul nr. 497/[1]938
Secretarul Consiliului Superior
Avocat consilier Ioan Păunescu

19164 — 5 sep.[tembrie] 1938

Nr. 802/I
1938, luna august, ziua 27
Vizat
Conf.[orm] Art.[icolului] 105
I..C.P.
Avocatul Minist.[erului]
Apăr.[ării] Naț.[ionale]
[Semnat :] indescifrabil

C O N T R A C T

Între subsemnații Statul Român — Ministerul Apărării Naționale, Direcția Intendenței, reprezentat de generalul de divizie Alexandru Glat, subsecretar de stat la Ministerul Apărării Naționale, pe de o parte, și Fabrica N.V. de Vereenigde Blikfabrieken din Krommenie — Amsterdam, Olanda, reprezentată de domnii A. Tietje, director al Societății N.V. de Vereenigde Blikfabrieken, și ing.[iner] J. Van der Waerden, consilier al aceleiași societăți, în virtutea împuternicirii speciale din ziua de 28 iulie 1938 legalizată de Consulatul Român din Amsterdam sub nr. 875-875-275/[1]938 și de Ministerul Afacerilor Externe din România sub nr. 9996 din 2 august 1938, pe de alta, a fost încheiat prezentul contract :

Drept urmare a ofertei prezentate, a proceselor verbale ale delegației interministeriale nr. 3458 din 23 iunie 1938 și nr. 3532 din 26 iulie 1938 și a Jurnalului Consiliului de Miniștri nr. 2009 din 23 august 1938, a fost stabilit și s-a convenit ceea ce urmează :

Art. 1. — Subsemnata fabrică N.V. de Vereenigde Blikfabrieken din Krommenie-Amsterdam, Olanda, se obligă să furnizeze pentru nevoile armatei române cantitatea de 500 000 (cinci sute mii) bucăți căști de oțel de model olandez cu emblema de bronz încrustată la Amsterdam, adică :

300 000 bucăți la prețul de florini olandezi 4,93 de bucată	
sau în total fl.[orini] oland.[ezi]	1 479 000
200 000 bucăți la prețul de fl.[orini] oland.[ezi] 5,52 de bucată	
sau în total fl.[orini] oland.[ezi]	1 104 000
	Total
500 000	2 583 000

Art. 2. — Valoarea integrală a livrării este de 2 583 000 (două milioane cinci sute optzeci și trei mii) fl.[orini] oland.[ezi] și va fi plătită din fondul Apărării Naționale fără primă valutară de 38% în florini olandezi printr-un acreditiv irevocabil egal cu valoarea fiecărui lot de 100 000 căști care va fi deschis la Twentsche Bank din Amsterdam, și anume :

— La intrarea în fabricație a fiecărui lot de 100 000 căști din acest acreditiv se va plăti furnizorului 30% din valoarea acestui lot în schimbul unei scrisori de garanție bancară.

— Restul de 70% se va plăti din același acreditiv după livrarea și recepționarea întregului lot de 100 000 căști în schimbul unor acte definitive (factură, procese verbale de recepție).

Plata se va face prin transferul armelor respective la Amsterdam prin Banca Națională Română, conform cu angajamentul luat de aceasta și cu scrisoarea din 6 august 1938 nr. 15806 a Ministerului Apărării Naționale, la cursul oficial al fl.[orinului] oland.[ez] din ziua transferului plăților.

În cazul în care ar interveni o convenție economică între statul român și statul olandez, părțile semnatare acceptă ca plățile să fie puse în concordanță cu numita convenție.

Toate cheltuielile relative la executarea prezentului contract, cu excepția celor prevăzute de Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 80/936, vor fi suportate de furnizor.

Art. 3. — Condițiile pe care trebuie să le îndeplinească livrarea, modalitatea de recepționare, acțiunea pe care ministerul și-o rezervă asupra garanției depuse, precum și toate celelalte chestiuni de detaliu privind prezentul

contract sînt cele prevăzute în caietul de sarcini anexat în întregime și fără nici o rezervă acceptat de cele două părți contractante și care caiet de sarcini, semnat de părți, face implicit parte integrantă din acest contract.

Art. 4. — Recepționarea cantitativă și calitativă se va face la sediul fabricii la Krommenie-Amsterdam de către o comisie numită de Ministerul Apărării Naționale.

Livrarea căștilor va începe în a patra lună de la data contractului și anume, 10 000 căști în luna a patra, 15 000 căști în luna a cincea, douăzeci mii căști în luna a șasea și douăzeci și cinci mii căști în lunile a șaptea și cele următoare.

Expedierea se va face de către furnizor din Amsterdam în loturi de 100 000 căști ambalate în lăzi de brad, sub controlul aceleiași comisii de recepție, transportul de la Amsterdam la București fiind în sarcina statului român.

Art. 5. — Pentru a garanta îndeplinirea obligațiilor stipulate în prezentul contract și în caietul de sarcini subsemnata fabrică N.V. de Vereenigde Blikfabrieken depune pentru Ministerul Apărării Naționale, Direcția de Intendență, drept garanție suma de fl.[orini] oland.[ezi] 258 300 (două sute cincizeci [și] opt mii trei sute) prevăzută în scrisorile de garanție eliberate de Twentsche Bank în ziua de 22 august 1938.

Prezentul contract va fi perfectat numai după ce previziunile acestui articol și ale art. 2 vor fi îndeplinite.

Art. 6. — În cazul în care căștile nu vor fi livrate în termenele convenite și menționate la art. 4 de mai sus, se vor aplica sancțiunile prevăzute de articolul 37 din caietul de sarcini.

Art. 7. — Subsemnata fabrică N.V. de Vereenigde Blikfabrieken acceptă fără nici o rezervă toate condițiile și penalizările stipulate în prezentul contract și în caietul de sarcini.

În cazul neîndeplinirii vreunei clauze din contract și din caietul de sarcini, prezentul contract va fi reziliat de drept fără somație, aminare sau judecată, numai în favoarea Ministerului Apărării Naționale, fără ca furnizorul să poată să se prevaleze de această reziliere și în acest caz garanția va rămâne definitiv obținută de stat, iar penalizările calculate care au depăși suma garanției vor fi urmărite de minister.

Ministerul va putea totuși să ceară executarea contractului și în plus pierderile suferite.

Art. 8. — Toate clauzele din prezentul contract și din caietul de sarcini sînt considerate esențiale.

Modificarea atît a contractului, cît și a caietului de sarcini sau renunțarea la partea comisorie nu pot fi deduse din nici un act al autorității militare și nici dintr-un act de violență și în mod tacit.

Modificările prezentului contract și ale caietului de sarcini se vor face numai în conformitate cu preciziunile legii contabilității publice privind modificări de contracte și de caiete de sarcini.

Art. 9. — Sediul pe care subsemnata fabrică N.V. de Vereenigde Blikfabrieken îl alege pentru executarea prezentului contract este la București, la legația regală a Olandei în România, strada Barbu Catargiu nr. 20.

Art. 10. — În caz de litigiu, de comun acord părțile stabilesc competența instanțelor judecătorești din București.

Intocmit în dublu exemplar atît acest contract, cît și caietul de sarcini respectiv, cite un exemplar al acestora fiind primit de fiecare dintre părțile contractante.

Subsecretar de stat la Ministerul Apărării Naționale
General de divizie A. *Glaț*

Directorul Intendenței
Int.[endant] Locotenent-colonel
[Semnat :] indescifrabil

Furnizorul :
N.V. de Vereenigde Blikfabrieken
J. Van der Waerden
A. Tietje“

„[...]”
1939, [f.l.], ziua 25
Vizat

Conform cu legea în vigoare
și Avizul Consil.[iului] de avocați
din M.[inisterul] Justiției Nr. 315/[1]939
Avocat M.[inisterul] Î.[nzestrării] A.[rmatei]
Consilier șef
[Semnat :] indescifrabil

Vizat la avizul nr. 315/[1]939
Secretarul Consiliului Superior

Avocat consilier

Ioan Păunescu

7516   30 mai 1939

ACT ADIȚIONAL

Între subsemnații : statul român, Ministerul Înzestrării Armatei (M.I.A.) pe de o parte, prin Victor Slăvescu, ministru al înzestrării armatei, și fabrica N.V. de Vereenigde Blikfabrieken de la Amsterdam, pe de altă parte, reprezentată de Dl. A. Tietje, director, și J. Van der Waerden, consilier al Societății, în virtutea procurii nr. [...] 47/1939 a intervenit următorul act adițional la contractul nr. 19164 din 5 septembrie 1938.

Ca urmare a ofertei din 14 februarie 1939 și a procesului verbal al delegației interministeriale nr. 4162 din 24 martie 1939 s-a stabilit și convenit ceea ce urmează :

Art. 1. — Subsemnata fabrică N.V. de Vereenigde Blikfabrieken se obligă să furnizeze pentru nevoile armatei române, pe lângă 500 000 (cinci sute mii) bucăți căști prevăzute în contractul nr. 19164 din 5 septembrie 1938, următoarele cantități de căști pentru ofițeri :

14 422 (paisprezece mii patru sute douăzeci și două) bucăți căști de oțel cu interiorul modelului A la prețul de 6,75 (șase fl.[orini] 75 centime) florini olandezi bucata sau în total fl.[orini] oland.[ezi] 97 348,50.

47 961 (patruzeci șapte mii nouă sute șazeci și una) bucăți căști de oțel modelul pentru trupă la prețul de 5,166 florini olandezi (cinci fl.[orini] 166 centime) bucata sau în total fl.[orini] oland.[ezi] 247 766,50

Total general fl.[orini] oland.[ezi] 345 115

Art. 2. — Valoarea integrală a livrării este de 345 115 (trei sute patru zeci cinci mii o sută cincisprezece) florini olandezi, care va fi plătită fără taxă valutară din fondul Apărării Naționale.

jumătate în cursul exercițiului 1939/[1]940 și
altă jumătate în cursul exercițiului 1940/[1]941.

Art. 3. — Condițiile contractului nr. 19164 din 5 septembrie 1938 privind livrarea căștilor, plata, recepționarea și ambalajul, precum și celelalte condiții sînt menținute în vigoare și pentru prezentul act adițional.

Art. 4. — Livrarea căștilor se va face în același timp cu cele destinate trupei, pentru ca la expirarea contractului nr. 19164 din 5 septembrie 1938 să fie livrată întreaga cantitate.

Art. 5. — Toate clauzele ce nu sînt contrare prezentului act, precum și condițiile tehnice prevăzute în contractul nr. 19164 din 5 septembrie 1938 sînt menținute în vigoare pentru prezentul act adițional cu mențiunea că cele 14 422 căști de oțel vor avea în interior și emblema conformă modelului A prezentat de fabrică Ministerului Apărării Naționale (M.A.N.).

Art. 6. — Subsemnata fabrică N.V. de Vereenigde Blickfabrieken acceptă fără rezerve condițiile prezentului act adițional.

Incheiat la București ... [?] ... 1939

Ministrul Inzestrării Armatei

V. Slăvescu

Avocat al Ministerului Inzestrării Armatei

Virgil Damian

Directorul Intendenței
Lt.-col. int.[endant]
[Semnat :] indescifrabil

N.V. de Vereenigde Blickfabrieken

A. Tietje

J. Van der Waerden

Subsemnatul, Leonardus Johannes de Kup, notar la Amsterdam, declară că semnăturile de mai sus sînt ale domnului A. Tietje, director, și domnului J. Vand der Waerden, consilier al Societății Anonime „N.V. de Vereenigde Blickfabrieken“ stabilită la Amsterdam.

Amsterdam, 18 aprilie 1939

L.J. de Kup

notar

Nr. 253-253-66-[1]939

Văzut la Consulatul general al României la Amsterdam pentru legalizarea semnăturii D-lui *L.J. de Kup*, notar din Amsterdam [în limba română în original — n.a.].

Amsterdam, 19 aprilie 1939

Consulul României“

[Semnat :] indescifrabil

Vizat
conform cu legile în vigoare
Avizul Consiliului de Avocați
M.[inisterui] Just.[iției] nr. 97/[1]942
Avocat M.[inisterul] I.[nzestrării]
A.[rmatei]
[Semnat :] indescifrabil

Ioan Păunescu

ACT DE REZILIERE

110860 23 feb.[ruarie] 1942

Între subsemnații :

Statul român, Ministerul Apărării Naționale, Subsecretariatul Inzestrării Armatei, reprezentat de generalul Gh. Dobre și

„N.V. de Vereenigde Blikfabrieken” Societate Anonimă avînd sediul la Amsterdam, Danrak 28/30, reprezentată de subsemnații ing.[iner] J. Van der Waerden, membru al consiliului, și A. Tietje, director,

numiți în continuare „Ministerul” și cea de a doua „Verblifa”,
s-a stabilit și s-a convenit ceea ce urmează :

1. Prin contractul adițional din ziua de 30 mai 1939, avînd nr. 454, Verblifa s-a angajat să livreze Ministerului cantitatea de 300 000 căști de oțel pentru trupe, în condițiile și la termenele prevăzute în contract. Cu toate acestea, din cauza evenimentelor războiului mondial, executarea integrală a numitului contract a devenit imposibilă și cele două părți contractante recunosc că aceasta s-a datorit forței majore, care a decurs din numitele evenimente.

2. În consecință cele două părți au hotărît de comun acord să rezilieze numitul contract, din momentul semnării prezentului act, fără nici o pretenție dintr-o parte sau alta, procedînd la lichidarea totală a conturilor reciproce după cum urmează :

3. Verblifa a primit drept avans pentru 30% din prima serie de 100 000 căști din contract suma de fl.[orini] oland.[ezi] 185 100.

În contul acestui contract ea a livrat cantitatea de 50 700 căști și cu prilejul plății acestora, conform cu contractul, s-a ținut seama și s-a scăzut partea corespunzătoare a avansului, adică fl.[orini] oland.[ezi] 94 756,40. Verblifa rămîne deci debitoare cu suma de fl.[orini] oland.[ezi] 90 343,60 din avansul primit. Pentru lichidarea acestei diferențe s-a convenit că Verblifa trebuie să livreze Ministerului cantitatea de 15 400 căști, potrivit cu condițiile contractului și cu cele ale caietului de sarcini. Data recepției acestor căști va fi stabilită de comun acord, printr-un schimb de telegrame între părți.

4. Prin și o dată cu livrarea celor 15 400 căști, contractul și toate conturile între Minister și Verblifa vor fi definitiv lichidate, iar cele două părți eliberate în întregime [de obligații — n.a.] una față de cealaltă. Scrisorile de garanție depuse la semnarea contractului vor fi predate Verblifei.

5. Acreditivale ce s-ar mai afla disponibile fie la Twentsche Bank din Amsterdam fie în altă parte la dispoziția Verblifei devin și rămîn fără nici un efect, iar Ministerul poate dispune absolut liber de aceste fonduri după bunul său plac.

6. Pentru recepționarea numitelor 15 400 căști, conform contractului, la Amsterdam — Krommenie va fi trimisă de Minister o delegație care se va prezenta la uzine în termenul fixat prin înțelegere telegrafică, după cum este menționat în art. 3 de mai sus, la o lună de la data semnării prezentului act.

Intocmit în dublu exemplar și semnat la Amsterdam și la București.

Subsecretarul de stat
pentru înzestrarea armatei
General Gh. Dobre

J. Van der Waerden
A. Tietje

Avocat al Ministerului
[Semnat :] indescifrabil

Director al intendenței
Int.[endant] colonel C. Sireteanu“

POLITICA EXTERNĂ GERMANĂ
ÎN SPAȚIUL DUNĂREAN. 1930-1939 *

Profitând de criza economică mondială, care a redus substanțial capacitatea de acțiune internațională a marilor puteri, S.U.A., Marea Britanie și Franța, care garantau direct sau indirect ordinea europeană în anii 1919-1920, politica revizionistă externă a Republicii de la Weimar ¹ a intrat în cea de-a treia fază a sa. După o primă fază defensivă în totalitatea ei, pînă în 1923, în care problema consta în combaterea încercării din partea Franței de a exclude — depășind prevederile Tratatului de la Versailles — Germania și ca potențială mare putere, și după o a doua fază caracterizată prin stabilizarea bazei economice menținute (cu sprijin din partea S.U.A.), în timpul lui Stressemann, politica externă a regimului Brüning a trecut la ofensivă, combătînd planul „Europa“ al lui Briand care sprijinea politica de securitate a Franței. Reluîndu-se vechile aspirații la suveranitate și deplasînd acum centrele de greutate spre sud-estul

* În cele ce urmează se încearcă a se releva liniile directoare ale politicii germane, privind Europa de sud-est, de la criza economică mondială pînă la începutul celui de-al II-lea război mondial. Din numeroasele lucrări apărute între timp se citează, de la caz la caz, acelea pe care se bazează, în principal, studiul de față. Se indică numai citatele.

¹ A. Hillgruber „*Revizionismul*“ — *continuitate și regres în politica externă a Republicii Weimar*. Comunicare prezentată la Universitatea din Köln la 16 aprilie 1983 cu prilejul aniversării a 75 de ani de la nașterea lui Theodor Schieder.

continentului, mai ales în spațiul dunărean, țelul urmărit era cel al unei Europe centrale sub conducerea germană².

Spre deosebire de celelalte părți ale continentului european, ofensiva în sud-estul Europei, care punea accentul pe politica externă, în fond însă urmărind modificări politice de forță în favoarea Germaniei, nu a contravenit imediat intereselor vitale ale marilor puteri și deci nu a avut a se teme de o rezistență imediată hotărâtă și coordonată a adversarilor în cauză.

Sud-estul Europei nefiind considerat poziție cheie nici de Marea Britanie (care urmărea aici doar interese pur economice) și nici de Franța (pentru care importantă era includerea lui în sistemul de securitate orientat împotriva revizionismului german), eforturile depuse aici fiind deci limitate, subsistemul alcătuit treptat de puterile victorioase în primul război mondial după 1919 în această zonă a continentului (ca parte a ordinii inaugurate prin Tratatul de la Versailles) nu a putut fi organizat în mod optim în sensul celor două mari puteri care rivalizau și între ele.

Permanentele și puternicele tensiuni dintre învingători (Cehoslovacia, România, Iugoslavia) și învinși (Austria, Ungaria, Bulgaria), diversele „poziții de front” spre exterior (Iugoslavia către Italia, Cehoslovacia către Polonia și Germania), problemele naționalităților în toate țările dunărene (cu excepția Austriei) și problemele economice din spațiul dunărean, tot mai ascuțite în contextul crizei economice mondiale, au făcut din sud-estul Europei punctul de pornire al unei ofensive „politice revizioniste” germane.

Spre deosebire de perioada Stressemann, se aplică acum un „curs în salturi forțate”, inaugurat din iunie 1930 de secretarul de stat al Ministerului de Externe, Bernhard Wilhelm von Bülow. În sud-estul Europei politica externă germană trebuia „să acționeze” — așa se spunea în memorandumul pentru cancelarul german Brüning din 26 august 1930³ —, „deoarece acolo zac posibilitățile de

² Vezi aici, în special: H.-J. Schröder: *Deutsche Südosteuropapolitik 1929-1936. Zur Kontinuität deutscher Aussenpolitik in der Weltwirtschaftskrise*, în „Geschichte und Gesellschaft”, 1/1976, p. 6; idem, *Die Südosteuropapolitik und die Reaktionen der angelsächsischen Mächte 1929-1933/34*, în J. Becker/K. Hildebrand (editori), *Internationale Beziehungen in der Weltwirtschaftskrise 1929-1933*, München, 1980, p. 343; M. L. Recker, *Grossbritannien, Deutschland und die südosteuropäischen Staaten 1919-1939*, Mainz, 1982; H. Sundhausen, *Die Weltwirtschaftskrise im Donau-Balkan-Raum und ihre Bedeutung für den Wandel der deutschen Aussenpolitik unter Brüning*, în W. Benz/H. Graml, *Aspekte deutscher Aussenpolitik im 20. Jahrhundert*, Stuttgart, 1976, p. 121.

³ Citat după H. J. Schröder, *Die deutsche Südosteuropapolitik und die Reaktionen der angelsächsischen Mächte 1929-1933/34*, în *op. cit.*, p. 343, 349.

viitor ale Germaniei [. . .]. În condițiile evoluției atât de rapide a evenimentelor în sud-estul Europei, unirea cu Austria urma să fie sarcina cea mai stringentă a politicii germane; căci în cazul unei Austrii aparținând Germaniei, evoluția în sud-estul Europei ar putea fi cu totul altfel influențată și condusă în interesul Germaniei decât e posibil acum. Faptele de acolo conduc la constatări care mai târziu cu greu ar putea deveni reversibile“.

Dar evoluția politică externă în favoarea Germaniei din anii următori nu a avut loc continuu în sensul unei influențe tot mai mari pentru a se ajunge în final la poziția de hegemonie efectivă a acesteia în sud-estul Europei după acordul de la München din 1938, ci prin repetate contralovituri și deplasări de accente în ceea ce putea și trebuia să însemne „politică revizionistă“ cu centrul de greutate în sud-estul continentului. Proiectul uniunii vamale⁴ germano-austriece, căruia la începutul ofensivei politicii externe germane i se atribuia o funcție „cheie“, a eșuat în vara anului 1931 în urma opoziției Franței, iar la contractele preferențiale pentru anumite produse agricole încheiate cu România și Ungaria în iunie-iulie 1931 Brüning a trebuit să renunțe scurt timp înainte de eliberarea sa din funcție, la sfârșitul lunii mai 1932. Pe de altă parte, nici planurile Marii Britanii și Franței de coordonare a intereselor lor în Europa de sud-est, de împiedicarea eficientă a realizării țelurilor germane în acea regiune nu au fost duse la îndeplinire⁵. Indiferent de piedicile temporare, „timpul a lucrat“ totuși pentru Germania, deoarece pentru statele agrare sud-est europene nu exista altă alternativă în afara pieții germane, e adevărat redusă la început în timpul crizei mondiale.

Politica celui de-al III-lea Reich față de spațiul dunărean (începând din 1933) putea lua ca punct de plecare concepția și încercările fazei a treia a „politicii revizioniste“ a Republicii de la Weimar și — mulțumită dezvoltării conjuncturale deosebite a Germaniei, începând din septembrie 1934 (în cadrul „Noului plan“ al lui Schacht) — a putut fi dusă cu succes, mai întâi față de Ungaria și Iugoslavia, din 1935 apoi și față de România, datorită structurii complementare a propriei economii de orientare industrială cu aceea marcat agrară a țărilor din spațiul dunărean.

⁴ R. Frommelt, *PanEuropa oder Mitteleuropa. Einingungsbestrebungen im Kalkül deutscher Wirtschaft und Politik 1925-1933*, Stuttgart, 1977.

⁵ Vezi J. Bariéty, *Der Tardieu — Plan zur Sanierung des Donaumaums (februarie-mai 1932)*, în J. Becker/K. Hildebrand, *op. cit.*, p. 361, precum și „Coreferat“ de R. Girauld, în *Ibidem*, p. 389.

Pentru politica național-socialistă față de sud-estul Europei s-a ridicat problema ce accente să se pună în diferitele ei faze de dezvoltare, precum și în principiu. Dacă se urmărea (1.) sublinierea intereselor economice în perspectiva „cuprinzătorului program“ de expansiune al lui Hitler împotriva Uniunii Sovietice, considerînd spațiul dunărean și balcanic ca rezervor principal de materii prime și ca rezervă agricolă pentru imperiul continental aflat în *statu nascendi*, pînă la desăvîrșirea sa, adică pînă la transformarea Rusiei europene cotochite în grînar și principală rezervă de materii prime, atunci era recomandabilă urmarea liniei proiectate în ultima fază a Republicii de la Weimar, punîndu-se accentul pe țările interesante din punct de vedere economic, Iugoslavia și România, și urmărindu-se tendința de edificare treptată în aceeași măsură a relațiilor economice cu toate statele sud-est europene, dar evitînd implicarea în conflictele politice dintre țările de la Dunăre și din Balcani. Dacă (2.) se punea accentul în primul rînd pe o reorientare politică externă a țărilor „învîgătoare“, atunci relațiile cu România și Iugoslavia trebuiau întreținute foarte intens pentru transformarea apropierea României de Uniunea Sovietică, care amenința într-un timp, după încheierea pactului de asistență franco-sovietic din 2 mai 1935, sub ministrul de externe Nicolae Titulescu, în contrariul ei ; de asemenea, trebuiau ameliorate contradicțiile dintre Italia fascistă și Iugoslavia, iar România și Iugoslavia trebuiau despărțite de Cehoslovacia, reducîndu-se tot mai mult importanța Micii Înțelegeri. Dar dacă (3.) se urmărea unirea tuturor statelor „revizioniste“ din Europa, învinșii din războiul mondial 1914-1918, logică era apropierea de Ungaria și Bulgaria — ceea ce ar fi dus la tensiuni sporite cu România și Iugoslavia și la o reînviore a Micii Înțelegeri. În sfîrșit, (4.) existau șanse de instrumentalizare a așa-numitelor mișcări „fasciste“ (deși adesea mici și de multe ori dezbinat), precum și posibilități de angajare a grupărilor politice germane din Ungaria, România, Iugoslavia și mai ales Cehoslovacia, ca pîrghie sau amenințare, și eventual de determinare a unei răsturnări, ba chiar a unei explozii interne.

Efectiv, politica național-socialistă din sud-estul Europei — orientîndu-se în principiu după directivele „programatice“ ale lui Hitler, în ceea ce aveau mai important, pînă în 1939 — nu a acționat liniar în sensul opțiunii pentru una dintre posibilitățile amintite : mai degrabă a mers pe drumuri paralele, în anumite perioade fiind caracterizată chiar de contradicții interne, servindu-se și de diferite instrumente, mai ales de Oficiul politic de externe al Partidului nazist sub Rosenberg, de posturi ce se schimbau unele pe altele, care „apărau“ „germanii din străinătate“ și „poporul german“, precum

și de serviciile de siguranță și apărare ale Wehrmachtului și SS-ului⁶. La întâlnirile cu oameni de stat și diplomați din țările dunărene și balcanice, Hitler a evitat întotdeauna încercările acestora menite a-l determina să-și afirme preferințele prea devreme. La aceste încercări el a răspuns cu efortul, la început moderat, iar apoi tot mai forțat, de a adapta orientarea statelor respective spre propriile țeluri propuse pentru următoarea fază a politicii sale externe în ansamblu. Astfel a procedat chiar de la prima vizită a premierului ungar Gömbös din 16-17 iunie 1933⁷, care încerca să-l cîștige pe Hitler pentru un program „revizionist” comun. Acesta însă i-a pus în vedere să se concentreze asupra tendințelor „revizioniste” ungare împotriva Cehoslovaciei, lăsînd la o parte pretențiile față de România și Iugoslavia. Același lucru s-a repetat cu ocazia vizitei la Hitler a regentului Ungariei, M. Horthy, la Berghof, din 22 august 1936. Bărbatul de stat ungar, care urmărea asigurarea unui rol preferențial al Ungariei în cadrul politicii Germaniei hitleriste, considerate deja, după remilitarizarea Renaniei în martie 1936, ca avînd un important centru de greutate, a fost îndemnat să „concentreze toate forțele asupra Cehoslovaciei”.

Cu regele Bulgariei, Boris II, Hitler luase legătura încă în 1934 : la 1 martie el l-a primit oficial pe rege, ca primul om de stat străin. Cu toate că de la convenția de clearing din 22 august 1932 Germania reprezenta partenerul comercial cel mai apropiat Bulgariei, aceasta juca în reprezentările germane despre „Europa centrală” doar un rol subordonat în comparație cu Iugoslavia și România. Dorințele revizioniste bulgare, formulate oricum cu multă prevedere pînă în momentul acordului de la München din 1938, nu erau sprijinite de partea germană (pînă în martie 1939) și cu atît mai puțin „impulsionate”⁸.

⁶ Referitor la instituțiile concurente și principalele lor domenii de activitate, vezi : H. A. Jacobsen, *National-sozialistische Aussenpolitik 1933-1938*, Frankfurt am Main — Berlin, 1968 ; referitor la aspectul istoric al diplomației politicii național-socialiste privind Europa de sud-est, vezi : G. L. Weinberg, *The Foreign Policy of Hitler's Germany*, vol. I, *Diplomatie Revolution in Europe*, Chicago-London, 1980.

⁷ M. Adam/G. Juhasz/L. Kerekes (redactori), *Allianz Hitler-Mussolini. Dokumente zur ungarischen Aussenpolitik (1933-1944)*, Budapesta, 1966 ; J. K. Hoensch, *Der ungarische Revisionismus und die Zerschlagung der Tschechoslowakei*, Tübingen, 1967 ; C. A. Macartney, *October Fifteenth. A History of Modern Hungary, 1929-1945*, vol. I, Edinburgh, 1961.

⁸ Referitor la politica Germaniei privind Bulgaria, vezi H. J. Hoppe, *Bulgarien — Hitlers eigenwilliger Verbüder. Eine Fallstudie zur national-sozialistischen Südosteuropapolitik*, Stuttgart, 1979.

Urmare a importanței crescute a Germaniei pe scena internațională, începînd cu mijlocul anului 1936, a fost eliberarea din funcție a ministrului român de externe Nicolae Titulescu, care urmărea ameliorarea relațiilor cu Uniunea Sovietică, de către Carol II, la 29 august 1936 (adică la puține săptămîni după izbucnirea războiului civil din Spania)⁹. Primului om politic român care l-a vizitat apoi la Berlin, conducătorul tineretului liberal, Gheorghe Brătianu, Hitler i-a declarat la 16 noiembrie 1936 că adevăratul pericol ce amenință România și pacea Europei l-ar constitui „bolșevismul”. „Dar dacă România va fi avanpostul ordinii europene, nu va exista nici un stat care să fie mai interesat de menținerea acestuia decît Germania. Iar acest lucru sînt gata să-l declar și la Budapesta, așa cum am făcut-o deja și față de Horthy”. Pe această cale încerca Hitler să unească interesele germane de intensificare a relațiilor economice cu țările din spațiul dunărean cu orientarea pe plan politic a acestor state aflate în conflict cu adversari ce păreau a amenința din afară spațiul dunărean, pentru a determina pe cît posibil, direct sau indirect, alinierea tuturor acestor țări la propria politică, încă înainte de trecerea efectivă la expansiune. Amestecul în politica internă a țărilor dunărene a rămas o linie secundară, pentru a împiedica conducerile de stat ale acestora să se abată de la evoluția impusă tot mai unilateral de către Germania. Relațiile cu Iugoslavia (prinț regent Paul, prim-ministru Stojadinović) au ridicat, în urma strînselor legături economice germano-iugoslave, cele mai puține probleme, cu toate că Italia fascistă, după războiul din Abisinia (1935-1936), își extinsese politica de „mare-nostro” în sens mai restrîns (Adriatica), periclitată permanent de Iugoslavia, într-o politică de „mare-nostro” în sens mai larg (spațiul mediteranean în totalitate), ceea ce s-a manifestat prin angajarea puternică a Italiei în războiul civil din Spania și a degrevat Iugoslavia de pericolul italian¹⁰.

Pe total însă, tocmai succesele evidente ale politicii germane în sud-estul Europei au fost acelea care au demonstrat, cu ocazia vizitelor în circuit efectuate prin țări sud-est europene de către ministrul economiei, Schacht, în iunie 1936 și de ministrul de externe, baronul von Naurath, în iunie 1937, pozițiile nou cucerite de Reich,

⁹ Aici și pentru cele ce urmează vezi: A. Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu. Die deutsch-rumänischen Beziehungen 1938-1944*, Wiesbaden, 1965, p. 10.

¹⁰ Referitor la rivalitatea germano-italiană în Europa de sud-est, vezi J. Petersen, *Hitler-Mussolini. Die Entstehung der Achse Berlin-Rom, 1933-1936*, Tübingen, 1973, p. 207.

care — mai ales în cazul României și Ungariei — au oferit din nou prilejul unei distanțări precaute și a unei reorientări prevăzătoare spre puterile vestice ale acestor state, ducând și la încercări de des-tindere a relațiilor dintre țările „revizioniste“ Ungaria și Bulgaria și Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică. Canalizarea schimbului de mărfuri în direcția înarmării („Planul de 4 ani“, august 1936), efectuată de partea germană, a determinat efectiv partea română să stranguleze extinderea volumului comercial pe bază de clearing im-pusă de germani¹¹.

„Anexarea“ Austriei, în martie 1938, a dus apoi la reacții dife-rite. În timp ce Iugoslavia a salutat noua vecinătate, mai ales că „anexarea“ a fost acceptată și de Italia, punând accent pe continui-tatea bunelor raporturi germano-iugoslave și considerînd-o și ca o protecție împotriva altor posibile ambiții ale Italiei, Carol al II-lea al României a instaurat „dictatura regală“, după eșuarea (evident planificată de el) a experimentului de scurtă durată (de la sfîrșitul lunii noiembrie 1937) privitor la o relație pe bază ideologică cu Ger-mania sub guvernarea politicianului de extremă dreapta Goga, ast-fel încît (sub amenințarea partizanilor Gărzii de fier, condusă de Codreanu, mult mai periculoasă pentru regimul său) să poată fi smulsă în primul rînd politiciii național-socialiste potențiala pîrghie politică în România¹². Ungaria însă, care în 1937 se exprimase di-rect, destul de clar, împotriva „anexării“ Austriei, se apropie, după o reorganizare a guvernului, mai mult de cel de-al III-lea Reich și încearcă chiar, după o primă lege împotriva evreilor și prin decla-rarea propriului interes într-o acțiune împotriva Cehoslovaciei, să îmblînzească conducerea germană. Cu atît mai mare era însă neîn-crederea lui Hitler, care urmărea cotiturile și sinuozitățile regimului ungar în timpul așa-numitei „crize a sudeților“¹³, eliminînd pe ter-men lung posibilitatea de considerare a Ungariei ca pe un „parten-ner minor“ de favorizat. Aceasta nu era însă dispusă să joace rolul de „agent provocator“, pe care i-l atribuisse Hitler în cadrul inten-

¹¹ Dificultățile intimpinate de Germania în impunerea scopurilor sale în România, generate de puternica poziție a capitalului Marii Britanii și Franței, sînt subliniate de Ph. Marguerat, *Le III-e Reich et le pétrole roumain 1938-1940*, Leiden, 1977.

¹² În ceea ce privește tactica folosirii României și Ungariei și încercările de influențare a politicii interne a acestor țări, vezi M. Broszat, *Deutschland-Ungarn-Rumänien, Entwicklung und Grundfaktorne national-sozialistischer Hegemonial- und Bündnispolitik 1938-1941*, în „Historische Zeitschrift“, 206/1968, p. 45.

¹³ Vezi și G. Brausch, *Deutschland-Ungarn. Die diplomatischen Bezie-hungen vom Herbst 1937 bis Frühjahr 1939*, Göttingen, 1956.

ționatei distrugerii militare a Cehoslovaciei, cu toate că inițial (sfârșitul anului 1937, și din nou la începutul lunii martie 1938), Marele Stat Major ungar a fost acela care propusese tratative cu conducerea Wehrmachtului în scopul unei acțiuni comune împotriva Cehoslovaciei. De aceea, Hitler a atribuit atitudinii „lipsite de energie“ a ungarilor o considerabilă „parte de vină“ la soluția crizei, sub forma Acordului de la Munchen din 29 septembrie 1938, echivalent, după părerea sa, cu o înfrângere. Acordul de la Munchen și declarațiile ulterioare ale premierului britanic Chamberlain, care recunoșteau Germaniei o „poziție dominantă în Europa de sud-est“¹⁴, par a avea ca urmare realizarea hegemoniei celui de-al III-lea Reich în spațiul dunărean, urmărită consecvent, în ciuda contraloviturilor din timpul crizei economice mondiale.

Dictatul de la Viena încheiat (împreună cu Italia) la 12 noiembrie 1938, care a distrus speranțele Ungariei de cîștigare a Slovaciei, solicitînd statului autonom slovac (în cadrul a ceea ce rămăsese din statul cehoslovac, slăbit federativ) doar reduse cedări de teritorii, a făcut acest fapt la fel de public ca și reorientarea României, exprimată în dorința regelui Carol al II-lea „de a strînge legăturile cu Germania mai mult decît pînă acum“. România a fost pur și simplu îndreptată de Marea Britanie spre Germania, ca fiind noua putere conducătoare¹⁵. Carol l-a vizitat pe Hitler la Berghof (24 noiembrie 1938). A apărut acum un fel de întrecere între țările sud-est europene pentru a obține favoarea noului dictator, pentru ca, prin stabilirea unor legături cît mai strînse, să se înlăture preferarea rivalilor respectivi din spațiul dunărean și balcanic. Bulgaria a ridicat deschis pretenția sa revizionistă față de România (sudul Dobrogei) și a fost în așa măsură sprijinită de partea germană¹⁶, încît România a fost alertată, întrerupîndu-și drumul pe care pornise spre Berlin¹⁷. Ungaria s-a fixat la dobîndirea Ucrainei subcarpatice și deci pe poziția de front împotriva Cehoslovaciei. Ungaria încerca, prin aderarea la Pactul anticomintern (24 februarie 1939), să cîștige teren în fața lui Hitler, cu toate că noul președinte al Consiliului de Miniștri ungar, contele Teléki, aflat în funcție din 16 februarie 1939, dorea să păstreze distanță față de național-socialism, intenționînd inițierea

¹⁴ B. J. Wendt, *England und der deutsche „Drang nach Südosten“*. *Kapitalbeziehungen und Warenverkehr in Südosteuropa zwischen den Kriegen*, în I. Geiss/B. J. Wendt (editori), *Deutschland in der Weltpolitik des 19. und 20. Jahrhunderts*, Düsseldorf, 1973, p. 483, în special p. 510.

¹⁵ Hillgruber, *op. cit.*, p. 23.

¹⁶ Hoppe, *op. cit.*, p. 57.

¹⁷ Hoensch, *op. cit.*, p. 216.

unei „Axe“ transversale împotriva dominației unilaterale a Germaniei în sud-estul Europei, sub forma unei legături mai strânse între Italia, Ungaria și Polonia.

Preludiul la destrămarea statului cehoslovac de la 15 martie 1939 (ocuparea de către Germania a Boemiei și Moraviei — instituirea „Protectoratului“ — și proclamarea așa-zisului „stat independent“ slovac), atacul ungar asupra Ucrainei subcarpatice în ziua precedentă (14 martie 1939), după ce Hitler dăduse mină liberă, însemna de acum o realizare a tendințelor revizioniste ungare, care depășeau cerințele determinate strict etnic. Astfel s-a ajuns la râvnita graniță comună cu Polonia, dar și la o mai strânsă legătură a Ungariei — volens-nolens — cu Germania național-socialistă, deoarece numai o „victorie“ a acesteia într-un mare război european, devenit de acum probabil, putea asigura trăinicia acestui ciștig și alte eventuale cuceriri.

Fundamentală însă era preponderența poziției politice cîștigate de Germania în Europa de sud-est o dată cu „ocuparea Pragăi“. Contractul economic germano-român semnat la scurt timp după aceasta, la 23 martie 1939, care orienta politica economică românească în funcție de interesele economice germane, urma să constituie un exemplu al strînsei încheștări economice în care se găseau toate țările din spațiul dunărean și din Balcani. De altfel, Carl Krauch, împunătorul cu probleme speciale pentru producția chimică și personaj-cheie în „Planul de patru ani“ al lui Göring, declara la 28 aprilie 1939¹⁸ : „Crearea unui mare bloc economic unitar al celor patru parteneri europeni anticomintern [adică Germania, Italia, Ungaria, Spania — *n.a.*], la care trebuie să adere în curînd Iugoslavia și Bulgaria. În cadrul acestui bloc edificarea și conducerea economiei militare trebuie orientate în direcția principiilor unui război defensiv al coaliției. Blocul trebuie să-și extindă influența asupra României, Turciei și Iranului. Pentru metoda cîștigării de influență, contractul guvernamental germano-român reprezintă un model dat“.

Era aici noțiunea de „război defensiv“ doar o denumire mascată pentru războiul de cucerire planificat de Hitler în scopul edificării unui Imperiu continental german? Așa pare la prima vedere. Un puternic argument în acest sens ar fi faptul că pentru reprezen-

¹⁸ B. J. Wendt, *Südosteuropa in der national-sozialistischem Grossraumwirtschaft*, în G. Hirschfeld/L. Kettenacker (editori), *Der „Führerstaat“ . Mythos und Realität. Studien zur Struktur und Politik des Dritten Reiches*, Stuttgart, 1981, p. 414. Citatul din raportul de lucru al lui Krauch, în *Ibidem*, p. 427.

tanții serviciului pentru „Planul de patru ani“ și pentru „șeful“ lor, Göring¹⁹, supremația economică și politică a Germaniei în sud-estul Europei — care nu suprasolicita total forțele germane și deci nu risca eșecul — a fost gândită ca o alternativă la expansiunea beligerantă a lui Hitler, orientată după concepția tradițională a unei „Europe centrale“ sub conducere germană. Totuși, hotărîrea lui Hitler de a privi ceea ce este posibil în sud-estul Europei nu ca scop, ci doar ca mijloc, ca provizorat și stație intermediară. În realizarea amplului său „program“ a dus la nimicirea tuturor posibilităților oferite de contractul economic cu România. În orice caz viziunea și realitatea se aflau la mari distanțe în momentul în care, o dată cu începutul războiului european (1 septembrie 1939), a apărut o constelație cu totul nouă — ce nu mai poate fi schițată aici —, în timp ce cerințele „militar-economice“ au devenit măsura pentru o politică germană în sud-estul Europei, mergînd din improvizație în improvizație.

Pregătirile atacului german împotriva Poloniei declanșaseră de acum activitatea puterilor occidentale și, ca urmare, chiar în statele balcanice și dunărene, slăbind poziția dominantă — în martie 1939 — a germanilor în spațiul balcano-dunărean. Garanțiile anglo-franceze pentru independența Poloniei (31 martie 1939), pentru România și Grecia (13 aprilie 1939) și Turcia (12 mai 1939) au găsit ecou în țările din sud-estul Europei: regimul filogerman iugoslav al lui Stojadinović fusese înlocuit deja în februarie 1939 printr-unul nou, condus de Cvetković, care în vara anului 1939 intenționa în mod evident să se distanțeze de Germania. Primul ministru ungar, contele Teléki, a comunicat lui Hitler la 24 iulie 1939²⁰ că Ungaria „nu va lua parte la o acțiune militară împotriva Poloniei din motive de ordin moral“; din punct de vedere politic, în acest conflict germano-polon România se afla și ea de partea aliatului său (din 1921); Hitler, pentru a-și asigura atacul împotriva Poloniei, a căutat să încheie cu Uniunea Sovietică un aranjament temporar (pactul de neagresiune din 23 august 1939), în timp ce Bulgaria acțiunea, din mai 1939, ca intermediar pentru o apropiere germano-sovietică, salutînd încheierea pactului²¹.

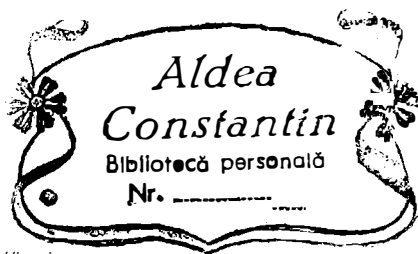
Dacă se ia în calcul rezultatul final al politicii germane în sud-estul Europei, din 1930 pînă la izbucnirea celui de-al II-lea război mondial, se poate constata că acea concepție a unei „Mitteleuropa“

¹⁹ Referitor la concepția politică a lui Göring, vezi *Diss. phil. de St. Martens* (Münster, 1982), încă netipărit.

²⁰ St. D. Kertesz, *Diplomacy in a Whirlpool. Hungary between Nazi Germany and Soviet Russia*, Notre Dame, Indiana, 1953.

²¹ Hoppe, *op. cit.*, p. 67.

în spațiul balcano-dunărean nu a devenit realitate — în ciuda eforturilor — decît în parte, țelurile fiind realizate doar fragmentar. Acest lucru s-a datorat atît rezistenței efective în Europa de sud-est sau din partea puterilor occidentale, Franța și Marea Britanie, cît și contradicțiilor, accentelor oscilante ale scopurilor germane. În sfîrșit, faptul că marea putere germană a pierdut extraordinara șansă pe care a avut-o în anii '30, nemaîntîlnită pînă atunci în istorie, de a edifica „Europa centrală“ sub conducerea germană, orientată după un model tradițional de hegemonie, imperialist în sud-estul Europei, a fost consecința utilizării succeselor obținute în favoarea unui singular „program“ de expansiune, depășind mult sud-estul Europei, fixat dogmatic pe Orientul european.

„CARTEA SECRETĂ“ A LUI TITULESCU :
POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI

Încă din momentul în care am fost legat sub raportul preocupărilor intelectuale de viața și munca lui Nicolae Titulescu * am încercat să înțeleg cum un om ca el, care atunci cînd a fost la putere a păstrat una din cele mai renumite instituții de propagandă personală din perioada interbelică ¹, a fost extraordinar de sensibil față de istorie și locul său în istorie și nu a fost un modest, a putut să părăsească scena politică fără să lase în urma sa apologia autobiografică standard a muncii sale de o viață. Gîndiți-vă un moment la Nicolae Petrescu-Comnen sau Grigore Gafencu, succesori lui Titulescu la conducerea Ministerului de Externe al României — prin nici un criteriu, nici diplomatic, nici intelectual, nefiind egalii săi —, care și-au satisfăcut propriul lor „eu“ și, în același timp, au oferit generațiilor de

* Există un număr de lucrări clasice despre viața și opera lui Nicolae Titulescu. În primul rînd, printre biografiile lui Titulescu se află cea datorată lui Ion M. Oprea, *Nicolae Titulescu* (București, Editura științifică, 1966). De asemenea, demne de notat sînt: Vasile Netea, *Nicolae Titulescu* (Bucharest, Meridiane Publishing House, 1969); Jaques de Launey, *Titulescu et l'Europe* (Strombeck-Bever, Editions Byblos, 1976) și Ion C. Grecescu, *Nicolae Titulescu. Gîndire și acțiune* (București, Editura politică, 1980).

Două colecții ale documentelor și cuvîntărilor lui Titulescu sînt de asemenea foarte folositoare: *Nicolae Titulescu. Documente diplomatice* (București, Editura politică, 1967) și *Nicolae Titulescu. Discursuri* (București, Editura științifică, 1967). O recentă completare, extraordinar de utilă, o reprezintă o ediție specială din „Romanian Review”, XXXVI, 1 (1982), care include o bibliografie cît se poate de completă (p. 158-166).

¹ Agenția respectivă era „Sud-Est, Agence Télégraphique”, cu sediul pe modernul bulevard Houssmann din Paris. Relațiile lui Titulescu cu presa, în special cu cea din Franța, erau extraordinare. Jurnaliștii erau atrași de el precum albinele la miere. Titulescu era un manipulator iscusit al mijloacelor de propagandă, pe care le numea „un sine qua non” al vieții moderne.

istorici ce au urmat justificări peșibile de detaliate și doar rareori pline de conținut despre modul cum au condus politica externă a României². Dintre omologii săi est-europeni, Eduard Beneš, Milan Stojadinović și Josef Beck au lăsat în urma lor memorii ce susțin lipsa lor de complicitate la evenimentele care au condus spre cel de-al II-lea război mondial³.

Iar memoriile oamenilor de stat din Occident din perioada interbelică ar putea umple o mică librărie.

Există o serie de explicații plauzibile pentru inexistența memoriilor lui Titulescu. În primul rând, spre deosebire de unii din memorialiștii mai sus menționați, Titulescu nu a supraviețuit războiului pentru a cărui prevenire și-a dedicat viața. A murit la 17 martie 1941 după patru ani și jumătate de exil în Franța, timp în care, în ciuda unor persistente probleme de sănătate, a desfășurat o activă și rodnică carieră juridică. Citind însemnările tot mai patetice din jurnalul său din acei ani, nu am descoperit nici o mențiune care să arate că intenționa să scrie și să publice memoriile sale politice⁴. El nu a avut nici timpul și aparent nici motivația pentru așa ceva. În al doilea rând, modestia și patriotismul lui Titulescu au exclus o astfel de inițiativă.

Această logică este cel mai bine prezentată într-un testament, publicat recent în „Magazin istoric”^{*}, care a fost redactat la Monte-Carlo și datat 18 noiembrie 1937, prin care Titulescu și-a încredințat documentele personale prietenului și colaboratorului său apropiat, Savel Rădulescu. În acel testament, scris de mină, Titulescu i-a dat lui Rădulescu instrucțiuni despre folosirea pe viitor a documentelor personale care „nu vreau să constituie o bază pentru memorii ci mai

² H. P. Connene, *Preludi del grande drama*, Roma, Edizioni Leonardo, 1947 și *I, Responsabili*, Verona, Arnoldo Mondadori Editore, 1949; Grigore Gafencu, *Prelude to the Russian Campaign*, London, Frederik Muller, 1945 și *The Last Days of Europe. A Diplomatic Journey in 1939*, New Haven, Yale University Press, 1948.

³ Eduard Beneš, *Mnichovskí dňi; Paměti*, Praga, Svoboda, 1968; Milan Stojadinović, *Ni rat ni pakt*, Buenos Aires, Economista, 1963, și Josef Beck, *Dernier rapport. Politique polonaise 1926-1939*, Neuchatel, Editions de la Baconnière, 1951. Memoriile interbelice ale lui Beneš, ce urmează să fie traduse în engleză, au fost publicate douăzeci de ani după moartea lui, în timp ce Beck și-a scris memoriile la București, înainte de a muri în 1944. Stojadinović nu are nici o scuză.

⁴ Însemnările zilnice sînt cuprinse în colecția *Nicolae Titulescu* care se află la Hoover Institute for War, Revolution and Peace din Stanford California. Lipsesc însemnările zilnice din perioada ministerială 1927-1928 și 1932-1936.

* „Magazin istoric”, nr. 3, 1981, p. 3.

degrabă să fie folosite pentru a stabili adevărul în interesul țării și al meu...“⁵.

Deși Titulescu a rămas indiscutabil un patriot ardent, dornic să-și servească țara care nu a mai recurs la serviciile sale în ultimii ani de viață, el nu trebuie să fie scuzat de modestie. O a treia explicație și cea asupra căreia aș dori să ne concentrăm este că de fapt Titulescu a scris în cea de a doua jumătate a anului 1937 o astfel de istorie politică, dar, datorită responsabilităților impuse de activitatea sa de jurist și datorită sănătății precare, nu a avut niciodată posibilitatea să o revadă și să o publice spre deplina sa satisfacție.

Manuscrisul respectiv, intitulat „Politica externă a României“, a fost scris inițial în limba franceză (sub titlul „La politique étrangère de la Roumanie“), deși după unele mărturii ar fi existat și o versiune românească. Versiunea engleză a fost tradusă de Paul Mantoux, un distins interpret cu experiență atât la Conferința de Pace de la Paris, cât și la Liga Națiunilor. Textul tradus a fost revăzut de Wickham Steed, cunoscutul publicist britanic.

Manuscrisul a fost elaborat în vara și toamna lui 1937, cel mai probabil ca o anticipare a participării lui Titulescu la alegerile din decembrie 1937, la care convenise să ia parte după o întâlnire cu Iuliu Maniu, șeful Partidului Național-Țărănist, întâlnire care a avut loc la Cap Martin în luna mai. În ciuda victoriei sale în alegeri, acestea au fost ultimul capitol trist al participării lui Titulescu la politica internă a țării⁶. Regele Carol al II-lea, urmărind să răstoarne puterea partidelor politice, a înșelat dorința poporului, cerându-i lui Octavian Goga, poetul și politicianul de dreapta, să formeze un nou guvern, care a reușit să oprească apariția volumului, amenințând cu retra-

⁵ Ion C. Grecescu, *Ultima dorință a lui Nicolae Titulescu*, în „Magazin istoric“, XV, nr. 3, martie 1981, p. 61. Acest testament, care fără nici o îndoială este autentic, a fost înlocuit de cel puțin un altul pe care autorul l-a văzut.

⁶ Vezi scrisoarea, editată de mine, trimisă de Titulescu surorii sale, Cornelia Nenișor, scrisă la Paris și datată 12 mai 1939, publicată în „Magazin istoric“, VIII, nr. 2, februarie 1974, p. 59-60, 68. În această scrisoare Titulescu detaliază ingratitudea guvernului român și insultele personale cu care a fost copleșit, încheind: „străinul este întotdeauna străin. Și prin tot ceea ce am făcut pînă astăzi cred că eu am dovedit că sînt român și că îmi iubesc țara“. Grav bolnav, în ianuarie 1940 el a trimis o scrisoare de 77 pagini regelui Carol II cu privire la relațiile româno-sovietice, încercînd să justifice politica lui față de Uniunea Sovietică. Această scrisoare, care se află în arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă Comitetul Central al Partidului Comunist Român, este deseori citată de autorii români. Eu am avut ocazia să studiez o copie a acesteia, care există în Occident.

gerea cetățeniei lui Titulescu în cazul editării lui ⁷. După moartea lui Titulescu, manuscrisul nu a fost publicat atît pentru motivul că nu a fost terminat, cît și datorită păstrătorilor lui, care în mod corect s-au gîndit că tonul polemic al acestuia ar putea păta reputația lui Titulescu. În prezent eu îngrijesc versiunea engleză a manuscrisului spre o eventuală publicare.

Se află, și admit sincer acest lucru, o contradicție vizibilă în ceea ce am spus pînă în prezent: nu există nici un fel de memorii ale lui Titulescu, dar există o apologie a lui Titulescu. „Politica externă a României“, deși, fără nici o îndoială, este o reflectare a experienței lui Titulescu ca om de stat român, nu este o narațiune cronologică, așa cum sînt memoriile lui [Josef] Beck, [Ivan] Maisky sau Paul Boncour. Cartea lui Titulescu este organizată tematic, avînd următoarele titluri de capitole ⁸:

Criza ministerială românească din august 1936 (31)

Situația internațională a României (3)

Mica Antantă (11)

Antanta Balcanică (7)

Polonia (12)

U.R.S.S. (44)

Germania (12)

Franța (22)

Italia (20)

Marea Britanie (5)

Statele Unite ale Americii (5)

America de Sud (15)

Relațiile dintre România și alte state (26)

Comisia Europeană a Dunării (12)

Liga Națiunilor (11)

Minorități (24)

Revizionism (24)

Situația internațională a lumii (18) ^

Cu excepția capitolelor mai scurte, împărțirea tematică a manuscrisului lui Titulescu seamănă ca niște expuneri complete ale dosarului unui proces: prezentări concise ale cazului „reclamantu-

⁷ Vezi Ion M. Oprea, *op. cit.*, p. 376. Oprea susține că versiunea engleză conține dovezi, deși cercetările întreprinse de mine nu au reușit să descopere nici o verificare a acestei afirmații. Jaques de Launay, *op. cit.*, p. 196, sugerează că Titulescu a discutat publicarea cu Editura Flammarion la 27 noiembrie 1937, imediat înaintea reîntoarcerii sale la București pentru campania electorală.

⁸ Numărul paginilor din manuscris în fiecare capitol este indicat în paranteze.

lui“ împreună cu „probele“ meticuloase alese. Din punct de vedere intern, acestea sînt organizate mai degrabă logic decît cronologic, argumentele și faptele succedîndu-se într-o ordine dictată de raportul lor față de punctul pe care autorul/avocatul dorește să-l stabilească.

Dacă volumul lui Titulescu este o culegere de „piese“ ale unui dosar, care sînt deci părțile în instanță și care este natura disputei? Evident, Titulescu a dorit ca cititorul să creadă că el este „avocatul“ României, deși tonul polemic al pledoariei sale deseori estompează distingerea dintre perceperea de către el a interesului național al României și propriul lui interes. „Inculpații“ sînt guvernul liberal condus de Gheorghe Tătărăscu, în general, și succesorul lui Titulescu la conducerea Ministerului de Externe, Victor Antonescu, în special. Acuzația adusă: inculpații au subminat securitatea națională a României⁹.

Din punct de vedere stilistic, „Politica externă a României“ este un „Titulescu“ dintre cei mai buni. Sînt convins că cineva familiarizat cu dezbaterile din marea Ligă a Națiunilor, la care Titulescu a luat parte, ar putea să identifice autorul lucrării. Aceeași argumentație incontestabilă și alegerea judicioasă a dovezilor care au caracterizat apărarea de către Titulescu a poziției României în timpul „disputei optanților“*, de exemplu, sînt prezente și în capitolele mai lungi ale manuscrisului. Cu două excepții interesante, de care mă voi ocupa mai tîrziu, manuscrisul este produsul unui pozitivism juridic internațional al cărui principiu fundamental a fost „pacta sunt servanda“. Este un caz convingător. În încheiere guvernul Tătărăscu este acuzat de a fi subminat în mod semnificativ se-

⁹ Titulescu ca jurist este cel mai bine prezentat în Ion C. Grecescu, *op. cit.* Autorul a urmărit această interpretare în studiul său *Nicolae Titulescu and the Limits of Institutionalism*, studiu prezentat la a XI-a Convenție Anuală a Asociației Americane pentru Promovarea Studiilor Slavice, de la New Haven, 9 octombrie 1979.

* „Problema optanților“ a fost rezultatul faptului că un grup de persoane de naționalitate maghiară, care pînă la 1 decembrie 1918 locuiseră în Transilvania, iar după proclamarea unirii cu România și semnarea Tratatului din 4 iunie 1920 de la Trianon optaseră pentru cetățenie ungară, s-au arătat nemulțumite de aplicarea reformei agrare promulgate de guvernul român în 1920-1921 și în urma căreia proprietățile lor din Transilvania au căzut sub incidența legii de care au beneficiat țărani români, unguri, germani. Ca atare, persoanele din acest grup (denumite în anele juridico-diplomatice „optanți“) s-au adresat statului român și ulterior Societății Națiunilor spre a fi despăgubite pentru fostele lor proprietăți, solicitînd o sumă de 1 miliard și jumătate lei aur (45 miliarde hîrtie monedă). După îndelungi dezbateri și tratative (în cursul cărora au avut loc celebrele dueluri diplomatice de la Liga Națiunilor între N. Titulescu și reprezentantul Ungariei, contele Apponyi), cu o durată de 7 ani, România a obținut cîștig de cauză (n. ed.).

curitatea națională a României. Judecătorul și juriul trebuiau să fie opinia publică românească și internațională. Înfrișgerea în alegeri a liberalilor, urmată de reabilitarea lui Titulescu și preluarea din nou a conducerii Ministerului de Externe al României, ar fi însemnat un verdict în favoarea reclamantului.

Premisa de bază a manuscrisului este că securitatea României a fost incompletă. Titulescu afirmă că politica dusă de el și-a propus din ce în ce mai mult să desăvârșească securitatea țării.

România Mare creată în 1918 avea în fapt vecini revizionști a căror insatisfacție față de reglementările teritoriale postbelice reprezentau un pericol tot mai mare pentru integritatea statului și națiunii române.

Ungaria nu s-a împăcat niciodată cu Tratatul de la Trianon și nici Bulgaria nu a acceptat ca definitivă cedarea dictată a sudului Dobrogei (de asemenea continua să fie disputată finalitatea unirii de la 27 martie 1918). Deși Titulescu niciodată nu a subestimat valoarea păstrării unei forțe militare de descurajare adecvată, el a căutat să suplimenteze sursele interne de apărare cu alianțe internaționale cu acele state avînd interese „status quo” similare (226)¹⁰. Dar, ca urmare a acestor alianțe și anume Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică, alianța poloneză și „alianța” franceză, România și-a asumat mai multe obligații decît a primit avantaje. Ca orice bun avocat al unui contract, Titulescu a căutat să elimine aceste inechități.

Participarea României la Mica Înțelegere a fost un bun exemplu al capacității lui Titulescu¹¹ de percepere a sensurilor politice ale acestor alianțe.

Ca urmare a tratatelor din 1921, România putea în mod evident să se găsească într-un război cu Germania sau Italia dacă una din aceste mari puteri revizioniste participa împreună cu Ungaria la un atac comun împotriva Cehoslovaciei și respectiv a Iugoslaviei (36)¹². Dar în cadrul Micii Înțelegeri România era protejată doar împotriva revizionismului Ungariei (singură sau în alianță cu alte state) (37). „Astfel stînd lucrurile — arată Titulescu —, în vederea restabilirii

¹⁰ De acum înainte numărul paginii din manuscrisul englezesc va fi citat textual în paranteze. Sprijinul dat de Titulescu forțelor armate a fost apreciat. Exemplu: citarea în „Sud-Est” a unui articol, *Adevărul*, semnat de general Alexandru Anastasiu, găsit în Arhivele statului București, fond Casa regală, dosar 103/1936.

¹¹ Cea mai bună sursă românească privind Mica Înțelegere rămîne Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, București, Editura științifică, 1968.

¹² Pentru textele din română din anul 1921 vezi Gheorghe Gheorghe, *Tratatele internaționale ale României, 1921-1939*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1980, p. 10-11, 12-13.

balanței în favoarea României, prima mea grijă care m-a preocupat mult timp și în special în anul 1932, când am preluat conducerea Ministerului Afacerilor Externe, a fost consolidarea legăturilor din cadrul Micii Înțelegeri în așa fel încît în cazul în care unul din membrii ei ar fi fost atacat de unul din vecinii săi, acesta din urmă ar fi devenit «ipso jure» inamicul Înțelegerii «(37).

Prima măsură în eliminarea acestei inechități a fost Pactul de reorganizare a Micii Înțelegeri (1933), prin care fiecare din cei trei aliați se angaja să nu încheie acorduri cu o a patra parte fără consimțămîntul celorlalți doi aliați¹³.

În 1937, după înlăturarea lui Titulescu de la conducerea Ministerului de Externe, Bucureștiul aprobă tratatul italo-iugoslav din 25 martie 1937 prin care Italia se angaja să nu permită activități revizioniste sau sprijinirea unor activități similare ale Ungariei împotriva Iugoslaviei. De ce guvernul Tătăărăscu nu a solicitat Iugoslaviei să ceară extinderea garanției italiene și asupra Cehoslovaciei și României? (38-44). Fiind astfel redusă [prin pactul iugoslavo-italian — *n. ed.*] vulnerabilitatea Iugoslaviei — relevă Titulescu —, era, în același timp, lăsată ușa deschisă subversiunii revizioniste a unității nu numai a Micii Înțelegeri, dar și a Înțelegerii Balcanice.

Titulescu a propus două soluții pentru a remedia această deficiență a Micii Înțelegeri. Prima privea încheierea unor pacte de prietenie între Italia și Cehoslovacia și Italia și România similare pactului italo-iugoslav (162). A doua soluție se referea la încheierea unui singur pact de asistență mutuală între Mica Înțelegere și Franța (44). În mod special Titulescu era nerăbdător să fie pusă în practică ultima opțiune și în luna iunie 1936 el a inițiat în acest scop negocieri cu ministrul de externe francez, Yvon Delbos (132-133).

În confruntarea Titulescu-Tătăărăscu (1-19) din iulie 1936, primul obține acordul guvernului român pentru încheierea unui pact de asistență mutuală între Franța și Mica Înțelegere (134), dar în septembrie 1936, în cadrul întîlnirii Micii Înțelegeri de la Bratislava, Victor Antonescu [care l-a înlocuit pe Titulescu ca ministru de externe — *n. red.*] sprijină obiectiile prințului Paul și ale lui Stojadinovič față de asemenea pact (132-141)¹⁴. Astfel, dezavantajul contractual al României în Mica Înțelegere nu a fost numai perpe-

¹³ Pentru text, vezi *Ibidem*, p. 385-387. O a doua stipulare importantă era pentru atitudine comună a alianței în problemele internaționale importante.

¹⁴ Beneš confirmă versiunea lui Titulescu a acestei succesiuni de evenimente. Eduard Beneš, *Memoirs of Dr. Eduard Beneš. From Munich to New War and New Victory*, London, Allen and Unwin, 1954, p. 30.

tuat, dar de fapt el a sporit datorită incompetenței guvernului Tătă-răscu.

După opinia lui Titulescu, Înțelegerea Balcanică era marcată de o pierdere similară de coeziune datorită aprobării de către Bucu-rești a pactului bulgaro-iugoslav din 24 ianuarie 1937¹⁵. Nici o re-confirmare nu a fost făcută în acel acord în legătură cu obligațiile Iugoslaviei față de aliații ei din cadrul Înțelegerii Balcanice și Micii Înțelegeri (48). Mai mult chiar, Pactul Balcanic s-a dovedit a fi de scurtă durată și existența lui a depins de înțelegerea la Belgrad a intențiilor bulgare (50-51).

Cum a putut guvernul Tătă-răscu să piardă o asemenea ocazie favorabilă? (49). Titulescu conchide destul de trist:

„Dați-mi voie acum să rezum situația Micii Antante și a An-tantei Balcanice:

a) Iugoslavia este protejată de politica revizionistă din partea Ungariei, Bulgariei și Italiei. România și Cehoslovacia nu sînt.

b) Cehoslovacia poate în orice moment să încheie cu Italia acorduri similare celor încheiate în trecut de Iugoslavia. Precedentul acceptării a fost creat de guvernul Tătă-răscu (sic) și riscul revizuirii din partea Ungariei și Italiei va înceta să existe pentru Cehoslovacia.

România va rămîne astfel singurul stat confruntat cu revizio-nismul ungar, italian și bulgar.

Și dacă România ar încheia cu Italia un tratat similar tratatului italo-iugoslav, atunci Cehoslovacia ar rămîne izolată și Mica Antantă ar fi dezmembrată.

c) Obligațiile Iugoslaviei în cadrul Pactului Balcanic ar deveni îndoielnice deoarece cele existente nu au fost exceptate oficial [adică menționate în Pactul bulgaro-iugoslav — *n.a.*].

d) Prelungirea Pactului Balcanic stă sub semnul întrebării — ea poate să aibă loc sau nu.

e) Dar Mica Antantă fiind permanentă, România, în ciuda si-tuației nefavorabile în care a fost pusă de acordurile încheiate de Iugoslavia la 24 ianuarie și 25 martie 1937 (sau orice acord ulterior care ar putea urma), are încă obligația de a intra în război cu Ger-mania din cauza Ungariei și în sprijinul Cehoslovaciei sau să intre în război cu Italia din cauza Ungariei și în sprijinul Iugoslaviei.

¹⁵ Pentru textul Înțelegerii Balcanice din 9 februarie 1934 vezi Gheorghe Gheorghe, *op. cit.*, p. 418; cele mai bune surse pentru Înțelegerea Balcanică sînt: Cristian Popișteanu, *România și Antanta Balcanică*, București, Editura politică, 1968 și Eliză Campus, *Înțelegerea Balcanică*, București, Editura Aca-demiei, 1972.

f) În sfârșit, în ceea ce privește un eventual conflict cu U.R.S.S., România nu va primi ajutor nici din partea Cehoslovaciei, nici a Iugoslaviei“ (51-52).

Referindu-ne la ultimul punct din concluziile lui Titulescu, se cuvine arătat că exista alianța polono-română¹⁶. Dar alianța trecuse printr-o perioadă de încordare pe timpul mandatului lui Titulescu ca ministru de externe și aceasta din trei motive interdependente. Primul a fost refuzul lui Titulescu de a subordona politica României interesului polonez. În al doilea rând, Polonia a înclinat din punct de vedere diplomatic către Berlin prin încheierea Pactului de neagresiune polono-german din 1934 și în consecință a sabotat „Pactul Oriental“ preconizat de Louis Barthou al cărui entuziast partizan era Titulescu. Iar al treilea motiv se referă la profunda antipatie personală și ideologică dintre Josef Beck și Nicolae Titulescu, care a culminat cu participarea Poloniei la conspirația ce viza demiterea ministrului de externe român¹⁷.

O dată cu plecarea lui Titulescu de la conducerea Ministerului de Externe are loc imediat o serioasă îmbunătățire a relațiilor polono-române, marcată de schimbul unor vizite la nivel de stat (63-64). Titulescu acuză că schimbul de vizite nu a avut drept rezultat nici o garanție serioasă pentru securitatea României (62) și că, de fapt, prin negarea rezervei sale deseori repetată că alianța se aplica numai față de Uniunea Sovietică, Victor Antonescu a deschis perspectiva ca România să se găsească implicată într-un conflict polono-german sau și mai rău, într-un conflict polono-cehoslovac (63).

Pentru a sprijini argumentele sale, Titulescu, a cărui clarviziune a fost deseori extraordinar de precisă, a afirmat că istoria a arătat că Germania se va alia fie cu Rusia, pe socoteala României, fie va

¹⁶ Pentru textele tratatelor din 1921, 1926 și 1931 vezi Gheorghe Gheorghe, *op. cit.*, p. 1, 135-136 și 312. Pentru descrierea edificatoare a relațiilor interbelice polono-române vezi Henryk Bulhak și Antoni Zielinski, *Pologne et Roumanie 1918-1939*, în „Acta Poloniae Historica”, XLI (1980), p. 171-201.

¹⁷ Pentru relațiile polono-române în anii 1934-1936 vezi lucrarea mea *Nicolae Titulescu and Romanian Foreign Policy, 1933-1934*. (Dizertație de doctorat, University Denver, 1975), p. 205-212, 235-287. Pentru originea dușmăniei Beck-Titulescu vezi articolul meu introductiv la *Behind Closed Doors. Secret Papers on the Failure of Romanian-Soviet Negotiations 1931-1932*, Stanford, Hoover Institution Press, 1979, p. 15-23. Referitor la participarea Poloniei la căderea lui Titulescu vezi S. Mikulizic, *Wplyw dyplomacji sensacyjnej na obalenie Titulescu*, în „Spraw Miedzynarodowe”, XII (iulie- august 1959), p. 104-123.

purta război cu Rusia și în acest caz România va deveni un câmp de luptă. Și într-un caz și în celălalt, România trebuia să se alieze cu eventualii cîștigători ai conflictului inevitabil, și anume U.R.S.S. și Occidentul (105-106, 300). În sfîrșit, în ceea ce privește Germania și Italia, Titulescu afirma că România trebuie să-și păstreze libertatea de acțiune pentru încheierea unor astfel de acorduri care s-ar putea dovedi avantajoase. În ciuda sprijinului oferit de Germania revizionismului ungar (111), în anul 1933 Titulescu a propus Berlinului un pact de neagresiune. Oferta a fost declinată (114). În ciuda atacurilor insultătoare ale italienilor împotriva lui Titulescu în timpul crizei abisiniene (160-161), în care acțiunile acestuia au fost dictate de atașamentul României la principiul securității colective și nu de italo-fobie (150-159), Titulescu era încă în favoarea unui pact italo-român după modelul celui dintre Italia și Iugoslavia (162).

Titulescu descria astfel pe scurt acțiunile sale de politică externă : „Întreaga mea politică externă din 1932 pînă în 1936 a fost determinată de faptul că am prevăzut posibilitatea unei izolări complete pentru țara mea.

Acea politică a fost . . . :

Noua Mică Înțelegere care împiedică Cehoslovacia și Iugoslavia să semneze un tratat politic cu cineva fără consimțămîntul României ; Înțelegerea Balcanică, care împiedică Turcia, Grecia și Iugoslavia să semneze un tratat cu un stat balcanic fără consimțămîntul României ; crearea unor relații strînse cu Franța care au implicat consultări reciproce și datorită cărora noi am lucrat mină în mină cu Franța datorită identității ideilor noastre ; stabilirea unor relații directe satisfăcătoare pe contul propriu între U.R.S.S. și România, care au început prin definirea agresiunii la Londra în iulie 1933 și au fost continuate de reluarea relațiilor diplomatice între România și U.R.S.S. în iunie 1934, menite să ducă la un pact de asistență mutuală [...] ; în sfîrșit, libertatea de mișcare față de celelalte state, Italia și Germania, [care] mi-ar fi permis să închei un acord cu aceste state, cu condiția ca ele să dorească acest lucru“ (68-69).

Surprinde absența din relatarea anterioară a oricărei menționări a Ligii Națiunilor, forumul unde Titulescu a apărut în modul cel mai strălucit interesele României și care drept recunoaștere a angajării și prestigiului său internațional l-a ales de două ori președinte al Adunării Ligii. Avînd în vedere scopul manuscrisului său,

repulsia lui Titulescu față de evidențierea rolului jucat de el în cadrul Ligii Națiunilor este de înțeles ¹⁸.

Apărarea de către Titulescu a statutului Ligii Națiunilor în timpul crizei abisiniene nu numai că i-a iritat pe italieni, dar i-a enervat pe mulți dintre românii italoфиli, care au început să-l considere mai mult ca un ministru al Ligii în România decît ca un delegat al României la Societatea Națiunilor. Titulescu dorea să reitereze atît angajarea sa față de Ligă, cît și rațiunea activității sale în folosul ei: „Eu am bazat politica externă a României pe Liga Națiunilor“ (226). „În ceea ce privește națiunile despre care se spune că au interese limitate, dacă Liga Națiunilor ar dispărea, ele ar fi primele care ar suferi.

Poate că dreptatea de la Geneva nu este perfectă; poate că ajutorul dat de Geneva este încă slab și ineficient; poate că recente eșecuri au diminuat puterea de atracție a marelui ideal reprezentat de Ligă.

Cu toate acestea atît timp cît există Liga, nedreptatea suferită de un stat poate să fie anunțată lumii în scopul provocării reacțiilor reclamate de compensațiile necesare.

Fără Ligă toate aceste așa-zise state secundare vor fi plasate drept victime în cutii capitonate, iar țipetele lor nu se vor auzi“ (233-234).

Cu toate că a admis că securitatea colectivă nu și-a dovedit uneori eficacitatea, cum ar fi în timpul crizelor din Manciuria și Abisinia (229-230), Titulescu a insistat asupra faptului că nu instituția este cea care a eșuat, ci mai degrabă membrii Ligii. (230). Deși era de dorit o anumită reformă, statutul Societății Națiunilor trebuia să rămînă intact (234-236).

Un număr de cercetători români, și în primul rînd, cred eu, Ion Grecescu, l-au caracterizat pe Nicolae Titulescu drept un pozitivist legal al cărui principiu principal de acțiune a fost „pacta sunt servanda“ ¹⁹.

Titulescu a condus politica externă a României călăuzit fiind de hotărîrea sa de a apăra integritatea teritorială și independența politică a țării. El a fost astfel un antirevizionist atît politic, cît și

¹⁸ Se pare că există puține diferențe, dacă nu chiar niciuna, între capitolul despre Ligă și o cuvîntare ținută de Titulescu la Royal Institute of International Affairs în anul 1937. Din cîte știu eu, singura copie a acestei cuvîntări se găsește la Chatham House, Box 31, I/434, înregistrare a Adunării Generale care a avut loc la Chatham House, miercuri, 9 iunie 1937; „Is the Reform of the League Covenant Desirable“ de dr. Nicolae Titulescu.

¹⁹ Vezi Ion C. Grecescu, *op. cit.*, p. 40-54, 97-105.

legal. Dar „Politica externă a României“ relevă faptul că antirevizionismul lui nu a fost absolut.

În capitolul despre Comisia Europeană a Dunării, înființată la Paris în anul 1856, el își exprima argumentele sale pentru dizolvarea acestei comisii (214-225)²⁰. Titulescu nu pledează împotriva Comisiei internaționale a Dunării întemeiate după primul război mondial, avînd sediul la Viena, ci împotriva Comisiei Europene pe care a caracterizat-o drept „regim al capitulațiilor“ (224-225), atînd la suveranitatea României. Și aceasta deoarece Comisia Europeană funcționa numai pe teritoriul României (la Galați) și-si exercita puterea extrateritorială asupra navigației la gurile Dunării. „Eu întreb totuși dacă situația noii României, care rezidă în sacrificiile ei din timpul Marelui Război și din tratatele de pace, este într-adevăr compatibilă cu un regim creat avînd în vedere Principatele Dunărene așa cum au existat ele în 1856.

Este posibil ca tendința care consideră suveranitatea statelor admirabil pentru douăzeci de milioane de locuitori, este imposibil să ofere o garanție imparțială pentru drepturile cîtorva sute de nave?

Este probabil ca tendința care consideră suveranitatea statelor ca un fapt concret, de care au beneficiat multe țări, să lase România indiferentă la un asemenea regim de servitute și la un control străin de tipul celui exercitat de Comisia Europeană ?“.

Deși a negat că dizolvarea comisiei ar fi un revizionism „per se“ (218), cineva poate rămîne cu impresia că pledoaria lui Titulescu pentru „pacta sunt servanda“ se extinde numai la acele tratate care sporesc independența și suveranitatea României. În caz contrar, argumentul său abordează principiul „rebus sic standibus“.

Aceeași problemă este ridicată și în capitolul intitulat „Minorități“ (237-274)²¹, în care Titulescu argumenta că acceptarea prin coerciție de către România a Tratatului minorităților, care în mod indiscutabil a redus suveranitatea României, s-a bazat pe garanțarea de către marile puteri a integrității teritoriale a României.

Deoarece președintele Wilson a fost cel care a propus acest compromis, refuzul Statelor Unite de a ratifica tratatele de pace a anulat o parte din contractul în cauză (242-244). Mai mult chiar,

²⁰ O mare parte a acestui capitol este extras dintr-un lung interviu acordat de Titulescu pentru „Le Temps“ (Paris), iulie, 29, 1936, p. 1-2. Textul românesc poate fi găsit în *Nicolae Titulescu. Discursuri*, p. 543-548.

²¹ Multe dintre ideile respective se pot găsi în adresa trimisă de Titulescu către L'Académie Diplomatique de Paris din 15 martie 1929 ; în română, în *Nicolae Titulescu. Discursuri*, p. 301-316.

Comitetul celor Trei, cărora autoritatea de investigare și remaniere le fusese acordată de Consiliul Ligii, s-a angajat frecvent în procedee neregulamentare pe spinarea guvernelor împotriva cărora fusese depusă plîngerea în problema minorităților (266-267).

Pentru a evita această inadmisibilă subminare a suveranității României și a procedurilor legale acceptate, Titulescu a informat pe secretarul general al Ligii (septembrie 1935) că, deși România va respecta cu strictețe garanțiile tratatului privind drepturile minorităților, ea nu se va mai supune autorității Comitetului celor Trei (269).

Astfel se poate concluziona că, deși a rămas un partizan devotat al legii și al contractelor mutual convenite, Titulescu a pus mai presus de devoțiunea sa față de lege devotamentul pentru suveranitatea, independența și integritatea României. „Concepția mea despre legea internațională [...] [este] o proiectare a interiorului spre exterior, o proiectare a intereselor naționale bineînțeles dincolo de frontiere și nu o comandă asupra acțiunilor din interior din partea altor țări“ (281).

Totuși, Titulescu a fost absolut ferm în privința revizuirii teritoriale. Deși revizuirea teritorială prin consimțămînt reciproc era teoretic posibilă (178), o asemenea revizuire era deosebit de improbabilă. Revizuirea însemna război : și nu tocmai un război localizat, ci un război mondial (282)²². Așa cum în 1933 a respins încercarea lui Mussolini de a schimba protecția de către Statutul Ligii Națiunilor a status-quo-ului teritorial prin Pactul celor 4 puteri (280), Titulescu s-a opus cu fermitate oricărei reforme a acestuia care ar fi putut servi aceluiași scop nefast (292).

Titulescu a oferit propria sa soluție disputelor teritoriale europene : „Cred că soluția adevărată pentru relele create de granițe nu este revizuirea, care înseamnă mutarea acestor rele dintr-un loc într-altul, ci distrugerea frontierelor prin dispariția obstacolelor pe care ele le reprezintă pentru mișcarea de bunuri și oameni ; cu alte cuvinte, o permanentă și progresivă spiritualizare a ceea ce reprezintă o frontieră“ (286)²³.

²² Cea mai completă declarație a lui Titulescu asupra revizuirii și pericolelor sale a fost răspunsul său parlamentar către Iuliu Maniu și Dinu Brătianu din 4 aprilie 1934 apărut în broșura *România și revizuirea tratatelor*, București, Imprimeria națională, 1934.

²³ Cel puțin un partizan român al integrării europene a recunoscut argumentul lui Titulescu : D. V. Barnovschi, *Națiunea europeană. U.S.E. [Uniunea Statelor Europene] și opera domnului Titulescu pentru realizarea acestui ideal (conferință tipărită după notele stenografice)*. Rostită la 8 martie în Sala Dalles din București, București, Adevărul, 1935.

Una din cele mai remarcabile însușiri ale lui Titulescu a fost clarviziunea. El a prevăzut în mod clar războiul care se apropia și a fost în stare să facă previziuni nu numai asupra compunerii celor două tabere în conflict, dar de asemenea și asupra eventualilor învingători (300). România nu putea să scape implicării în război și trebuia să mediteze cu multă grijă asupra opțiunilor ei. Titulescu a adus argumente împotriva ideii de neutralitate avansată de Beck, Stojadinović și adepții lor români. „Dacă Germania, pe de o parte, și Franța și aliații ei, pe de altă parte, se află în război, ar fi absurd să credem vreun moment că România nu va fi și ea implicată“ (131). „Curios cât de miopi sînt unii oameni! Vorbim întotdeauna de neutralitate, de necesitatea de a nu supăra Germania etc., și în același timp sîntem legați de Cehoslovacia și Polonia prin alianțe care ar putea în orice moment să ne implice într-un război cu Germania și U.R.S.S.“ (41).

Alinierea alături de blocul condus de Germania ar fi fost încă și mai rea. „Aderarea noastră la Puterile noului bloc înseamnă înfrîngerea noastră și dezmembrarea teritoriului nostru. Franța, Anglia și Statele Unite nu ne-au ajutat să obținem Transilvania și Basarabia pentru ca noi să le abandonăm la prima ocazie favorabilă“ (309). Loyalitatea României față de angajamentele asumate și deplina ei integrare în blocul status-quo, deși implicau sacrificii inevitabile, reprezentau singura direcție logică de acțiune. „Aderarea noastră alături de Franța, Anglia și Rusia și, probabil, Statele Unite ne va aduce victoria. Cu toate acestea vom cunoaște din nou, ca și în trecut, ocupația străină : de asemenea vom risca mult acceptînd ca România să devină scena unor operațiuni de război, pe care două formidabile armate se vor încheșta în luptă.

În plus, această a treia ipoteză cere pregătiri diplomatice prelungite și tratate preliminare cu un scop foarte bine definit : ajutor, asistență și angajare de a nu se semna noi tratate de pace, dacă frontierele actuale ale României sînt alterate în vreun chip. Această politică nu poate să fie rezultatul ezitării și al compromisului față de nimeni“ (309-310). „Iar guvernul condus de Tătărescu este atât ezitant, cât și dornic să facă compromisuri cu cei care vor distruge România Mare!“ (311-312).

Majoritatea ideilor din manuscris se regăsesc și în alte scrieri și cuvîntări ale lui Titulescu. Marea valoare a manuscrisului constă în faptul că cea mai mare parte a gîndurilor lui Titulescu sînt integrate într-o singură lucrare comprehensivă și coerentă. Scris cu disperarea și frustrarea unui om care a fost martorul distrugerii rapide

a unei opere de douăzeci de ani, manuscrisul este în același timp patetic și plin de durere. Cu toate acestea, tocmai *aceste* calități sînt cele care umanizează o lucrare ce ține de litera legii, altfel destul de abstractă. Durerea analizelor lui, toate pîrînd să condanne țara pe care el a iubit-o, creează un extraordinar și angajat autoportret intelectual. Sper ca editînd acest manuscris să pot aduce un omagiu atît lui Titulescu, cît și operei sale.

THE THRACO-GETO-DACIAN STATES AND THEIR HISTORY

The paper is reviewing the history of the civilization and the state institutions set up by the Thraco-Geto-Dacians, the Romanian people's ancestors. Testimonies of the past are revealed attesting to their early high level of development; it also underlined the special attention paid to their political, military and cultural manifestations by the great scholars of the antiquity, by poets and philosophers, from Homer and Herodotus — the history's father to the writers of Traian's time. The paper is historiographically remaking the image of a unitary Dacia, both ethnically and by her material and spiritual assets. There are highlighted, at the impressive dimensions of European level, the performances of the Dacian people under the fighter kings like Dromichaetes, Burebista, Comosicus, Scorillo, Diurpaneu, Decebalus. The reigns of the kings Burebista and Decebalus are of particular concern, a special attention having been attached to the popular fights of liberation and defence against the expansionism of the "Eternal City" during the 1st Century B.C. — the 2nd cent. A.D. At the same time the author — who approached an original way of investigating the Romanian past — stressed the unique salient features of some specific cultural appearances which evinced the high level of the Dacian people's spirituality.

THE CONQUEST OF DACIA IN THE GENERAL STRATEGY OF THE ROMAN EMPIRE

To study the historical sources — written or following archaeological research — evince the importance given by the Roman politicians and strategists to Dacia's military power, her prestige on the international arena at that time. The present paper brings out in bold relief the main causes having led to the orientation of the Roman expansion to the Balkans and the Danube and divides into stages the ample and longstanding confrontation between the legions of the principality inaugurated by the "serene Augustus" and the army of the kings of Sarmizegethusa until the culminating moment of the exemplary resistance put up by Decebalus. Against this background referrals are made to the strategical primordial function, of outpost in the Carpathians and the Danube, performed by some areas of the Dacian territories

embodied in the Roman Empire after 106 A.D. as well as to the main political-military events in that quarter until the withdrawal of the administration and military garrisons on the Danube line (271-275). It is also revealed that this action did not entail Dacia's depopulation, on whose lands the Romanians' distinct civilization developed embodying traditions of prestige of two great cultures of the Antiquity, the Dacian and the Roman.

THE ROMANIANS' ETHNOGENESIS AND THEIR RELATIONS WITH THE OLD TURKISH PEOPLES

The paper begins with a presentation of the scholars and the reference works which dealt, many centuries ago, with the remaking, in keeping with the historical truth, of the process of the Romanian ethnogenesis (Grigore Ureche, Miron Costin, Constantin Cantacuzino, Dimitrie Cantemir). It is noticed that this state problems also concerned the modern Turkish scholars, for instance Ahmed Cevdet, mirroring the foreign scholars' concern with knowing Romania, her past of fights for independence and unity. The paper underscores the fundamental components of the Romanian ethnogenesis, the autochthonous salient feature, the cultural Dacian-Roman symbiosis, the Romanians' continuation of habitation on the ancestors' lands — giving well argued evidence against the groundlessness of those theses referring to Dacia's depopulation after 271-275. As far as the relations between the Romanians and the old Turkish peoples are concerned (the Huns, the Avars the Bulgarians, the Petchenegs, the Cumanians etc.) the author backed up that the autochthonous people continued to live there, kept the habits and the institutions of their own.

THE ROMANIANS — DEFENDERS OF EUROPE

The fights waged by the Romanians in the Middle Ages under the leadership of glorious voivodes for preserving their national being, their distinct socio-political and administrative institutions called, as it was natural, the entire Europe's attentions, of the scholars, of the diplomats, of the state men. Contemporaries to those events beginning with the "gold pleiad" of the new Byzantine historiography, identified as early as the 14th-15th centuries the real international dimensions of the resistance put up by the Romanian states — either by themselves or most frequently allied — against the Ottoman expansionism in the culminating moments of the reigns of the sultans Murad I, Baiazid I, Mahomed "the Conqueror", Soliman "the Magnificent" etc. It was through it that the Romanians gave a remarkable contribution to "the defence of the European civilization", proving with the power of their brain and of the weapons as well that the "small sized peoples" could actively cooperate with the defence and the building up of one of the most representative civilizations for the creative force of the human genius.

THE EFFECTS OF THE FRANCO-SARDINIAN-AUSTRIAN WAR, OF THE AUSTRO-PRUSSIAN WAR AND THE POLISH INSURRECTION ON ROMANIAN POLITICAL DEVELOPMENT

In the second half of the 19th century some great events took place in Romania which helped with the stronger standing out of the unitary and modern framework of the national state. In main, it comes to Moldavia's union with Wallachia in 1859 and to the socio-political achievements during the reign of Alexandru Ioan Cuza and the beginning of the rule of Charles I. The revealed events materialized into an international context partially modified as compared to the past having peculiar features of its own: the fast degradation of the Habsburg and Ottoman imperial structures, the reactivation of the tsarist Russia to the Balkan Peninsula, Prussia's and Italy's ascent, the quick development of the liberal and national liberation movements in Europe etc. The external milieu at that time had a contradictory impact upon the evolution of the Romanian policy. The Bucharest state leadership efficiently orientated itself in the complex continental relations of power in order to achieve national objectives.

CUZA, FLORESCU AND ARMY REFORM 1859-1866

General I.E. Florescu, close supporter of the Union's Prince, Alexandru Ioan Cuza is known as one of the Romanian army's modernizers. His longstanding military experience (he entered the army shortly after 1830) and the knowledge assimilated in higher schools of speciality inside the country and abroad made Florescu an indispensable expert to the Romanian state leaders in the days of the national regeneration. It was through his contribution that the war ministries and the general staffs at Iași and Buchares were unified, the first big homogeneous infantry, cavalry and artillery units were set up, the foundations of the defence industry were laid, all these initiatives having the purpose of supporting the defensive policy of the state sovereignty that Romania consistently promoted.

GREEK-ROMANIAN ATTEMPTS OF COLLABORATION ON THE EVE OF ROMANIA'S INDEPENDENCE

The collaboration and friendship traditions between the Romanians and the Greeks grounded on centuries of history recorded noteworthy progresses over 1875-1878 which period was characterized in the European field by a new phase of the "Eastern question". Against this international background strongly marked by political-military unrests, the Romanians succeeded in winning, arm in hand, the state independence. The event brought about the intensification of the Romanian-Hellenic contacts in various fields — diplomatic, economic, military — in order to pass to diversified forms of cooperation directed toward the succouring of the effort of national liberation

of the peoples object to foreign domination in South-East Europe. The paper insists, pre-eminently, upon the secret talks between Kogălniceanu and Rangavis in the spring of 1877 and upon the influence exerted by the British — supporters of maintaining a regional balance of forces — on the adopting by the government in Athens of a decision of military intervention.

THE BROTHERHOOD-IN-ARMS BETWEEN THE ROMANIAN AND RUSSIAN ARMIES IN THE 1877-1878 WAR

In the war of independence of 1877-1878 in the battlefields of Nicopole, Plevna and Rahova a strong command collaboration and efficient military cooperation developed between the Romanian and Russian armies. Plevna became the symbol of this brotherhood which contributed to a greater extent to scoring the victory against the Ottoman Empire, which victory represented a decisive event in the history of the peoples in East Europe and the Balkans, as well.

THE PARTICIPATION OF THE ROMANIAN ARMY IN THE LIBERATION OF BULGARIA FROM THE OTTOMAN YOKE

Against the background of the fighting cooperation and the joint resistance of the peoples in East and South-East Europe against the Ottoman expansion and domination, the military-political cooperation between Romanians and Bulgarians were particularly important. It goes as far back as the 14th century having got new valences along the time. On Romania's territory, in the modern ages, at Bucharest, Brăila, Galați, Ploiești etc. the Bulgarian fighters for independence were protected and helped — despite the menaces and pressures exerted by the High Porte — with printing some newspapers and booklets, with training up political and command cadres, with collecting money and weapons etc.

In the favourable circumstances created after 1875 by the outbreak of the armed conflicts between the Ottoman Empire, Serbia, Montenegro and Russia as well as by the unleashing of the Romanian army's operations in the war of national independence (1877-1878), the detachments of Bulgarian volunteers passed to the organized fight of chasing away the foreign invader. Under those circumstances the Romanian troops had a remarkable part in the fights for defeating the Ottoman garrisons north of the Balkan mountains.

JOINT ACTIONS OF THE SERBIAN AND ROMANIAN TROOPS FOR THE LIBERATION OF THE NORTH-WESTERN PART OF BULGARIA IN 1877-1878

Starting from information of genuine interest, the paper brings some novelties in the scientific circuit, less vehicled novelties, on the brotherhood between Romania and Serbia occasioned by the conflict of 1877-1878 which opposed

the two states — and other countries in the Balkans and beyond this region — to the Ottoman empire. Actions deployed in the Timoc area, the collaboration occasioned by the operation carried out by the Romanian army in Bulgaria's western part, at Belogradcik and Vidin are given particular attention. It is also mentioned that the actions of the Romanian and Serbian armies directly influenced the strategical developments in the Balkans facilitating the Russian army's advance and the Balkans' passing beyond as well as the allies' conquering of the enemy garrisons in North West Bulgaria.

COMMENTS ON THE REPORTS OF AN AUSTRIAN MILITARY OBSERVER IN ROMANIA IN 1877

The political and military actions incorporated within the national effort imposed by the war of independence of 1877-1878 were watched with an increasing attention at that time; more intense and significant was the attention when it was due to an observer of the Habsburg Empire having been well known Vienna's fears for the assertion of the independent Romania which could give an impuls to the liberating fight of those almost three millions of Romanians held by force within borders, severely defended, of Austro-Hungary. The cavalry senior-lieutenant attached to the General Habsburg Consulat at Bucharest informed his superiors about the Romanian army's organization, the political-military Romanian-Russian relations, the actions unfolded by the Romanian troops at the Danube and between the Danube and the Balkans; he spoke highly of the prestige that the Romanian army gained by its brave conduct in one of the most significant European conflicts in the last quarter of the last century.

DR. CAROL DAVILA AND THE BRITISH RED CROSS IN ROMANIA DURING THE WAR OF INDEPENDENCE, 1877-1878

The personality of General Dr Carol Davila profoundly impressed his contemporaries. They saw in Davila the organizer of the Romanian medical service, the man of action, stubborn, firm and full of initiative. Less known are his aptitudes of diplomat, the efforts he made for endowing the army with modern medical devices. Using British archival documents, the author reconstitutes a part of the activity unfolded by the Romanian medical service as well as by Carol Davila during the fights south of the Danube against the Ottoman army. A special stress is laid on the relations between Carol Davila and Major Dr. George William McNalty, member in a British medical team that arrived at Bucharest in October 1877. The British documents recorded the good organization of the ambulances, the specialists' competence, the medicine supply, the behavior of the Romanian physicians vis-à-vis the wounded, Romanian and Russian as well the Ottoman prisoners etc.

ROMANIA'S SOVEREIGNTY AND THE DEVELOPMENT OF THE ARMY

Grounded on original archival documentation, using those acts referring to Romania's military problems having entered the political archives of the Foreign Ministry at Bonn (especially the reports drawn up in those days by the German representatives in Bucharest, the paper reveal the efforts made by the Romanian governments after 1878 for purchasing modern armament in order to strengthen the national system of defence. The authorities displayed a strong desire for "becoming independent to the external war material supply resources". The events were to evince that the army, in course of modernization, profoundly involved in the state's national policy and the active diplomacy directly contributed to defending the "country's independence".

ROMANIA AND THE BELLIGERENTS, 1914-1918. SOME OBSERVATIONS ON THE SARRAIL OFFENSIVE AT SALONIKA, AUGUST 1916

The war that Romania waged in alliance with the Entente against the Central Powers in 1916-1918 was strongly influenced by the military events occurred on the European fronts, especially in East and South-East Europe. Romania interceded with the high commands of her coalition-partners for assuring, even from the very beginning of her entrance into the war, a real support in weapons, ammunitions, technical experts, offensive actions etc. Within this framework ample attacks in Galitia and the Balkans were consistently requested; the attacks were at the charge of Sarrail's army at Salonika having been aimed the stopping of the great majority of the Bulgarian-German effectives south of the Balkan mountains. The British and French governments did not give a good appreciation to the real strategical situation and did not placed at General Sarrail's disposal the needed forces for a wide-spreading action to the north be launched; the zone interests, the competition for the "Straits", the existent rivalries of power undermined the major military initiative. Accordingly, the Romanian army found itself compelled to face, from the very beginning, only by its own offensive capacities, the enemy's obvious superiority in effectives and war material.

THE ASSISTANCE LENT BY ROMANIA TO FRANCE IN AERONAUTICAL PERSONNEL AND MATERIAL. 1916-1917

Engaged in the War of recompletion Romania established relations of manysided military cooperation with the allied states within the Entente, especially with France. In the aeronautic field, the Romanian General Headquarters resorted to the assistance of the French companies of speciality for purchasing great quantities of reconnaissance surveillance, training and fighting aircrafts etc. At the same time the Military Mission headed by General Berthelot included pilots and air personnel with real war experience.

A ROMANIAN — DUTCH AGREEMENT FOR MILITARY SUPPLIES (1938)

Engaged to discover some forms of military Romanian-Dutch collaboration, the paper focuses upon the moment of Romania's purchasing of Dutch helmets in 1938. It is mentioned that the Hague government consented with goodwill to the Romanian request, the deliveries having been made even under the severe conditions provoked by the unleashing of military operations in Europe and the ever more difficult international traffic of goods concurrently with the outbreak of the World War II.

GERMAN FOREIGN POLICY IN THE DANUBIAN AREA. 1930-1939

Taking advantage of the economic crisis launched at the end of the third decade, Germany inaugurated a new stage of her revisionist policy of violating the Peace Treaty signed in 1919. The Weimar Republic tottered the "Western Bloc" in the Danube area exploiting the ethnical, economic and political contradictions in that quarter; its attention focused on Austria, Hungary and Bulgaria. The frame-idea was referring to the making of "columns" and secret agencies, to weakening the antirevisionist internal front in Czechoslovakia, Yugoslavia, Romania, to the breaking in the political-military relations between the Little Entente's and the Balkan Entente's countries and other countries in their neighbourhood. Against this background, measures were to be taken for striking, one after another, the Reich's enemies.

Venturing into projects of absolute hegemony, Hitler carried things too far exceeding the bounds of the "imperial" plan of the Weimar Republic for establishing zone of priority of the German interests — especially economic — in Central, East and South-East Europe.

TITULESCU'S "SECRET BOOK" : A SYNOPSIS OF ROMANIA'S FOREIGN POLICY BY NICOLAE TITULESCU

Starting from a manuscript belonging to Nicolae Titulescu, Foreign Minister between 1932-1936, the essay focuses on the main orientations of Romania's international policy in the 30s. There are revealed the reasons that made the Bucharest governments to plead for an unbroken consolidation of the Little Entente and the Balkan Entente. N. Titulescu is presented as a consistent advocate of the system of collective guarantees, of fighting against the revisionist tendencies with the help of the majority of Europe's peoples. This antirevisionist bloc was to be grounded on mutual agreements concluded between the western allies, the Little Entente, the Balkan Entente and Soviet Russia, the negotiations between Titulescu-Litvinov achieving noteworthy progresses on the way on Romanian-Soviet convergences.

ФРАКИЙСКО-ГЕТО-ДАКСКИЕ ГОСУДАРСТВА И ИХ ИСТОРИЯ

Разработкой рассматривается история цивилизации и государственных учреждений, созданных фрако-гето-даками — предками румынского народа. Выявляются свидетельства прошлого — показывающие на ранний высокий уровень их развития, особое внимание к их политической, военной, культурной жизни со стороны Гомера и Геродота — отца истории —, со стороны писателей эпохи Траяна. Разработкой воспроизводится последовательно облик этнически однородной Дакии по ее матеральному и духовному творчеству. Выявляются впечатляющие по их размаху, европейского значения, достижения дакийского народа под предводительством боевых королей Дромикете, Бурбиста, Комонискус, Скорило, Диурпанеу, Дечебал. Особое внимание уделяется царствованию королей Бурбисты и Дечебала, их борьбе народного характера за освобождение и защиту против экспансии „Вечной крепости“ в период I-го столетия до н.э. — II-е столетие н.э. Далее, применяя оригинальный способ исследования прошлого румынского народа, автор также подчеркивает неповторимость некоторых культурных, специфических аспектов, высокий уровень духовной жизни даков.

ОВЛАДЕНИЕ ДАКИЕЙ В КОНТЕКСТЕ ГЕНЕРАЛЬНОЙ СТРАТЕГИИ РИМСКОЙ ИМПЕРИИ

Политические деятели и стратеги Рима с полным основанием уделяют особое внимание изучению исторических источников (письменных, археологических), относящихся к военной мощи Дакии, ее преслужа на международной арене времени. Настоящий труд освещает причины, приведшие римскую экспансию в Балканы, на Дунай, разделяет на этапы широкое и длительное противоборствование сил между легионами свежесозданной „божественным Августусом“ провинции и армией королей Сармизджетусы, до кульминационного момента беспримерного сопротивления во главе с Дечебалом. В тексте отмечается первостепенная функция аванпоста в Карпатах и на Дунае, выполняемая некоторыми районами дакских территорий, присоединенных после 106 г. н.э. к римской империи, важнейшие военно-политические события в регионе, до отъезда администрации и военных гарнизонов на рубеж Дуная (271-275 гг. н.э.). Отмечается, что это действие не повело к уменьшению народонаселения Дакии, где развивалась особая цивилизация румын, включая престижные традиции двух великих культур древности — дакийской и римской.

ЭТНОГЕНЕЗ РУМЫН И ИХ ОТНОШЕНИЯ С ДРЕВНИМИ ТЮРКСКИМИ НАРОДАМИ

В начале разработки автор цитирует ученых (Григоре Уреке, Мирон Костин, Константин Кантакузино, Димитрие Кантемир) и их основополагающие труды, посвященные в прошлых веках, воспроизведению, в соответствии с исторической правдой, процесса этногенезиса румын. Отмечается также, что данная проблематика находилась во внимании современных турецких ученых, к примеру Ахмеда Чевдета, что выявляет внимание иностранных ученых к прошлому Румынии, ее борьбе за независимость и единство. В труде отмечаются основные составные части этногенезиса румын, факт, что они являются коренными жителями этой земли, культурный симбиоз даков и римлян, постоянство румын на земле предков, что и доказывает несостоятельность тезисов, утверждающих, что после 271-275 годов произошло „оголение“ Дакии. В связи с отношениями между румынами и древними турецкими народностями (гуиннами, аварами, болгарами, печенегами, куманами и др.); отмечается также, что местное население оставалось полностью на своей земле, сохранило свои обычаи и учреждения.

РУМЫНЫ — ЗАЩИТНИКИ ЕВРОПЫ

Борьба румын в период блестящих воевод, в целях сохранения нации, ее присутствия социал — политических и административных учреждений, привлекла естественно внимание всей Европы, ученых, дипломатов, государственных деятелей. Свидетели событий тех времен, начиная с новой византийской „золотой плеяды“ историографов, указывали еще в XIV—XV веках реальное международное значение противостояние румынских государств (самостоятельное, зачастую в союзе) особенно османскому экспансионизму, в расцвете царствования султанов Мурада I, Баязида I „Завоевателя“, Солеймана „Великолепного“ и т.д. Этими действиями румыны внесли значительный вклад в „защиту европейской цивилизации“, доказав умом и мечом что „малые народы“ могут активно участвовать в защите и возведении одной из цивилизаций, представительных для созидательной мощи человеческого гения.

ВЛИЯНИЕ АВСТРО-ИТАЛО-ФРАНЦУЗСКОЙ ВОЙНЫ, АВСТРО-ПРУССКОЙ ВОЙНЫ И ПОЛЬСКОГО ВООРУЖЕННОГО ВОССТАНИЯ НА РУМЫНСКУЮ ПОЛИТИЧЕСКУЮ ЭВОЛЮЦИЮ

Во второй половине 19-го столетия в Румынии имел место ряд важных событий, способствовавших более яркому проявлению единства современного национального государства. В основном речь идет о воссоединении Молдовы и Мунтении в 1859 году, о социал-политических достижениях при А. И. Куза и Карла I. Упомянутые события имели место в период частично изменившегося международного климата, характеризующегося: быстрым разложением австро-венгерской империи, возобновлением интереса царской России к Балканскому полуострову, вос-

хождение Пруссии и Италии, бурное развитие либеральных движений национального освобождения в Европе и т.д. Внешняя обстановка имела противоречивое влияние на развитие румынской политики. Государственное руководство в Бухаресте правильно ориентировалось в сложных силовых отношениях в Европе с целью достижения поставленных национальных целей.

КУЗА, ФЛОРЕСКУ И РЕФОРМА АРМИИ В 1859-1866 ГОДАХ

Генерал И. Е. Флореску, сторонник воссоединения, приближенный принца воссоединения А. Н. Кузы, известен как один из деятелей по модернизации румынского войска. Его длительный военный опыт (он вступил в армию вскоре после 1830 года), приобретение в высших учебных специальных школах знания, сделали его необходимым экспертом при государственных руководителях Румынии в эпоху национального возрождения. При его участии воссоединились ясское и Бухарестское военные министерства и генштабы, создавались первые однородные пехотные, кавалерийские и артиллерийские соединения, положены основы оборонной промышленности; все вышеупомянутые инициативы направлялись в поддержку защиты государственного суверенитета, последовательно проводимой Румынией.

ГРЕКО-РУМЫНСКИЕ ПОЛЫТКИ СОТРУДНИЧЕСТВА НАКАНУНЕ ПРОВОЗГЛАШЕНИЯ НЕЗАВИСИМОСТИ РУМЫНИИ

Традиции взаимодействия и дружбы между румынами и греками, насчитывающие столетия, возымели прогресс в период 1875-1878 гг., характеризующиеся, в европейском масштабе, новой фазой „восточного вопроса“. На этом фоне глубоких международных военно-политических волнений румыны добились с оружием в руках государственной независимости. Это привело к умножению румыно-греческих контактов в различных областях — экономической, дипломатической, военной — в виду будущих различных форм взаимодействия, направленных на поддержание усилий в борьбе за национальную независимость народов, находящихся под чужеземным гнетом на востоке и юго-востоке Европы. В труде автор особо рассматривает секретные переговоры между Когэлничану и Рапгависом весной 1877 г., а также влияние англичан — сторонников сохранения регионального равновесия сил — на принятие решения лю военной интервенции греческим правительством.

БОЕВОЕ СОДРУЖЕСТВО РУМЫНСКОЙ И РУССКОЙ АРМИИ В ВОЙНЕ 1877-1878 ГОДОВ

В войне за независимость 1877-1878 гг., на поле боя у Никополя, под Плевной, Раховой, развивалось тесное взаимодействие командования и действенное взаимодействие румынской и русской армий. Плевна стала символом этого боевого

содружества, что и содействовало в основном завоеванию победы над Османской империей; эта победа предопределила историю народов Восточной Европы и Балканского Полуострова.

УЧАСТИЕ РУМЫНСКОЙ АРМИИ В ОСВОБОЖДЕНИИ БОЛГАРИИ ОТ ОСМАНСКОГО ГНЕТА

В совместной борьбе и сопротивлении народов востока и юго-востока Европы против османской экспансии и господства, военно-политическое взаимодействие румын и болгар занимает видное место. Его начало уходит в XIV век, укрепляясь с течением времени. На территории Румынии, в нашу эпоху, в Бухаресте, Брэиле, Галаце, Плоештах и др., болгарские борцы за независимость пользовались покровительством и поддержкой — вопреки угрозам и преследованиям Порты — в издании ряда газет и брошюр, подготовке политических кадров, добывании фондов и вооружения и т.д. При благоприятных условиях (после 1875 года) созданных вооруженными конфликтами между Османской империей, Сербией, Черногорией и Россией, а также проводимыми румынской армией боевыми действиями в войне за национальную независимость (1877-1878 гг.), отряды болгарских добровольцев приступили к организованной борьбе по изгнанию иноземного захватчика. При этом румынские войска внесли существенные вклад в совместные бои по уничтожению турецких гарнизонов севернее Балкан.

СОВМЕСТНЫЕ ДЕЙСТВИЯ СЕРБСКИХ И РУМЫНСКИХ ВОЙСК ПО ОСВОБОЖДЕНИЮ СЕВЕРО-ЗАПАДНОЙ ЧАСТИ БОЛГАРИИ В 1877-1878 ГОДАХ

Основываясь на сведениях представляющих собой особый интерес, материал внесит в научный оборот новые менее известные данные о боевом взаимодействии Румынии и Сербии в конфликте двух государств и других сил Балканского полуострова и Османской империей. Более подробно описываются действия в районе р. Тимок, взаимодействие при проводимых румынской армией операций в западной Болгарии, на направлении крепостей Белградчик и Видин. Отмечается, что действия румынской и сербской армий оказали прямое влияние на стратегическое положение в Балканах, оказывая тем самым помощь русской армии при ее наступлении и преодолении Балканских гор, а также при уничтожении союзниками вражеских гарнизонов в северной и западной Болгарии.

ПО ПОВОДУ ДОНЕСЕНИЯ АВСТРИЙСКОГО ВОЕННОГО ОБЗРЕВАТЕЛЯ В РУМЫНИИ В 1877 ГОДУ

Политические и военные действия в связи с требуемыми войной за независимость 1877-1878 гг. усилиями привлекали к себе пристальное внимание в те времена; тем более внимательно следил за ними наблюдатель австро-венгерской империи если учесть опасение Вены по отношению к утверждению независимой

Румынии, что могло повлиять на освободительную борьбу трехмиллионного населения румын томящихся в пределах Австро-Венгрии. Старший лейтенант кавалер Манега, штабный офицер при генеральном австро-венгерском консульстве в Бухаресте докладывает своему начальству об организации румынской армии, о военно-политических румыно-русских отношениях, о проводимых румынскими войсками действиях на Дунае и между Дунаем и Балканами; он валил героизм 4 румынской дивизии в тяжелых боях под Плевной и отмечает завоеванный румынским войском престиж благодаря мужественному поведению в одном из наиболее важных конфликтов в Европе в последней четверти прошлого столетия.

ДОКТОР КАРОЛ ДАВИЛА И БРИТАНСКИЙ КРАСНЫЙ КРЕСТ ВО ВРЕМЯ ВОЙНЫ ЗА НЕЗАВИСИМОСТЬ 1877-1878 ГОДОВ

Личность генерала-врача Карола Давила произвела глубокое впечатление на его современников. Они видели в нем организатора румынской санитарной службы, решительного деятельного человека. Но менее известны его дипломатические качества, усилия, прилагаемые им для оснащения войск современной санитарной аппаратурой. Используя британские архивные документы, автор восстанавливает часть деятельности румынской санитарной службы, а также деятельность Карола Давила во время проведения южнее Дуная боевых действий против оттоманской армии. Особое внимание оказывается отношениям между Каролом Давила и майором д-ром Джорджем Уильямом МакНалти — членом британской медицинской группы, которая прибыла в Бухарест в октябре 1877 года. Британские документы Красного Креста отмечают отличную организацию походных лазаретов, компетентность специалистов, снабжение медикаментами, поведение румынских врачей по отношению к румынским, русским раненым и оттоманским пленным.

СУВЕРЕНИТЕТ РУМЫНИИ И РАЗВИТИЕ АРМИИ

Основываясь на новые архивные документы, используя документы по военным вопросам Румынии, находящиеся в политическом архиве министерства Иностранных дел в Бонне (особо доклады тех лет немецких представителей в Бухаресте) разработка выявляет старания румынских правительств после 1878 года, закупить современное вооружение в целях укрепления системы национальной обороны. Власти особо старались обеспечить „независимость от внешних источников снабжения военным имуществом“. Последующие события показали, что модернизирующаяся армия, глубоко причастная к национальной политике государства, активная дипломатия непосредственно способствовали „обороне независимости страны“.

РУМЫНИЯ И ВОЮЮЩИЕ СТОРОНЫ В 1914-1918 ГОДАХ. НЕКОТОРЫЕ СООБРАЖЕНИЯ ОТНОСИТЕЛЬНО НАСТУПЛЕНИЯ САРРАЙЯ ПОД САЛОНИКАМИ В АВГУСТЕ 1916 ГОДА

В войне в которой участвовала Румыния в союзе с Антантой против Центральных государств в 1916-1918 гг., особое внимание оказали военные события на европейских фронтах, особенно на востоке и юго-востоке Европы. Румыния притязала усилить в ходатайствах при командованиях своих партнеров по коалиции с целью получить, при ее вступлении в бой, реальную помощь в оружии, боеприпасах, техниках, наступательных действиях и т.д. В этой связи она настаивала на широких наступательных действиях в Галиции и Балканах. Действия в Балканах должна была вести салоникская армия Сарраила, с целью сковать большую часть болгаро-немецких сил южнее Балкан. Но английское и французское правительства оценили ошибочно реальную стратегическую обстановку и не предоставили в распоряжение генерала Сарраила необходимые силы для проведения широких действий в северном направлении; интересы в этой части Европы, борьба за проливы, существующее соперничество за господство подрывали важную военную инициативу. Это привело к тому, что румынской армии пришлось с самого начала собственными наступательными способностями противостоять намного превосходящему по численности и вооружению противнику.

ПОМОЩЬ, ОКАЗАННАЯ РУМЫНИИ ФРАНЦИЕЙ ЛЕТНЫМ СОСТАВОМ И АВИАЦИОННОЙ МАТЕРИАЛЬНОЙ ЧАСТЬЮ В 1916-1917 ГОДАХ

Ведя восстановительную войну, Румыния установила многостороннее военное взаимодействие с государствами Антанты, особо с францией. В области воздухоплавания румынское Главнокомандование прибегло к услугам отраслевых французских фирм с целью закупить значительное количество разведывательных, наблюдательных, тренировочных, боевых и других самолетов. Так же, в состав Военной миссии генерала Берто были включены пилоты и прочий летный состав, обладающий опытом войны.

РУМЫНСКО-ГОЛЛАНДСКИЙ КОНТРАКТ О ПОСТАВКАХ ВОЕННЫХ МАТЕРИАЛОВ (1938 ГОД)

Автор труда поставил перед собой цель найти формы военного взаимодействия. В 1938 году по просьбе румын, Гагское правительство с благосклонностью согласилось на поставку Румынии касок. Поставка производилась и в условиях военных действий в Европе, несмотря на трудности в перевозках товаров после того как вспыхнула вторая мировая война.

ГЕРМАНСКАЯ ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА В ДУНАЙСКОМ РЕГИОНЕ В 1930--1939 ГОДАХ

Используя экономический кризис, вспыхнувший в конце третьего десятилетия, Германия вступила в новую стадию своей ревизионистской политики — в стадию нарушениями мизых, подписанных в 1919 году договоров. В дунайском простран-

стве Веймарская республика пробила брешь в „западном блоке“, пользуясь существовавшими в этой области этническими, экономическими и политическими противоречиями. Главная идея в этом направлении конкретизировалась в создании „колонн“ и секретных агентур, в ослаблении внутреннего антивизионистского фронта в Чехословакии, Югославии и Румынии, в нарушении военно-политических отношений между странами Малой Антанты и Балканской Антанты и другими соседними странами. На этой основе намечалось нанесение отдельных ударов противникам Рейха. Гитлер, отваживаясь в своих проектах на абсолютную гегемонию, превзошел границы „имперского“ плана Веймарской республики в связи с созданием зоны первенства германских — в первую очередь экономических — интересов, в Центральной, Восточной и Юго-восточной Европе.

„СЕКРЕТНАЯ КНИГА“ ТИТУЛЕСКУ : ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА РУМЫНИИ

Исходя из рукописи Николая Титулеску — министра иностранных дел в период 1932—1936 гг., труд производит анализ основных направлений международной политики Румынии в тридцатых годах. Выявляется мотивировка действий бухарестского правительства, направленных на непрерывное укрепление Малой Антанты и Балканской Антанты. В лице Н. Титулеску выявляется последовательный сторонник системы коллективных гарантий, выступления против ревизионистских настроений, при участии большинства народов континента. В основу такого блока имелось в виду положить взаимные соглашения между западными союзниками, Малой Антантой, Балканской Антантой и Советской Россией. В переговорах между Титулеску и Литвиновым были достигнуты значительные успехи благодаря совпадению мнений сторон.

LES ETATS THRACO-GÉTO-DACES ET LEUR HISTOIRE

Dans l'étude l'on passe en revue l'histoire de la civilisation et des institutions de l'Etat créées par les Thraco-Géto-Daces, les ancêtres du peuple roumain. L'on y met en évidence des témoignages de l'Antiquité attestant le haut degré de développement qu'ils ont atteint à une époque lointaine, l'attention particulière qu'accordaient les grands érudits, les poètes et les philosophes de l'Antiquité depuis Homère et Hérodote — le fondateur de l'histoire — jusqu'aux écrivains de l'époque de Trajan, à la manifestation de leur vie politique, militaire, culturelle. Dans l'étude l'on entreprend la reconstitution historiographique de l'image d'une Dacie homogène du point de vue ethnique aussi par ses créations matérielles et spirituelles. On fait ressortir, à leurs dimensions impressionnantes, de niveau européen, les réalisations du peuple dace sous les rois guerriers Dromichaitès, Burébista, Comosicus, Scorilo, Diurpaneus, Décébale. L'on y traite d'une manière particulière des règnes des rois Burébista et Décébale, une attention spéciale étant accordée aux combats à caractère populaire de libération et de défense livrés contre l'expansionnisme de la „Cité éternelle“ à partir du Ier siècle d'av. n.e. jusqu'au IIe siècle de n.e. En même temps, l'auteur — abordant d'une manière originale l'investigation du passé historique roumain — souligne le caractère d'unicité de certains aspects culturels spécifiques, manifestation du degré supérieur atteint par la spiritualité du peuple dace.

LA CONQUÊTE DE LA DACIE DANS LE CONTEXTE DE LA STRATÉGIE GÉNÉRALE DE L'EMPIRE ROMAIN

L'étude des sources historiques — écrites ou arrachées au passé grâce à des assidues fouilles archéologiques — démontre l'importance qu'accordaient les hommes politiques et les stratèges romains à la puissance militaire de la Dacie, à son prestige sur la scène internationale de l'époque. La présente étude fait ressortir les ressorts qui ont conduit à l'orientation de l'expansion romaine vers les Balkans et le Danube, les étapes de l'ample et prolongée confrontation de forces entre les légions de la principauté inaugurée par „le divin Auguste“ et l'armée des rois de Sarmizégétusa, jusqu'au moment cul-

minant de l'exemplaire résistance animée par Décébale. Dans ce contexte l'on se réfère à la fonction stratégique primordiale, d'avant-poste dans les Carpates et au Danube, remplie par les parties du territoire dace incorporées après 106 dans l'empire, aux principaux événements politiques et militaires qui se sont passés dans la région, jusqu'à la retraite de l'administration et des garnisons militaires romaines sur la ligne du Danube (271-275). On souligne le fait que cette action n'a pas conduit à la dépopulation de la Dacie, sur le sol de laquelle la civilisation distincte des Roumains qui avait incorporé les traditions remarquables de deux grandes cultures de l'Antiquité, dace et romaine, a connu son développement.

LE ETHNOGENÈSE DES ROUMAINS ET LEURS RELATIONS AVEC LES ANCIENS PEUPLES TOURANIENS

L'étude commence par présenter des savants et les ouvrages de référence qui ont été dédiés, au cours des siècles révolus, à la reconstitution, en conformité avec la vérité historique, du processus de l'ethnogenèse roumaine (Grigore Ureche, Miron Costin, Constantin Cantacuzène, Démètre Cantemir). On remarque que cette problématique a préoccupé aussi les savants modernes turcs, Ahmed Cevdet par exemple, fait qui témoigne l'intérêt des érudits étrangers désireux de connaître la Roumanie et son passé de luttes pour indépendance et unité. Dans l'article l'on énonce les composantes fondamentales de l'ethnogenèse roumaine — le caractère autochtone de la nation roumaine, la symbiose culturelle daco-romaine, la continuité d'habitation des Roumains sur les territoires ancestraux —, tout en démontrant d'une manière argumentée la futilité des thèses concernant la dépopulation de la Dacie après 271-275. Quant aux rapports entre les Roumains et les anciennes peuplades touraniennes (les Huns, les Avars, les Bulgares, les Pétchénegues, les Coumans etc.), on remarque le fait que les autochtones ont maintenu leur présence massive, leurs coutumes et leurs propres institutions

LES ROUMAINS — DÉFENSEURS DE L'EUROPE

La lutte soutenue au long du Moyen-Age par les Roumains, conduits par d'illustres voïvodes, pour conserver leur entité nationale, leurs institutions socio-politiques et administratives distinctes, a fixé, comme de juste, l'attention de l'Europe tout entière, des érudits, des diplomates, de ses hommes d'Etat. Les témoins contemporains des événements, à partir de la „pléiade d'or“ de la nouvelle historiographie byzantine, ont identifié dès les XIVe, XVe siècles les réelles dimensions internationales de la résistance opposée par les Etats roumains — séparément ou le plus souvent alliés entre eux — en principal à l'expansion ottomane, aux moments culminants des règnes des sultans Mourad Ier, Bajazet Ier, Mahomet „le Conquérant“, Soliman „le Magnifique“ etc. Par ce fait les Roumains ont apporté une contribution remarquable „à la défense de la civilisation européenne“, en démontrant par la force de l'esprit et des armes que „les petites nations“ peuvent concourir activement à la défense et à l'édification d'une des civilisations représentatives pour la force de création du génie humain.

L'INFLUENCE DE LA GUERRE FRANCO-SARDO-AUTRICHIENNE, DE LA GUERRE AUSTRO-PRUSSIENNE ET DE L'INSURRECTION POLONAISE SUR L'ÉVOLUTION DE LA POLITIQUE ROUMAINE

Dans la seconde moitié du XIXe siècle en Roumanie se sont passés des événements importants qui ont concouru à la mise plus pregnante en évidence du cadre unitaire et moderne de l'Etat national. Il s'agit surtout de l'union de la Moldavie avec la Valachie en 1859 et des progrès socio-politiques réalisés au cours du règne d'Alexandru Ioan Cuza et au début du règne de Carol Ier. Les événements qu'on vient de mentionner ont eu lieu dans un contexte international partiellement modifié par rapport au passé, caractérisé par : une rapide dégradation des structures de l'Empire des Habsbourg et de l'Empire ottoman, la réactivation de l'intérêt de la Russie tsariste pour la Péninsule balkanique, l'ascension de la Prusse et de l'Italie, le développement impétueux des mouvements libéraux et de libération nationale en Europe etc. La situation extérieure de l'époque a exercé une influence contradictoire sur l'évolution de la politique roumaine. A Bucarest le gouvernement de l'Etat s'est orienté avec efficacité dans la complexité des rapports continuentaux de forces afin d'atteindre des objectifs nationaux.

CUZA, FLORESCU ET LA RÉFORME DE L'ARMÉE DANS LA PÉRIODE DE 1859-1866

Le général I. E. Florescu, proche collaborateur dévoué du prince de l'Union, Alexandru Ioan Cuza, est connu comme l'un des promoteurs de la modernisation de l'armée roumaine. Sa longue expérience militaire (il est entré dans l'armée à peu de temps après 1830) et les connaissances accumulées dans de hautes écoles de spécialité du pays et de l'étranger ont fait de Florescu un expert indispensable aux gouvernants de l'Etat roumains à l'époque de la régénération nationale. Avec son apport on a unifié les ministères et les états majors de Jassy et de Bucarest, on a créé les premières grandes unités homogènes d'infanterie, de cavalerie et d'artillerie, on a posé les bases de l'industrie de défense, toutes ces initiatives étant destinées à soutenir la politique de défense de la souveraineté de l'Etat, promue avec esprit de suite par la Roumanie.

ESSAIS DE COLLABORATION ROUMANO-GRECQUE À LA VEILLE DE LA PROCLAMATION DE L'INDÉPENDANCE DE LA ROUMANIE

Les traditions de collaboration et d'amitié entre les Roumains et les Grecs qui connaissent des siècles d'histoire ont enregistré des progrès notables dans la période de 1875 à 1878, caractérisée sur le plan européen par une nouvelle phase de la „question orientale“. Dans ce climat international, fort marqué par des troubles politiques et militaires, les Roumains ont conquis les armes

au poing l'indépendance de leur Etat. L'événement a donné lieu à l'intensification des contacts roumano-hellènes par de multiples voies — diplomatiques, économiques, militaires — destinés à conduire à des formes diverses de coopération, orientées vers l'appui de l'effort de libération nationale des peuples subissant la domination étrangère dans les parties est et sud-est du continent. L'étude s'arrête surtout sur négociations secrètes entre Kogălniceanu et Rangavis du printemps 1877 et sur l'influence exercée par les Britanniques — adeptes du maintien de l'équilibre régional des forces — sur le gouvernement d'Athènes lorsqu'il s'agissait de prendre la décision d'une intervention militaire.

LA FRATERNITÉ D'ARMES ENTRE LES ARMÉES ROUMAINE ET RUSSE DANS LA GUERRE DE 1877 À 1878

Pendant la guerre d'indépendance de 1877 à 1878, aux champs de bataille de Nicopoli, de Plevna, de Rahova, une étroite collaboration de commandement et une efficace coopération militaire se sont développées entre les armées roumaine et russe. Plevna est devenue le symbole de cette fraternité d'armes qui a contribué d'une manière considérable à la victoire remportée sur l'Empire ottoman, victoire représentant un événement décisif dans l'histoire des peuples de l'Europe de l'Est et des Balkans.

LA PARTICIPATION DE L'ARMÉE ROUMAINE À LA LIBÉRATION DE LA BULGARIE DU JOUG OTTOMAN

Dans le cadre de la collaboration de lutte et de la résistance unie des peuples de l'Est et du Sud-Est de l'Europe contre l'expansion et la domination ottomane, la coopération politique et militaire entre les Roumains et les Bulgares occupe une place de première importance. Ses débuts remontent au XIVe siècle, en revêtant des traits caractéristiques nouveaux au long des temps. A l'époque moderne sur le territoire de la Roumanie, à Bucarest, à Brăila, à Galatz, à Ploiești etc., les militants bulgares pour indépendance ont été protégés et soutenus — en dépit des menaces et des pressions de la Sublime Porte — afin qu'ils puissent imprimer une série de journaux et de brochures, former des cadres politiques et de commandement, amasser des fonds et acquérir des armements etc. Dans les circonstance favorables créées (après 1875) par le déclenchement des conflits armés entre l'Empire ottoman, la Serbie, le Monténégro et la Russie, par le déclenchement des opérations de l'armée roumaine, engagée dans la guerre l'indépendance nationale (1877-1878), les détachements de volontaires bulgares se sont engagés, eux aussi, dans la lutte organisée ayant pour but l'expulsion de l'occupant étranger de leur pays. Dans ces circonstances les troupes roumaines ont eu une participation notable aux combats livrés en commun pour s'emparer des garnisons ottomanes établies au nord du Balkan.

LES ACTIONS COMMUNES DES TROUPES SERBES ET ROUMAINES ACCOMPLIES POUR LA LIBÉRATION DE LA PARTIE NORD-OUEST DE LA BULGARIE AU COURS DES ANNÉES 1877-1878

Basé sur des informations présentant un réel intérêt, l'étude introduit dans le circuit scientifique des données nouvelles, moins connues, sur la coopération militaire entre la Roumanie et la Serbie lors du conflit qui au cours des années 1877-1878 a opposé à l'Empire ottoman les deux Etats, ainsi que d'autres puissances des Balkans et du dehors de la région. On y décrit, spécialement, les actions dans la zone du Timok, la coopération occasionnée par les opérations exécutées par l'armée roumaine dans la partie ouest de la Bulgarie, ayant pour objectif les forteresses de Bèlogradtchik et de Widin. On souligne le fait que les actions des armées roumaine et serbe ont influencé directement l'évolution des opérations stratégiques dans les Balkans, en facilitant à l'armée russe d'avancer et de traverser le Balkan et permettant aux alliés d'éliminer les garnisons adverses de la partie nord et ouest de la Bulgarie.

CONSIDERATIONS SUR LES RAPPORTS D'UN OBSERVATEUR MILITAIRE AUTRICHIEN EN ROUMANIE EN 1877

Les actions politiques et militaires découlées de l'effort national exigé par la guerre d'indépendance de 1877 à 1878 ont été suivies à l'époque avec une attention toujours plus grande ; cette attention était encore plus intense et plus significative lorsqu'elle était manifestée par un observateur de l'Empire des Habsbourg, étant donné l'inquiétude provoquée à Vienne par l'affirmation de la Roumanie indépendante considérée comme pouvant donner une impulsion à la lutte de libération d'à peu près 3 millions de Roumains tenus par force entre les frontières, gardées rigoureusement, de l'Austro-Hongrie. Le lieutenant-chef chevalier de Manega, officier d'état major attaché au consulat général de l'Empire des Habsbourg à Bucarest, renseigne ses supérieurs sur l'organisation de l'armée roumaine, sur les rapports politiques et militaires roumano-russes, sur les actions exécutées par les troupes roumaines au Danube et entre le Danube et le Balkan ; il fait l'éloge de l'héroïsme de la 4e division roumaine engagée dans des combats difficiles à Plevna et met en évidence le prestige acquis par l'armée roumaine grâce à son brave comportement au cours de l'un des conflits européens les plus importants du dernier quart du XIXe siècle.

LE DOCTEUR CAROL DAVILA ET LA CROIX ROUGE BRITANNIQUE PENDANT LA GUERRE D'INDÉPENDANCE DE 1877 À 1878

La personne du général médecin Carol Davila a fait une vive impression sur ses contemporains. Ils voyaient en Davila celui qui a organisé le service sanitaire roumain, l'homme d'action résolu et entreprenant. Mais moins connues étaient ses aptitudes d'agir diplomatiquement, les efforts qu'il a faits pour

doter l'armée de l'appareillage médical moderne. Sur la base des documents d'archives britanniques étudiés l'auteur reconstitue une part de l'activité du service médical roumain et de Carol Davila lui-même pendant l'évolution des combats livrés contre l'armée ottomane au sud du Danube. Il met un accent spécial sur les relations établies entre Carol Davila et le commandant médecin George William McNalty, membre d'une équipe médicale britannique arrivée à Bucarest en octobre 1877. Les documents britanniques attestent le bon arrangement des ambulances, la compétence des spécialistes, l'existence des médicaments, le comportement humain des médecins roumains à l'égard des blessés, roumains, russes et prisonniers ottomans etc.

LA SOUVERAINETÉ DE LA ROUMANIE ET LE DÉVELOPPEMENT DE L'ARMÉE

Grâce à une documentation d'archives inédite, ayant utilisé des documents qui se trouvent dans les archives politiques du ministère des Affaires étrangères de Bonn (spécialement les comptes rendus des représentants allemands à Bucarest de l'époque concernée) et qui se réfèrent aux problèmes militaires de la Roumanie, l'auteur de l'étude fait ressortir les efforts faits par les gouvernements roumains qui se sont succédés après 1878 aux fins de l'acquisition d'un armement moderne, destiné à renforcer le système national de défense. Les autorités ont manifesté une volonté accentuée de „devenir autonomes vis-à-vis des sources étrangers d'approvisionnement en matériel de guerre“. Les événements allaient démontrer que l'armée, en train de se moderniser, impliquée profondément dans la politique nationale de l'Etat, et la diplomatie agissante ont contribué d'une manière directe à „la défense de l'indépendance du pays“.

LA ROUMANIE ET LES BELLIGÉRANTS, 1914-1918. QUELQUES OBSERVATIONS SUR L'OFFENSIVE DE SARRAIL À SALONIQUE, AOÛT 1916

La guerre dans laquelle la Roumanie s'est engagée de 1916 à 1918, en alliance avec l'Entente, contre les puissances centrales a été fort influencée par les événements militaires survenus aux fronts européens, spécialement à ceux de l'Est et du Sud-Est du continent. La Roumanie a insisté auprès les hauts commandements de ses partenaires de coalition de lui assurer, dès le premier moment de l'entrée dans la lutte, un appui réel en armes, munitions, techniciens, actions offensives etc. Dans ce cadre on a demandé avec persévérance l'exécution d'importantes attaques en Galicie et dans la Péninsule balkanique; l'exécution de ces dernières incombait aux forces de l'armée du général Sarrail partant de Salonique; ces attaques étaient destinées à fixer la plus grande partie des effectifs bulgare-allemands au sud de la ligne du Balkan. Mais les gouvernements britannique et français n'ont pas évalué d'une manière réaliste la situation stratégique existente et n'ont pas mis à la disposition du général Sarrail les forces nécessaires à une opération d'envergure vers le nord; les intérêts régionaux, la concurrence pour le contrôle des détroits, les riva-

lités de puissance existentes ont miné une initiative militaire d'importance majeure. De ce fait, l'armée roumaine s'est vue obligée d'affronter, dès le début, seulement par sa propre capacité offensive, les effectifs et le matériel de guerre nettement supérieurs des adversaires.

L'AIDE APPORTÉE PAR LA FRANCE À LA ROUMANIE EN PERSONNEL ET MATÉRIEL AÉRONAUTIQUE. 1916-1917

Engagée dans la guerre pour le parachèvement de son unité nationale et territoriale, la Roumanie avait établi des relations de coopération militaire multilatérale avec les Etats alliés dans le cadre de l'Entente, et spécialement avec la France. Dans le domaine de l'aéronautique, le Quartier Général roumain a recouru à l'assistance des entreprises industrielles de spécialité françaises dans le dessein d'acquiescer importantes quantités d'appareils de reconnaissance, d'observation, d'entraînement, de combat etc. En même temps, dans la Mission militaire du général Berthelot ont été inclus aussi des pilotes et un personnel navigant possédant une réelle expérience de guerre.

UN CONTRAT ROUMANO-NÉERLANDAIS DE FOURNITURES MILITAIRES (1938)

S'appliquant à dépister des formes de collaboration militaire roumano-néerlandaise, l'auteur de l'étude s'arrête sur le moment de l'acquisition par la Roumanie des casques modèle néerlandais en 1938. Il spécifie le fait que le gouvernement de La Haye a accueilli avec bienveillance la demande roumaine, la livraison étant faite même dans les conditions défavorables créées par le début des opérations militaires en Europe, par la difficulté de la circulation internationale des marchandises provoquée par le déclenchement de la seconde guerre mondiale.

LA POLITIQUE ÉTRANGÈRE ALLEMANDE DANS L'ESPACE DANUBIEN 1930-1939

Tirant profit de la crise économique de la fin de la troisième décennie, l'Allemagne inaugura une nouvelle phase de sa politique révisionniste, de violation des traités de paix signés en 1919. Dans l'espace danubien, la République de Weimar a ouvert des brèches dans le „bloc occidental“, en exploitant les contradictions ethniques, économiques et politiques de la région ; son attention a été orientée vers l'Autriche, la Hongrie, la Bulgarie. L'idée directrice était de créer des „colonnes“ et officines secrètes, d'affaiblir le front interne antirévionniste de Tchecoslovaquie, de Yougoslavie, de Roumanie, de perturber les rapports politiques et militaires entre les pays de la Petite entente et de l'Entente balkanique et autres pays qui les avoisinaient. Sur cette toile de fond on envisageait frapper à tour de rôle les adversaires

du Reich. S'aventurant dans des projets de hégémonie absolue, Hitler a surpassé les limites du plan „impérial“ de la République de Weimar de créer une zone de primauté des intérêts allemands — avec prépondérance économiques — dans l'Europe Centrale, de l'Est et du Sud-Est.

„LE LIVRE SECRET“ DE TITULESCU : *LA POLITIQUE ETRANGÈRE DE LA ROUMANIE*

Ayant pour point de départ un manuscrit de Nicolae Titulescu, ministre des Affaires étrangères au cours des années 1932-1936, dans l'étude l'on analyse les principales orientations de la politique étrangère de la Roumanie des années '30. L'on y met en évidence les motifs qui ont déterminé les gouvernements de Bucarest de plaider pour la consolidation ininterrompue de la Petite entente et de l'Entente balkanique. N. Titulescu y est présenté comme un partisan conséquent du système de garanties collectives, de la lutte contre les tendances révisionnistes par les efforts de la plus grande partie des peuples du continent. A la base de ce bloc antirévisionniste devaient se trouver les accords mutuels entre les alliés occidentaux, la Petite entente, l'Entente balkanique et la Russie soviétique, les négociations Titulescu — Litvinov ayant réalisé des progrès notables dans la voie d'une série de convergences roumano-soviétiques.

DIE THRAKISCH-GETISCH-DAKISCHEN STAATEN UND IHRE GESCHICHTE

Die Studie gibt einen kurzen Überblick der Geschichte der Zivilisation und der von dem thrakisch-getisch-dakischen Volk — Urvater des rumänischen Volkes — errichteten Einrichtungen. Es werden Zeugnisse der Vergangenheit hervorgehoben, wobei ihre frühe hohe Entwicklungsstufe, die besondere Aufmerksamkeit, die die grossen Gelehrten des Altertums, Dichter und Philosophen von Homer und Herodot — Vater der Geschichte — zu den Schriftstellern der Epoche Trajans, den politischen, militärischen, kulturellen Veranstaltungen geschenkt hatten. Die Studie stellt historiografischerweise das Bild eines homogenen Daziens sowohl vom ethnischen Standpunkt aus als auch von jenem ihrer materiellen und geistlichen Leistungen. Die Leistungen des dakischen Volkes unter den kämpfenden Könige Dromichaetes, Burebista, Cosmosicus, Scorilo, Diurpaneu, Dezebal werden in ihren beeindruckenden Dimensionen auf der europäischen Ebene dargestellt. Von den Herrschaften von Burebista und Dezebal wird in erster Linie gehandelt, indem man eine besondere Aufmerksamkeit den volkstümlichen Befreiungs- und Verteidigungskämpfen gegen die Expansionspolitik der „Ewigen Burg“ im I. Jahrhundert v.u.z. und II. Jahrhundert u.z. geschenkt wird. Gleichzeitig unterstreicht der Verfasser den einheitlichen Charakter einiger spezifischen kulturellen Aspekte, was einen Beweis der hohen Stufe der Geistigkeit des dakischen Volkes darstellt.

DIE EROBERUNG DAZIENS IM ZUSAMMENHANG MIT DER ALLGEMEINEN STRATEGIE DES RÖMISCHEN REICHS

Die historischen Quellen, seien sie schriftlich oder aus den archeologischen Nachforschungen erfolgt beweisen die Militärkraft Daziens und ihr Ansehen auf der internationalen Ebene jener Zeit, deren die römischen Politiker und Strategen eine besondere Bedeutung gemessen hatten. Die vorliegende Studie beleuchtet die Ursachen, die zur römischen Expansion nach Balkan und Donau führten, und schildert die Strecke der beharrlichen und langjährigen Schlachten zwischen den Legionen des von dem „Göttlichen Augustus“ errichteten Prinzipates und der Armee der Könige von Sarmizegetusa bis zu jenem gipfelnden Augenblick des musterhaften Widerstandes von Dezebal. In diesem

Kontext bezieht man sich auf die strategische ursprüngliche Rolle des Vorpöstens in den Karpaten und an der Donau, die die nach 106 dem Reich einverleibten dakischen Territorien erfüllt hatten sowie auf die wichtigsten politisch-militärischen Ereignisse in diesem Raum bis zum Rückzug der Verwaltung und der militärischen Garnisonen der Donau entlang. Man wird auch hervorgehoben, dass diese Aktion nicht die Entvölkerung Daziens bedeutet, auf dessen Boden sich die deutliche Zivilisation der Rumänen entwickelte, die ansehnliche Traditionen von zwei grossen Altertumskulturen-dakische und römische-einschliesst.

DIE ETHNOGENESIS DER RUMÄNEN UND IHRER BEZIEHUNGEN MIT DEN ALTEN TÜRKISCHEN VÖLKERN

Die Studie beginnt mit einer Vorstellung der Wissenschaftler und Hauptarbeiten, die vor Jahrhunderten dem Wiederaufbau der historischen Wahrheit gemäss — rumänischen Ethnogeneseprozesses (Grigore Ureche, Miron Costin, Constantin Cantacuzino, Dimitrie Cantemir) gewidmet worden sind. Es fällt die Tatsache auf, dass sich diese Problematik auch der Aufmerksamkeit türkischer zeitgenössischer Gelehrten, wie zum Beispiel Ahmed Cevdet, erfreute, was das Anliegen fremder Wissenschaftler am Kennen Rumäniens, seines Kampfes für die Unabhängigkeit und Einheit beweist. Die vorliegende Arbeit stellt die grundlegenden Komponente der rumänischen Ethnogenese das — Autochtonie, dakisch-römische kulturelle Symbiose, Beständigkeit der Rumänen auf den urväterlichen Territorien —, indem man die Grundlosigkeit der Thesen in Hinblick auf das Verschwinden der Bevölkerung aus Dazien nach 271-275 mit unbestreitbaren Argumenten bewiesen wird. Was die Beziehungen zwischen den Rumänen und den alten türkischen Stämmen (Hunen, Awaren, Bulgaren, Petschenegen, Kumanen u.a.) anbetrifft, hebt man hervor, dass die einheimischen Bewohner ihre massive Anwesenheit, ihre eigenen Bräuche und Einrichtungen aufrechterhalten haben.

DIE RUMÄNEN — VERTEIDIGER EUROPAS

Der Kampf der Rumänen für die Aufrechterhaltung des Volkswesens, der sozial-politischen und Verwaltungseinrichtungen, welcher unter der Führung hervorragender Wojewoden im Laufe des Mittelalters geführt worden ist hat selbstverständlich die Aufmerksamkeit des ganzen Europas, der Gelehrten, Diplomaten und Staatsmänner gefesselt. Die zeitgenössischen Zeuge der Ereignisse, mit „der goldenen Plejade“ der neuen byzantinischen Historiographie beginnend, erkannten schon in den XIV.-XV. Jahrhunderten die tatsächlichen internationalen Dimensionen des Widerstandes der rumänischen Staaten in erster Linie gegen die osmanische Expansion in den gipfelnden Augenblicken der Herrschaft der Sultane Murad des I., Bajazed des I., Mohamed „des Eroberers“, Soleiman „des Herrlichen“ u.a. Dadurch haben die Rumänen einen Beitrag zur „Verteidigung der europäischen Zivilisation“

geleisteten, indem sie mit Filhe der Vernunft- und Waffenkraft bewiesen, dass „die kleinen Völker“ an der Verteidigung und Errichtung einer der vertretendsten Zivilisationen für die Schaffungskraft des menschlichen Genies aktiv teilnehmen können.

EINFLUSS DES FRANZÖSISCH-SARDINISCH-ÖSTERREICHISCHEN KRIEGES, DES ÖSTERREICHISCH-PREUSSISCHEN KRIEGES UND DER POLNISCHEN INSURREKTION AUF DIE ENTWICKLUNG DER RUMÄNISCHEN POLITIK

In der zweiten Hälfte des XIX. Jahrhunderts entfaltete sich in Rumänien eine Reihe von bedeutenden Ereignissen, die zur inhaltsreicheren Entwicklung des einheitlichen und modernen Nationalstaates beitrug. Es handelt sich hauptsächlich um die Vereinigung der Moldau und Walachei von 1859 und um die sozial-politischen Leistungen während der Alexandru Ioan Cuza Herrschaft und zu Beginn der Herrschaft Carol des Ersten. Die hervorgehobenen Ereignisse verwickelten sich in einem teilweise modifizierten im Vergleich zur Vergangenheit internationalen Zusammenhang, welchem der rasche Verfall der habsburgischen und osmanischen kaiserlichen Strukturen, das Reaktivieren des Interesses des zaristischen Russlands gegenüber der Balkanhalbinsel, der Aufstieg Prussiens und Italiens, die übermäßige Entwicklung der liberalen und nationalen Befreiungsbewegungen in Europa eigen waren. Das Aussenmilieu der Epoche übte einen widersprüchlichen Einfluss auf die Entwicklung der rumänischen Politik. Die Staatsführung von Bukarest orientierte sich wirksamerweise in der Vielfältigkeit kontinentaler Machtverhältnisse, um Nationalobjektive zu erzielen.

CUZA, FLORESCU UND DIE REFORM DER ARMEE IN DER ZEITSPANNE 1859-1866

Der General I. E. Florescu — vertrauter Unterstützer des Fürsten der Vereinigung, Alexandru Ioan Cuza — ist als einer der wichtigsten Erneuerer des rumänischen Heeres bekannt. Seine langjährige militärische Erfahrung (er trat seinen Dienst kurz nach 1830 an) und die in hohen Fachschulen im In — und Ausland erworbenen Kenntnisse verwandelten ihn in einen unentbehrlichen Sachkenner rumänischer Staatsführer in der Epoche der Nationalwiederherstellung. Unter seinem Beitrag vereinigten sich die Ministerien und die Generalstäbe von Iași und Bukarest; es wurden die ersten gleichartigen Infanterie-, Kavallerie- und Artillerieverbände sowie die Grundlagen der Verteidigungsindustrie geschaffen. All diese Antriebe dienten zur Unterstützung der Verteidigungspolitik der Staatssouveränität, von Rumänien beharrlich gefördert.

DIE GRIECHISCH-RUMÄNISCHEN VERSUCHE ZWECKS ZUSAMMENARBEIT AM VORABEND DER AUSRUFUNG DER UNABHÄNGIGKEIT RUMÄNIENS

Die jahrhundertelangen Traditionen der Zusammenarbeit und Freundschaft zwischen den Rumänen und Griechen kannten in der Zeitspanne 1876-1878 beträchtliche Fortschritte; es ist eine Periode, die durch eine neue Phase „der orientalen Sache“ gekennzeichnet worden ist. In diesem internationalen Zusammenhang, durch politisch-militärischen Unruhen stark geprägt, errangen die Rumänen unter Waffen die Staatsunabhängigkeit. Dieses Ereignis veranlasste die Intensivierung der rumänisch-griechischen Beziehungen auf vielfachen Ebenen — diplomatischen, ökonomischen, militärischen — in Hinblick auf den Übergang zu verschiedengestalteten Kooperationsformen, die sich nach der Unterstützung der Nationalbefreiung der im Osten und Südosten des Kontinents unter der fremden Herrschaft sich befindenden Völker richten sollten. Die Studie handelt besonders von den Geheimverhandlungen, Kogălniceanu — Rangavis, vom Frühling 1877, sowie von dem Einfluss der Briten — Anhänger der Aufrechterhaltung des regionalen Gleichgewichts der Kräfte — auf die Entschcheidung über eine bewaffnete Intervention, die seitens der Regierung von Athen getroffen werden sollte.

DIE WAFFENBRÜDERSCHAFT ZWISCHEN DEN RUMÄNISCHEN UND RUSSISCHEN ARMEEN WÄHREND DES KRIEGES VON 1877-1878

Während des Unabhängigkeitskrieges von 1877-1878 entwickelte sich auf den Schalchtfeldern von Nikopol, Plevna und Rahova eine feste und erfolgreiche Kommando- und militärische Zusammenarbeit zwischen den rumänischen und russischen Armeen. Plevna wurde ein Symbol dieser Waffenbrüderschaft, welche zur Erringung des Sieges gegen das Osmanische Reich wesentlich beitrug, ein Sieg, der ein bestimmendes Ereignis in der Geschichte der osteuropäischen und Balkanvölker darstellte.

DIE BETEILIGUNG DER RUMÄNISCHEN ARMEE AN DER BEFREIUNG BULGARIENS VOM OSMANISCHEN JOCH

In Zusammenhang mit der Kampfzusammenarbeit und dem vereinten Widerstand der ost- und süd-osteuropäischen Völker gegen die osmanische Expansion und Herrschaft nimmt das militärisch-politische Zusammenwirken zwischen den Rumänen und Bulgaren eine Stellung grösster Bedeutung ein. Es schreibt sich schon im fernen XIV. Jahrhundert her, indem es neue Wertigkeiten im Laufe der Zeit erhalten hat. Auf dem Boden Rumäniens — in Bukarest, Brăila, Galați, Ploiești usw. — wurden die bulgarischen Kämpfer für die Unabhängigkeit protegiert und unterstützt — gegen die Drohungen und Drücke der Hohen Pforte — in der Veröffentlichung einer Anzahl von

Zeitungen und Broschüren, Heranbildung politischer und Kommandokadern sowie in der Verschaffung von Fonds und Waffen usw. Unter günstigen Umständen (nach 1875) die durch den Ausbruch der bewaffneten Konflikte zwischen dem Osmanischen Reich Serbien, Montenegro und Russland sowie durch das Auslösen der Operationen rumänischer Armee während des nationalen Unabhängigkeitskrieges (1877-1878) geschaffen wurden begannen die bulgarischen Freiwilligenabteilungen den organisierten Kampf gegen den fremden Insassen. Gleichzeitig nahmen die rumänischen Truppen an den gemeinsamen Kämpfen für die Niederlage der osmanischen Garnisonen im Norden der Balkangebirge aktiv und betrachtenswert teil.

DIE GEMEINSAMEN HANDLUNGEN DER SERBISCHEN UND RUMÄNISCHEN TRUPPEN FÜR DIE BEFREIUNG DES NORD-WESTLICHEN TEILS BULGARIENS IN DEN JAHREN 1877-1878

Von den Informationen gewisser Bedeutung ausgehend, schreibt die vorliegende Studie neue und weniger bekannte Daten in den wissenschaftlichen Kreislauf ein in Anbetracht der militärischen Zusammenarbeit zwischen Rumänien und Serbien, die im Laufe des Konflikts von 1877-1878 entstand, welcher die beiden Staaten und andere Mächte aus dem Balkan sowie ausserhalb dieses Gebiets dem Osmanischen Reich entgegengestellt hatte. Es handelt insbesondere um die Handlungen im Raum von Timok, die Zusammenarbeit während der von der rumänischen Armee im westlichen Teil Bulgariens in Richtung der Festungen Belgradcik und Vidin durchgeführten Operationen. Bemerkenswert sind auch die Handlungen der rumänischen und serbischen Armeen, die die strategischen Aufstellungen in Balkan unmittelbar beeinflussten, den Vorstoss der russischen Armee und die Beseitigung durch die Verbündeten der gegnerischen Garnisonen in Nord- und Westbulgarien ermöglichten.

BETRACHTUNGEN ZU DEN BERICHTEN EINES ÖSTERREICHISCHEN MILITÄRBEOBSACHTERS IN RUMÄNIEN 1877

Die politischen und militärischen Handlungen während des Unabhängigkeitskrieges von 1877-1878 wurden zu jener Zeit mit grossem Interesse verfolgt; die Aufmerksamkeit war um so nachdrücklicher und bedeutungsvoller als sie einem Betrachter aus dem Habsburgischen Reich zu verdanken ist, da die Sorgen von Wien gegenüber der Behauptung des unabhängigen Rumäniens, die den Befreiungskampf der rund 3 Millionen Rumänen innerhalb der beharrlich bewachten österreichisch-ungarischen Grenzen, anspornen konnte, wohl bekannt sind. Der Oberleutnant Ritter Josef Manega derü k.u.k. Generalkonsul zugewiesener Staboffizier berichtet seinen Vorgesetzten über die Organisation der rumänischen Armee, rumänisch-russische politisch-militärische Verhältnisse, die Handlungen der rumänischen Truppen an der Donau und zwischen Donau und Balkan; er lobt den Heldenmut der 4. rumänischen

Division während der schweren Kämpfe von Plevna und hebt das Ansehen des rumänischen Heeres hervor, dessen sie sich durch eine heldenhafte Haltung im Laufe eines der schwerwiegenden europäischen Konflikte des letzten Viertel vorigen Jahrhunderts erfreute.

DOKTOR CAROL DAVILA UND DER BRITANISCHE ROTE KREUZ WÄHREND DES UNABHÄNGIGKEITSKRIEGES VON 1877-1878

Die Gestalt des Generals Dr. Carol Davila beeindruckte tief die Zeitgenossen. Sie betrachteten Davila als Schöpfer des rumänischen Sanitätsdienstes, ein entschlossener und initiativreicher Mann. Weniger bekannt waren jedoch seine diplomatischen Eigenschaften und die Anstrengungen in Bezug auf die Ausstattung des Heeres mit modernen Sanitätsgeräten. Indem der Verfasser britische Archivaldokumente verwendet, stellt er einen Teil der Tätigkeit rumänischen Sanitätsdienstes und jener Carol Davilas im Laufe der Kämpfe gegen die osmanische Armee südlich der Donau wieder her. Man schenkt eine besondere Aufmerksamkeit den Beziehungen zwischen Carol Davila und dem Major Dr. George William McNalty, Mitglied einer britischen Sanitätsmannschaft, die in Bukarest, Oktober 1877, eingetroffen worden ist. Die britischen Dokumente erwähnen die gute Organisation der Ambulanzen, die Kompetenz der Fachleute, die Versorgung mit Medikamenten, das Verhalten der rumänischen Ärzte gegenüber dem rumänischen, russischen Verwundeten und osmanischen Kriegsgefangenen usw.

RUMÄNIENS SOUVERÄNITÄT UND DER AUFBAU ENTWICKLUNG DER ARMEE

Aufgrund einer eingehenden Archivdokumentation und die Urkunden aus dem politischen Archiv des Ausenministeriums von Bonn in Hinblick auf die militärischen Probleme Rumäniens (besonders die Berichte der deutschen Vertreter) benützend, hebt die Studie hervor die Anstrengungen rumänischer Regierung nach 1878. moderne Ausrüstung zu erwerben, die der Festigung des nationalen Verteidigungssystems dienen sollte. Die Behörden hegten den heissen Wunsch gegenüber den externen Quellen der Versorgung mit Kriegsmaterialien unabhängig zu werden. Die Ereignisse sollten beweisen, dass die Armee im Laufe der Modernisierung, tief in die Nationalpolitik des Staates hineingezogen, und die aktive Diplomatie trugen unmittelbar zur „Verteidigung des Landesunabhängigkeit“ bei.

RUMÄNIEN UND DIE KRIEGFÜHRENDE, 1914-1918. BETRACHTUNGEN ZUR OFFENSIVE SARAILS IN SALONIKI, AUGUST 1916

Die militärischen Ereignisse an den europäischen Fronten, besonders an jenen im Osten und Süd-Osten des Kontinents haben einen starken Einfluss auf den Krieg Rumäniens im Bündnis mit der Entente gegen die Zentralmächte,

1916-1918, ausgeübt. Rumänien bestand auf seine Sicherung durch die hohen Armeeführungen seiner Bundgenossen schon mit dem ersten Augenblick des Kampfes angefangen mit Ausrüstung, Munitionen, Techniker u.a. In diesem Rahmen wurde mit Beharrlichkeit die Durchführung ausgedehnter Angriffe in Galizien und Balkan ersucht; die letzten sollten der Sarrails Armee von Saloniki obliegen und die Mehrheit der bulgarisch-deutschen Bestände südlich der Linie der Balkangebirge festlegen. Die bulgarische und französische Regierungen haben jedoch die strategische Lage unwirklicher Weise bewertet; sie haben auch die notwendigen Kräfte für eine umfassende Handlung nach Norden dem General Sarrail nicht zur Verfügung gestellt. Die zonalen Interesse, der Streit um die Engpässe, die bestehenden Machtkämpfe haben eine bedeutende militärische Initiative zum Scheitern geführt. Folglich sah sich die rumänische Armee gezwungen schon vom Anfang an ausschliesslich mit seinen eigenen offensiven Fähigkeiten den überlegenen Beständen und Kampfmitteln der Gegner ihre Stirn bieten.

DIE VON FRANKREICH RUMÄNIEN GELEISTETE HILFE MIT PERSONAL UND LUFTFAHRTMATERIALIEN. 1916-1917

In den Krieg für Wiederergänzung eingesetzt, entwickelte Rumänien vielseitige militärische Zusammenarbeitsbeziehungen mit den verbündeten Staaten der Entente und besonders mit Frankreich. Auf dem Luftfahrtgebiet griff das rumänische Hauptquartier zur Assitenz der französischen Fachfirmen an der Verschaffung zahlreicher Aufklärungs-, Beobachtungs-, Übungs-, Kampfgeräte u.a. Gleichzeitig wurden in die Militärmission des Generals Berthelots kriegs-erfahrene Flieger und Flugzeugmannschaften eingeschlossen.

EIN RUMÄNISCH-HOLLÄNDISCHER AUFTRAG BETREFFS MILITÄRISCHER LIEFERUNGEN (1938)

Indem sie versucht einige Aspekte der rumänisch-holländischen militärischen Zusammenarbeit zu forschen, analysiert die Studie den Augenblick der Verschaffung 1938 durch Rumänien von holländischen Helmen. Man erwähnt die Tatsache, dass die Haager Regierung dar rumänische Gesuch mit Wohlwollen genehmigte, wobei die Lieferung auch unter den ungünstigen Umständen während der militärischen Operationen in Europa und des schwierigen internationalen Warenverkehrs erfolgte.

DIE DEUTSCHE AUSSENPOLITIK IM DONAURAUM. 1930-1939

Indem man die ökonomische Krise am Ende des dritten Jahrzehntes ausnützte, begann Deutschland eine neue Phase ihrer revisionistischen Politik und zwar jene der Verletzung des 1919 unterzeichneten Friedensverträge.

Aus den ethnischen, ökonomischen und politischen Widersprüchen in diesem Raum Vorteile ziehend, spaltete die Weimarer Republik im Donauraum den westlichen Block und richtete seine Aufmerksamkeit auf Österreich, Ungarn und Bulgarien. Ihre Absicht war es, „Kolonnen“ und geheime Agenturen zu schaffen, die interne antirevisionistische Front aus der Tschechoslowakei, Jugoslawien und Rumänien zu schwächen und die politisch-militärischen Verhältnisse zwischen den Ländern der Kleinen Entente, der Balkanischen Entente und anderen Nachbarländern zu stören. Unter diesen Umständen sollte man die Reichsgegner überfallen. Indem er nach einer absoluten Hegemonie strebte, ging Hitler über die Grenzen des „kaiserlichen“ Plans der Weimarer Republik hinaus, der nach der Schaffung einer Vorrangszone der deutschen Interesse — insbesondere ökonomischen — in Mittel-, Ost- und Südosteuropa trachtete.

TITULESCU „GEHEIMBUCH“ :
DIE AUSSENPOLITIK RUMÄNIENS

Von einer Handschrift von Nicolae Titulescu, Aussenminister zwischen 1932-1936, ausgehend, legt die Studie die wichtigsten Orientierungen der Aussenpolitik Rumäniens in den 30-er Jahren einzeln dar. Man hebt die Überlegungen hervor, die die Bukarester Regierungen veranlasst hatten, sich für eine unentwegte Festigung der Kleinen Entente und der balkanischen Entente einzusetzen. Nicolae Titulescu wird als einer konsequenter Anhänger des Systems gemeinsamer Garantien, der Bekämpfung mittels Beitrags der Mehrheit der Kontinentsvölker vorgestellt. Diesem antirevisionistischen Block sollten wechselseitige Vereinbarungen zwischen westlichen Verbündeten, Kleiner Entente, balkanischer Entente und Sowjetunion zugrunde liegen. Die Unterhandlungen Titulescu-Litvinov erzielten auf dem Weg einiger rumänisch-sowjetischer Zusammenstreben bemerkenswerte Fortschritte.

CUPRINS

Cuvînt înainte	VII
Statele traco-geto-dace și istoria lor . . . . . <i>Iosif Constantin Drăgan</i> (Italia)	1
Cucerirea Daciei în contextul strategiei generale a Imperiului roman . . . . . <i>Edward N. Luttwak</i> (S.U.A.)	33
Etnogeneza românilor și relațiile lor cu vechile popoare turcice . . . . . <i>Macid Güler</i> (Turcia)	46
Românii — apărători ai Europei . . . . . <i>Nicholas Nagy Talavera</i> (S.U.A.)	62
Influența războiului franco-sardo-austriac, a războiului austro-prusac și a insurecției poloneze asupra evoluției politice românești . . . . . <i>Barbara Jelavich</i> (S.U.A.)	76
Cuza, Florescu și reforma armatei în perioada 1859-1866 . . . . . <i>Radu R. Florescu</i> (S.U.A.)	90
Încercări greco-române de colaborare în ajunul proclamării independenței României . . . . . <i>Evangelhos Kofos</i> (Grecia)	100
Frăția de arme dintre armata română și rusă în războiul din anii 1877-1878 . . . . . Colonel <i>I. I. Rostunov</i> , doctor în științe istorice (U.R.S.S.)	115
Participarea armatei române la eliberarea Bulgariei de sub jugul otoman . . . . . Colonel <i>Gheorghii Iliev Iazarov</i> , candidat în științe istorice (R. P. Bulgaria)	123
Acțiunile comune ale trupelor sirbe și române pentru eliberarea părții de nord-vest a Bulgariei în anii 1877-1878 . . . . . Dr. <i>Vladimir Stojančević</i> (Iugoslavia)	129

Considerații pe marginea rapoartelor unui observator militar austriac în România în 1877	134
Dr. <i>Johann Christopf Allmayer-Beck</i> (Austria)	
Doctorul Carol Davila și Crucea Roșie britanică în România în timpul războiului de independență din 1877-1878	140
<i>Trevor J. Hope</i> (Marea Britanie)	
Suveranitatea României și dezvoltarea armatei	151
Dr. <i>F. C. Stahl</i> (R. F. Germania)	
România și beligeranții, 1914-1918. Cîteva observații asupra ofensivei lui Sarrail la Salonic, august 1916	158
<i>Glenn E. Torrey</i> (S.U.A.)	
Ajutorul acordat României de către Franța cu personal și material aeronaucic. 1916-1917	174
<i>Simone Pesquiès-Courbier</i> (Franța)	
Un contract româno-olandez de furnituri militare (1938)	181
<i>C. M. Schulten</i> (Olanda)	
Politica externă germană în spațiul dunărean, 1930-1939	191
<i>Andreas Hillgruber</i> (R. F. Germania)	
„Cartea secretă“ a lui Titulescu : <i>Politica externă a României</i>	202
<i>Walter M. Bacon jr.</i> (S.U.A.)	
Rezumate în limbile engleză, rusă, franceză și germană	217

CONTENTS

<i>Foreword</i>	VII
The Thraco-Geto-Dacian States and Their History . <i>Iosif Constantin Drăgan</i> (Italy)	1
The Conquest of Dacia in the General Strategy of the Roman Empire <i>Edward N. Luttwak</i> (U.S.A.)	33
The Romanians' Ethnogenesis and Their Relations with the Old Turkish Peoples <i>Macid Güler</i> (Turkey)	46
The Romanians — Defenders of Europe <i>Nicholas Nagy Talavera</i> (U.S.A.)	62
The Effects of the Franco-Sardinian-Austrian War of the Austro-Prussian War and the Polish Insurrection on Romanian Political Development <i>Barbara Jelavich</i> (U.S.A.)	76
Cuza, Florescu and Army Reform 1859-1866 <i>Radu R. Florescu</i> (U.S.A.)	90
Greek-Romanian Attempts at Collaboration on the Eve of Romania's Independence <i>Evangelhos Kofos</i> (Greece)	100
The Brotherhood-in-Arms between the Romanian and Russian Armies in the 1877-1878 War Colonel Dr. <i>I. I. Rostunov</i> (U.R.S.S.)	115
The Participation of the Romanian Army in the Liberation of Bulgaria from under the Ottoman Yoke Colonel <i>Gheorghe Iliev Yazarov</i> , Candidate in Historical Sciences (Bulgaria)	123

Joint Actions of the Serbian and Romanian Troops for the Liberation of the North-Western Part of Bulgaria in 1877-1878	129
Dr. <i>Vladimir Stojanchevich</i> (Yugoslavia)	
Comments on the Reports of an Austrian Military Observer in Romania in 1877	134
Dr. <i>Johann Christopf Allmayer-Beck</i> (Austria)	
Dr. Carol Davila and the British Red Cross in Romania during the War of Independence, 1877-1878	140
<i>Trevor J. Hope</i> (Great Britain)	
Romania's Sovereignty and the Development of the Army	151
Dr. <i>F. C. Stahl</i> (Germany)	
Romania and the Belligerents, 1914-1918. Some Observations on the Sarrail Offensive at Salonika, August 1916	153
<i>Glenn E. Torrey</i> (U.S.A.)	
The Assistance Lent by Romania to France in Aeronautical Personnel and Material. 1916-1917	174
<i>Simone Pesquies-Courbier</i> (France)	
A Romanian-Dutch Agreement for Military Supplies (1938)	181
<i>C. M. Schulten</i> (Netherlands)	
German Foreign Policy in the Danubian Area. 1930-1939	191
<i>Andreas Hillgruber</i> (Germany)	
Titulescu's "Secret Book" : A Synopsis of <i>Romania's Foreign Policy</i> by Nicolae Titulescu	202
<i>Walter M. Bacon Jr.</i> (U.S.A.)	
<i>Summary</i>	217

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Вступительное слово</i>	VII
Фракийско-гето-дакские государства и их история <i>Иосиф Константин Дрэган</i> (Италия)	1
Овладение Дакнией в контексте генеральной стратегии Римской империи <i>Эдуард Н. Литвак</i> (США)	33
Этногенез румын и их отношения с древними тюркскими народами <i>Мачид Гюлер</i> (Турция)	46
Румыны — защитники Европы <i>Николаас Ногъ Талавера</i> (США)	62
Влияние австро-итало-французской войны, австро-прусской войны и польского вооруженного восстания на румынскую политическую эволюцию <i>Барбара Желавич</i> (США)	76
Куза, Флореску и реформа армии в 1859—1866 годах <i>Раду Р. Флореску</i> (США)	90
Греко-румынские попытки сотрудничества накануне провозглашения независимости Румынии <i>Эвангелос Кофос</i> (Греция)	100
Боевое содружество румынской и русской армий в войне 1877—1878 годов <i>Полковник И. И. Ростунов</i> , доктор исторических наук (СССР)	115
Участие румынской армии в освобождении Болгарии от османского гнета <i>Полковник Георги Ильев Язаров</i> , кандидат исторических наук (Болгария)	123
Совместные действия сербских и румынских войск по освобождению северо-западной части Болгарии в 1877—1878 годах <i>Д-р Владимир Стоянчевич</i> (Югославия)	129

По поводу донесений австрийского военного обозревателя в Румынии в 1877 году	134
<i>Д-р Иоханн Кристоф Аллмайер-Бек (Австрия)</i>	
Доктор Карол Давила и британский Красный Крест во время войны за независимость 1877—1878 годов	140
<i>Тревор Ж. Хэуп (Великобритания)</i>	
Суверенитет Румынии и развитие армии .	151
<i>Д-р Ф. К. Штал (ФРГ)</i>	
Румыния и воюющие стороны в 1914—1918 годах. Некоторые соображения относительно наступления Сарраи под Салонниками в августе 1916 года	153
<i>Гленн Е. Торри (США)</i>	
Помощь оказанная Румынии Францией летным составом и авиационной материальной частью в 1916—1917 годах	174
<i>Симон Паскье-Курбие (Франция)</i>	
Румынско-голландский контракт о поставках военных материалов (1938 год)	181
<i>К. М. Шултен (Нидерланды)</i>	
Германская внешняя политика в дунайском регионе в 1930—1939 годах	191
<i>Андреас Хиллгрубер (ФРГ)</i>	
„Секретная книга“ Титулеску: <i>Внешняя политика Румынии</i>	202
<i>Уолтер М. Бэкон-м.л. (США)</i>	
<i>Краткое содержание очерков</i> .	224

TABLES DES MATIÈRES

<i>Avant-propos</i>	VII
Les Etats thraco-géto-daces et leur histoire . <i>Iosif Constantin Drăgan</i> (Italie)	1
La conquête de la Dacie dans le contexte de la stratégie générale de l'Empire romain . . . . . <i>Edward N. Luttwak</i> (E.U.A.)	33
L'ethnogenèse des Roumains et leurs relations avec les anciens peuples touraniens . . . . . <i>Macid Güler</i> (Turquie)	46
Les Roumains — défenseurs de l'Europe . . . . . <i>Nicholas Nagy Talavera</i> (E.U.A.)	62
L'influence de la guerre franco-sardo-autrichienne, de la guerre austro- prussienne et de l'insurrection polonaise sur l'évolution de la politique roumaine . . . . . <i>Barbara Jelavich</i> (E.U.A.)	76
Cuza, Florescu et la réforme de l'armée dans la période 1859-1866 . . . . . <i>Radu R. Florescu</i> (E.U.A.)	90
Essais de collaboration roumano-grecque à la veille de la proclamation de l'indépendance de la Roumanie . . . . . <i>Evangelhos Kofos</i> (Grèce)	100
La fraternité d'armes entre les armées roumaine et russe dans la guerre de 1877 à 1878 . . . . . Colonel <i>I. I. Rostounov</i> , docteur en sciences historiques (U.R.S.S.)	115
La participation de l'armée roumaine à la libération de la Bulgarie du joug ottoman . . . . . Colonel <i>Gheorghi Iliev Iazarov</i> , candidat au doctorat en sciences historiques (R. P. de Bulgarie)	123

Les actions communes des troupes serbes et roumaines accomplies pour la libération de la partie nord-ouest de la Bulgarie au cours des années 1877-1878	129
Dr. <i>Vladimir Stojančević</i> (Yougoslavie)	
Considérations sur les rapports d'un observateur militaire autrichien en Roumanie en 1877	134
Dr. <i>Johann Christopf Allmayer-Beck</i> (Autriche)	
Le docteur Carol Davila et la Croix Rouge britannique pendant la guerre d'indépendance du 1877 à 1878	140
<i>Trevor J. Hope</i> (La Grande-Bretagne)	
La souveraineté de la Roumanie et le développement de l'armée	151
Dr. <i>F. C. Stahl</i> (R. F. de l'Allemagne)	
La Roumanie et les belligérants, 1914-1918. Quelques observations sur l'offensive de Sarrail à Salonique, août 1916	153
<i>Glenn E. Torrey</i> (E.U.A.)	
L'aide apportée par la France à la Roumanie en personnel et matériel aéronautique. 1916-1917	174
<i>Simone Pesquiès-Courbier</i> (France)	
Un contrat roumano-néerlandais de fournitures militaires (1938)	181
<i>C. M. Schulten</i> (Pays-Bas)	
La politique étrangère allemande dans l'espace danubien. 1930-1939	191
<i>Andreas Hillgruber</i> (R. F. de l'Allemagne)	
„Le livre secret“ de Titulescu : <i>La politique étrangère de la Roumanie</i>	202
<i>Walter M. Bacon jr.</i> (E.U.A.)	
<i>Résumés</i>	231

INHALT

<i>Vorwort</i>	VII
Die thrakisch-getisch-dakischen Staaten und ihre Geschichte . . . <i>Iosif Constantin Drăgan</i> (Italien)	1
Die Eroberung Daziens im Zusammenhang mit der allgemeinen Strategie des Römischen Reichs . . . . . <i>Edward N. Luttwak</i> (U.S.A.)	33
Die Ethnogenesis der Rumänen und ihrer Beziehungen mit den alten türkischen Volkern . . . . . <i>Macid Güler</i> (Türkei)	46
Die Rumänen — Verteidiger Europas . . . . . <i>Nicholas Nagy Talavera</i> (U.S.A.)	62
Einfluss des französisch-sardinisch-österreichischen Krieges, des österreichisch-preussischen Kriegs und der polnischen Insurrektion auf die Entwicklung der rumänischen Politik . . . . . <i>Barbara Jelavich</i> (U.S.A.)	76
Cuza, Florescu und die Reform der Armee in der Zeitspanne 1859-1866 <i>Radu R. Florescu</i> (U.S.A.)	90
Die griechisch-rumänischen Versuche zwecks Zusammenarbeit am Vorabend der Ausrufung der Unabhängigkeit Rumäniens . . . . . <i>Evangelhos Kofos</i> (Griechenland)	100
Die Waffenbrüderschaft zwischen den rumänischen und russischen Armeen während des Krieges von 1877-1878 . . . . . Oberst <i>I. I. Rostunov</i> , Doktor der Geschichtswissenschaften (Ud.S.S.R.)	115
Die Beteiligung der rumänischen Armee an der Befreiung Bulgariens vom osmanischen Joch . . . . . Oberst <i>Gheorghi Iliev Iazarov</i> , Aspirant der Geschichtswissenschaften (Volksrepublik Bulgarien)	123

Die gemeinsamen Handlungen der serbischen und rumänischen Truppen für die Befreiung des nord-westlichen Teils Bulgariens in den Jahren 1877-1878	129
<i>Dr. Vladimir Stojančević (Jugoslawien)</i>	
Betrachtungen zu den Berichten eines österreichischen Militärbeobachters in Rumänien 1877	134
<i>Dr. Johann Christopf Allmayer-Beck (Österreich)</i>	
Doktor Carol Davila und der britanische Rote Kreuz während des Unabhängigkeitskrieges von 1877-1878	140
<i>Trevor J. Hope (Grossbritannien)</i>	
Rumäniens Souveränität und der Aufbau entwicklung der Armee .	151
<i>Dr. F. C. Stahl (Bundesrepublik Deutschland)</i>	
Rumänien und die Kriegführenden, 1914-1918. Betrachtungen zur Offensive Sarails in Saloniki, August 1916	153
<i>Glenn E. Torrey (U.S.A.)</i>	
Die von Frankreich Rumänien geleistete Hilfe mit Personal und Luftfahrtmaterialien. 1916-1917	174
<i>Simone Pesquiès-Courbier (Frankreich)</i>	
Ein rumänisch-holländischer Auftrag betreffs militärischer Lieferungen (1938)	181
<i>C. M. Schulten (Holland)</i>	
Die deutsche Aussenpolitik im Donauraum. 1930-1939 .	191
<i>Andreas Hillgruber (Bundesrepublik Deutschland)</i>	
Titulescus „Geheimbuch“ : <i>Die Aussenpolitik Rumäniens</i> .	202
<i>Walter M. Bacon jr. (U.S.A.)</i>	
<i>Zusammenfassung</i> .	239

Redactor : MIRCEA COCIU
Tehnoredactor : M. NICOLAE

Bun de tipar 19.09.1984. Apărut 1984.
Coli de tipar 17.5. B10684

Tiparul executat sub comanda 893 la
Tipografia Militară a Ministerului Apărării Naționale
Republica Socialistă România

ÎN EDITURA MILITARĂ
AU MAI APĂRUT :

- File din istoria militară a poporului român, volumele 1-11 și 15
- Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din august 1944 — moment epocal în istoria poporului român
- Pe drumurile biruinței. 23 august 1944-12 mai 1945 (Extrase din jurnalele de operații ale unor mari unități, unități și subunități române participante la războiul antihitlerist)

ÎN CURS DE APĂRIȚIE :

- Istoria militară a poporului român, vol. 1
- File din istoria militară a poporului român, vol. 13 și 14
- Documente privind istoria militară a poporului român. 7 septembrie-25 octombrie 1944
- Revoluția populară de sub conducerea lui Horea

Lei 17,50